

／ FÖRENINGENS ／
FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
／ TIDSKRIFT ／

R I G

1924

STOCKHOLM

FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
TIDSKRIFT Bd 7, 1924

R I G

UNDER REDAKTION AV
SUNE AMBROSIANI

STOCKHOLM 1924

Djörn Hallerdt
21/7 1953.

På grund av anslag från En Bergsbok-fonden kan denna årgång utkomma utökad med två sexsidsiga tryckark. För detta anslag frambäres härmed till disponenten Carl Sahlén ett vördsamtt tack.

Redaktören.

INNEHÅLL

	Sid.		Sid.
GUNNAR AHLBERG: Nordhallands hembygdsarkiv	23	ROSE SCHÖMER: »Bandldans» och »Kunkeldans»	189
SUNE AMBROSIANI: Ortnamnskommittén ...	30	Sommarmötet i Karlskrona den 12—14 juni 1924	176
» » Skråskyltar från hovslagaregesällskapet	194	Svenska museimannaföreningen — Uppmark — Lithberg s. 176 — S. Curman s. 177 — Blekinge museiförening s. 177 — G. Wirde s. 177 — I. Lönnberg s. 178 — K. Kjellmark — S. Wallin s. 179 — Svenska fornminnesföreningen s. 180 — T. Arne s. 180 — G. Karlin s. 181 — G. Uppmark s. 182 — Föreningen för svensk kulturhistoria s. 182 — S. Erixon s. 182 — William Andersson s. 183 — Blekinge hembygdsförbund s. 183 — Söndagens utflykt s. 184.	
De svenska bruks- och gårdsarkivens vård. Diskussion den 4 februari 1924	169	SANERID WELIN: Västergötlands museum i Skara	23
B. Boëthius s. 169 — P. Sondén s. 170 — C. Swartz — A. Pers — P. Sondén s. 171 — B. Steckzén — Carl Sahlin s. 172 — E. Naumann — B. Boëthius s. 173 — S. Ambrosiani — P. Sondén — G. Indebetton s. 174. — Rönnov — C. Swartz s. 175.		M. WERNSTEDT: Kiviksmonumentet	38
GEORG W. FLEETWOOD: Gustaf Vasautställningen i Livrustkammaren under juli 1923	20	K. ROB. V. WIKMAN: Brölloppstrådet	143
GEORG W. FLEETWOOD: Tidörustkammaren utställd i Livrustkammeren	186	LITTERATUR:	
LOUISE HAGBERG: Midsommareldar i Österrike	36	MANNE HOFBRÉN: En medeltida svensk bildvävnad	52
MANNE HOFBRÉN: Blekinge museum i Karlskrona	45	ERIK LUNDBERG: Gamla svenska städer ...	49
BIRGER NERMAN: Arkeologiska undersökningar vid Izborsk i Estland	201	OSSIAN PAULIN: Svenska allmogedrakter	52
TORD O: SON NORDBERG: Stockholms gamla slott under 1600-talets senare hälft	57	SVEN ROTHMAN: Ur 1923 års litteratur ...	209
ARTHUR NORDÉN: Till östgötamuseernas äldsta historia	197	GÖSTA SELLING: Göteborgs landerier	54
TOBIAS NORLIND: Stråklarpan	40	Notiser: Metallhantverk i Nordiska Museet s. 48; Blekingebygder 1923 s. 56; Tredje mötet för nordisk folklivsforskning s. 186.	
JÖRGEN OLRIK: Bernhard Olsen	16	Styrelseberättelse för år 1923	207
CARL RENCKE: Hur bohusfisket industrialiserats	1		

A V H A N D L I N G A R

HUR BOHUSFISKETS INDUSTRIALISERATS.

AV

KARL RENCKE.

Inom jordbruket har lien trängts undan av slättermaskinen och skördemaskinen. Men den har ej utrotats. Det gamla mejningsredskapet har sin uppgift att fylla vid sidan av maskinerna. Samma förhållande möter oss beträffande fisket vid vår västkust. Bohusfiskaren har under den gångna delen av detta århundrade i allt större utsträckning tagit maskinella hjälpmedel i sin tjänst. Men de gamla primitiva fiskemetoderna leva dock på ett par undantag när kvar. Deras existensberättigande ligger däri, att de skaffa den gamle såväl som den ännu ej flygfärdige fiskaren arbete hemma vid stränderna och hjälpa till att för storfiskaren fylla ut luckorna mellan de stora »sjöslagen». Komma vi in i en modern bohuslänsk sjöbod, finna vi den belamrad av oljefat, maskindelar och högar av med glaskulor och andra konstigheter garnerad nätvävnad, som vi inte i första taget kunna bli kloka på. Men på väggarna hänga dörjar och pirkar, och uppe på vinden skymta vi hummerkupor och åltinor. Det gamla finns kvar vid sidan av allt det fotogengasdoftande nya.

I det följande vill jag i korta drag söka redogöra för brytningen mellan en äldre

tids metoder och nutidens moderna påfund inom bohusfisket samt antyda, huru de förra trängts åt sidan av de senare¹.

För att få det rätta greppet omkring ämnet måste jag utgå från sillfisket. I största delen av skärgården är ju detta fiske det dominerande, den stomme, kring vilken fiskaren ordnar sitt arbetsschema för året. I och med att sillfångsttekniken blivit industriellt betonad, har detta även blivit fallet med de fisken, som fylla ut resten av arbetsåret, den varmare årstiden.

För att få ett begrepp om, under vilka grundförutsättningar den bohuslänske sillfiskaren bedrivit och fortfarande bedriver sitt yrke, måste vi göra oss reda för sillperioderna vid vår västkust och vad havsbiologerna och havshydrograferna ha att säga oss i detta ämne. Vi måste med andra ord få klarhet angående sillens vandringar.

Vill man schematiskt sammanfatta de uppgifter, som sedan ett tusen år tillbaka stå oss till buds beträffande de bohus-

¹ Föreliggande uppsats ansluter sig nära till Avd. II av boken »Bohusfisket» av Waldemar Haneson och Karl Rencke, Göteborgs Jubileumpublikationer XIX.

länska sillperioderna — jag anser det obehövt att i detta sammanhang gå in på detaljer — kan man säga, att varje sekel har bjudit Bohuslän ett s. k. insteg av sill, en sillperiod. I 30—60 år ha sillmassorna vältrat sig in mot stränderna. Stimmen ha stått tjocka i fjordarna. Så beräknar man det bästa årets fångst under 1700-talets sillfiskeperiod till $3\frac{1}{2}$ miljoner hl. Naturligtvis var fångsten ändå en försvinnande bråkdel av de sillmassor, som detta år gästade stranden. Betänker man en äldre tids kommunikationssvårigheter, förstår man omöjligheten av att få allt detta sovel placerat på matborden. Man tog sig under 1700-talet för att koka sillolja av överskottet, tran, som det ock kallades. Man gödslade åkrarna med sillguano, som erhöles av avskrädet från trankokningen. Det var gyllene tider i skärgården med alla de excesser, som höra sådana tider till. »Förtjänsterna räknades i tunnor guld», som en skärgårdspräst skriver om den nyss nämnda sillperioden.

Men så tar med ens hela härligheten slut. Sillen finns ej mer. Gud har straffat kustborna för deras vilda överdåd. Man får dra till svångremmen. Länge dröjer det inte, förrän nöden grinar mot dessa fångstmän, som ännu för ett par år sedan trådde dansen kring guldkalven. I 60—80 år fick man nu gå därute och längta efter sillen. Då kom nästa insteg av sill och en ny högkonjunktur. Så har det gått till, så långt tillbaka man känner dessa förhållanden. Sillperioderna äro pulsslagen i bohuskustens ekonomiska historia.

Sillens periodiska uppträdande vid vår västkust sammanhänger med en sorts

mera bokstavliga pulsslagen i havet. Jag överlämnar ordet åt havsforskarna. Sillen kräver för att kunna leva och frodas vissa egenskaper hos det omgivande vattnet. Den bohusländska vintersillen, den sillras, varom här är frågan, är till sin förekomst bunden vid ett bestämt vattenskikt av 3—5° C. och en salthalt av 32—33 ‰, det s. k. bankvattnet. Under den sist förflutna sillperioden påvisades detta vatten rikligt inne i den bohuslänska skärgården. Det intränger mer eller mindre regelbundet, sannolikt i samband med förändringar i Golvströmmens förlopp. Dessa vattenrörelser äro att betrakta som ett långsamt tidvattenfenomen, förorsakat av ändringar i solens och månens ebb- och flodbildande krafter. Det har påvisats av vår havsforsknings främste, professor Otto Pettersson, att dessa krafter kulminera med mellanrum av 111 år. Vid dessa tillfällen minskas golvströmsvattnet i Skagerrack och de inre delarna av Nordsjön. Vattenmassan mellan golvströmsvattnet och kusten, bankvattnet just, strömmar då i stället kraftigare till. Med detta vatten följer sillen. Enligt gjorda beräkningar skulle dessa tillfällen ha sammanfallit med höjdpunkterna i de stora sillfiskena, vilka härigenom skulle få sin förklaring. Vi skulle kunna säga, att liksom människorna en gång tvingades på vandring söderut av den inbrytande istiden, sålunda följande sitt klimat på dess vandring, på samma sätt följer sillen sitt klimat.

Fig. 1 visar oss ett fiske med nät efter sill. Först som sist torde vi böra utbyta ordet nät mot garn, som är den bohuslänska benämningen på det slag av red-

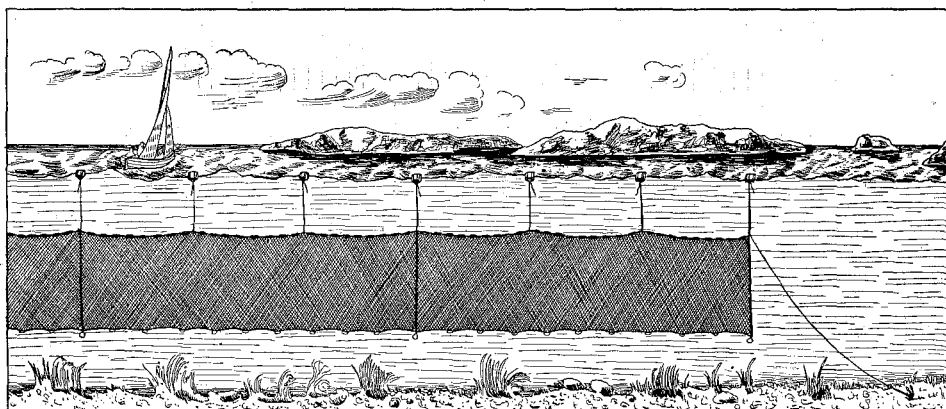

FIG. 1. SÄTTGARNSLÄNK I FISKANDE STÄLLNING.

skap, som avser att snärja fisken i maskorna. Vi se, hur en av många garn sammansatt »länk» förankrats vid botten. Det är alltså fråga om fiske under en tid, då sillen finns inne vid stranden, vilket ju för övrigt framgår av bilden. Det är en länk av sättgarn (»stågarn», »stögarn») vi här se. Det är förankringen, som skiljer dem från drivgarnen, som vi komma till längre fram. Teckningen är utförd av en fackman på 1880-talet, alltså under den sillperiod, som började 1877 och slutade under de första åren av detta århundrade. Bortse vi från ett par detaljer, kan bilden emellertid lika gärna illustrera den exempelvis under 1500-talet använda metoden. Dessa sättgarn ställdes ut en dag och drogos in i gryningen nästa dag. Ända fram till den sillfiskeperiod, som tog sin början vid mitten av 1700-talet, voro sättgarnen så gott som de enda redskap, som i Bohuslän användes för fångst av sill.

Med dessa sättgarn kunde man givetvis ej följa sillen ut på djupen. Sillfisket

tog slut, så snart stimmen drogo sig utåt. Samma svaghet vidlådde de stora notar, som från och med 1700-talsperioden sattes in i sillfisket². Vi kalla framdeles redskapet för vad på bohuslänskt tungomål, eller närmare bestämt landvad till skillnad från den nu brukliga vaden för fiske i öppen sjö, snörpvaden.

Vad jag här kommer att säga om sillfisket med landvadar gäller såväl sillperioden 1752—1809 som det senast förflutna strandsillfisket från 1877 till ungefär 1903.

Redskapets längd kunde variera mellan 144 och 216 m. — de rätt ojämna tal jag då och då kommer med beror på, att fiskarne räkna i famn. Djupet var 23—36 m. Hela vaden var sammansatt av ett 40-tal »slyngor» eller vad-dukar om cirka 5 m. bredd och djup = vaden.

² Jag bortser från de försök att idka sillfiske i öppen sjö med drivgarn »på holländska sättet», som under 1700-talet — före sillinsteget — igångsattes av särskilt privilegierade »compagnier». Anledningen härtill är, att detta fiske i stort sett saknade betydelse för den senare utvecklingen av den bohuslänska fisketekniken. Se »Bohusfisket» sid. 37 ff samt 97 ff.

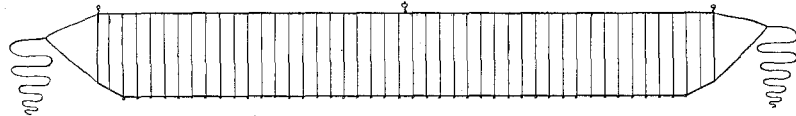

FIG. 2. SCHEMATISK BILD AV LANDVAD FRÅN 1800-TALET SILLFISKE.

Den övre telnan hölls uppe av stora korkflöten, undertelnan tyngdes av väldiga stensänken eller sandpåsar. Från den ungefär rektangulära vadens fyra hörn eller »öron» utgick en »gena». I föreningspunkten mellan »korkgena» och »stengena» fästes vadtåg om cirka 100 m. Ibland fingo flera vadtåg sammanknoppas. Med vadtågen halades det utanför ett sillstim kastade redskapet in mot land. Se fig. 2.

Landvadar hade redan före inträdandet av 1700-talets sillperiod använts för fångst av makrill. Dessa voro dock mindre än de ovan beskrivna sillvadarna.

Hur arbetade ett vadlag? Ett lag bestod för resten av 12—16—20 man. Båtarna voro tre till antalet. Vadbåten var den största, den som förde redskapet ombord. Vidare hade man en »taukåg», (tågakåg) samt en kännekåg, så kallad, emedan den användes, liksom än i dag för resten, vid »känningen», d. v. s. uppsökandet av sillstimmen. Samtliga båtar voro öppna och roddes. De å fig. 5 vid den kastade snörpvaden synliga båtarna ge en föreställning om sillfiskebåtarnas utseende under 1800-talsperioden. Se även fig. 4.

Lagets förman eller »vadbrusen» ålåg det att verkställa känningen. Redskapet var »kännedörjen» (kännmetan): ett på en träram upplindat tagelsnöre med en blykula i ändan (fig. 3). Snöret löper över vadbrusens pekfinger; när kulan dräsar iväg ned genom vattnet, varsebli-

ves ett visst motstånd, när den råkar på ett stillstim. Vidare stöta vid rodden framåt sillarna ideligen mot snöret. — Det vid modernt sillfiske använda känredskapet avviker från det ovan beskrivna endast därigenom, att snöret är av metall.

När sillstimmet är funnet, reser sig vadbrusen upprätt som befallning om kast, varpå vadbåten i hastigast möjliga fart rör ut vaden i en halvcirkel utanför stimmet. Sedan gäller det att med tillhjälp av »vadspel» och handkraft hala in redskapet mot land. Man landade vanligen vaden så pass mycket, att sillmassan stod lagom kompakt för upphävning med en silkass samt lastning. Vanligen var det inte lagets båtar, som tog lasten; där fanns alltid till hands folk, som köpte upp eller »seglade med sill», som det hette.

Fig. 4 visar ett sillfiske med landvad. Vi se här illustrerad en annan metod än den ovan beskrivna, även om det en-

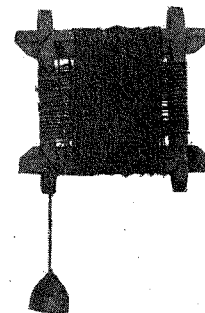

FIG. 3. KÄNNDÖRJ, REDSKAP FÖR SILLSÖKNING. ÄLDRE MODELL MED TAGELSNÖRE.

FIG. 4. LANDVADSFISKE EFTER SILL. FOTO HAEGER, STRÖMSTAD, 1903.

dast delvis framgår av bilden. Man har »stängt» ett sillstim och låtit vaden — eventuellt flera sammanbundna — stå kvar. Med en mindre vad drog man inne i stänget. Bilden visar lastning av en sillhandlarjakt; även en av fiskarnes kågar är lastad. — I vissa fall kunde vaden dras ombord på vadbåten i stället för på land.

Fotografiet fig. 4 är taget så sent som 1903 i Strömstadstrakten. Några stim av sillhären dröjde sig kvar här uppe i norra Bohuslän. Huvudstyrkan, som gått till anfall mot kustpartierna längre söderut, hade redan dragit sig tillbaka. Men så med ens stod ej sill att få på något ställe vid bohuskusten. Skulle nu samma gamla historia upprepas? Skulle

det åter bli fattigdom och elände ute i skärgården?

Nej, den här gången hade man tänkt sig grundligt in i hur man skulle lura sillen. Sillen går — gott: vi följer sillen ut på de stora djupen.

År 1882 kom Andreas Sörensson Utbult från Öckerö i Bohuslän hem från Amerika. Bland allt det märkvärdiga han sett i det stora landet i väster hade särskilt en sak tilldragit sig hans uppmärksamhet. Det var en sorts vad, som han såg använd vid makrillfiske därute och som man kunde arbeta med i öppen sjö. Den var nämligen konstruerad så, att den kunde snörpas i botten och innesluta fisken som i en håv. Hemkommen satte han genast i gång med tillverkning

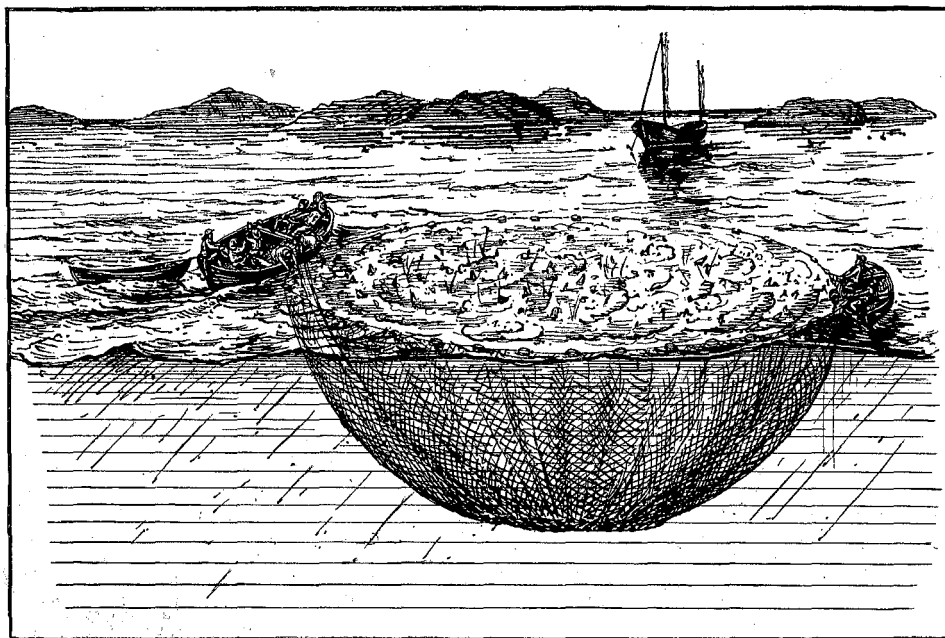

FIG. 5. ÄLDRE SNÖRPVADSFISKE EFTER SILL. VADEN HALVSNÖRP. TECKNING FRÅN 1880-TALET.

av dylika snörpvadar, som de här hemma kommo att kallas. Tillverkningen tog fart genom att Gamlestadens fabriker i Göteborg tog sig an saken.

Men vad skulle det tjäna till att använda ett redskap för fiske i öppen sjö, då man kunde komma åt sillen från land? Jo, saken var den, att sillen under den 1877 började sillperioden upprepade gånger drog sig utom räckhåll för landvadarna. Man hade ju garn att tillgå, men det förslog inte långt. Här hade alltså snörpvaden en uppgift att fylla. Många fiskare lät göra om sina landvadar till vadar för snörpning. Då under nittio-talet sillen emellertid åter började tränga bättre in mot land, förlorade snörpvadarna sin betydelse. De styckades samt och synnerligen samt gjordes om till landvadar.

Fig. 5 visar, hur fisket med de ungefär 270×30 m. vida snörpvadarna tillgick på denna tid. Snörplinan — av vanligt tågvirke — löpte genom ringar i vadens underkant; snörpningen skedde med handkraft. Vissa lag lade sig dock så småningom till med handvinschar. Båtarna voro desamma, som användes i landvadsfisket. Teckningen är utförd av en fackman på 1880-talet.

När, som förut nämnts, sillen under detta århundrades första år på allvar lämnade kusten, då först var det som snörpvaden verkligen kom till heders.

Vägen ut till sillen blev allt längre. Vintern 1903—1904 gingo snörpvadsbåtarna för första gången utomskärs. Efter ännu någon tid kunde man få se de bohuslänska sillfiskarne omkring Ska-gen och ännu längre bort.

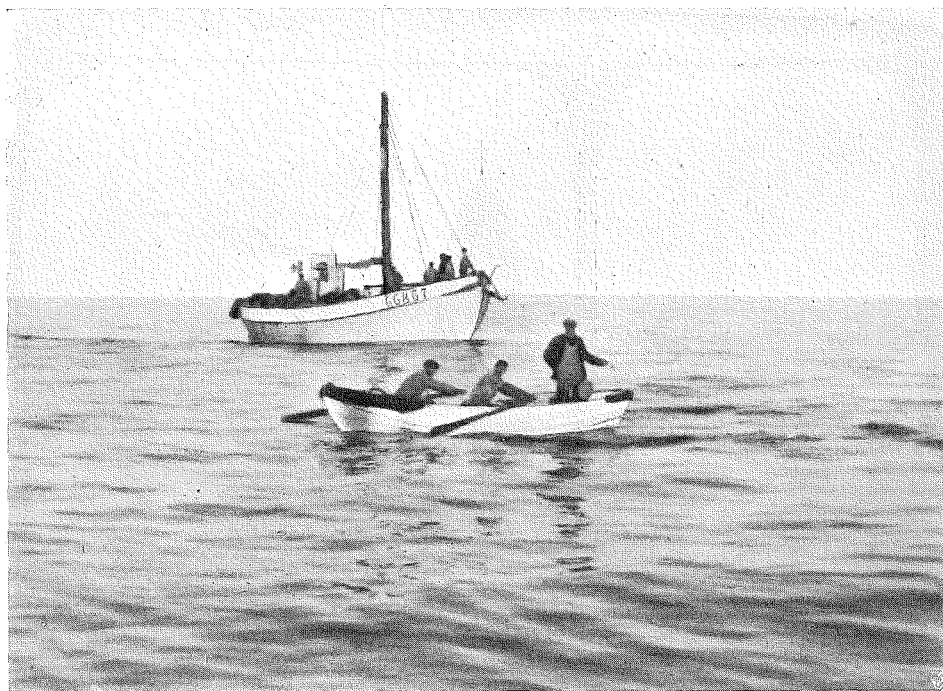

FIG. 6. KÄNNING EFTER SILL. UR FILM, UPPTAGEN AV SV. FILMINDUSTRI 1921.

Av ovanstående framgår med all önskvärd tydlighet, att landvadstidens rodde småbåtar ej längre hade någon uppgift att fylla i sillfisket. Ej heller segel voro till fyllest. Sillen är en ömtålig handelsvara, som ej tål något söl vid transporterna, och den nödvändiga precisionen i fråga om fångsternas hemforslande kunde man ej fordra av seglande båtar. Allt större blevo vadarna, och snörpningen blev allt svårare att utföra för hand eller med handvinsch.

Det var nu fotogenmotorerna på allvar togos i det bohuslänska fiskets tjänst. Vintern 1904—1905, året efter det snörp-vadsfisket drog sig utomskärs, insattes den första motorn i en sillvadbåt. Ny-modigheten mottogs i början med ogil-

lande på många håll: bullret från motorn skulle skrämma bort sillen o. s. v. Nu är det nästan omöjligt att tänka sig det bohuslänska fisket utan fotogenmotorerna, som möjliggöra en Skagenresa på 4—5 timmar, verkställa det tunga arbetet med snörpningen i en handvändning och lekande lätt lyfta en silkass om ett par hl. sill vid lastningen.

Efter detta torde vi vara mogna för en beskrivning över det moderna snörp-vadsfiskets teknik.

Varje fiskelag är utrustat med två stora, däckade motorbåtar: vadbåten samt »följaren». Den senares uppgift är att hemföra fångsterna och därigenom möjliggöra vadbåtens ostörda bedrivande av fisket i det avlägsna farvattnet samt assi-

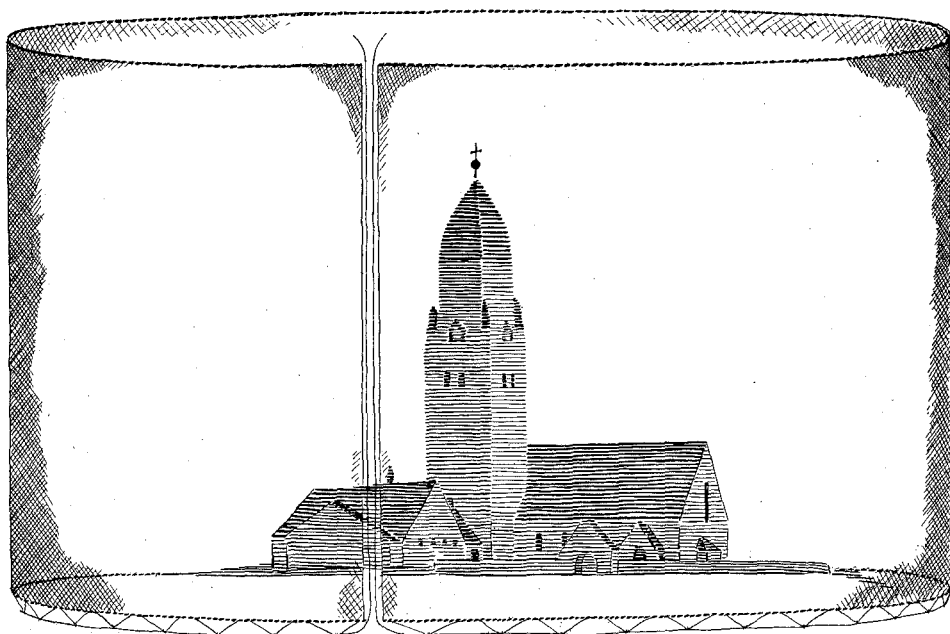

FIG. 7. MODERN SNÖRPVAD JÄMFÖRD MED MASTHUGGSKYRKAN I GÖTEBORG.

stera vadbåten ute på fiskeplatsen. Den har vanligen tre mans besättning mot 13—14 ombord på vadbåten.

Känningen efter sillen försiggår här ute i öppna sjön i huvudsak på samma sätt som vid det förut beskrivna landvadsfisket. En ombord på vadbåten medförd julle tjänstgör som kännekåg. Vadbrusen åligger även att ta reda på strömförhållandena, som äro av stor vikt att känna vid kastningen. Under känningen ligger vadbåten redo »med ångan uppe». Se fig. 6.

Då sillen är funnen, reser sig vadbrusen i kännebåten och vinkar som tecken till kast. I full fart gör nu vadbåten sin rundel omkring stimmet och låter vaden glida överbord som avlindad från ett nystan.

Som en väldig cylinder ligger nu va-

den omkring sillstimmet. Fig. 7 visar den moderna snörpvaden i detta läge. Den här avbildade vaden är 450 m. lång. Avståndet mellan telnorna, då vaden är kastad i ring, blir alltså cirka 140 m. Djupet är 70 m., då vaden hänger i vattnet. Av fig. 7 framgår ej, att övertelnans kork på de moderna vadarna får hjälp av ett antal med luft fyllda stora blåsor av svart tyg. De vid snörpningen använda linorna äro numera av vejer. En löper genom stentelnans snörpringar, en annan genom simmingarnas. På de gamla vadarna fanns endast en lina, nämligen den för hopdragningen i bottnen. I styrbords reling är fäst en »davit» med 4 kastblock. Över dessa block gå linorna vidare över motorvinschens nockor. En rulle med vev eller »skabbe» användes för upplindning av den längre snörplinan.

FIG. 8. SNÖRPVADSFISKE. SILLEN LASTAS. UR FILM, UPPTAGEN AV SV. FILMINDUSTRI 1921.

Snörpningen av simmingarna (vadens »kortväggar») tar sin början, när vaden nedtill är halvsnörpt.

Sedan snörpringarna lyfts upp på däck, viddtager »bussningen», som är det mest tidsödande momentet i fisket. Alle man hala av alla krafter i telnor och »buss», och allt närmare kommer »bröstet», vadens mittstycke. Under tiden ligger följaren och töffar ett stycke på andra sidan med en vejerlina mellan sig och vadbåten, som på detta sätt hålles kvar på sin plats vid vadens inhalande.

Då sillen blivit någorlunda »torr» i den del av vaden, som ännu befinner sig i vattnet, lägger sig följaren sida vid sida om sin kamrat, vadens i överkanten fästa »laststjärtar» knopas om relingen, och så kan lastningen taga sin början. Se fig. 8, som dock visar lastningen i ett rätt sent stadium. Vid upp-

håvandet av sillen användes en stor håv, »sillkass», vilken efter fyllningen lyftes ombord med motors hjälp.

Man får en viss respekt för bohuslänningarnas sillfisketeknik vid uppgifter om fångster av 1,000 hl. i ett kast — observera: vid vadfiske i öppen sjö. Väl kunde man under strandsillfiskets tid få höra tala om 40 båtlastar ur ett stäng — med den tidens båtar — men detta var ju ett fiske under synnerligen gynnsamma förhållanden: sillen trängde sig in i vikarna, och det var bara att knyta för säcken.

Vi ha i detta bohuslänska sillfiske en den ypperligaste illustration till hur kampen mot tilltagande svårigheter i ett yrke kan bringa detta till en fulländning, som dess utövare på ett tidigare stadium aldrig skulle ha drömt om. I detta fall ha vi att peka på som det mest påfal-

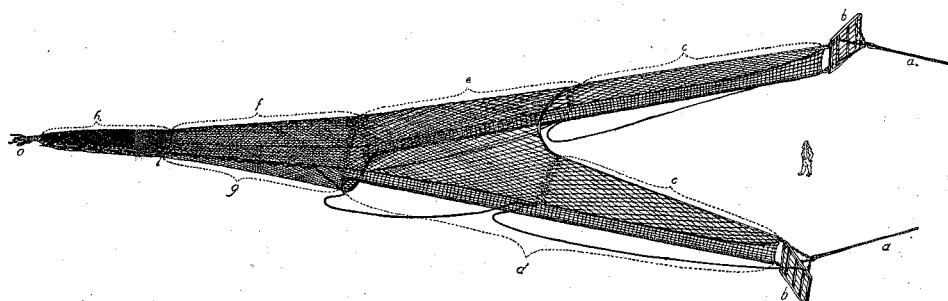

FIG. 9. TRÅL I FISKANDE STÄLLNING.

lande resultatet av sillens flykt från skären de utomordentligt praktiska, snabba och oomkullrunneliga motorjakterna om ända upp till 50 fot över stäv, motorerna, som åtminstone teoretiskt skola kunna prestera upp till 50 hästars arbete och så de väldiga fångstredskapen med den attiralj dess betjänande kräver. Denna rent av hisnande utveckling, som vi kunna följa beträffande vadsillfisket, har naturligtvis även kommit andra av bohuslänningar idkade fisken till godo. Under den del av året, då sillfisket med vad ej bedrives, sättas de i detta fiske använda båtarna att betjäna andra redskap.

Ett sillfiske, som jag med full avsikt ej nämnt i samband med redogörelsen för sillfisketeknikens utveckling här ovan, är drivgarnsfisket, detta av den anledningen, att dess utveckling, så som förhållandena gestaltat sig, endast kommit att bestå i ett parasiterande på det ojämförligt mera betydande vadfisket. När sillen kom till kusten 1877, sattes så småningom såväl sättgarn som drivgarn in i fisket; när stimmen drogo sig ut till havs, upphörde sättgarnsfisket, under det man med drivgarnen givetvis kunde följa sillen utåt.

Drivgarnsfisket idkas på höstarna, in-

nan vadsillfisket på allvar satts i gång, även om man ofta ser de båda metoderna i sillfiskesäsongens början använda jämsides med varandra. Den av många garn sammansatta länken fästes med sin ena ända vid båten och får, uppbyren av träkaggar, driva under natten. Garnen dragas i gryningen.

Fiske med trål (trawl) kan sägas vara en från utrikes ort i färdigt skick importerad fiskemetod.

Fig. 9 visar en trål i fiskande ställning. Redskapet släpas efter båt. I vanliga fall går denna — vi kunna väl med en viss rätt säga vad — sin väg fram efter botten, i vissa fall längre upp i vattnet. Den består av två med lämmar försedda »vingar» samt själva trålkroppen. Under gången framåt skära de snedställda lämmarna ut för vattnets tryck och hålla redskapet utspänt. Benämningarna på dess olika delar skvallra om det engelska ursprunget: »skvären», »bällin» etc. När man anger en tråls längd, mäter man de utsträckta vingarna från lämm till lämm, varvid måttet brukar variera mellan 18 och 22 m. Fångsten samlas i den grovmaskiga, med en sorts gilleranordning försedda »struten».

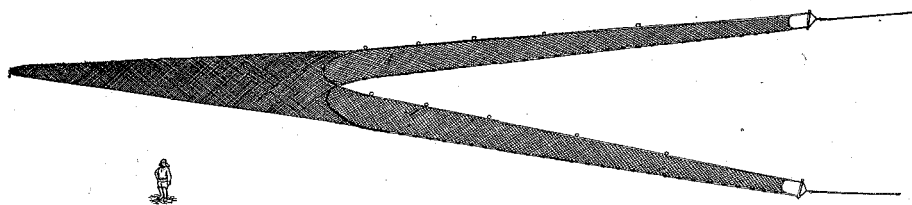

FIG. 10. SNURREVAD I FISKANDE STÄLLNING.

När trålen efter en släpning upphalas över däck, knytes »koddlinan» (eng. cod-line) i strutens spets upp, och fångsten får dräsa ned på däck.

Med trål fångas kolja och andra fiskarter, som komma i redskapets väg. Dock kan trålen användas för ett speciellt slag av fisk, nämligen sill. Med mindre trål fångas räkor i vissa fjordar.

Det var först i början av detta århundrade, som trålen började nyttjas i det bohuslänska fisket. Här kom ångdriften för första gången i användning på ett svenskt fiskefartyg. Den tunga trålen krävde en ångdriven båts hästkrafter för att kunna släpas. Det är härvid att märka, att motorerna ännu ej tagits i fiskets tjänst annat än för ett specialfall³. År 1907 började dock trålfiske att idkas även med de i sillfisket lancerade motorbåtarna. Utgår man från försäljningsvärdet av den fångade fisken, bli jämförelsetalen mellan ång- och motortrålfiske år 1910 10 till 1, år 1920 ungefär 2 till 1.

Det torde i detta sammanhang böra påpekas, att ångtrålfisket i ett visst fall intar en särställning bland de bohuslänska fiskena. Det bedrivs nämligen av rederiföretag med förhyrd besättning — låt vara att besättningen numera har viss andel i vinsten.

³ Snurrevadsfiske med kvassar.

Även snurrevadsfisket är ett importerat fiskesätt — från Danmark — men har av bohuslänningarna lämpats efter egna förhållanden, så att det numera i mycket avviker från förebilden.

Snurrevaden släpas efter botten in mot en förankrad båt. Vi se å fig. 10 en översiktlig bild av redskapet. I mycket erinrar det om trålen. Påpekas bör, att bilden anger vinkeln mellan vadens armar sådan den är, då vaden släpats i närheten av båten. Under större delen av släpningen famna de mycket vidare. Sträcker man ut vadarmarna och mäter avståndet mellan dragtågens fästen — »bågarna» — kommer man vanligen upp till något över 70 m.

Snurrevadsfisket hör liksom motortrålfisket till dem, som fylla ut den del av arbetsåret, då vadsillfisket ej bedrivs. De finnas dock, som »snurra» året om. Fisket bedrivs huvudsakligen med den typ av motorbåtar, som växt i kapp med avståndet ut till sillen.

Ute på fiskeplatsen kastar båten ankaret men häktar dess lina på en flytboj, som gjorts synlig vida omkring. Här fästes även ändan på en av draglinorna, som sedan rullar ut över relingen, allt eftersom båten går för att kasta vaden. Härvid gör båten en vid sväng, vräker vaden överbord samt återvänder till ankarplatsen med draglinan nummer två. Den väg,

FIG. 11. SNURREVADSFISKE. FÅNGSTEN VINSCHAS UPP. FÖRF. FOTO.

som båten gått, har varit nära nog cirkelformig. Beroende på djupet ges ut så där en 1,800—2,500 m. lina, innan redskapet går i sjön. Efter återkomsten till bojen tar man fatt på ankarlinan och den fastgjorda draglinan samt låter motorvinschen verkställa vadens inhalning.

Fördelen med detta fiske ligger i att dragtågen, som under vadens inhalning alltmera närma sig parallell ställning, skrämma ihop den nere vid botten gående fisken i den väg, som vaden kommer. Detta gör, att snurrevaden har större möjligheter än t. ex. trålen att komma åt de eftersökta flundrearterna.

Det säger sig själv, att man med halning för hand ej ens skulle kunna rubba redskapet från sin plats, så stort område

som man nu överfiskar på en gång. Danskarna och några deras bohuslänska lärjungar verkställde visserligen förr i världen snurrevadens inhalande med handkraft, men naturligtvis kunde ej dessa massor av tågvirke användas, förrän motorerna sattes till att utföra arbetet. Motorn åstadkommer dessutom den jämna dragning av redskapet, som är erforderlig för ett lyckligt resultat.

Beträffande det drivgarnsfiske efter makrill, som idkas under maj och juni, kan hänvisas till vad ovan sagts om drivgarnsfisket efter sill. Huvudskillnaden består i att garmlänken vid makrillfisket får driva ensam under natten, under det båten »beseglar» länken.

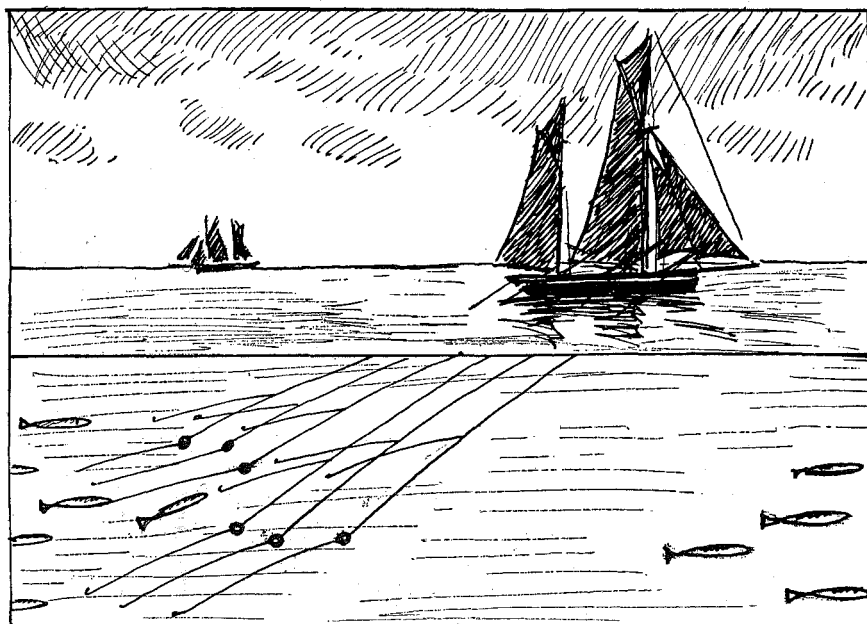

FIG. 12. FRAMSTÄLLNING AV SÄTTET FÖR MAKRILLDÖRJETS BEDRIVANDE I NORDSJÖN.

Fiske efter makrill med landvadar av mindre format bedrivs, liksom detta redskap även användes för annan fisk, som kan fångas vid stränderna. Härvid tillämpar man emellertid de gamles enkla metoder oförändrade.

Snörpvadsfisket efter makrill, vilket ej är av alltför stor betydelse, bedrivs i huvudsak som det moderna sillvadsfisket. Redskapet håller emellertid vanligen endast en tredjedel av sillsnörpvadens längd. Sättet för stimmens uppsökande är dessutom ett annat. Man varskos om ett makrillstim genom »dyk», d. v. s. en massa sjöfåglar, som högljutt skrikande dyka efter sillyngel. Denna småsill befinner sig i ytan, åtkomlig för fåglarna, därför att ett makrillstim har anfallit den underifrån.

Efter detta kunna vi övergå till de olika slagen av bohüsläniska krokfisker och undersöka, i vad mån dessa blivit delaktiga av fisketeknikens »industrialisering».

Så tidigt som 1870 hade man tydligen förkännningar av att krokfisket, åtminstone när det var fråga om makrillfångst, skulle komma att fullkomligt skjutas åt sidan av garnredskapen. I en officiell rapport från denna tid konstateras, att »garnet lyckats övervinna den urgamla metkroken». Granska vi den officiella rapporten från t. ex. säsongen 1912—1913 — av flera skäl välja vi ett år före kriget — finna vi, att detta år fångades mer än tre gånger så mycket makrill med krok som med garnredskap.

FIG. 13. STORBACKORNA SÄTTAS. FOTO S. EKMAN 1905.

Krokfiske efter makrill idkas »hemma-vid» med rännörj eller meta, men allra största delen av makrillfångsterna härrör från Nordsjödörjet. Tätast får man se de bohuslänska kuttrarna eller motorjakterna på rännörjfiske omkring Doggern. På ett antal stänger, som stickas ut från båtens sidor, äro fästa snören med blyänken. Vanligen uppbär varje snöre två krokar. Agnet tages av makrillens eget skinn. Från själva dörjsnöret löpa inhalningssnören till båtens reling. Den något schematiska fig. 12 torde ge en antydning om dörjefiskets teknik.

Inom detta krokfiske efter makrill har ingen revolution inträffat. Det idkas på gammalt vis — låt vara i mycket större skala. De nu brukade stora båtarna möjliggöra ända till sex veckor långa ex-

peditioner, varvid makrillen fläkes och saltas för export på Amerika. I detta fiske äro motorerna ej nödvändiga.

Ifrån Doggern ta vi vägen upp till trakten omkring Shetlandsöarna för att studera den bohuslänska »lutfiskfångsten». Häruppe ligga under sommarmånaderna kuttrar och motorjakter — de flesta hemmahörande i lägena på Tjörn och Orust — och fånga långa, torsk, hälleflundra, kolja, lubb etc. med långrevar. Bohuslänningen kallar sina långrevar för backor. I detta fall blir det fråga om storbackor. På en omkring 360 m. lång, rätt så grov lina äro bundna 50 tafsar (»känсор») med krokar. En dylik längd kallas ett hundra. Vid fisket sammanknopas många hundren till en »länk» — ofta kan en sådan på havsbotten ned-

lagd backelänk hålla sina modiga två svenska mil i längd.

Det är detta fiske, som av ålder kallats storsjöfiske. Namnet är numera rätt oegentligt, då vi ju ha flera bohusslänska fisken, som kunna göra anspråk på denna stolta benämning: sillfisket, trålningen, snurrevadsfisket och Nordsjödörjet. Men sillfisket var ju tidigare ett strandfiske, idkades alltså ej ute på »storsjön» med stora båtar. De övriga äro i jämförelse med storbackefisket mycket nya företeelser.

Har storsjöfiskaren användning för maskinella anordningar annat än för båtens framdrivande? Ja, numera är det motorn, som »drar» backorna. Förr gav man sig ut i lillbåten med en handvinsch för att utföra detta arbete — ett ofta synnerligen riskabelt företag. Nu dras backorna från den stora båten. Midskepps står en av motorn driven, horisontalt roterande skiva med ett spår i kanten, i vilket backelinan löper, efter att först ha passerat en rulle vid relingen. Arbetet går undan med betydligt större fart än förr, dock torde den största fördelen med fotogenmotorns införande i storsjöfisket bestå i att man nu kan tillbringa längre tid ute på fiskeplatserna och mindre på resor mellan dessa och hemmet. (Man gör vanligen tre resor under sommarens lopp.)

Härmed ha vi hunnit till slutet med beskrivningen av de bohusslänska fisken, som »industrialiserats». I vissa fall har maskindriften verkat revolutionerande,

i andra fall endast medfört lättnader i arbetet, sparat arbetskraft och dyrbar tid samt tillåtit arbetets utförande med en den moderna tiden motsvarande gåpåaranda.

De fisken, som ännu bedrivs på fädrens enkla vis, äro mera obetydliga kustfisken, idkade av storfiskaren endast »på lediga stunder». Gubben, som känner sig för gammal att i ur och skur deltaga i det ansträngande arbetet ute i motorbåtarna, använder sig av dem för att fournera det egna hushållet och kanske få några fiskar över för en sommargästfamilj. I hans sällskap gör sonsonen sina första lärospån i yrket.

Bland dessa, av den moderna tidens påfund oberörda fisken vill jag nämna det i mindre skala bedrivna arbetet med »småbackor», dörjning från småbåtar och vanlig metning. Fisket med »perk» hör även hit: man rycker en krokförsedd blyfisk upp och ned i vattnet och inbjuder den nyfikna torsken att hänga sig på. Hummerfisket bedrivs med tinor som förr, och med tinor av annan typ kan även ål fångas. Mindre landvadar dras in mot stranden. Även ostronfisket är ett »hantverk» — andra att förtiga.

Den bohusslänske fiskaren har många gånger haft en avgjord motvilja mot nymodigheter. Det har han växt ifrån. Man ser på någon båt elektrisk belysning och attiralj för trådlös telegrafi. Och ingen må tro, att han undgår den moderna tidens stora vurm — radio.

S M Ä R R E M E D D E L A N D E N

BERNHARD OLSEN av JÖRGEN OLRİK.

Den 17 Juli 1922 døde i en høj alder Dansk Folkemuseums skaber museumsdirektør Bernhard Olsen, efter at han to år i forvejen var trådt tilbage fra museets ledelse ved dettes overgang til staten. Født den 9 September 1836 — forældrene var af jævn bondeslægt og portnerfolk på Borchs kollegium — tilhørte han det slægtled, der i sin ungdom prægedes af den ulykkelige krig 1864 (hvori han deltog som lieutenant, dog uden at komme i aktiv kamp); hos ham som hos flere af hans jævnaldrende (A. D. Jørgensen, Troels-Lund) vakttes ved denne en sejg vilje til folkelig genrejsning og en trang til dybere historisk forståelse af det danske folks liv og kår. Ligesom sin lidt ældre samtidige Arthur Hazelius skulde han dog først i en moden alder skabe det værk, der var bestemt til at bære hans navn ned gennem tiderne.

Bernhard Olsen røbede tidlig kunstneriske anlæg og virkede i sin ungdom mest som tegner til »Illustreret Tidende» og andre blade; 1868—85 var han artistisk direktør for Tivoli, og samtidig virkede han i flere år som kostumier ved flere københavnske teatre, deriblandt det kongelige Teater (1874—76). Der er næppe nogen tvivl om, at denne alsidige virksomhed,

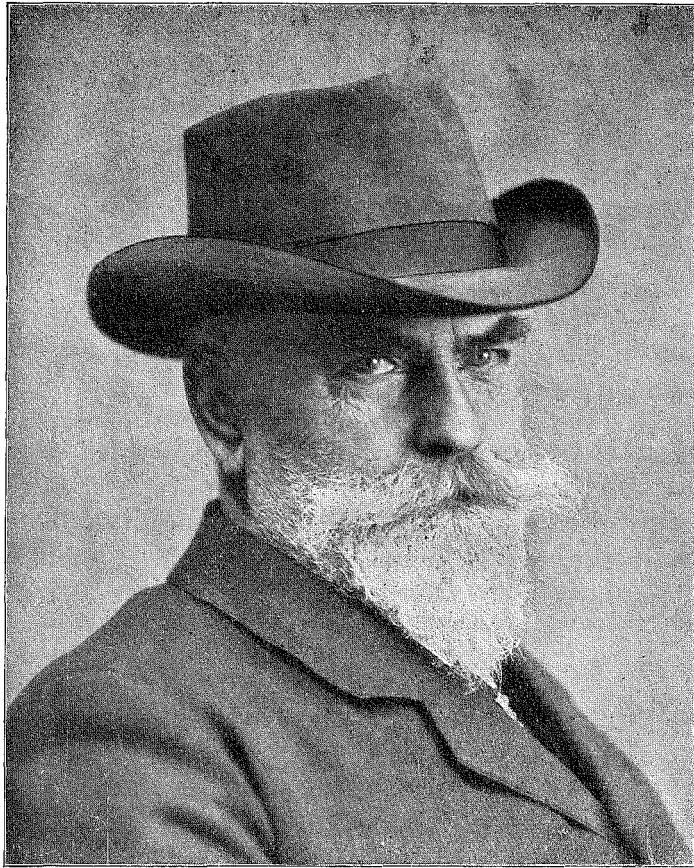
hvori hans kunstneriske arrangementstalent fandt rig lejlighed til at udfolde sig, har varet ham en nyttig forskole til hans senere museumsarbejde. Hans system med de svundne tiders dragter så vel som hans omfattende tegnearbejde på museer og samlinger har sikkert også fremmet hans kulturhistoriske interesser i høj grad, ligesom hans hernævnte studier også hjalp ham til ved grundlæggelsen af Panoptikon i København (1885) at holde dette i et forholdsvis højt kunstnerisk niveau.

Den egentlige indvielse til sit livs kald fik Bernhard Olsen dog først på Verdensudstillingen i Paris 1878 ved synet af den af Hazelius ordnede svenske »etnografiske» afdeling, og han tør således med rette kaldes dennes første lærling. Han følte sig dog ikke helt tilfredsstillet af Hazelius' almueinteriører, der kun var til at se ind i fra den ene side (som en teaterdekoration), men fandt i en gammel hollandsk stue på Verdensudstillingen et fuldt gennemført interiør, med alle fire vægge og med de gamle vinduers ejendommelige lysvirkning, og hans kunstneriske sans fandt denne mere fuldstændige interiørtype mere efterlignelsesværdig. Allerede i det følgende år fik

han lejlighed til at føre sine ideer ud i virkeligheden, i det der i 1879 afholdtes en større historisk udstilling i Industrieforeningen i København, ved hvilken det på den fremragende arkeolog museumsdirektør Worsaaes initiativ overdroges Bernhard Olsen at ordne en landbohistorisk afdeling. Her skabte han de interiører fra Sælland og Amager, der tillige med de af ham tilvejebragte samlinger af bondens gamle indbo og redskaber snart skulde danne grundstammen i *Dansk Folkemuseum*. Der dannedes en komité; indsamlingsarbejdet tog fart (til trods for de yderst små pengemidler, som i førstningen stod til rådighed) og udvikledes til at omfatte ikke alene almuens, men også de borgerlige klassers kultur i tiden fra Renaissance til vore dage. I de følgende år samledes der til bunke på Trinitatis kirkes loft — hvor også Oldnordisk museums vugge havde stået i århundredets begyndelse. Den 8 August 1885 lykkedes det ham endelig at åbne museet, ganske vist kun i beskedne lokaler i et privathus; men da store, af Worsaae varmt støttede planer om nybygning til såvel Oldnordisk museums som Folkemuseets samlinger kort forinden var fremsatte af en dertil nedsat kommission, syntes museets fremtid at tegne lys og lykkelig. For museet og for Bernhard Olsen personlig var derfor Worsaaes død få måneder efter dets åbning et hårdt slag. Olsen måtte nu i mange år kæmpe sig frem mod vind og strøm, og det lykkedes ham aldrig at skaffe de stadig voksende samlinger en passende bygning som ramme; tværtimod måtte han opleve, at museets vækst til en vis grad sprængte de af ham opstillede interiører og

svækkede deres særpræg. Men hans uslukkkelige skabertrang, der således følte sig hæmmet på sit oprindelige område, søgte sig snart med større held et nyt virkefelt, og det lykkedes ham (1901) — stadig i nøje tilslutning til svenske og norske forbilleder — at skabe en bygningsafdeling af Dansk Folkemuseum i Københavns nærhed (*Frilandsmuseet ved Lyngby*), i umiddelbart naboskab af Landbrugsmuseum, landbrugsskole og højskole.

Herude fik hans fine kunstneriske sans og hans dybe kulturhistoriske trang til at finde den røde tråd i boligens udvikling gennem tiderne frit spillerum, ikke alene ved flytning og genopstilling af en række gamle gårde og huse, men også ved et med smagfuld og kyndig handplanlagt og plejet haveanlæg. Ved valget af bygninger lod han sig navnlig lede af to synspunkter: udviklingen af ildstedet som hjemmets egentlige centrum, og formen for bondens samliv med sine husdyr. Ejendommeligt for ham er det også, at han hentede alle de første bygninger til Frilandsmuseet udenfor det nuværende Danmarks grænser: dels mente han i Sønderjylland og i Skåneland at finde bedre og mere typiske repræsentanter for de forskellige trin i boligens udvikling som han ønskede at illustrere, dels var det ham altid en hjertesag at fæste og styrke den historiske forbindelse med disse gamle danske lande. Om det principielt heldige heri har meningerne været noget delte; men så meget er vist, at Bernhard Olsen på denne vis reddede flere højst værdifulde landbygninger i Sønderjylland og Sydsverige for eftertiden, som nok vil vide ham tak derfor.

BERNHARD OLSEN, f. 1836 † 1922.

Muligvis har han også haft en fornemelse af at hans efterfølgere næppe vilde følge ham på denne vej, og derfor bragt sin høst i lade mens tid var. I sine senere år fik han iøvrigt adskillige jydsk-gårde og huse føjet til, og forudseende som altid sørgede han for at sikre museet så megen jord, at betydelige udvidelsesmuligheder er for hånden.

Som alle selvlærte og selvskabende mænd var Bernhard Olsen en højst ejendommelig og impulsiv personlighed. Han var elsket af sine venner og frygtet af

sine modstandere på grund af sit vid og sin hvasse tunge. Med årene mildnedes dog de skarpe kanter i hans væsen, og hans landsmænd samledes mere og mere i taknemlig anerkendelse af hans livsværks store folkelige betydning. Af nordiske museumskolleger har han altid været værdsat meget højt. Naturligtvis havde også han på visse punkter sin begrænsning; f. eks. havde han (som de fleste af sine jævnaldrende) lidt vanskeligt ved at anlægge det rent etnologiske syn på almuesagerne, uden hensyn til

deres kunstindustrielle værd; men denne begrænsning delte han i hvert fald med sin samtid. På andre og mere væsentlige punkter var han langt forud for sin tid, og ved sit vide og store syn på de nationale museers opgaver viste han sig som Worsaaes værdige arvetager, i modsætning til den snevre opfattelse af disse, der fra anset arkeologisk hold blev gjort gældende imod ham. Han følte sig alle dage som eet med sit museum, og dette hans manddomsværk vil blive stående som hans skønneste eftermæle.

Bernhard Olsen var en mand af usædvanlig klar og skarp intelligens, der bl. a. havde en sjælden ævne til at tilegne sig hvad han læste, huske det godt og ved given lejlighed anvende stoffet på rette sted. Sin omfattende kulturhistoriske viden nåede han aldrig at samle i noget større værk, men nedlagde den i en mængde spredte afhandlinger i tidsskrifter, dagblade og konversationslexica, af et broget og afvekslende indhold, der ofte strejfer ind på folketros og folkeskiks område. De er gennemgående skrevne i et underholdende og farverigt sprog og vidner om samme trang til at gøre rede for udviklingens røde tråd, der går igennem hele hans museumsvirksomhed. Et udvalg af de vigtigste er anført her nedenfor.

I bogform foreligger — bortset fra museets vejledere og kataloger — kun skriftet: De hamburgske Guldsmede Jacob Mores (Fader og Søn) og deres Arbejder for Kongerne Fredrik II og Chri-

stian IV. Hamborg 1903. (Også i tysk udgave.)

I »Tidsskrift for Kunstindustri» er foruden mindre artikler trykt følgende afhandlinger: Danske Lavssager (1888—89). De københavnske Guldsmedes Mærker (1891—92; ny udgave i bogform ved Jørgen Olrik 1919). Eremitager og Servanter (1891). Bryllup i fordums Tid (1892). Glas og Bly i Vinduer (1892). Den holstenske Stue i Dansk Folkemuseum (1893). Sengekamre og Senge (1895). Gaflen (1897). Peter Heldts Pesel og dens Indbo (1898).

I »Tidsskrift for Industri»: Kong Christian IV:s Silkehus (1902).

I »Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen»: Subtiliteter og Mekaniker paa 1700-Tallet (1895).

I »Kulturhistoriska Meddelanden»: Stedseverende kalendere i Lunds kulturhistoriska Museum (1896).

I »Festskrift til H. F. Feilberg» (1911): Kærestegaver.

I »Danmarks Folkeminder» nr 6: Det sidste Neg (1910).

I »Vort Folk i det 19 Aarh.» (1897): Barndomsminder fra Fyrrerne.

I »Vort Hjem» (1903): Lidt om vor Boligs Historie.

Af dagbladsartikler kan fremhæves en artikelserie: Mærkedage og Vejrprog, i Nationaltidende i 1880'ernes slutning; af talrige konversationslexicons artikler f. eks. art. Dragt i Salmonsens Konversationslexicon.

GUSTAV VASAUTSTÄLLNINGEN I LIVRUSTKAMMAREN UNDER JULI
1923 AV GEORG W. FLEETWOOD.

Med anledning av 400-årsminnet av Gustaf Vasas intåg i Stockholm öppnades i Livrustkammaren en minnesutställning av föremål, som tillhört Gustav Vasa personligen eller haft närmare beröring med hans person. Många äro ej dessa vår historias nyare tids första och äldsta relikter, men så mycket värdefullare, och av så mycket mera intresse att från deras spridda förvaringsorter få dem sammanförda till ett helt, vilket också här så gott som fullständigt lyckats utställningens anordnare, föreståndaren för Livrustkammaren, frih. R. Cederström.

Livrustkammarehallens norra del i Nordiska museet är platsen för utställningen. Tömd på sitt vanliga innehåll, vilket förnämligast upptogs av de kungliga praktvagnarna, som nu fått en tillfällig, måhända ännu mera ståtlig och anslående plats i hallens mittparti, har utställningen fått en egen och verkningsfull dekoration. Mitt i fonden reser sig en väldig tronhimmel, som med sin röda förändamålet lyckligt valda färg genast förlänar den önskade stämningen av renässanstidens ännu enkla men förnäma prakt. Väggytor och draperier i valvöppningarna äro även hållna i samma färg och upp till löper en tallris-guirland runt hela utställningsområdet. Denna rikare anordning, liksom utställningen i dess helhet, möjliggjordes först sedan legationsrådet Harry Ax:son Johnson trätt emellan för bestridande av kostnaderna.

Bland föremålen intager konungens bild hedersplatsen under tronhimmeln, den utgöres av det bekanta profilporträt-

tet från Gripsholm, som avbildar konungen på ålderdomen med långt skägg, sannolikt under något av hans sista levnadsår 1559 eller 1560. Konstnären är okänd, men bilden torde kunna sättas i samband med Willem Boy:s verksamhet i Sverige. Under porträttet ligga på en bädd av grön gyllenduk »rikets båda svärd» ur kungl. skattkammaren. Dessa som tillhöra regalierna hava ej förr offentligen exponerats och endast varit synliga vid kröningar o. dyl. officiella högtidligheter. De hava båda, ehuru deras utstyrsel på senare tider förändrats, tillhört Gustav Vasa. Det ena är beställt av konungen år 1541, ett s. k. »Majestätssvärd». Klingan är rikt etsad med scener ur Moseböckerna, med samma bildframställning som på Hans Sebald Behams bibelillustrationer, samt på mitten försett med Vasavapnet. Det andra svärdet förekommer tidigast i kläd-kammarinventariet av år 1557, och är ett för vanligt bruk avsett praktvapen. Även dettas klinga är rikt etsad av Augustin Hirschvogel, med motiv efter Dürers fresker i Nürnbergs rådhus.

På vardera sidan om tronhimmeln ligga i var sin monter, på ena sidan Gustav Vasas föräldrars trolovningsring, på andra sidan konungens »signet». Den förra en guldring, tidigare förvarad i kungl. skattkammaren, fram till försedd med en liten madonnabild omgiven av sju små ädelstenar, samt inuti ingraverade bokstäverna E J S : C M D * MCDLXXXVIII, detta utgör alltså Erik Johansson Vasas och Cecilia Månsdotter av Ekas initialer samt årtalet för deras trolovning

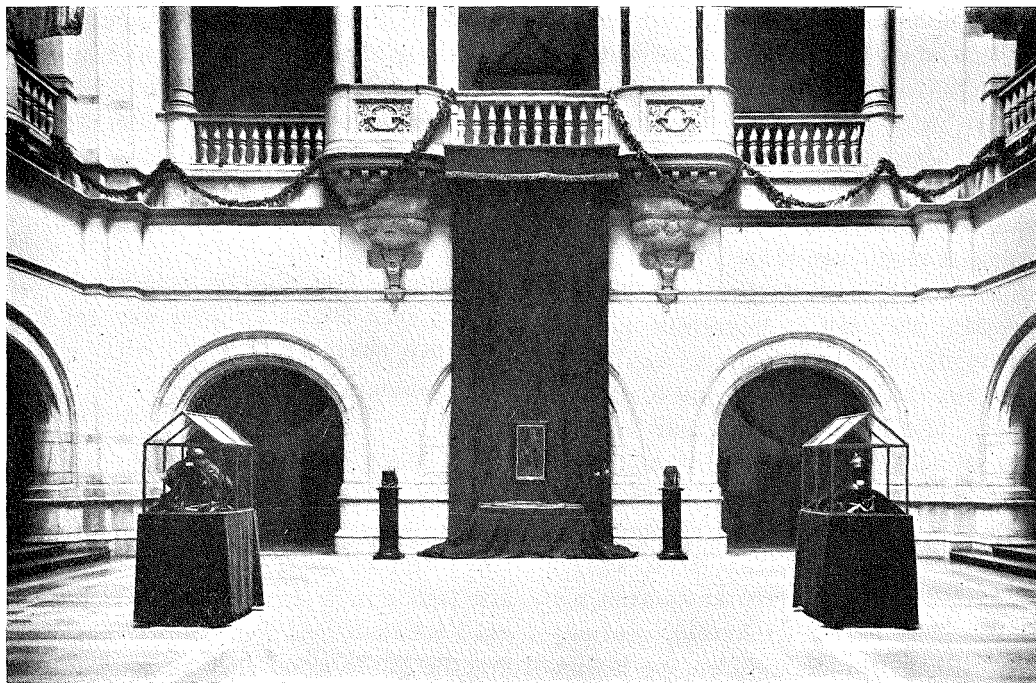

FIG. 1. GUSTAV VASA UTSTÄLLNINGEN.

1488. Det senare är en sigillstamp i silver med Gustav Vasas vapen före tronbestigningen. Det upphittades på 1600-talet i Bromma och skänktes till Karl XI. Båda dessa föremål tillhöra Statens historiska museum.

Längre fram på golvet stå tvenne större montrar klädda med svart sammet. Dessa innehålla Gustav Vasas hjälm, sköld och sadel, alla tre tillhörande Livrustkammaren. Den krönte hjälmen (Livrustkammaren n:r 41:3) inköptes för konungens räkning i Augsburg 1541 och är upptagen bland konungens rustningar i inventariet av år 1548 (Jfr. Rig 1918); skölden (Livrustkammaren 41:1) är en rund stålsköld med vackert etsad och förgylld bård samt i mitten svenska riksvapnet under Vasa-tiden; sadeln (Livrust-

kammaren n:r 41:2) även denna av stål med drivna etsade beslag försedda med konungens vapen. På beslagens baksida finnes Pfalz-Bayerns vapen, varför sadeln först tycks varit ämnad åt någon medlem av det Wittelsbachska furstehuset, men sedan gjorts om åt Gustav Vasa. Vidare innehålla dessa montrar Gustav Vasas begravningsregalier, som tillhöra Uppsala Domkyrka och äro upptagna ur konungens kista. De äro krona, spira och svärd, samtliga av förgyllt silver, svärdet vars ståldelar äro nästan helt bortrostade har ett synnerligen vackert arbetat fäste med gravyrer i Aldegrevs stil, det har troligen använts av konungen i livstiden. I den ena av dessa montrar finnes även en del medaljer och mynt från Gustav Vasas tid. Så ha vi här mynt slagna under olika

tider av konungens regering, från det första, som slogs till minne av befrielsekriget 1522, till det sista av år 1559 samt till sist begravningsmedaljen i guld av år 1560. Intressant är här att följa porträttutvecklingen från yngre år utan skägg till medelåldern med kort och ålderdomen med långt skägg.

I östra väggmontern finna vi följande föremål: En käpp av kanelträd med beslag av silver, upptill graverat med vasavapen och G. R.; denna som nu förvaras i Statens historiska museum har i äldre tider tillhört den kungl. skattkammaren. Vidare Gustav Vasas stav (Livrustkammaren n:r 41) försedd med stridshammare och hjullåspistol. Mellan dessa hänger en häroldskåpa (Livrustkammaren n:r 54) buren av page eller härold, och möjligen tillhör den sista delen av konungens regering, den är vackert broderad med riksvapnet i guld och kulört silke. Under denna ligga i samma monter tvenne av konungen egenhändigt skrivna brev. Dessa tillhöra riksarkivet och äro av särskilt intresse såsom varande de enda i Sverige bevarade brev som egenhändigt skrivits av konungen. De äro avtryckta i Gustav Vasas Registratur, och lyda i avskrift som följer:

1) Vor Gunst tiil fforrn Kere sten wii såge mygit gerne ath när som knecterne wore munstrede och betalde och ath du wille giffue akth oppa theriis saak huru the äre os bewoghne heller huru the hand(1)e ther i landet oc sker (?) ther nesth ath tu offorsumelig giffue diig till os hiith op tiil oplandt for thy wii kunne inghenstädz drage for en wii thenne landzennende Bether fforsorgth haffu eoch haff., wij noghet ath handle medh diig dhet som

worth hierthe storlige trykker, ther ffore retthe tig altinges effter thenne wor eghin handskriffth och giff tig hiit tiill os med thet snarreste tigh Gudh beff(allendis) snarlig off gripsholm.

Gustaff

med eghen hond

Adress: Oss elskelig erligh och welbordig suen Stenn Erigson wor tro man rååd och suager.

Gunsteligen.

2). Weth oloff törne om then dalekarls hustrun ath tu handlar med henne när mester henriik kommer tiill Baghe ath hon ffar thet Breff hon är begerende och ath iagh kunde ffaa the ij gorda her liggia i wiidboherede som hetha nybbla. Tha äre the gorde sköne och kunne wäl göre skäll ffor eth tiuffuerj her wdj och alth annath Ramme worth Bestha tiigh gud Beffallendes.

Gostauus Rex

manv propriia scripsit

Och ath iagh ffaar eth Breff aff henne ther iagh wore fforware med ffor hennes aerffwingars skyll thu kan thet wel Bekomme med lempe iagh haffuer fforstaad ath the wethet her bode hans skriuere och lensmannen her i langhundreth.

På fränsidan: Tiill wor tro tianere Oloff Törne ssendis thessen breff.

På vänstra sidan hänger en av de få vävda tapeter, som finnes från Gustav Vasas hov, och är lånad från k. Husgeräds-kammaren. Det är blott hälften av en större tapet med Sachsen-Lauenburgs vapen i hörnet och nedtill ett lejon, som troligen utgjort sköldhållaren till ett riks-

vapen i tapetens mitt. Tapeten har de tidigare 1500-tals tapeternas utmärkt vackra färger och detaljorning. På båda sidor om denna hänga tvenne svärd ur Livrustkammaren (n:r 39 och 40), som tillhört Gustav Vasa, de äro båda försedda med vackra graverade och förgyllda silverbeslag, det ena med Vasa-vapen. Under dessa i samma monter ligga Nya Testamentet på svenska av år 1526, och Gustav Vasas bibel, tryckt i Uppsala 1540—41 av den för detta ändamål från Tyskland särskilt inkallade Georg Richolff. Vid utställningens södra sida stå tvenne montrar innehållande en intressant samling samtida tryck, som liksom biblarna lånats från k. Biblioteket. De

utgöras väsentligen av kungl. plakat, stridsskrifter och reformations- och religiösa skrifter. Slutligen stå här tvenne montrar innehållande den ena ett konungen tillskrivet rustningsgarnityr (Livrustkammaren n:r 37), det är signerat 1540, samt försett med två hjälmar, och av tillhörande hästrustning finnes stjärnan och halsskyddet i behåll. I den andra utställas två sadlar, vilka tillskrivas konungen, (Livrustk. n:r 59) samt bogstycket till en hästrustning (Livrustk. n:r 36) försett med Sachsen-Lauenburgs vapen.

Utställningen, som den 22 juni öppnades för särskilt inbjudna, har därefter hållits öppen t. o. m. juli månads utgång.

VÄSTERGÖTLANDS FORNMINNESFÖRENINGENS MUSEUM I SKARA AV SANFRID WELIN.

Fornminnesföreningen, som är stiftad 1863, fick länge åtnöjas med provisoriska lokaler för sina samlingar. Efter stora ansträngningar att samla in medel till en egen byggnad kunde man just vid kristidens ingång skrida till verket med uppförandet av densamma. Den har ett högt läge i Stadsträdgården norr om staden med huvudfasaden mot denna, alltså mot söder, och är uppförd efter ritning av professor Charles Lindholm i Stockholm, som därvid samrått med professor Axel L. Romdahl i Göteborg.

Byggnaden, som har en längd av 34½ meter, en bredd av 15 m. och en höjd av 20 m., därav åtskilligt mer än hälften kommer på det högresta taket, är uppförd av fogstruket tegel i tvänne huvudvåningar jämte en jordvåning och en tak-

våning. Den har en enkel och värdig stil samt ger ett visst utseende av ålderdomlighet, vilket ju överensstämmer med dess uppgift.

Museet invigdes den 28 maj 1919 med stor högtidlighet i samband med öppnandet av den första svenska kulturmässan, som hölls i Skara. Innan dess hade samlingarna blivit ordnade dels av amanuensen dr Ernst Fischer i Göteborg och dels av docenten dr Sune Lindqvist i Stockholm; den förhistoriska avdelningen av den senare, allt det övriga av den förre.

Redan vid ritningarnas uppgörande hade man tagit hänsyn till samlingarnas omfattning och fördelning på olika grupper. Det blev nu herrar Fischers och Lindqvists uppgift att på fullt självstän-

FIG. 1. SKARA MUSEUM.

digt sätt och med sin museitekniska erfarenhet ordna samlingarna, såsom det bäst lämpade sig ur vetenskaplig och museal synpunkt. Omdömet torde vara enhälligt däri, att de lyckats på ett synnerligen förtjänstfullt sätt, och att Skara-museet sålunda blivit ett av landsortens mest tidsenligt ordnade museer.

En av de ledande principerna vid ordnandet har varit den, att föremålen icke skulle hopas för mycket utan utställas på sådant sätt, att de finge tillfälle att göra sig gällande gent emot varandra. Hellre då magasinera det, som ej med fördel kunde utställas.

En annan princip har varit den, att i huvudsak endast sådana föremål skulle beredas plats i museet, vilka i ena eller andra avseendet ha med Västergötland att göra. Endast undantagsvis förekom-

ma därför andra föremål, vare sig därför att de fylla en lucka i samlingarna eller i och för sig äro av större märkvärdighet. Men då endast svenska föremål. Utländska ethnografica, av vilka museet under tidernas lopp kommit i besittning av inte litet, utställas icke alls.

Vid inträdet i bottenvåningen kommer man in i ett förrum, vilket bildar vaktrum. Till vänster härifrån har man en större sal för de förhistoriska föremålen, däribland ensamt stenverktygen uppgå till omkring 4,000 nummer. Dessa senare äro ordnade i dels en mindre typserie och dels en större serie häradsvis. Brons- och järnåldern äro rätt bra representerade, fast de icke på långt när tåla jämförelse med stenåldern. I denna sal förekommer även ett par montrar med jordfynd från Skara.

Hela bakre eller norra delen av vånin-

gen är upptagen av föremål, som belysa allmogekulturen, ordnade huvudsakligen i grupper efter deras användning. Särskilt rikt förekommande äro med karvsnitt utsirade skrin, lådor, mangelbräden, ostkar m. fl., tillsammans omkring 450 nummer.

Salarna i denna och nästa våning äro försedda med låga monter-skåp, som dels användas till de mindre föremålens placering och dels avskärma salarna i mindre avdelningar.

Återstoden av våningen upptages av ett par expeditions- och uppackeringsrum samt ett arkivrum.

Med hänsyn till att denna våning i främsta rummet är avsedd att användas för utställning av allmogeföremål, har den erhållit en lägre höjd, i detta avseende erinrande om de rum, där föremålen en gång befunnit sig.

Andra våningen åter, som till huvudsaklig del är avsedd för högre ståndskulturen, har erhållit en något större höjd.

Man inkommer i denna våning först i en mindre, invid trappuppgången belägen sal, där åtskilliga Skara-minnen jämte en del skrå-föremål samt leksaker äro utställda. I våningens västra del ligga tvenne större salar, där man ordnat föremålsgrupper, som belysa närings- och samfundslivets historia. Här finns bl. a. en vacker musikavdelning och en ganska god militäravdelning. Våningens östra del upptages av tvänne stora salar, som uppdelats i tillsammans fem avdelningar med möbler, tavlor och andra bohagsting m. m., som belysa olika tidsavsnitt, nämligen 1600-talet, början av 1700-talet, mitten av samma åttionde (rokokon) slut-

et av detsamma (gustavianska tiden) och första hälften av 1800-talet (Karl Johans-tiden).

Den väldiga takvåningen upptages till de två östra tredjedelarna av en imponerande kyrksal. I fonden har man Skara domkyrkas ståtliga altaruppställning från 1663. Det är f. ö. samma kyrkas rika barockutstyrelse, såsom predikstol och epitafier m. m., som behärskar salen. Domkyrkans äro vidare de synnerligen dyrbara textilierna, däribland Sveriges tvänne äldsta messhakar. Härutöver finnes ett avsevärt antal från olika orter stammande skulpturer och metallarbeten, de senare förvarade i nischer, som infällts i väggarna.

Våningens västra del innehåller tvenne mindre salar med i allmänhet något yngre kyrkliga föremål, ofta tillika sådana som bära prägel av att vara utförda av lantliga mästare.

I jordvåningen utgöres hela norra sidan av en enda sal, en krypta, som genom sina korsvalv och sin i övrigt vackra arkitektur gör ett särdeles stämningsfullt intryck och tävlar med den stora kyrksalen om att vara museets vackraste rum. Salen, kallad lapidarium eller stensalen, är avsedd att rymma sådana tyngre kyrkliga föremål, som ej lämpligen kunna få sin plats i takvåningen, t. ex. gravstenar, dopfuntar och byggnadsfragment. Här förvaras även tvänne korbänkar och några likkistor av trä från tidig medeltid samt kyrkdörrar med järnbeslag. De kyrkliga föremålen, som utgöra Skara-museets största och dyrbaraste sevärdheter, fylla sålunda i det närmaste halva utrymmet i byggnaden.

Övriga delen av jordvåningen upptages av ett magasinrum och en värmekammare.

Den stora museibyggnaden var emellertid redan från början otillräcklig. Flera betydande föremålsgrupper kunna inte utställas. Främst gäller detta lantbruksavdelningen, som är ganska omfattande, vidare en mycket rikhaltig mynt- och medaljsamling, en hel del textilier, den i sommar förvärvade skolhistoriska samlingen, föremål som belysa rättsväsendet m. m. För lantbruket planerar man en särskild byggnad, varjämte en tillbyggnad av museet i form av tvänne flyglar norrut är en trängande nödvändighet — blott man kan få pengar.

Till museet ansluter sig en del friluftsanläggningar. Redan 1914 uppfördes i

Stadsträdgården stugor från Rackeby, Hornborga och Kungslena. I början av år 1921 förvärvade sig fornminnesföreningen med evärdlig nyttjanderätt från Domprostegården i Skara ett område på 2½ hektar, som gränsar intill Stadsträdgården och är avsett för anläggande av en gammal västgötaby. Början gjordes hösten 1921 med en kyrka från Härjevad och en klockstapel från Kärråkra, varjämte en del stenföremål, en milsten, en offersten, några gravstenar m. fl., äro här utplanterade. Ett skjul för vagnar och andra åkdon är även byggt på området.

Närmast kommer här att uppföras en spannmålsbod från Rackeby, en större torpstuga från Höjentorp och en väderkvarn från Söne.

NORDHALLANDS HEMBYGDSARKIV av GUNNAR AHLBERG.

År 1917 bildades i Kungsbacka Nordhallands hembygdsförening med huvudsyfte att söka åstadkomma ett bygdemuseum för orten. Föreningens ekonomi tillät emellertid inte några vidlyftigare förvärv av samlingar den första tiden. Än mindre räckte medlen till anskaffande och inredande av lämpliga museilokaler.

Då uppkom tanken att genom uppteckning och katalogisering av bygdens materiella allmogekultur göra ett gott förarbete för det blivande museet. Med tillhjälp av en noggrann förteckning över lämpliga föremål ute i bygden skulle detta sedan ganska snabbt kunna komma till stånd, när en gång de ekonomiska förutsättningarna förefunnos.

Ett ganska stort antal av föreningens

medlemmar voro intresserade för detta inventeringsarbete. Därför blev det också nödvändigt att trycka särskilda blanketter på vilka uppteckningarna skulle göras. Detta för att tvinga de många medarbetarna att lämna vissa uppgifter, som voro nödvändiga för att uppteckningarna skulle bli användbara. På blanketterna, vilka voro i formatet 150×100 mm, krävdes uppgifter om socken — by — ägare — fynduppgifter (ifråga om fornfynd) — beskrivning av föremålet (om möjligt åtföljt av foto eller teckning) — för vilket ändamål och huru det använts — föremålets ålder och öden — samt till sist uppgiftslämnarens namn.

Det visade sig emellertid så gott som omedelbart, att dessa blanketter hade en

långt vidsträcktare användbarhet än från början avsetts. Ute i bygden fanns så mycket kulturhistoriskt värdefullt, som aldrig kunde tänkas införlivat med ett museum. Borde inte det också upptecknas? Nog hade det fasta fornminnet ett väl så stort bygdeintresse som ett löst fynd! Nog var ryggåsstugan värd sin beskrivning lika väl som tranlampan — skvaltkvarnen lika väl som handkvarnen! — Snart var isen bruten. Det gick inte att hålla på den trånga ram för uppteckningarna, som ursprungligen var tänkt. Det hade varit att driva bort från arbetet en hel del krafter, som fort nog specialiserat sig på något visst område. Även uppteckningar av naturminnen — jättegrytor, fiyttblock, sällsynta eller ålderdomliga växter m. m. — började snart inflyta.

För samtliga dessa kultur- och naturminnen hade de ursprungligen fastställda katalogiseringskorterna kunnat användas. De ha ordnats i kapslar och försetts med ledningskort för följande huvudgrupper: naturminnen, fornminnen, byggnader, lantbruket, slöjd samt möbler och husgeråd.

Denna förteckning över natur- och kulturminnen illustreras av en fotografisamling, som ordnats på motsvarande sätt. Samtidigt med katalogiseringskorterna inflöto nämligen en hel del fotografier och även ritningar. Dessa uppklistrades på brun kartong i formatet $22 \times 27\frac{1}{2}$ cm, i allmänhet ett kort på varje. Kort med samma motiv sammanföras dock på samma kartong.

Bläddrar man litet i denna bygdebeskrivning på kortlappar, så finner man snart hur starkt den varit beroende av

det personliga intresset. Vissa avdelningar äro synnerligen fullständiga. Så finnas t. ex. inte mindre än 43 jättegrytor inom häradet (Fjäre h:d) förtecknade. Den energiske insamlaren av alla uppgifterna om dessa har dessutom på generalstabskartan utprickat deras läge. Detta är ett utmärkt och mycket användbart sätt att ytterligare åskådliggöra de beskrivningar, som korten och fotografierna lämna. Jämförelsevis rikhaltiga äro också avdelningarna fornminnen och byggnader. Å andra sidan finnas också stora luckor. En betänklig sådan är t. ex. den fullständiga bristen på uppteckningar angående fisket och sjöfarten. Men mannen (eller kvinnan) som skulle göra dem, saknas ännu så länge. Kanske kommer han en dag.

Jämsides med denna förteckning över natur- och kulturminnen samt den denna illustrerande fotografisamlingen ha emellertid efterhand tillkommit en hel del andra samlingar. Främst bland dessa må nämnas *folkminnessamlingen*. Redan långt före hembygdsföreningens tillkomst hade inom området goda uppteckningar blivit gjorda, de bästa av handlanden L. E. Jansson — Edv. Ke — och postmästaren P. N. Peterson, båda i Vallda socken. Sedan hembygdsföreningen påbörjat sin folkminnessamling, ha dessa båda fått flera duktiga efterföljare inom häradet. Uppteckningarna göras på särskilda blanketter i formatet 125×200 mm. Också dessa äro förseddä med tryck, som tvingar upptecknaren att lämna vissa nödvändiga uppgifter t. ex. socken, där uppteckningen gjorts, sagesman och dennes ålder, upptecknarens namn m. m.

För alla delar av folkminnessamlingen

ha dessa blanketter givetvis inte varit lämpliga t. ex. för uppteckningar av folk-mål och allmogemusik. Nordhallands hembygdsförening har nämligen kunnat glädja sig åt goda medarbetare även inom dessa synnerligen krävande områden. Särskilt anmärkningsvärda äro de uppteckningar av folkmusik, som blivit gjorda av lantbrukaren Harald Brogren i Släp.

En grupp inom samlingarna, som vuxit sig synnerligen stark huvudsakligast genom en medlems intresse, är den *personhistoriska avdelningen*. Denna innehåller biografier, porträtt och autografer av personer från bygden. Samlingen har ordnats på kort, dubbelt så stora som folkminneskort. De ha vikts på mitten, och ena innersidan är avsedd för porträtt och namnteckning och den andra för en biografi. Denna antingen tages ur någon tidning eller skrives speciellt för ändamålet. — Givetvis är det alls inte säkert, att ett sådant kort från början är fullständigt. Man finner kort i samlingen, som ännu endast ha fått sin autograf. Ganska ofta saknas porträtt. Men när som helst kunna korten fullständigas. Det är av stort värde, att det finns en plats i bygden, som gärna tar emot de utslitna familjealbumens innehåll, och där man också tar vara på det myckna av personhistoriskt värde, som tidningarna dag för dag ha i sina spalter.

Ett par av föreningens medlemmar voro intresserade för den litteratur, som fanns om bygden. Genom deras arbete tillkom en *bygdebibliografi*, också den ordnad på kort. Den upptager böcker, tidskriftsuppsatser och viktigare tidningsartiklar (dock ej ur bygdetidningarna;

om dessa se nedan). Givetvis är denna litteraturförteckning långt ifrån fullständig men dock redan nu mycket användbar, upptagande cirka 400 nummer, och dessutom stadd i ständig utveckling.

En hembygdsförening bör emellertid inte enbart syssla med det förgångna. Den måste betänka, att den nutid, som vi så gärna se ned på med ointresserade blickar, också en gång kommer att bliva förflutna dagar. Till hembygdsföreningarnas uppgifter kan helt visst också räknas att ge våra efterkommande en något så när tillförlitlig bild av vår egen tid. En bättre källa härtill än tidningspressen får man nog leta efter. För att göra de olika årgångarna av bygdetidningarna så lättillgängliga som möjligt har Nordhallands hembygdsförening låtit upprätta ett *bygdetidningsindex*. De artiklar och notiser med bygdeintresse, som införts i ortspressen, antecknas på lappar, vilka sedan ordnas sockenvis. Man får alltså varje år för var socken en större eller mindre bunt kort, som hänvisa till bygdepressen. Detta arbetssätt förutsätter emellertid att tidningsårgångarna också finnas tillgängliga. Beträffande andra tidningar och tidskrifter, som inte gärna kunna tänkas förvarade i föreningens samlingar är helt visst en urklippssamling att rekommendera. Någon systematiskt ordnad sådan har Nordhallands hembygdsförening dock inte ännu fått till stånd.

*

Nordhallands hembygdsarkiv är det gemensamma namnet på alla dessa grupper av samlingar och uppteckningar. Huruvida hembygdsarkiv är den lämpligaste benämningen kan helt visst diskuteras.

Föreningen har dock inte kunnat finna någon bättre. Det förtjänar omtalas, att i den danska tidskriften *Fortid og Nutid* 1920 finnes en redogörelse för i viss mån liknande samlingar, som där kallas »Byarkiver», vilken benämning dock måste betraktas som avgjort sämre än den Nordhallands hembygdsförening använt.

De olika avdelningarna inom Nordhallands hembygdsarkiv äro för tillfället följande: förteckning över natur- och kulturminnen, fotografisamling, folkminnes-samling, personhistorisk samling, bygdebibliografi och bygdetidningsindex.

Härmed äro emellertid inga gränser uppdragna för vad ett hembygdsarkiv kan innehålla. Det kan inskränkas till en enda avdelning och utvecklas till att omfatta hur många som helst. Hembygdsarkivet kan närmast betraktas som en arbetsform och som sådant är det synnerligen användbart såväl för större som mindre föreningar med hembygdsvärd på programmet, ja till och med för privatpersoner, som bedriva hembygdsforskning. En av dess största förtjänster är att den aldrig frestar till tanken att man är färdig med en avdelning. Ett hembygdsarkiv blir aldrig färdigt. — En annan fördel med denna arbetsform är att den lockar så många medarbetare. Det finns ingen gren av hembygdsforskning, som ej kan ordnas in i hembygdsarkivet. Intet hembygdsintresse behöver ställas utanför. En är intresserad för folkminnen, en annan för fornminnen, en tredje för hembygdens växter, en fjärde för dess geologi, en femte för gamla folkdräkter, en sjätte kanske för allmogekistor. Alla kunna ordna sina samlingar så att de passa i hembygdsarkivets ram. — En avdelning kan

drivas intensivt några år, men så alldeles avstanna. Intresserad arbetskraft är inte längre tillgänglig. Arbetet är dock inte ogjort. Det förvaras i hembygdsarkivet, och en dag kommer kanske den person, som har tid och vilja att fortsätta. På så sätt blir hembygdsarbetet som någon sagt »bygdens egen ständigt växande historia och beskrivning, skriven av bygdens eget folk.»

Vilket värde har då ett sådant hembygdsarkiv? Svaret är kanske onödigt. Det må dock pekas på dess stora nytta för undervisningen. I synnerhet sedan genom den nya undervisningsplanen inte ringa tid i folkskolan måste ägnas åt hembygdsstudiet. Även om läraren är född i bygden vållar det inte lite arbete att skaffa stoff till denna hembygdsundervisning. För en nykomling är det väl — i början åtminstone — en ren omöjlighet. Det är tydligt vilket stort värde ett hembygdsarkiv kan ha för denna undervisning. Där kan läraren söka uppgifter om bygdens fornminnen och om dess geologi, där kan han få reda på den litteratur, som finns om bygden, o. s. v. — Skulle sådant arkiv saknas och inte heller en användbar tryckt bygdebeskrivning vara tillgänglig, blir nog skolan nödsakad att själv skaffa sig motsvarande samlingar och anteckningar. Förf. har i »Skola och Samhälle» 1920 h. 6—7 redogjort för hur ett sådant *skolans hembygdsarkiv* kan ordnas.

Givetvis ha vetenskapsmännen en hel del att hämta i ett hembygdsarkiv. Inte så få vetenskapsgrenar bedriva topografiska undersökningar och dessa skulle säkert riktas med åtskilligt om forskaren

begynte sitt arbete med en titt i hembygdsarkivet.

Sist må inte förglömmas det värde ett dylikt hembygdsarkiv har för hembygdsvärden som sådan. Säkerligen får byns gamla gravfält ett annat värde i byfolkets ögon om det antecknats, uppmätts och fotograferats för hembygdsarkivets räkning. Ägaren skulle knappast längre våga sig på att ta sten i gravhögarna eller låta plojen gnaga sig djupare in på förfädernas gravplats. Den som sett sin gammalgård uppmärksammas och vet att uppgifter om den ingå i hembygdsarkivet drar sig nog litet längre än annars för att riva den. Så får också jätttegrytan och flyttblocket större anseende, älvstenen på kullen och mormors kista på vinden likaså.

Att hembygdsarkivets förmåga att locka många medarbetare också är av vär-

de för hembygdsvärden är tydligt. Jätttegrytornas och fornminnenas upptecknare komma helt visst också att bli deras trogna väktare.

*

Med ovanstående rader har avsetts att bringa till vidsträcktare kännedom en arbetsform, som säkerligen är värd att uppmärksammas av hembygdsvårdande och hembygdsforskande sammanslutningar. Den som vill ha praktiska råd angående uppläggningsen av ett sådant hembygdsarkiv hänvisas till den *Handledning för bygdebekrivare och folkminnessamlare*, som utgivits av Jordbrukare-Ungdomens förbund. I denna ingår en artikel, *Hembygdsarkiv* av *Elof Lindälv*, i huvudsak grundad på de erfarenheter, som gjorts under arbete med Nordhallands hembygdsarkiv. Särtryck av denna artikel kunna erhållas från Västsvenska hembygdsnämnden, Göteborg.

ORTNAMNSKOMMITTÉN.

Hösten 1922 tillgrep regeringen av statsfinansiella skäl den märkliga åtgärden att upplösa ett stort antal av de kommittéer, som sedan längre eller kortare tid arbetat med utredning av frågor, som skulle föreläggas till statsmakternas avgörande. En bland de kommittéer, som då förklarades vilande, var ortnamnskommittén. För dem som närmare följt dennas verksamhet, stod man undrande över en sådan åtgärd, då denna kommitté till skillnad från de övriga egentligen endast till namnet vore en kommitté, som utom vissa utredningsuppdrag väsentligen fått på sin lott handläggning av åtskilliga löpande ärenden, av prak-

tiskt kameral, delvis språkligt geografisk natur. I fråga om dessa ärenden kunde man ej gärna tänka sig, att de i ett ordnat samhälle lämnades utan målsman-
skap.

I ett K. brev av den 30 nov. 1922 fick därför också ortnamnskommittén i uppdrag att i samråd med de »för utredning om organiserandet av insamling och utforskning av den svenska allmogekulturen» utsedda sakkunniga uppgöra ett förslag till sådan omläggning av de åt ortnamnskommittén anförtrödda arbetena, att utredningen rörande Sveriges ortnamn måtte kunna genom koncentrerings å utredningens viktigare delar snabbare än ge-

nom nu tillämpad arbetsplan föras till slut. Inom en mycket kort föreskriven tid fullgjordes uppdraget och en utredning med förslag överlämnades.

Ur historiken framgår, att ortnamnskommittén tillsatts redan den 2 maj 1892 med riksantikvarien Hans Hidebrand som ordförande, professor Adolf Noreen och kammarrådet G. Thulin som medlemmar. År 1907 entledigades Hildebrand, år 1909 Thulin. Den senare efterträddes då av notarien G. Hedin. Sedan den sistnämnde avlidit, förordnades kammarrådet A. W. Dufwa till ledamot 1914 samt år 1918 docenten Jöran Sahlgren att vid verkställande av undersökningen av ortnamnen i Hallands län vara ledamot i kommittén.

År 1922 hade kommitténs arbeten fortskridit så långt, att undersökningarna voro avslutade för Älvsborgs och Värmlands län samt i huvudsak även för Hallands och Örebro län. I samband med dessa undersökningar ha i fråga om jordboksenheterna genom kammarkollegium de officiella namnen reglerats för Älvsborgs och Värmlands län samt för åtskilliga häradar i Örebro län.

Av redogörelsen för ortnamnen i Älvsborgs län voro år 1923 20 volymer innehållande häradsbeskrivningar och 1 volym innehållande rättelser tryckta. Av redogörelsen för ortnamnen i Värmlands län voro två volymer behandlande ortnamnen i Gillbergs och Karlstads häradar utgivna av trycket. Manuskript efter den 22 juni 1911 fastställda planen var utarbetat för hela Värmlands län, för gårdnamnen i flera häradar av Örebro län, vidare manuskript efter den 31 dec. 1918 fastställda planen för Fryksdals, Grums,

Väse och Ölme häradar av Värmlands län, för gårdnamnen i Grimstens och Harde-mo häradar av Örebro län samt för gårdnamnen i några socknar i Himle härad av Hallands län.

Innan kommittén fullgjort sina uppdrag återstode utgivandet av register och inledning för ortnamnen i Älvsborgs län, avslutande av namnregleringen inom Örebro och Hallands län samt avslutande av bearbetning och utgivning av redogörelse för ortnamnen i Värmlands, Örebro och Hallands län.

Trots de stora inskränkningar i planen, som ägt rum, vore det emellertid att förutse, att ett under väsentligen samma förhållanden som under de senare åren fortsatt arbete, bestående i tryckta länsredogörelser, skulle taga en mycket lång tid innan det hunne genomföras för hela landet. I allra gynnsammaste fall syntes man, om ej det utgående anslaget väsentligt höjdes, få räkna med en tid av mer än en mansålder. Detta innebure, att ortnamnsundersökningen inom mycket stora delar av landet skulle komma försent för att tillvarataga den muntliga traditionen i fråga om ortnamnens gamla av riksspråk eller främmande dialekter opåverkade uttalsformer och böjningssätt, deras användning och innebörd samt det dialektala ordförråd, som närmast behövdes för ortnamnens fulla förstående, ävensom muntlig tradition i övrigt rörande ej blott ortnamnen, utan även de med namnen betecknade orterna. Den hastigt fortskridande upplösningen och sammanblandningen av dialekterna och av folktraditionen i övrigt innebär en ständigt ökad försvåring och fördröjning av insamlingsarbetet med ständigt minskad utsikt

att påträffa det som vore viktigast, den gamla äkta traditionen.

Tillvaratagandet av dylik muntlig tradition, i första rummet tillvaratagandet av ortnamnsens dialektformer i så genuint skick som möjligt, måste ur vetenskaplig synpunkt betecknas som ortnamnsforskningens angelägnaste mål. Det var därför kring denna uppgift, som arbetet måste koncentrera sig.

Det hade under kommitténs arbeten visat sig, att den del av arbetet, som bestod i undersökningar i orterna, tagit en förhållandevis kort tid. Detsamma kunde sägas om excerperingen ur otryckta och tryckta källor efter de begränsningar, som härutinnan vidtagits. Vad som tagit mest tid och som huvudsakligen vållat förseningen hade varit bearbetning för utgivning samt kollationering och korrigerering vid tryckningen, arbeten som på grund av de förhållandevis knappa tillgångar, som härför stått till buds, måste utföras på splittrade tider vid sidan av annat arbete. Hänsynen härtill manade också till en koncentrerad kring det ojämförligt viktigaste nämligen insamlingsarbetet.

Kommitténs länsundersökningar hade haft ej blott vetenskapligt utan även praktiskt syfte. Under århundradenas lopp hade i jordeböcker och andra officiella handlingar samt på kartor genom fel-skrivningar, missuppfattningar och feltryck insmugit sig en massa felaktiga ortnamnsformer. Vidare hade stavningen av ortnamnen blivit i hög grad vacklande, ej sällan så att en och samma orts namn stavades på olika ställen i nu gällande jordebok. Slutligen hade en del ortnamn, som ännu upptogs i officiella och an-

dra viktiga urkunder, i orterna fullständigt råkat ur bruk och ersatts av andra. På dylika så uppkomna, ur praktisk synpunkt olämpliga ortnamnsformer kunde som exempel nämnas: på generalstabens topografiska karta för Tönnersjö härad i Halland upptagas sjönamnen *Algumsjön* och *Odasjön*, vilkas historiskt riktiga och i orten brukliga former äro *Allgunnen* och *Öasjön* (d. v. s. sjön med ö eller öar). På generalstabskartan för Luggude härad, Malmöhus län, upptages ett fullständigt obrukligt sockennamn *Råhus*. Socknens officiella och i orten brukade namn är *Raus*, som ej kommer av *rå* och *hus* utan av *rå* och *os*.

Regleringen av ortnamnsens skriftformer hade tillgått på i huvudsak följande sätt:

Kammarkollegium hade enligt sin instruktion att bestämma över hemmans rätta namn, för vilka den av kammarkollegium upplagda jordeboken var den normerande urkunden. Ändring av namn å jordeboksenheter föregicks i regel av en från ortnamnskommittén till kammarkollegium ingiven särskild skrivelse, varigenom ändring föreslogs och motiverades. Dessa förslag hade, sedan jordägaren och ortsmyndigheterna hörts, prövats och i de flesta fall stadfästas av kollegium.

Ändringar av sockennamn ha underställts Kungl. Maj:ts prövning.

De s. k. naturnamnen d. v. s. namn på berg, sjöar, floder, öar o. d. falla, såsom i regel ej ingående i jordeboken, utanför kammarkollegii domvärjo. Ort-namns-kommittén har, enligt K. brev den 20 oktober 1905, ej behövt göra framställning till kammarkollegium eller annan myndighet, innan kommittén i sitt nu för

ovannämnda fyra län under utarbetning varande arbete »Sverges ortnamn» infört de former, som kommittén funnit vara de praktiskt och språkligt lämpligaste.

Ortnamnskommitténs befattning med namnregleringsärenden hade emellertid ej varit begränsad till den i sammanhang med arbetet på verket »Sverges ortnamn» genomförda revisionen av jordeboksenheternas namn i Älvsborgs, Örebro, Värmlands och Hallands län. Dessutom hade en stor mängd enstaka namnregleringsfrågor rörande orter inom alla delar av landet, föranledda av framställningar från ortsinvånare eller från vissa ämbetsverk, framför allt kommunikationsverken, remitterats till kommittén, som däröver avgivit yttranden, grundade på sådan utredning, som i de enstaka fallen inom ofta ganska kort frist kunnat göras och som ej sällan inskränkt sig till muntliga eller skriftliga förfrågningar hos personer från respektive orter.

Det med avseende på antalet behandlade ortnamn ojämförligt mest omfattande namnregleringsarbete, som kommittén haft att handlägga, hade emellertid varken varit de fyra länsundersökningarna eller de ovannämnda tillfälliga namnregleringsärendena, utan den granskning av namnen på till utgivning förberedda blad av officiella kartor, som genom nådigt brev den 22 maj 1906 föreskrivits skola äga rum. För denna granskning hade 1905 års lagtima riksdag beviljat ett anslag å 1,000 kr., som av 1906 års riksdag höjdes till 3,000 kr., med vilket belopp det fortfarande under nionde huvudtiteln utgår till Rikets allmänna kartverk.

Namngranskningen för kartorna, som huvudsakligen utförts av kommitténs le-

damot Noreen och av honom tillkallade biträden, hade endast omfattat topografiska och ekonomiska kartor, ej geologiska kartor och sjökort, vilka ej utgivas av Rikets allmänna kartverk.

Den granskning av kartornas ortnamn, som sålunda utförts för nämnda, isynnerhet numera otillräckliga anslag, och som i de allra flesta fall vilat på endast undersökningar i orterna, utan därmed förbundna studier av skrifttraditionen och historisk topografi, hade ur såväl vetenskaplig som praktisk synpunkt lämnat mycket övrigt att önska.

Med dessa undersökningar hade emellertid en mycket stor del av Sverige genomgått. Men det material som insamlats hade så när som på mindre delar ej sammanförts i kommitténs arkiv. I de flesta fall hade det stannat hos de enskilda undersökarna. I några fall hade det däremot kommit till landsmålsarkivet i Uppsala. Det enda resultat av dessa undersökningar, som sammanhållits, hade varit de i Kartverket befintliga listor, som innehålla ortnamnskommitténs ändringsförslag till de genomgångna kartbladen. De av kommittén till kartverket insända ändringslistorna hade ej varit för kartverkets namnredaktion bindande, utan hade endast haft karaktär av förslag, som ej sällan frångåtts.

I ett ej ringa antal fall hade kartverkets namnredaktion även frångått och bort frångå jordebokens namn. Men något försök att få sålunda ändrade namn reviderade även i jordeboken hade ej gjorts. Mellan jordeboksnamnen, för vilka kartverkets namnredaktion i stort sett anslutit sig till jordeboken, och naturnamnen, för vilka officiella former ej fin-

nas och knappast torde vara önskvärda, hade namnredigeringen på kartor uppstått ej obetydliga motsägelser, som kunnat förebyggas, om namnredigering i jordebok och på kartor hade kunnat utföras i ett sammanhang. Att vid de tillfälliga namnredigeringarna enhetlighet ej alltid kunnat ernås, liggre i öppen dag. Ett enhetligare och snabbare förfarande vid namnregleringarna vore sålunda ur praktiska synpunkter ett ej oviktigt önskemål. Det i det föregående framhållna vetenskapliga önskemålet: en snabbare uppteckning av den i upplösning stadda gamla traditionen rörande namnen, och det senast framhållna önskemålet: en snabbare och enhetligare namnredigering peka båda i samma riktning i fråga om den väg, varpå lösningen av uppgiften skall sökas.

Först och främst måste alla de delar av landet, vilka ännu ej genomgåts eller som genomgåts utan att ett för framtiden användbart material därigenom hopbragts i offentligt förvar, snarast genomgåas av kompetenta undersökare. Som allmän regel i fråga om den grad av utförlighet, varmed denna genomgång skulle göras, torde kunna uppställas att i huvudsak det namnförråd, som finnes på kartor i skalan 1:50000, borde medtagas med frihet att förbigå mindre viktiga namn, vilkas fullständiga utredande skulle kräva oproportionerliga dröjsmål. Medtoges i huvudsak detta namnförråd, så erhöles allt det ur vetenskaplig synpunkt viktigaste, nämligen alla större bebyggelseenheters och naturföremåls gamla namn. Dock borde en utvidgning ske såtillvida att alla jordeboksenheters namn, även om de ej finnas på kartorna, med-

toges. Denna utvidgning innebär icke någon väsentlig ökning av arbetsbördan. Samtidigt erhöles dock på detta sätt det viktigaste materialet för namnreglering.

De från vetenskaplig synpunkt ofta angelägna fördjupade studierna av ortnamnen inom vissa områden eller från vissa synpunkter finge göras i mån av tillfälle och torde i regel komma att bero på enskilda forskares initiativ. Delvis kunde dylika forskningar inom varje ort efter vederbörlig instruktion utföras av i orten bosatta. I Danmark har genom folkskolelärarekårens hjälp ett synnerligen värdefullt material för åker-, äng- och andra naturnamn insamlats.

Det material rörande ortnamnen, som insamlats, borde *genast* omhändertagas för inordnande i ett arkiv och för nödig bearbetning från synpunkten av närmast förestående användning.

Som mål uppställdes alltså först och främst ej utarbetandet och utgivandet av ett verk om »Sverges ortnamn», anknyttande till de nu under arbete varande fyra länsredogörelserna, utan framförallt insamlandet och inordnandet i ett arkiv, tillsvidare blott i handskrift, av det ortnamnsmaterial, varom ovan talats. Detta arkivs viktigaste beståndsdel bleve ett efter hand framväxande register över alla Sverges viktigaste ortnamn. Däri skulle visserligen ej alla de upplysningar om namnen och de med namnen betecknade orterna, som ur skilda vetenskapliga synpunkter kunde vara önskvärda upptagas men allt väsentligt, som för den officiella namnregleringen behöfves, skulle inordnas och på samma gång ett vetenskapligt material av mycket stor betydelse vinnas. Det skulle bli ett uppslagsregister, däri

man med minsta möjliga tidsutdräkt kunde för varje enstaka ort finna ej blott dess viktigaste namnformer, utan även hänvisningar, som efter hand skulle införas, till de viktigaste ställen, där orten i fråga omtalats i tryckta eller otryckta källor. Ej blott språkforskaren, kulturhistorikern, arkeologen, religionshistorikern och etnologen, utan även den för sin hembygd och dess historia intresserade lekmannen skulle hava nytta av detta arkiv, vid vars sida ett svenskt topografiskt bibliotek, så fullständigt som möjligt borde upprättas.

På grund av nuvarande förhållanden hade kommitténs insamlade arkivalier fått sin förvaringsplats i Uppsala universitets bibliotek, men skulle en mer permanent organisation skapas, borde dess arkiv förvaras i Stockholm, där de större arkiven med handskriftsmaterial sedan gammalt funnos.

Till slut sammanfattades i skrivelsen ortnamnsundersökningens uppgifter sålunda:

Ortnamnsundersökningen skulle ha till uppgift att åstadkomma en ur praktiska och språkliga synpunkter tillfredsställande, så vitt möjligt fullständig förteckning över Sveriges viktigare ortnamn och förvalta ortnamnsarkivet,

att handlägga de namnregleringsärenden, som kunde förekomma,

att avsluta den påbörjade vetenskapliga bearbetningen av ortnamnen i Älvsborgs, Örebro, Värmlands och Hallands län samt

att eljest i mån av tillfälle befordra och bedriva vetenskaplig ortnamnsundersökning.

För förverkligandet av detta erfordrades främst en vetenskapsman, som kunde

häråt ägna hela sin arbetstid och som hade tillfälle att samverka med sakkunniga inom olika områden ävensom med de ämbetsverk eller andra organisationer, vilka berördes av ortnamnsundersökningens vetenskapliga och praktiska verksamhet. Denne vetenskapsman skulle vara föreståndare och tillika nämndens sekreterare. Som sådan vore han föredragande hos den nedan omtalade nämnden och hade dessutom som verksamhetsuppgifter

att uppsätta omförmälda ortnamnsförteckning och att förestå ortnamnsarkivet,

att efterhand uppgöra detaljerade planer för undersökningarnas fortsättande samt att själv eller genom andra personer utföra undersökningar i bygderna,

att giva nödig instruktion och handledning åt undersökare och att tillhandahålla dem arkivexcerpter och litteraturhänvisningar till ledning för insamlingsarbetet,

att mottaga, granska och inordna det inkommande materialet samt att bearbeta det för närmast förestående namnregleringar.

Dessutom behövdes tillfälliga medarbetare, i första rummet undersökare i orterna. Härvid torde man kunna räkna på ej blott studerande utan även vetenskapsmän, som specialiserat sig på vissa landskap eller orter och som kunde tänkas även medarbeta vid bearbetningen av materialet.

Ortnamnsundersökningen skulle ledas av en nämnd, och hade

att efter sekreterarens föredragning bestämman om grunddragen av undersökningens arbetsplan och budget,

att uppsätta förslag till sekreterarebetfattningen samt att eventuellt åt enskilda

vetenskapsmän uppdraga specialundersökningar av mera omfattande art,

att bestämma om publikationer,

att handlägga namnregleringsärenden och besvara remisser.

Nämnden borde utnännas av Kungl. Maj:t och bestå av ordförande, som borde vara en språkman, av en representant för kammarkollegiet, av en representant för undersökningen av svenska folkmål, av en representant för historisk topografisk jämte etnologisk forskning och av sekreteraren. Nämnden skulle sammanträda en gång om året, i övrigt skulle de löpande ärendena behandlas av ett arbetsutskott, till vilket sammanträde även

utomstående för de olika frågornas behandling lämpade personer skulle kunna inbjudas. Sekreteraren-föreståndaren för ortnamnsundersökningen skulle erhålla lön i 18:de lönegraden, i övrigt utbetalas arvoden åt ett par av styrelsens medlemmar och till dem, som erhöles i uppdrag att utföra vissa arbeten.

Förslagsställarna framhålla själva, att den korta tid, som stått till förfogande, endast medgivit, att planen i flera fall skisserats. Otivelaktigt kan mycket på den föreslagna vägen ernås, givetvis under förutsättning att till undersökningens ledare kan erhållas en för uppgiften särdeles lämpad person.

MIDSOMMARELDAR (SONNWEINFEUER) I ÖSTERRIKE. NÅGRA RESEANTECKNINGAR AV LOUISE HAGBERG

Midsommaraftonen år 1922 befann sig författaren i kvällsskymningen på väg upp till det lilla, strax ovanför Hofgastein — i den österrikiska provinsen Salzburg — belägna St. Anne kapell. Vid min ankomst dit upp vid niotiden på kvällen flammade redan en stor eld i närheten av det på höjden liggande kapellet. Inom en av stora trädgrenar hopfogad kåtaliknande ställning hade man sammanfört och antänt ett stort bål. Runtomkring elden hade en mängd pojkar samlats, och somliga av dem stodo och stucko på käppar uppträdde runda träskivor in i elden för att så snart dessa fattat eld och blivit glödande slunga dem ut i rymden, där de sedan dalade ned likt vackra stjärnskott. En del andra gossar roade sig med att slunga eldbränder eller brinnande trädgrenar ned ifrån höjden. Ibland

snurrades före kastandet eldsbränderna runt, så att det blev som stora eldcirklar eller solar. Innan den nedanför liggande bygden blivit så bebodd som den nu är, hade kastandet av glödande projektiler varit än mycket livligare, men nu måste man med större varsamhet handskas med elden.

När den uppresta inhägnaden brunnit ned, så att bålet brann fritt, blev det ett djärvt hoppande över detsamma. Ibland hoppade gossarna en och en åt gången över elden, och ibland sprungo de två och två hållande varandra i hand. En del av pojkarna sågo ut som riktiga sotare, nedsvärtade som de blivit av det nära umgänget med eldbränderna. De närvarande flickorna deltog ej i hoppandet, det hade blivit dem förbjudet på grund av deras eldfarliga kjolar, men

annars är det brukligt att även flickor denna afton hoppa över elden. — Ju högre hopp, ju högre kommer linet att växa, säges det i Kärnten.

Tidigare än vad annars brukar vara fallet slutade emellertid denna gång Johannisfirandet, ty ett stritt regn hade börjat att falla, och återtaget måste så småningom anträdas utför de slippriga höjderna för att vid 11-tiden återkomma till Hofgastein. Under gynnsamma förhållanden skulle man annars haft att fagna sig åt åsynen av en mängd flammande eldar i bergen runt omkring, men nu hade till följd av det dåliga vädret ej alla de sedvanliga eldarna tänts, utan en del hade sparats till midsommardagen, då man på kvällen litet varstans kunde iakttaga dem. Fick man döma efter ett i Steiermark brukligt väderleksmärke, så var det ju för väl att midsommardagen blev vacker, ty regn St. Johannisdag bårdar en våt skörd.

Men det är ej endast de bägge Johannisdagarna som »Sunnawend» firas med eldars tändande, i Kärnten fortsättes det därmed, sades det mig, ända till »Peter och Paul» (den 29 juni), vilken dag även den är en bemärkelsedag. »St. Paulus hell und klar, bringt ein gutes Jahr» (St. Paulus ljus och klar bringar ett gott år) heter det. Även St. Veitsdagen (den 15) gäller som solståndsdag. Och regnar det St. Veit, så skadar det kornet.

Enligt vad en i Hofgastein boende skollärare meddelat mig så bruka bönderna där i angränsande trakter, när de slunga sina skivor eller trissor ned i dalen därvid uttala följande språk:

»Sunwendsheim, Sunwendsheim, Sunwendscheimschei,

Wanns gut geht, soll's ihn Hansi e (eller annat namn) sein.»

(»Solståndsskiva, solståndsskiva, solståndsskiva, om det går bra, skall det vara för Hans.»)

Det vill säga, att om den slungade skivan eller trissan nådde ända ned i dalen, så skulle det betyda en verksam välgångsönskan för den person, vars namn nämndes.

Kastandet av träskivor är glädjens höjdpunkt i den hemlighetsfulla Johannisnatten, många äro de varslande skivor som då slungas ut i rymden.

Dessa, som kunna vara av växlande storlek, äro runda och försedda med ett hål ungefär i mitten, så att en käpp kan stickas in. I Hofgastein förfärdigades de av al, som är jämförelsevis hårt, så att skivorna icke vid kastandet gå sönder, gran däremot är så mjukt, att en sådan skiva genast vid kastandet skulle gå i bitar. I Kärnten användes därtill bok.

Överallt i de österrikiska alptrakterna tändas Johannisdagen flammande eldar, och man hoppar genom dem, dansar, skjuter, sjunger och slungar brinnande träskivor, hjul m. m. ut i rymden. Under hela året har man hållit på med att samla på gamla kvastar och annat bråte till firandet av sommarsolståndets fest. Om sorgsfullt gömmes sedan askan efter den heliga Johanniselden, ty den skyddar fälten för hagel, bostäderna för blixten och människorna för solstyggn och ögonsjukdomar.

I enlighet med en gammal, ej mera bruklig sed i Kärnten måste Johanniselden tändas med helig eld eller nödeld, d. v. s. genom gnidning framkallad eld, som det slovenska ordet »Kres» därstädes

för Sonnwendfeuer eller Johanniseid ännu anger. Därigenom att en ny ren eld frambragtes skulle på liknande sätt solens himmelska eld tillföras ny lyskraft. Ty solen är det ju som skänker allt levande på jorden livskraft.

Men så talrika och mäktiga som alla »Sonnwendfeuer» voro år 1920 i hela Kärntnerlandet ha de väl knappast någonsin varit. Det var några månader före folkomröstningens viktiga dag, då det skulle avgöras huruvida landets sydligaste del skulle avskiljas för att förenas med Jugoslavien eller ej. Den fosterländska hänförelsen glödde och flammade i kapp med Johanniseiderna, vilka aldrig torde ha erbjudit en så praktfull anblick som det året. Enbart i Klagenfurtbäckenet räknades över 500 eldar, det var som hade en enda ljuskrans sammanbundit alla bergstoppar runt om Klagenfurt. Det var en fosterlandskärlekens flammande eldskrift, som tillkännagav innevånarnas önskan om ett fritt och odelat Kärnten, att vara *ett* folk, *ett* land och *ett* sinne. De germanska solståndselderna talade sitt glödande språk i den heliga Johannisenatten.

Kampen mellan natt och dag begynte. Alla stodo med klappande hjärtan inväntande det ögonblick, då elderna skulle tändas. Så började plötsligt en liten låga efter den andra att fladdra upp över de långsträckta bergen, och inom några få minuter syntes som på kommando eldar

på alla toppar och berg längs hela avspärrningslinjen. Som en svärm av lysande »Johanniskäfer» (ett slags eldflugor) började det att lysa och tindra på alla berg. Först lyste elderna helt små och dröjande på olika punkter i bergskedjan, men sedan framträdde de allt större och tydligare mot den nattliga himlen, en flammande protest mot övervåldet. — Följande dag hämnades jugoslaverna genom att låta fångsla en mängd ynglingar, vilka varit med om tändandet av Johanniseiderna. Dessa hade dock talat sitt språk, och när den skickensediga dagen kom, förblev Kärnten under allmänt jubel ett odelat land.

LITTERATUR:

V. Geramb: »Altes und Neues vom Sonnwendfeuer». Särtryck ur: »Die Südmärk». Alpenländl. Monatschrift. Graz. 5.5 1920.

G. Graber: »Alte Sonnwendbräuche» i »Freie Stimmen», Sonntagsbeilage. Klagenfurt 19.6 1921.

Waizer und Franzizzi: »Zur Volkskunde Kärntens» i »Die österreich.-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain» Wien 1891, s. 112.

Kärntner Südmärkkalender. Klagenfurt 1921.

Neuer Bauern-Kalender. Wien 1920.

Steirisches Kalender auf das Schaltjahr 1920. Graz.

KIVIKSMONUMENTET av M. WERNSTEDT

»Kiviksmonumentet» ett av vårt lands märkligaste fornlämningar från den äldre bronsåldern, består av en cirka 1,20 m.

hög, 1 m. bred och 4 m. lång hållkista, vars sidohållar (ursprungligen 8 st.) bära en synnerligen märklig ännu skönjbar

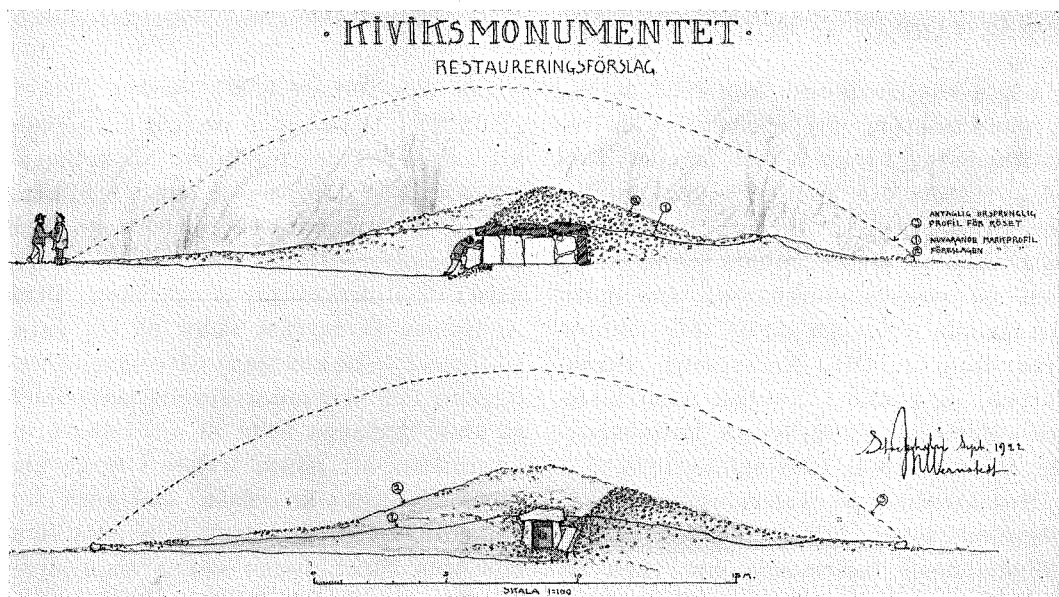

FIG. 1. RÖSE UTANFÖR KIVIK, MELLBY SN, ALBO HD, SKÅNE.

bildskrift. Ursprungligen täcktes kistan av tre stora takblock eller hällar och över dessa har varit uppkastat ett röse, som enligt traditionen omfattat en basyta av över ett tunnlands storlek. Sedan gravens upptäckt sommaren 1748, har den flerfaldiga gånger vandaliserats, blivit berövad sina takhällar och även fått vissa av sidohällarna söndersprängda, omflyttade eller bortförda. Av det gamla röset återstår nu endast en liten del kring själva kistan samt här och där i dess grannskap sammanförda mindre stenhopar.

Såsom väsentligaste åtgärder ingå i förslaget för monumentets restaurering: avlägsnandet av nuvarande plättaket och dess ersättande med tre stycken nya takblock, friläggandet av norra gaveln (ej bildristade eller ursprungliga) gavelstens borttagande och uppläggande i rö-

set invid samt framdragandet av en väg genom röset till denna norra gavel. Därvid undanröjda stenar uppläggas till röse över takhällarna. Den öppnade gavelsidan tillslutes med en kraftig bronsport vridbar kring tappar i överliggande takblock och i särskilt för ändamålet nedmyllad tröskelsten, i vilka även låsanordningarna gripa. På bronsporten är utförd en noggrann avbildning av sidohällarnas bildskrift, som blir synlig vid dess öppnande.

I samband med nyssnämnda arbeten är en ingående vetenskaplig undersökning av monumentet avsedd att företagas, särskilt med ändamål att söka fastställa rösets utsträckning och fotkedja.

Vid entrén till området uppsattes pallisadliknande inhägnad samt grindparti, anslagstavla och vilobänk.

STRÅKHARPAN AV TOBIAS NORLIND.

I min kanteleuppsats, Rig 1923, h. 1—2, påpekade jag, att ej mindre än tre instrument i Finland fått namnet kantele, förutom den vanliga knäppkantele och en liggande cittra, ett stråkinstrument, som på finska kallats jouhikantele men på svenska stråkharpa. Om detta sistnämnda föreligger nu en stor doktorsavhandling av Otto Andersson: Stråkharpans, en studie i Nordisk musikhistoria. Föreningen för Svensk kulturhistoria Böcker n:r 4, Helsingfors 1923.

Med avseende på Kalevalasångens musikepisod söker författaren bevisa, att Väinämöinens instrument just varit en stråkharpa, och att således endast genom ett missförstånd den liggande kantele blivit nationalinstrumentet. Rätteligen borde denna ära tillkomma jouhikantele, vilken dock enligt Otto Andersson icke är ett inhemskt instrument utan ett rent svenskt, som sedan urminnes tider brukats som stråkinstrument i Sverige och som på keltisk botten blivit till erwth och på Europas fastland till violin.

Då det gäller att bevisa denna utveckling från stråkharpa till violin måste Otto Andersson givetvis även komma in på den svårlösta frågan om stråkinstrumentens allmänna härkomst, och han söker med stor skarpsinnighet bevisa, att just det svenska instrumentet varit det allra första, som strukits med stråke. Visserligen säger han försiktigtvis: »Det är knappast tänkbart, att denna fråga nu skulle vara utdiskuterad», men han tillägger dock: »Forskningen måste härnå efter ovillkorligen räkna med de resultat, vilka här vunnits.»

Det vore för oss här i Norden mycket glädjande att få räkna oss till godo äran att ha skapat det första stråkinstrumentet och därmed även den första violinen, men dess värre kunna vi ej nöja oss med det vunna resultatet utan måste gå vidare i våra forskningar på området. Otto Andersson är mycket säker på sin sats' riktighet: »Stråkharpans utveckling föreligger i det förhandenvarande materialet så klar, länkarna flyta så omedelbart in i varandra, att någon tvekan i fråga om sammanhanget knappast kan göra sig gällande.» Min egen tvekan är dock lika stor som förut, innan denna sista uppgörelse med det vetenskapliga stoffet skett.

Otto Andersson räknar med tre typer: smalhålig, tvåhålig och bredhålig stråkharpa. Av dessa är den andra närmast en underavdelning under den första, och det gäller således huvudsakligen de båda återstående: smal- och bredhålig. Jag skulle vilja fasthålla vid Anderssons forna nomenklatur och kalla den förra typ A och den senare för typ B. Med avseende på utbredningsområdena tillhör A Karelen och östra Savolaks, B däremot öarna väster om Estland. Angående båda typernas samband med varandra framställer Andersson två alternativ: »Antingen skulle den mer utvecklade formen (A) tänkas ha skjutit den primitivare (B) framför sig, i vilket fall Svensk-estland vore förmedlare av den smalhåliga typens överföring till Estland och Karelen, eller representera de båda formerna en i Sverige måhända redan under vikingatiden fullbordad utveckling, vars

olika stadier fått avläggare på olika håll. Enligt det senare alternativet skulle Finland fått den smalhåliga och Svenskestland den bredhåliga formen.» Denna senare mening tycks vara Anderssons egen.

För att bevisa att stråklarpan är ett svenskt instrument måste ju finnas några svenska belägg, och Andersson har även två sådana att peka på, ett instrument från Dalarne i Nordiska museet och ett från Småland i Musikhistoriska museet. Därjämte räknar han med ett stall till ett stråkinstrument från Gotland och en avbildning av ett stråkinstrument i Trondhjems domkyrka. Med ledning av dessa instrument söker han påvisa två utbredningsområden, ett nordligt och ett sydligt. Det nordliga skulle utvisa frändskap med den karelska A-typen och det sydliga med den estniska B-typen.

Emellertid haltar här bevisföringen rätt mycket. Det småländska instrumentet är ej bevisat vara från Småland och står för övrigt utomordentligt nära de estniska. Endast ett tillfälligt yttrande av säljaren av instrumentet har föranlett uppställandet av hypotesen om en sydsvensk typ. Det kan således ingalunda tagas som ett oomkullrunkligt bevis för förekomsten av typ B i Sydsverige. Gotlandsfyndet måste utgå, då man ej alls vet, om det verkligen tillhört en stråklarpa eller ens ett stråkinstrument. Dalainstrumentet har rebectypep och skiljer sig rätt mycket från såväl typ A som B. Trondhjemsinstrumentet är blott en bildframställning och till på köpet »saa utydeleg, at man neppe kan faa nogen klar forestilling af instrumentets art» (Harry Fett). Alltså även här måste man gå fram med försiktighet. Den nära förbin-

delse som förefinnes mellan typ B och kelternas crwth söker Otto Andersson förklara på följande sätt: »Den keltiska stråklarpan har genomgått en lång utvecklingshistoria avslutad med den walesiska crwth. Med anledning av stråklarpanns utvecklingshistoria i Finland, Svenskestland och Skandinavien ha vi funnit en nyckel till lösningen av crwth's gåta. Instrumentet är icke, såsom man hittills antagit, ett 'övergångsinstrument', som knäpptes med fingrarna eller plektron, intill dess en österifrån införd stråke tagits i bruk, utan har uppenbarligen varit känt som ett stråkinstrument långt innan de supponerade orientaliska inflytelserna gjorde sig gällande i keltiskt kulturområde.» De äldre rundlyrorerna ser Andersson ej direkt som utvecklade ur antikens gamla lyra eller kithara utan som en typ för sig.

För att komma till en fast utgångspunkt i sin bevisföring måste han emellertid medtaga alla teorierna om stråkinstrumentens ursprung. »Den på senare tid skönjbara strävan att tillmäta främre Asien en större betydelse i de europeiska stråkinstrumentens historia stödes åtminstone tills vidare av svaga argument.» Med anledning härav vill Andersson så mycket fastare hålla på de teorier, som utgå ifrån, att stråken är av europeiskt ursprung. Vid refererandet av alla de författare, som yttrat sig i stråkrågan, har han ej tagit någon hänsyn till den av undertecknad uttalade satsen (Allm. Musikhist. s. 148), att Persiens kemantsche varit moderinstrumentet. Det är sant, att detta uttalats långt förut, men då i förbindelse med Indien. Fasthåller man vid Persien, blir utvecklingen dock

vida klarare, ty då kan man på arabiskt område på paralleller, som med full evidens visa utvecklingen, och det »kaos och virrvarr», varom Andersson talar, försvinner.

Det äldsta stränginstrumentet överhuvud är bågen, vars utbredningsområde en gång väl varit hela jorden. För närvarande finnas alla utvecklingstyperna på afrikanskt område, och man måste således gå till denna världsdel för att finna stränginstrumentens äldsta former. I Afrika brukas ännu bågen som musikinstrument i tre former på så sätt, att strängen slås med en käpp, vilken därjämte i vissa distrikt får tjäna till att skrapa på en kanelerad del av bågens böjda trä. Hos hottentotter förekommer även en primitiv stråke, som stryker över strängen. Av bågen med kalebass uppstod ett primitivt instrument med korpus och hals, vilket ännu brukas i Britiska Ostafrika (Victoria Njansaområdet) och där antingen strykes med en sävstjälk eller med en bågliknande stråke. Från detta stråkinstrument är steget icke långt till Egyptens och Persiens kemantsche, vilket på grund av sitt namn (keman = stråke), hänvisar på att det alltid hanterats med stråke. Samma instrument har även namnet rebab, vilket eljest betecknar en päronformad luta med kort hals. Moderinstrumentet till detta senare torde vara den nordafrikanska formen gnbri. Granskar man nu alla Asiens stråkinstrument kunna de antingen föras till kemantsche- eller rebabtypen, och det torde således ej vara orätt att antaga, att båda dessa instrument (kemantsche och rebab) från allra första början stått i förbindelse med en stråke.

Jämte stråken förekommer dock ett långt träplektron, och Sachs säger på tal om detta (Die Musikinstrumente Indiens s. 122): »Man begegnet es nur bei Lauten, die entweder zeit- und stellenweise auch gestrichen werden oder zum mindestens ihrem ganzen Habitus nach unzweifelhaft der Familie der Streichlauten angehören. Das lange Holzplektrum steht also nicht im Gegensatz zum Bogen; eher darf es als ein Rudiment der Vorzeit, als die gesuchte Vorstufe des Geigenbogens angesehen werden; seine Länge macht den allmählichen Übergang vom Zupfen zum Streichen durchaus einleutend.»

Taga vi denna anvisning med, bli de båda nyssnämnda typerna så mycket klarare att helt placera. De allra flesta rebabinstrument strykas med stråke, och de få undantag, som finnas häremot, trakteras alla med långt träplektron. Kemantsche-rebabgruppen — vilken för övrigt genom litteraturen är känd tidigast av alla stråkinstrument: på 500-talet e. Kr. — synes alltså vara utgångspunkten för alla kända stråkinstrument. Dess utbredningsområde är mycket stort: från Kina till Marocko. Emellertid är det mycket lätt att konstruera upp dess stamområde, vilket skulle bli den arabisk-turkiska världen, speciellt området från Berberstaterna till Persien, Turan och Turkestan. Rebabtypen var den enda av dessa, som inkom i Europa och den fick under namnet rebec en utomordentlig betydelse under korstågstiden. Instrumentet lever ännu kvar i Italien som folkinstrument (under namnet rebec) och därjämte på slaviskt område. Särskilt de sydslaviska folken ha utbildat typen i den s. k. vijaloformen, vars utbrednings-

område ännu är mycket stort, från nuvarande Jugoslaviens alla provinser till Grekland och Kreta. Det är näppeligen en tillfällighet, att alla de instrument i Europa som först avbildas med stråke, just tillhöra rebec-typen.

Nu har Otto Andersson själv påpekat, att typ A till formen har en viss motsvarighet med rebabinstrumentet (se Stråklarpan sid. 288), och väljer som exempel härpå en av de många spadformiga typerna (se även s. 98, 99 i min studie »Bidrag till marintrumpetens historia», Sv. T. f. Mkforskn. 1922 hft 3).

Härtill kommer, att typ A har de för Östeuropa och västra Asien typiska punkt- och korshålen. Andersson tänker sig kors- och punkthålen som en enhet med korset som det primära. »Korsformen är allmännast i Finland och förekommer närmast talrikast bland de med finnarna besläktade folken samt i Tyskland och Skandinavien», säger han. Jag är ej alls av denna mening. Punkthålen äro avgjort de primära tecknen och korset de sekundära. Båda förekomma *konstant* vid rebecinstrumenten (och även tanbura) och ha sitt egentliga område från Berberstaterna till Turan och Turkestan, alltså i rebabinstrumentens stamland. I Europa äro punktljudhålen likaledes konstanta hos de slaviska folken och speciellt i Jugoslavien. Härifrån ha de spritt sig till alla de ryska och finländska instrumenten. Utanför detta område förekomma de blott sporadiskt i gränsländerna. På germanskt område i Tyskland och Sverige torde de ej någonsin ha hört hemma och förekomma blott rent undantagsvis.

Härtill kan läggas flageolettspelet, vilket även förekommer huvudsakligen på slaviskt område i Europa och persiskt-arabiskt i Asien. Slutligen kan påpekas rebecinstrumentens allmänna spelsätt, vilket ännu i Asien sker så, att instrumentet hålles halft upprätt mellan knäna.

»På grund av det ovan sagda kommer jag således till en slutsats alldeles motsatt den Norlind framlagt: de analogier man velat påvisa mellan stråklarpan och de slaviska folkens instrument äro få och ytterst svävande», säger Andersson, och tillägger med så mycket större segerviss-het: »Att förbindelserna västerut äro talrika och oomtivistliga och att instrumentet med all sannolikhet följt den starkt markerade nordiska kulturvägen skall jag i det följande söka påvisa.»

Det förefaller mig fortfarande, som om förbindelserna västerpå vore »mycket få och ytterst svävande» så vitt det gäller typ A (däremot självskrivna rörande typ B, dock med en liten ändring, att inflytelserna gått *från* väster, ej *till* väster), under det att förbindelserna österut äro »talrika och oomtivistliga».

Otto Andersson förklarar kategoriskt, att stråklarpan ej direkt hör till rundlyrorna och menar (sid. 146), att jag velat säga, att han hyst en sådan uppfattning. Jag har emellertid helt ställt mig på hans ståndpunkt och detta mot Sachs, som såväl i sitt instrumentregister som i sitt lexikon och nu sist i sin handbok räknat instrumentet som närmast hörande under denna grupp. Jag har dock betonat, att vi måste räkna med *två* inflytelser, dels västerifrån rörande typ B dels österifrån rörande typ A.

Vad Kalevalasångens musikepisod beträffar, har jag redan så tydligt som väl möjligt betonat dess härkomst västerifrån och kan ej förete flera bevis, då jag förmodar, att det ej skulle tjäna något till att komma med flera varianter, än de jag i mina studier i svensk folklöre och i kanteleuppsatsen i Rig 1923 förebragt. Som det tydligt visar sig, gäller det i första hand en violin och således ett stråkinstrument. Huruvida detta instrument på finländsk botten kan bli en knäpp- eller en stråkkantele är ju en fråga, som ej har med det rent etnografiska eller folkloristiska att göra. Att stråken omtalas i en del varianter är väl naturligt nog, då det i de ursprungliga formerna är frågan om en violin. Däremot är detta ej tillräckligt för att antaga en stråkharpa. Så vitt ej tydliga bevis företes, måste man väl tills vidare hålla fast vid den vanliga kantelen.

Till sist en liten anmärkning. På tal om knäppkantelens utbredningsområde säger Otto Andersson: »Det är fullkomligt obgeriplit, hur T. Norlind med kändedom endast av Nordiska museets exemplar från områdena närmare ryska gränsen kunnat säga: 'Längre in i Finland varken finnes eller omtalas något instrument av liknande utseende.'» Mitt uttalande stödde sig ej på några tillfälliga exemplar i ett museum utan, som tydligt framgår, på direkta uttalanden av författare, vilka noggrant studerat instrumentets utbredningsområden. Jag skulle glädja mig, om det kunde bevisas, att instrumentet haft ett betydligt större utbredningsområde västerut, men för egen del kunde jag ej komma längre med de till buds stående källorna. Det gäller natur-

ligtvis *gamla* instrument och ej sådana, som i senare tid spritts. Porthans uppgifter från Viitasari få ju först närmare bevisas.

Jag har här nödgats polemisera mot Otto Andersson på en del punkter, och detta har föranletts i första hand av, att mitt namn och mina skrifter citerats samt min uppfattning förklarats svagt motiverad. Emellertid gälla mina härvarande uttalanden endast ett försvar för egna forskningar, och de få ej fattas som någon kritik av Anderssons sätt att belysa sina källor. Jag är den första till att erkänna, att han gjort ett gott arbete, som hedrar både honom själv och Finland. Att boken även för oss är i hög grad av intresse och tankeväckande, må ej heller förnekas. Det kommer icke i första hand an på att framlägga oomkullrunkliga sanningar. En fast problemställning är ofta för forskningen av vida högre värde, enär en hypotes kan tvinga till diskussion, som leder till klarhet på många håll. Jag anser, att Otto Anderssons bok i eminent grad lockar till vidare forskning. Den frejdiga och käcka — ibland kanske rent av utmanande — säkerhet, varmed han framslungar sina åsikter, sätter jag personligen mycket värde på, och jag tror, att i den kinkiga frågan om stråkharpans ursprung är just ett sådant behandlingssätt det för saken själv mest gagnande. Jag hoppas, att han alltså ej måtte förtrötts i sin »heliga» iver att verka för musikvetenskapen. Även om eftervärlden en gång kommer att stå på en helt annan ståndpunkt både rörande stråkharpans som stråkinstrumenten över huvud, måste den taga hänsyn till det av honom framlagda mate-

rialet och med tacksamhet erinra sig männen, som aldrig skytt någon möda att bringa klarhet i det som har kunnat vara dunkelt i instrumentalhistorien. Jag an-

ser att Otto Andersson till fullo har rätt, när han spår, att man hädanefter ej längre kommer att gå förbi det märkliga instrumentet stråkharpn.

BLEKINGE MUSEUM I KARLSKRONA AV MANNE HOFREN.

Ett påfallande drag äga större delen av våra landsortsmuseer och fornminnesföreningar gemensamt — de äro oftast framprungna ur en enda uppoffrande och nitisk persons intresse för bygdens oskrivna historia. Vad dessa kulturkämpar ute i bygderna uträttat till våra kulturminnens fromma är storartat, helst som de så ofta haft att strida mot oförstående, ringaktning och ekonomiska bekymmer. Ett museum om vilket i högsta grad gäller att dess historias är dess ledares är det rika Blekinge Museum i Karlskrona, vars chef Gustaf Quiding nyligen fyllt 65 år. Detta senare förhållande markerar dock ingalunda någon avslutad livsgärning — obrutet är ännu intresset, obruten kraften, och museet står mitt uppe i en tid av livligaste utveckling och tillväxt.

Blekinge museiförening, som äger Blekinge museum, stiftades 1899 med ändamål att samla bidrag till kännedomen om Blekinge och dess historia, att inom och utom landskapet samla föremål av etnologiskt eller historiskt intresse och att därav skapa ett museum. Det nybildade museets givne ledare var G. Quiding, som då redan under ett par decennier med iver och intresse samlat kulturminnen och redan upprättat sitt privatmuseum, den bekanta Blekingestugan. Tack vare ett kraftigt insamlingsarbete i stad och

på landsbygd kunde föreningen redan på hösten samma år den stiftades öppna en utställning, som ytterligare stimulerade det livliga intresse allmänheten genast hade visat föreningen och dess syften. Ett värdefullt tillskott till det nya museet blev samma år den fornsakssamling som hopbragts av Museiföreningens föregångare, den 1877—82 existerande Blekinge Fornminnesförening. Även överlämnades av Läroverket dess gamla samling av mynt och exotica. Under de första åren av sin tillvaro var museet inrymt i förhyrda lokaler, sedan 1901 i huset Amiralitetstorget 27, vilket föreningen fem år senare lyckades förvärva. Denna byggnad, det s. k. Nordenskjöldska huset, uppförd 1794, är ett av stadens äldre patricierhus och ett värdefullt kulturminne även det, en värdig och vacker museibygnad. Här fick nu museet stora och goda lokaler, som dock snart fylldes, ty samlingarna växte snabbt; de omfatta numera nära 12,000 nummer vadan lokalerna snart nog hota att bli otillräckliga. Ett mindre gårdshus av trä inreddes 1920 till utställningslokal för vissa samlingar. — Samlingarna omfatta förhistoria, allmogekultur, arbetets historia, högreståndskultur och kyrklig konst, ett gott bibliotek och en rik myntsamling. Inom högreståndsguppen må särskilt nämnas en serie möbler från herremans-

BLEKINGE MUSEUM. MUSEISAL MED HUVUDSAKLIGEN HÖGRESTÅNDSFÖREMÅL.

hemmen i länet, god är också samlingen av glas samt av de skickliga Karlskronaguldsmedernas alster. En rik samling belyser Karlskrona stad, dess topografi, styrelse, näringsliv; det dominerande militära inslaget i stadens liv och kulturella utveckling äger en förträfflig illustration. Av alldeles särskilt intresse är den under de senaste åren ordnade utställningen av föremål, som belysa det gamla stadshantverket, det är endast sällan man i landsortsmuseerna finner en så god och välordnad samling av hantverksredskap och halvfabrikat. Sydöstra Sveriges utomor-

dentligt rika allmogekultur är mycket gott representerad i museet, särskilt då i fråga om föremål som falla inom konstslöjdens område. En frodig snickar- och målartradition har funnits bland dessa traktens bönders men främst har dock här stått den textila slöjden, av vars alster museet äger en representativ samling. På de smakfulla och färgglada allmogedrakterna i Blekinge finnes också många vackra prov. Museets allmogeaavdelning kompletteras genom friluftsmuseet i den strax intill staden belägna Vämöparken — ett utomordentligt vackert område med

NORDENSKJÖLDSKA HUSET I KARLSKRONA, TILLHÖRIGT BLEKINGE MUSEUM.

typisk, leende Blekingenatur. Från 1910 har här uppförts ett antal belysande prov på de inom landskapet gängse typerna av allmogebyggnader. Första förvärvet utgjordes av den s. k. Lars-Petterstugan från Holje, en timrad ryggåsstuga med loft, av vanlig sydgötisk typ. Den skänktes 1910 av Olofströms aktiebolag. År 1912 tillkom en liknande stuga från Holmamåla och sedan dess ha ytterligare ett antal byggnader förvärvats och uppförts. Det vackra området är vidsträckt och erbjuder rikaste utvecklingsmöjligheter för

det Blekingska friluftsmuseet; staden och länet stå i stor tacksamhetsskuld till intendent Quiding för hans initiativ i detta avseende, Vämöområdets apiterande till museum betyder en stor vinst både ur kulturskydds- och naturskyddssynpunkt. Vid sidan av dessa två kulturinstitutioner, museet och Vämöparken, äger Karlskrona en tredje, också intendent Quidings skapelse, nämligen den redan 1880 i hans eget hem inrättade Blekingsstugan med dess utsökta allmogesamling — ett litet privatmuseum som är lika populärt bland

lekt som lärd. — Dessa få rader om ett stort museum avse endast att utgöra en liten påminnelse om ett vackert och hängivet arbete i den svenska kulturhistoriens örtagård, trots ofta nog ledsamma ekonomiska förhållanden och andra svårigheter har i Karlskrona skapats en betydande kulturinstitution, främst tack vare intendent Quidings nit och uppoffrande intresse för sitt livsverk. Helt visst kommer att på grundvalen av dessa

rika samlingar en blomstrande Blekingsk hembygdsforskning se dagen; intresset finns i högre grad än i mången annan provins, därom vittnar Karlskrona stads offervillighet då det gällt anslag till museet och därför borgar också det faktum, att ett stort, hela länet omfattande hembygdsförbund kunde bildas år 1923 med livligaste anslutning, ett förbund vars arbete redan burit frukt i form av en innehållsrik årsbok.

METALLHANTVERK I NORDISKA MUSEET.

Nordiska Museet har under våren 1924 öppnat ett nytt rum i Avdelningen för hantverkets historia, i vilket några metallhantverk blivit representerade: tenngjutare, kopparslagare, guldsmed och guldslagare. Tenngjutarens verktyg härstamma förnämligast från det mer än hundraåriga Santessonska tenngjuteriet vid Västerlånggatan i Stockholm, kopparslageriet representeras av den Hübinettska verkstaden, som, då rörelsen i ett hus vid Holländargatan nära Hötorget i Stockholm nedlades, i sin helhet överlämnades till museet. Guldsmedsredskapen ha till största delen hämtats från ett par mindre verkstäder på Gotland, vilka i fråga om detaljer kompletterats från olika håll, det viktigaste från den Möllenborgska gamla guldsmedsfirman, som sedan mer än 100 år nästan i oförändrat skick finnas kvar i Drottninggatan 14 i Stockholm. Dessa yrken leva ännu kvar och ha sin betydelse, det fjärde här representerade yrket — guldslagningen — har under de senaste åren i det närmaste konkurrerats ihjäl av den utländska till-

verkningen. För några år sedan nedlades det feychtingska guldslageriet vid Kamakaregatan, ännu arbetar fabrikör Georg Bohman någon gång i sitt yrke, men han torde vara den siste, som här i landet fortfarande sysselsätter sig härmed. De utställda föremålen härstamma från dessa båda nämnda verkstäder. Utom med den egentliga guld- och metallslagningen sysselsatte sig dessa yrkesmän även med framställning och beredning av de guldslagarhinnor, mellan vilka guldet lades under uthamringen. På en skicklig beredning av dessa låg stor vikt, voro dessa ej förstklassiga, misslyckades ofta arbetsresultaten vid slagningen. De redskap, som i denna utställning hopförts, torde vara de sista av detta slag, som kunde uppbringas inom landet. Avdelningen har uppställts av dr Sune Ambrosiani efter samma principer, som tidigare varit de ledande för uppställningen i denna avdelning. Det tillgängliga utrymmet medger ej mer, än att man kan få fram en representativ formsamling för de olika yrkenas redskapstyper.

KULTURHISTORISK LITTERATUR

FOLLINGEGATAN I SKÄNNINGE.

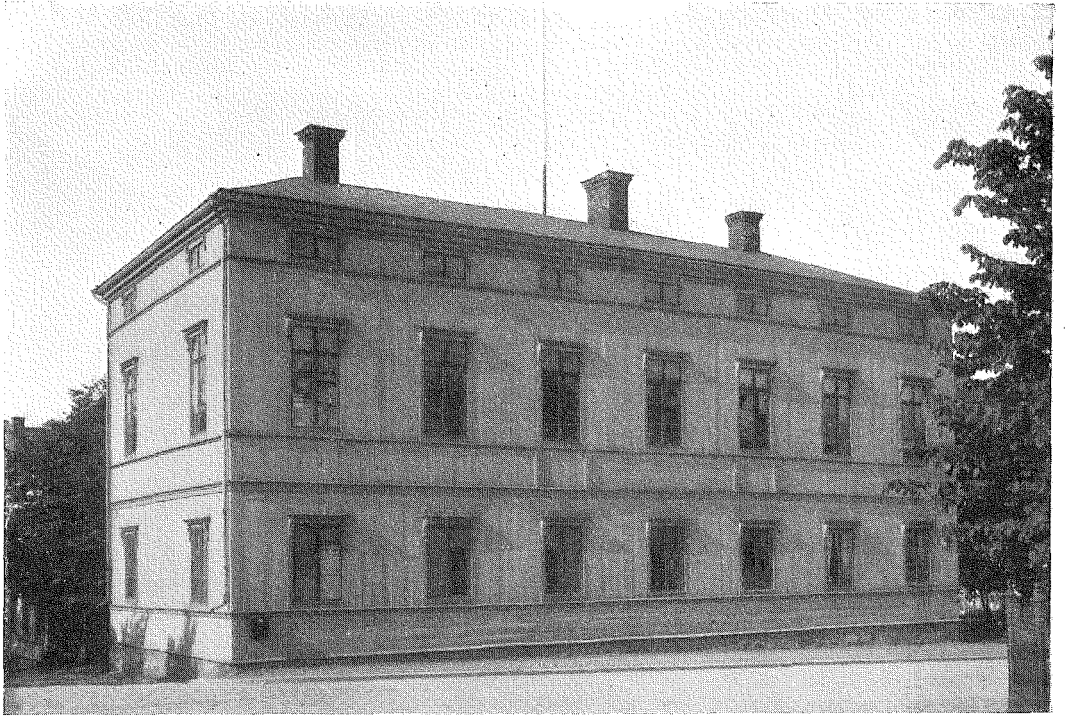
UR GAMLA SVENSKA STÄDER, H. 7.

GAMLA SVENSKA STÄDER AV ERIK LUNDBERG.

Sjunde häftet av Gamla Svenska Städer, liksom närmast föregående är redigerat av Sigurd Wallin har nu utkommit. Förordet meddelar, att ytterligare 2 häften komma att utgivas. Dessa skola omfatta Stockholm och Visby. Det nu föreliggande häftet skulle alltså vara det sista, där bilder från många olika städer äro sammanförda. Man måste dock hoppas, att detta ej är utgivarnas sista ord, utan att medel måtte kunna anskaf-

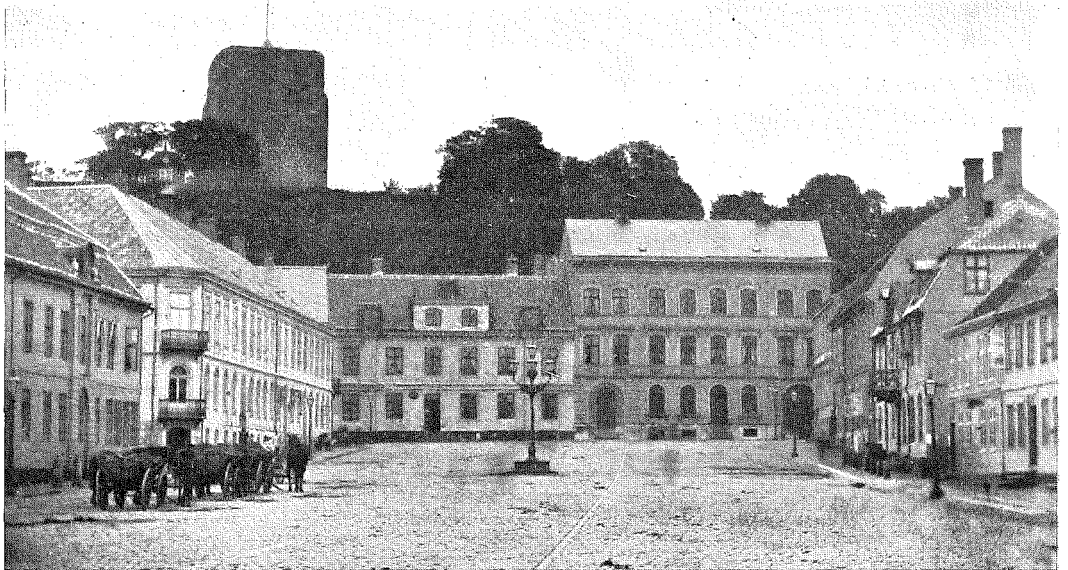
fas till ännu ett eller helst flera häften av liknande slag som de sju utgivna. Ty bildsamlingen är ju, som förordet också medger, långt ifrån fullständigt eller tillräckligt. Många fler bilder behövas för att verket skall bli ett enhetligt helt.

Sjunde häftet söker tydligen så mycket som möjligt ge en komplettering och avslutning åt de föregående mera tillfälligt sammansatta bildserierna. Många städer äro här för första gången repre-

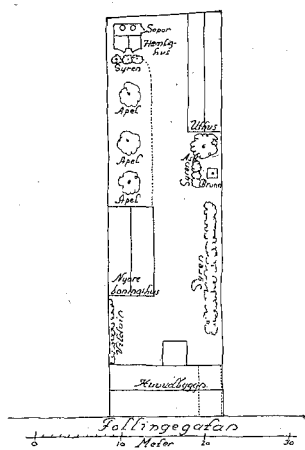
KONSISTORIEHUSET I HÄRNÖSAND.

UR GAMLA SVENSKA STÄDER, H. 7.

STORTORGET I HÄLSINGBORG I DESS GAMLA SKICK.

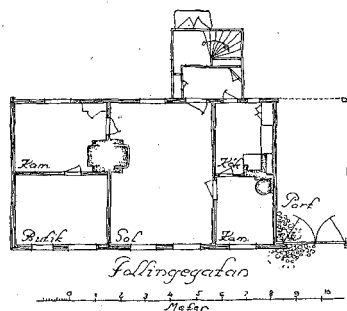
UR GAMLA SVENSKA STÄDER, H. 7.

PLANSKISS AV GÅRDEN N:R 14 VID FOLLINGEGATAN
I SKÄNNINGE.

senterade i verket, så Trelleborg, Sölvesborg, Halmstad, Växjö, Norrköping, Vänersborg, Skara, Karlstad och Luleå. Av de förut rätt sparsamt företrädde Norrlandsstäderna har Härnösand fått en hel rad vackra bilder med text, som låter stadens byggnadshistoria framstå på ett ovanligt klart och levande sätt. Stadens historia behandlas dessutom i två fristående uppsatser. Skänninge och Halmstad ha även ägnats stort utrymme. Två av textbidragen ge genom sin allmänna syftning en viss avslutning på de äldre häftenas stadsbeskrivningar: Skenninge marknadsgata av Sven T. Kjellberg och Norrländska kyrkstäder av Sigurd Erixon, vilka var på sitt sätt belysa våra städers tillkomst och utveckling.

En av de i bildverket bäst lottade städerna är Hälsingborg som även i detta

PLAN AV BONINGSHUSET FOLLINGEGATAN N:R 14
I SKÄNNINGE.

häfte fått många bilder. Staden är f. ö. ett efterföljansvärt exempel genom det betydande ekonomiska understöd den givit Gamla Svenska Städer under flera år.

Trots de många utkomna häften har dock detta avbildningsverk ännu långt ifrån nått sitt stora mål. Det behövs ännu många fler bilder, som peka på det som är värt att bevara eller som måste bevaras för att inte våra gamla städers säregna kynne skall utplånas och den obeskrivbara »doft» förflyktigas, som gångna tiders byggnader och anläggningar bevara av stadens andliga atmosfär. Många andra städer vore förtjänta av en lika vacker representation i Gamla Svenska Städer, som den vilken kommit t. ex. Skänninge och Härnösand till del i det nu utgivna häftet. Låt oss hoppas att det blir möjligt att fortsätta arbetets utgivande.

Häfte 8 av Gamla Svenska Städer, som helt upptages av en fylligare framställning av Visby, är under tryckning och utkommer under år 1924. Häfte 9 kommer att på motsvarande sätt ägnas helt åt Stockholm. Båda häften överensstämmer till omfånget med de föregående.

GERDA CEDERBLOM, SVENSKA ALLMOGEDRÄKTER. 79 sid.+48 FÄRGPLANSCHER. STOCKHOLM 1921 AV O. PAULIN.

En bok, som är ägnad att väcka intresse och hälsas med glädje i vida kretsar, är den till julen 1921 utkomna "Svenska allmogedrakter" av Gerda Cederblom med illustrationer efter original av Emelie von Waltersdorff. Fröken Cederblom har som föreståndare för Nordiska Museets avdelning för allmogedrakter haft tillfälle att under många år bearbeta museets rika samlingar härav samt ute i bygderna samla uppteckningar och arkivaliska uppgifter om allmogens dräktskick.

Det har alltså länge varit ett önskemål, särskilt inom de kulturella ungdomskretsarna, att få en fullt tillförlitlig handbok över svenska allmogedrakter. Någon sådan har förut icke funnits, ty det 1907 av P. G. Wistrand utgivna, synnerligen förtjänstfulla arbetet "Svenska folkdrakter" behandlar endast ett fåtal olika dräkttyper. I ifrågavarande arbete har av olika skäl endast högtidsdrakter medtagits. Inalles ha 51 st. olika dräkter

behandlats genom beskrivande text till planscherna. Varje färgplansch kompletteras med en mönstersida över band och dräkt detaljer. Här återgivas också de för provinsen karaktäristiska smyckeformerna.

Särskilt ståtliga äro dräktsviterna från Skåne och Dalarna.

Arbetet är populärt hållet och synnerligen lättläst, men bakom den populära formen ligger vetenskaplig noggrannhet och samlaremöda. Särskilt intressanta äro utredningarna i vad mån högre ståndsmoderna påverkat allmogens dräktskick och hur många dräkt detaljer ha rent medeltida anor.

De till verket hörande färgplanscherna äro elegant och läckert utförda och synnerligen färgglada. Amanuensen fröken von Waltersdorff har ju redan på ett synnerligen förtjänstfullt sätt illustrerat P. G. Wistrands "Svenska folkdrakter" och har här om möjligt överträffat sig själv.

EN MEDELTIDA SVENSK BILDVÄVNAD AV MANNE HOFREN¹.

Vid Stockholms Högskola ventilerades i mars 1923 ett arbete av ur kulturhistorisk synpunkt mindre vanligt intresse, ett arbete som bör hälsas med stor tillfredsställelse då det faller inom ett av den nordiska kulturhistoriens mest vanlottade områden, textilkonstens historia. Innehållet i dr Salvéns mångsidiga bok kan här endast i största korthet antydast.

¹ Erik Salvén: Bonaden från Skog. Undersökning av en nordisk bildvävnad från tidig medeltid. Akad. avhandl., Stockholm 1923.

Det märkliga textila konstverk, som utgör skildringens föremål upptäcktes år 1912 av förf. i Skogs kyrka i södra Hälsingland. Det tjänstgjorde då som omslagsduk till församlingens brudkrona och framträdde i starkt skadat skick. Bonaden exponerades sedermera vid utställningen av äldre kyrklig konst i Hudiksvall och överlämnades därefter av Skogs församling som gåva till Statens historiska museum. Den undergick dessförinnan en grundlig konservering å Pietas ateljé.

FIG. 1. FESTDRÄKT FÖR GIFT KVINNA, JÄRRESTADS HÄRAD, SKÅNE; A, B KJOL MED SAMMANHÄNGANDE LIV; C BRODERI PÅ SÄRKENS BRÖSTSTYCKEN; D FÖRKLÄDESBRODERI; E LIVBAND; F KLUTSNIBB MED TILHÖRANDE TOFS; G BRUDLIST; H I TRÖJA.

Sin undersökning av Skogsbonaden inleder förf. med en sammanställning av vad som förut är känt om liknande bonader i Norden under vikingatid och äld-

re medeltid, en kort men värdefull historik över dessa sällsynta alster av gammal textilkonst, till vilka Skogsbonaden värdigt sluter sig. I ett följande kapitel

har denna ägnats en grundlig analytisk behandling — material, teknik, färger — och ställts i relation till andra kända monument, främst till en annan norrländsk likartad bonad, den s. k. Överhogdalstapeten. Tekniken har ägnats synnerligen ingående undersökning och förf. har själv vid vävstolen studerat varp och inslag och kopierat ett stycke av bonaden. Bokens huvudparti behandlar vävnadens bildframställning och bård, bildframställningens betydelse samt slutligen bonadens härkomst och datering. Av största intresse är den mångfald av människor, djur och byggnader, som trängas inom bildytan; genom sin metodiska, ingående granskning av dessa har förf. lyckats vinna en mängd konst- och kulturhistoriskt ytterst intressanta upplysningar, som bidra till att komplettera vår kunskap om den annars så föga kända äldre medeltiden i Sverige. Jag påpekar t. ex. partierna om kyrkobyggnader, om klockstaplar och klockor. Bonadens brokiga bildvärld är framställd utan någon tanke på regelbundenhet eller bestämt kompositionsschema, huvudsaken har varit att fylla ytan och där detta icke skett med figurer ha fyllande ornament tillgripits. Många liknande samtida konstverk över-

ensstämma i detta hänseende med Skogsbonaden, de vävnadsfragment som upptäcktes i Osebergsskibet visa t. ex. samma rädsla för tomrummet. Bildframställningen återger enl. förf. kampen mellan hedendom och kristendom i Norrland. De onda, hedniska makterna äro framställda i form av en trehövdad gudafigur, sekunderad av en mängd lejon som anfallande störta fram mot den i bildens centrum liggande kyrkan. I denna står prästen framför altaret medan man ringer i stapelns klockor; på kyrkans andra sida samla sig hennes och trons försvarare, de äro beridna och med höjda yxor beredda att möta fienden. Bonaden måste vara vävd under brytningstiden mellan hedendom och kristendom, som i Norrland infaller ung. 1050—1150, och den måste, som förf. bestämt hävdar, vara av nordiskt ursprung, trots att det ligger rätt nära till hans att jämföra den med vissa österländska ting. Men tekniken, bildframställningens och ornamentsmotivens karaktär synas tillfyllest visa, att vi här ha att göra med ett svenskt arbete och däri ligger ett av avhandlingens vackraste resultat: att åt gammal svensk konstslöjd ha räddat äran av denna utomordentliga bonad.

ERNST FISCHER: GÖTEBORGS LANDERIER AV GÖSTA SELLING.

Göteborgs landerier voro ett slags motsvarigheter till Stockholms malmgårdar: i de flesta fall säsongbostäder för stadens borgare och ämbetsmän, belägna inom stadens ännu ej bebyggda område och utgörande en övergång mellan stad och landsbygd. Ursprungligen voro landerierna betesmarker för borgerskapets

skap, men redan under 1600-talet började här borgerliga lantgårdar växa upp. Men det synes dock ha varit under 1700-talet, som landerierna utvecklades till herrgårdslika anläggningar, ofta med ett tämligen omfattande jordbruk. Och de förnämligaste landerierna representera empirens och den gustavianska tidens ar-

arkitektur och smak. De äro ett synnerligen intressant kulturhistoriskt material, dessa tidiga föregångare till våra dagars sommarnöjen, i det de belysa den för-mögnare borgarklassens liv, samtidigt som de skänka bidrag till kännedomen om våra mindre herrgårdar. Deras största intresse ligger just i denna deras säregna kulturhistoriska ställning och givetvis bör man se dem i deras relation till den växande stadsbebyggelsen och behandla dem som gårdsenheter och hela anläggningar. Något som ökar deras värde, är det rika och relativt lätt-åtkomliga arkivmaterial, som dessa, inom staden belägna och av staden utarrenderade gårdar givetvis äga. Genom detta kan man ju i många fall följa deras historia särdeles väl och även få en god datering på anläggningarna.

Jubileumsutställningen har i sin typografiskt så tilltalande publikationsserie även utgivit Göteborgs landerier. Det är en volym på 233 sidor i stor oktav, försedd med en orienterande, historisk inledning av professor Helge Almquist. Men för övrigt är boken, som i monografisk form behandlar aderton landerier, skriven av dr Ernst Fischer. Det är frukten av många års undersökningar, som här publicerats. Landerierna började nämligen undersökas 1915 av Röhsska museet och undersökningen fortsattes sedan av Jubileumsutställningens historiska utskott. Och förutom detta primärmaterial, bestående av uppmätningar och fotografier, får man i boken ett rikt arkivaliskt material: bouppteckningar, ägölängder och andra äldre handlingar ha fått en stor plats. Men trots detta måste

man nog säga att de förväntningar, man ställer, ej helt infrias. Detta beror troligen delvis på den korta tid författaren har kunnat ägna boken, men huvudsakligen beror det dock på den uppläggning och plan ämnet har fått. Det blir, som boken nu gestaltar sig, mera en översikt över manbyggningarna än en bok om landerierna själva. Manbyggningarna äro i allmänhet reproducerade i planer, fasaduppmätningar och fotografier och den tillhörande texten uppehåller sig mest vid byggnadernas yttre, varför den i huvudsak säger samma sak som bilderna. Det är ju givetvis värdefullt att få en så omsorgsfullt behandling av dessa arkitekturmonument, men den är dock ofullständig så tillvida, att författaren ej på samma förträffliga sätt uppehåller sig vid den fasta inredningen och ej heller vid det i mina ögon viktigaste: manbyggningens plats i den arkitektoniska helheten, gårdsanläggningen. Förutom kakelugnar, som reproduceras i nästan alltför stor myckenhet, har man blott få och små fotografier av fasta inredningsföremål under det att detaljritningar helt saknas. Situationsplan finnes endast i ett fall, planer av uthus, trädgårdar och annat, som tillsammans med det övriga materialet kunnat skänka en bild av landerierna i sin helhet, saknar man helt och hållet. Dessutom besväras åtminstone en icke göteborgare av, att en karta visande landeriernas läge i staden ej finnes. Ett par landerikartor citeras, någon borde ha fått en plats i boken.

Det rent arkivaliska är kanske ej heller så sammanarbetat och har ej det or-

ganiska sammanhang med den övriga texten, som önskligt vore. De personhistoriska notiserna bli i de flesta fall endast ett torrt uppräknande av namn och årtal. Och de ymnigt avtryckta bouppteckningarna ha, då de icke på ett utförligare sätt kommenteras, fått en väl stor plats. De äro infogade, som det heter »för att visa, hur landeriet vid denna tid var möblerat». Något, som de knappast kunna göra, när de icke på något sätt ha bragts i relation till planerna. Ty det betyder en hel del om samma möbler skola möblera ett rum på fyra eller tolv kvadratmeter och dessutom spelar ju möblernas

storlek och utseende en viss roll. Bouppteckningarna ha helt visst sitt stora kulturhistoriska intresse, speciellt för den möbelintresserade, men enbart detta motiverar ej deras stora plats i boken.

Verket har sin betydelse genom sina många och goda avbildningar och sin, i en hel del detaljer ingående text, men det är dock endast en sida av saken, som har blivit mera ingående behandlad, och man kan knappast säga, att det är den väsentligaste. Måhända kan man hoppas, att den produktive författaren upptar ämnet till en förnyad behandling, kompletterande det här givna.

BLEKINGEBYGDER 1923.

Beläget på gränsen mellan dansk och svenskt är Blekinge ur etnologisk synpunkt ett övergångsområde, som i rikt mått företer alla de problemställningar, som bruka vara karaktäristiska för dylika bygder. Här erbjuder isynnerhet den gamla, rika allmogekulturen en mångfald hittills tämligen obeaktade uppgifter för forskningen. Då den sedan länge blomstrande blekingska hembygdskänslan nyligen fått ännu ett uttryck — i det 1923 bildade Blekinge hembygdsförbund — må här en förhoppning uttalas, att den i utdöende stadda gamla folkliga kulturen får åtnjuta en mycket stor del av det intresse och arbete, som Förbundet kommer att nedlägga i och för bygdens kännedom. Första årgången av det nybildade Förbundets organ, Blekingebygder, lovar gott i detta hänseende. Av central betydelse i allmogeforskningen är det problem, eldstadens utveckling och typologi, som beröres i en liten studie av

S. Svensson. Andra sidor av den materiella kulturen behandlas av Albert Wifstrand, Alma Falk, C. O. Thomsson och av den gamle hängivne hembygdsforskaren K. Nilsson. Ett flertal uppsatser belysa den andliga allmogekulturen — ett fält där ännu oändligt mycket återstår att göra av insamlingsarbete, innan bygden kan sägas vara känd. Av stort intresse är Nils Lithbergs bidrag »Några blekingska folklekar», där han samtidigt gör välbehövliga erinringar om nödvändigheten att inom hemslöjds- och folkdansrörelsen iakttaga den ortskaraktär utan vilken dylika rörelser bli tämligen meningslösa. — Ett gott bidrag till landskaps antikvariska topografi lämnar Pehr Johnsson, Karlskrona stads historia och topografi har belysts av bl. a. Birger Lövgren och även för övrigt visar bokens mångsidiga innehåll, att detta nya hembygdsorgan värdigt sluter sig till sina många föregångare i den svenska landsorten.

A V H A N D L I N G A R

STOCKHOLMS GAMLA SLOTT UNDER 1600-TALETS SENARE HÄLFT.

AV

TORD O:SON NORDBERG.

Om den gamla borgen i Stockholm, som ju redan för ett par århundraden sedan fullständigt skattat åt förgängelsen och vars få och svåråtkomliga rester först under de senaste åren börjat undersökas¹, ha vi dock genom de talrika arkivaliska uppgifterna haft en mera ingående kännedom än om andra — kanske långt senare helt eller delvis raserade — slott. Det har sålunda t. ex. varit möjligt att med ledning av de kungliga byggnadsbrevens fastställa en mängd detaljer i borgens utseende och inredning under Johan III:s tid². Men den epok, från vilken uppgifterna flyta rikast, är den karolinska. Från denna tid finnas bevarade icke blott kungliga brev med ingående uppgifter, slottsräkenskaperna, där snart sagt varje spik, som slagits i slottsväggarna, är verifierad, överståthållarnas berättelser ibland med bifogade besiktningsinstrument, skildringarna i t. ex. Palmskiöldska och Rålambska samlingar-

na, utlänningars resebeskrivningar o. s. v., utan även noggranna uppmättningsritningar med utförliga explikationer av Kungl. Maj:ts arkitekter samt Sveciaverkets gravyrer och handteckningar.

Rikedomen på källor till slottets historia har emellertid icke endast varit av godo. Svårigheten att spåra upp och sammanställa alla dessa notiser och dokument, spridda i olika arkiv och samlingar, ökas proportionellt med volymernas mängd, och den överblick över hela materialet, som är nödvändig för en framställning av det gamla slottets historia, förefaller att vara tämligen svåruppnådd. På samma gång som ett så rikhaltigt material naturligtvis ger en ökad möjlighet att sovra och att verkligen kunna fastställa byggnadshistorien. De detaljerade uppgifterna i ett eller en grupp av dokument förleder emellertid lätt till en framställning av det i dessa källor berörda utan något försök att reda ut hela sammanhanget, och risken att begå misstag ligger då nära till hands.

Om man vänder sig till en av de främsta kännarna av slottet under vasatiden, skall man t. ex. finna³, huru denne loka-

¹ Rörande utgrävningarna på borggården 1922—1923 se St. Eriks årsbok 1924.

² V. Granlund: Konung Johan III:s byggnads- och befästningsföretag, Historiskt bibliotek I och II. A. Hahr: Studier i Johan III:s renässans II, Villem Boy samt Vasatidens borgar.

³ Hahr: Villem Boy, sid. 89 ff.

liserar spanske gesanten Francisco de Erasos skildring av de kungliga gemak, i vilka han mottogs, till bestämda rum på den plan av slottets översta våning, som Jean de la Vallée fullbordat den 17 mars 1660, och därvid helt och hållet bortser från de förändringar i byggnaden, vilka eldsvådor och ombyggnader fört med sig under den tid av i det närmaste ett sekel, som förflutit sedan de Eraso år 1578 besökte kung Johan. Utan förbehåll och modifikationer har man också tagit den de la Valléeska uppmätningen som autentisk för rumsdispositionen på 1600-talets slut, ja t. o. m. för tiden närmast före branden, då norra längan redan var ombyggd, till detta misstag kanske förledd av Gustaf Rålamb's skildring av »dhe kongelige personers enskijllte och besynnerlige våningar och gemaker»⁴ från förra hälften av 1700-talet. Rålamb återger emellertid så gott som ordagrant explikationen⁵ av år 1660 i detta kapitel, och förhållandena avse rumsdispositionen vid denna tid⁶.

Från 1600-talets senare hälft hava vi, som nämnt, det rikaste källmaterialet rörande det gamla slottet. Det är icke utan avsikt, som just den epoken gjorts till föremål för dessa studier. Ty ju säkrare man kan rita upp bilden av det gamla slottet på den tiden och följa dess utveckling i minsta detaljer under de decennerna, desto större blir också möjligheten att mera exakt klarlägga konturer-

na för den tidigare byggnadshistorien, samtidigt som man också bättre kan skönja utvecklingsgången framåt mot det nya slottet. Målet för framställningen i denna uppsats har sålunda varit att skildra det gamla slottets utseende, att kronologiskt följa reparationer, ombyggnader och aldrig utförda ombyggnadsprojekt: slottsbyggnadens historia. Det komparativa materialet och stilundersökningen ha så gott som helt och hållet här utelämnats⁷ för att i stället åt originaldokumentet ge så stort utrymme som möjligt. Trots den stora mängden källor saknas nämligen givetvis icke svårutredda och mångtydbara punkter och tämligen olösliga problem. Om man t. ex. av räkenskaperna får veta, att en större reparation ägt rum vid Kungl. Maj:ts förmak, så är det icke utan vidare möjligt att säga, var inom slottet arbetena pågingo, och ofta gå uppgifterna i räkenskaperna icke att lokalisera. En god ledning har man av de vanliga benämningarna västra, östra och södra »fyrkanten». Av nutiden tagas dessa oftast såsom betecknande nordvästra och nordöstra hörntornen samt tornet på södra sidan (n:r 34 på fig. 1.). Så är emellertid icke städse fallet. Med »västra fyrkanten» avses ganska ofta icke bara nordvästra hörntornet utan hela västra längan vid stora borggården, och samma sak torde gälla även beträffande de övriga. För dessa tillkomma ytterligare svårigheter: det nordöstra hörntornet kallas även »norra fyrkanten» och södra tornet går i explikationerna till de la Vallées ombyggnadsprojekt 1656 och uppmät-

⁴ Tryckt i St. Eriks årsbok 1913, cap. VI, sid. 64.

⁵ Se sid. 76 N:r 29.

⁶ I §§ 4, 5 och 6 samt i följande kapitel lämnar Rålamb några få uppgifter om förhållandena efter 1660.

⁷ Förf. hoppas senare få tillfälle att återkomma till dem.

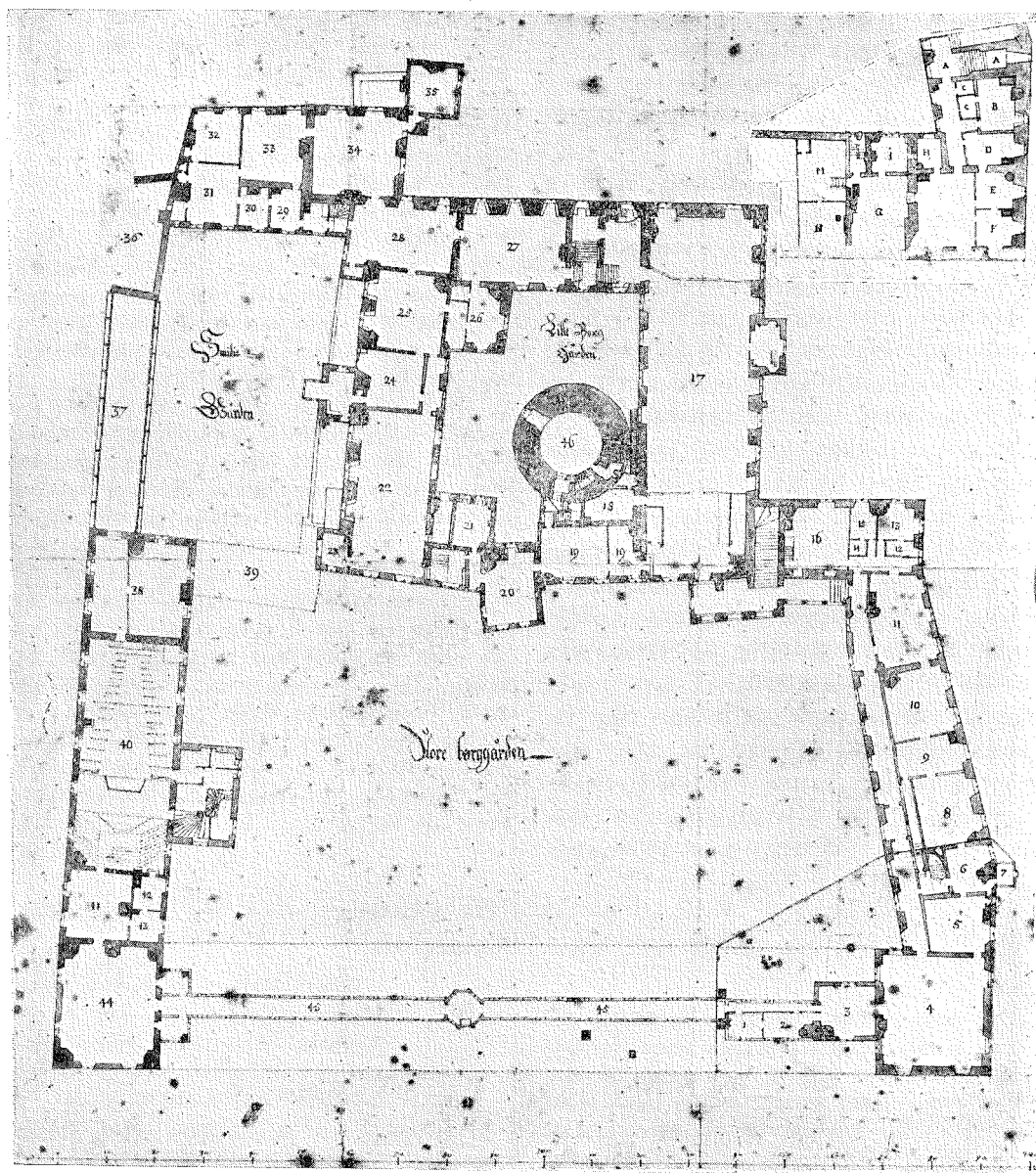

FIG. 1. STOCKHOLMS SLOTT, ÖVERSTA VÅNINGEN UPPMÄTT AV JEAN DE LA VALLEE; 1660.
INFÄLLT: PLAN AV MELLANVÅNINGEN I NORDVÄSTRA HÖRNET.

ningsritningen 1660 (fig. 1) och även här tornen i sydöstra hörnet och vid mit-
ibland i räkenskaperna under namnet ten av östra längan (n:r 36 och 38 på fig.
»östra fyrkanten». Dessutom hava vi 1), som ju med skäl även kunna tänkas

benämnda södra och östra fyrkanten. Man kan sålunda blott genom sammanställningar med andra uppgifter finna lösningen, och sannolikhetsskäl måste ofta tillgripas.

Framställningen börjar med en översikt över originalhandlingarna — en katalog, kronologiskt ordnad, i vilken kungliga brev, överståhållarnas skrivelser, arkitekternas brev, ombyggnads- och uppmättningsritningar och en del andra handlingar rörande slottsbyggnaden återgivits och förtecknats. Slottsräkenskaperna — volymer på mellan 500 och 1,000 sidor för varje år — ha naturligtvis här icke kunnat inrymmas, utan citeras i den mån det varit behöfligt i uppsatsens andra avdelning, den resonerande sammanfattningen. Texten återges ordagrant; användandet av stora bokstäver har dock i allmänhet förändrats i enlighet med nutida bruk. På något enda ställe har även interpunktionen för vinnande av större tydlighet ändrats. I den här föreliggande skildringen följas slottsbyggnadens öden från omkr. 1650 fram mot 1660-talets slut.

*

1) Kungl. brev den 14 jan. 1651. Riksarkivet.

»Fullmacht och beställning för architecto Johan de la Wallee, Wij Christina etc. Göre witterligit, att såsom Wij nådigst hafwe förstätt och pröfwat, huad godh förfahrenheet Wår troo undersåthe ährligh och förfahren Johan de la Wallee, hafv nådt och ehrhållit uthj architectura och byggningz konsten: Altså hafwe Wij funnit gott, att till betroo och förordna, som Wij härmedh och i detta, Wårt öpne brefz krafft tillbetroo och förordne honom Johan de la Wallee, att wara Wår architectus: och skall näst den trooheets plicht, der medh Oss och Sweriges chrono han j gemeen är och blifwer

förbunden, hans ämbete enkannerligen der uthj bestå, att han skall hafwa inspection och inseeende medh all Wår civil bygnadh, på een och annan ort här i riket j städerne och på landet, så wäl tagandes j acht och dragandes försorg, att hwadh på Wår och chronones allaredha oprättade slott, huus och byggningar kan fela och förderfwas, tijdeligen och effter handen som det behöfwes botat och reparerat blifwer, som och låta sigh anlägit wara, att när något nytt wärck och byggnadh här effter företages och anställes, skall den medh flijt behörigen, so och effter den dessein som deröfwer fattat blifwer, warder fortsatt och förfärdigat.

Förhållandes sigh uthj alt' detta, som een trogen och fljigt tjänare och architectum ägnar, bör och wäl anstår, och som han det inför Gudh, Oss och hwar ährlig man, tryggeligen wäl och kan till swars stända, så och rättandes sigh j det öfrige effter den memorial som honom härbredewidh till rättelsse uthj ett och annat skall medhgifwen warda. Och på det han detta sitt ämbete deste bättre förrätta må och skall, dy bestå Wij honom här medh till ährligh löhn och underhåldh ettusende R. Dr, hwilke honom uthj staten skole adsignerade och påfördhe blifwa. Här alle detta widkommer och för Wår skull wele och skole göra och låta, hafwe sigh att effterrätta. Till yttermehra wisso etc. etc.

/N. Tungell.»

2) Kungligt brev den 24 maj 1651. Riksarkivet.

Kongl. Maj:tz jnstruction hwar effter architecteuren ährlig och förfaren Johan de la Wallee, sigh uthi ber:de honom omförtrodde ämbete skall hafwa att rätta.

1. Effter som K. M:t nådigst hafwer anförtrodt architecteuren Johan de la Wallee, att hafwa inspection och i anseeende medh all K. M:tz och chronones civil bygnadh, på een och annan ort här i riket: dy skall han hafwa under sitt commando alle handtwärckare, ämbetsmän och arbetzfolck, hwad namn dhe hafwa kunna; och skall dhe intet arbete till K. M:tz och chronones behof, som under hans inspection hörer,

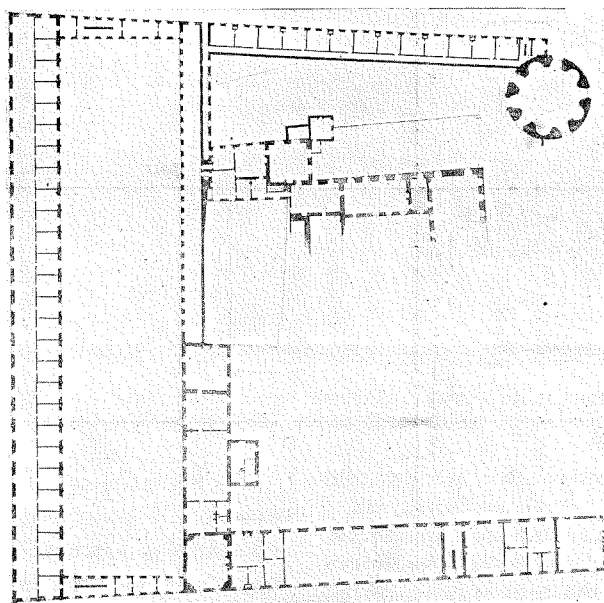

FIG. 2. STOCKHOLMS SLOTT, PLANFÖRSLAG AV NICODEMUS TESSIN D. Ä. (?) OMKR. 1650.
ST. ERIKS ÅRSBOK 1923.

må göra och förfärdiga, uthan effter hans ordre och befallning.

2. Skall ingen handwärcare eller ämbetsman häreffter må blifwa antagen eller brukadh på Kongl. Maj:t och chronones byggningar, för än han af dhen architecteuren ähr funnen och approberat dher till vara capabel; profwar han och någon allerede wara i tiensten, som icke ähr duglig eller kan göra sitt ämbete tillfyllest, må architecteur den afskaffa och een annan dugeligare i hans ställe förordna.

3. På dhet dhesta richtigare medh arbetet, och dess afbetalning häreffter må tillgå, så skall ingen ämbetsman, handwärcare eller arbeetzkarl blifwa betalt dhet han kan hafwa att fordra, uthan han hafwer architecteurens bewijs öfwer dhet arbeete som han sålds förfärdigat hafwr, och hwadh han derföre skäligen hafwer att fordra.

4. Byggningskrifwaren skall ej heller understå sigh, någre materialier eller andre saker, som till byggningen kunna reqvireras att ifrån sigh lefwerera, uthan architecteurens ordre och

befallningzzedler. Och på dhet alt så mycket richtigare må tillgå, består K. M:t architecteuren här medh een kegenskrifware, som håller contra rächning på alle dhe befallningzzedler han således till byggningskrifwaren dresserar, så på folkz afbetalning som materialernes leverance, hvilken kegenskrifware på staten för een åhrlig wiss löhn skall blifwa opförddh.

5. På dhet alle skaden och feehl, som oförmodeligen kunna åkomma, cronones slätt, huus och byggningar, så mycket tideligare må kunna repareras och botas. Och dher medh något drögmähl icke förelöpa; dy will K. M:t nådigst hafwa förordnat, att när någon sådan skada sigh på een eller annan ort ypper, skall då landzhöfdingen samme städes, så snart architecteuren dijt, den till att bota, anländer, låta honom bekomma the meedel han dher till nödrängt behöfwer och påfordrar, hwar dhe elliest dher kunna wara att tillgå, och aldenstundh han icke kan wara mångestädes tillijka, som tarwen och arbetet lijkwäl under tiden kräfwer. dy består Kungl. Maj:t honom löhn på 4 karlar, som af honom kunna underwijsas och fördeelas

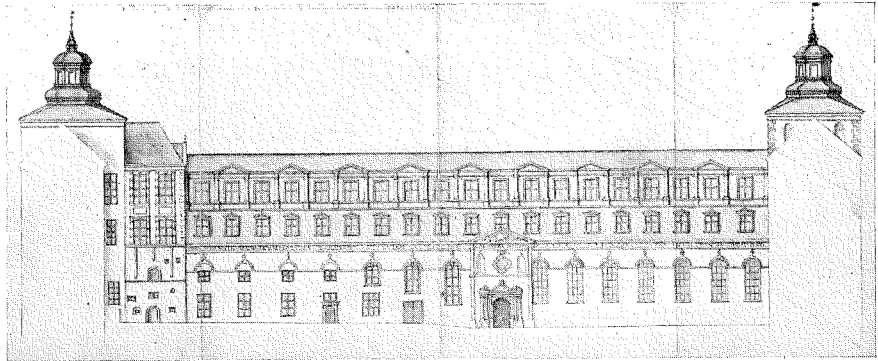

FIG. 3. STOCKHOLMS SLOTT; NORRA LÅNGANS FASAD MOT STORA BORGGÅRDEN, OMRYGGNADS-FÖRSLAG AV N. TESSIN D. Ä. OMKR. 1650. ST. ERIKS ÅRSBOK 1923.

på dhe nödigste wärcken, dher arbetet uthi hans frånwaro att på drifwa och fortskynda.

6. Till att facilitera och främia architecturens reesor, så offta behof giöres, består och Kongl. Maj:it honom och twänne hans tjänare, sampt ofwanbemele 4 karlar, som han på åthskillige orter skicka måste nödiga reesepenningar åhrligen, till den summa som cammar collegiumet wijdare medh honom sielf öfwerläggandes warder. Actum ut supra etc.

/N. T.

3) Plan av slottet; projekt till tillbyggnader av långa längor öster och söder om gamla slottet i sydväst slutande i sydvästra rundeln. Sepia och akvarell. Av Nicodemus Tessin d. ä. (?) Med skala i »Ellen». Pappersmått 77,3×81,8 cm. Vattenstämpel: krönt sköld med lilja; nedtill »W». Tessinska samlingen. Nationalmuseum. Fig. 2.

4) Norra längans fasad mot stora borggården; projekt till påbyggnad. Botenvåningen bibehållen i sitt gamla skick. Sepia och akvarell. Av Nicodemus Tessin d. ä. (?) Med skala i »Ellen». Pappersmått 31,3×80,9. Vattenstämpel: Örn i en lagerkrans. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 3.

5) Situationsplan över slottstrakten; projekt till ombyggnad av gamla slottet och därmed sammanhängande gaturegleringar. Sepia och akvarell. Signerad: J. De la Vallée Fecit Anno 1654. Med skala i »allnar». Pappersmått 57,7×77,6. Vattenstämpel: Narrhuvad. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 4.

6) Explication till föregående. Omkring 1657. Riksarkivet^s; Handlingar rörande Stockholms stad 8.

»Explication upå thet som förnänligast ähr att notera upå denna affritningen uthom thet som tär upå skrifwit står. Nembl.

A. Slotz broon öfwer norre strömen ifrån slättet till Heligandesholmen som thet nu ähr.

B. Siöö stranden nädan för slottet ifrån bemele broo och nedan för kranen och Slotz backa intill salt compani huset som thet nu är.

C. Hörnet på salt compangni huset.

D. Hörnet på Hr Erich Flämings tomt.

E. Begynnelsen på öster Långgatan.

F. Kronans bollhus som thet nu ähr.

G. Salig rix amiralens gref Gabriel Oxenstiärnas trögårdz hören.

H. Salig fälthärrens gref Jakob de Lagardis gamla huus hören gent emot gamla rådstugun.

^s Avtryckt hos Klemming: Ur en antecknars samlingar, sid. 275 ff.

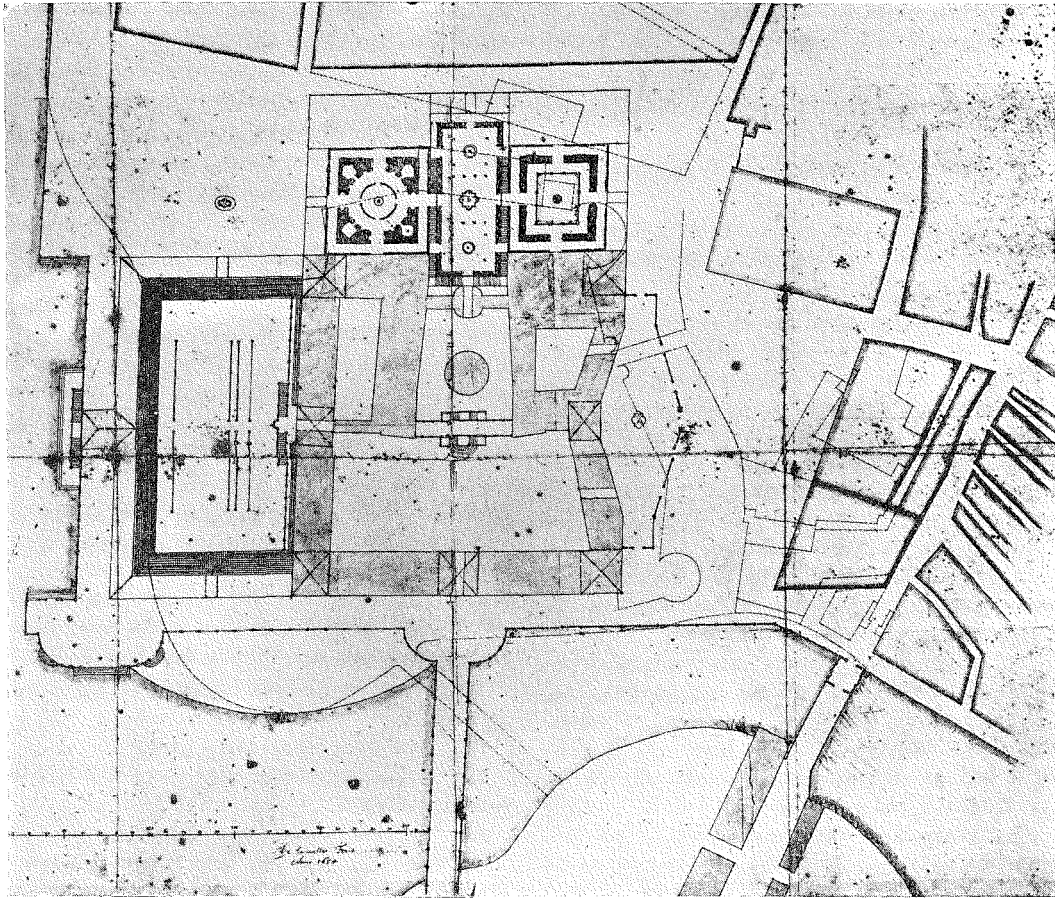

FIG. 4. STOCKHOLMS SLOTT, PLANFÖRSLAG AV JEAN DE LA VALLEE 1654.

I Saligh rix admiralens huus hören utmädh store kyrkian.

HK. Södre sidan upå den nya gatun som skall gå opifrån Storkyrkian och nedh till siöön emellan stadhuzen och slätzens nya trädgårdh.

L. Salig rix cansleren gref Axcel Oxenstiärnas huus och tomt.

M. Salig hr Härman Wrangel huus och tomt.

N. Norreport som thet nu ähr.

O. Hörnet på salig rix canslerens nya huus.

OP. Een ny linia huar effter the huus som mädh tiden blifwa bygde gint emot slottet på stooro plassen skola blifwa rättadhe; effter

hulken linia salig rix canslerens nya huus är alaredo bygt.

P. Effter denna linia skole huusen reguleras, som blifwa bygde emellan den stooro slätz porten och Smidie gatun uth mädh Näre ström.

Q. Muren utmädh slotz grafwen emellan saligh herr Herman Vrangels huus och stora kyrkie hörnet. Hulken slotz graf effter denna desein skall igänhuälfwas medh sandsteen och starka pelare in under som holla op hualfuen och hiämnas äfwanupå till een slät plass uthi hulka hualff man vedh förwara kan till slottzens behoff.

R. Ett skrank aff pelarvärk om 2 allnar högt till att förhindra vagnar och hästar att komma

in till slåtzt muren tär skiltvakten stå kunna att släppa alenast in j slottet the vagnar och hästar som vederbör.

S. Een pedestall huar upå H:s K. M:tz statua till häst sätias kan.

T. Slotz porten emellan den stora platsen och stora bårgården.

V. Een annan port in j gårdz rumet som suarrar j regularitet emot bemälte port T utan på slottet.

W. Denna port står gint emot den nya broon som skall gå ifron slotet öfver strömen åt Närealm till tärget, emot huilken suara j rätta linia den nya gatan som skall gå igenom Brunken bärg så att när bet: gata hade sin fortgång och vore gräfwin igenom bärget kunde man stå j bemelte port och see j rätt linia in till Brunsviken och Tre kronor kommer till ständes mitt för belt: nya gata och broo.

Y. Väg ifrån slottet neder till siön utan om slotz kyrk muren j stellet för den väg som nu ähr j slättet som går åt vattporten.

X. Väg emellan slottet och strömen ifrån slåtporten W in till Närrebro och Smidiegatan.

1. Brygia för H:s K. M:tz galeier och jakter.

2. Eet hualf öfver vägen huar upå H:s K. M:tz kan gå till siös utur rännarbanen och utför trapan 3 neder på brygian.

4. Trappa ifrån rännarbanen och op till huileplassen 5 där som kommer een port mitt under den medelsta fyrkanten 6 till att gå där igenom j slättet under gången 7 och op för trapan 8.

5. Een öfvertäkt huile plas där deras K. M:tz ståå kunna och see j rännarbanun när någon förlustandhe förhanden ähr.

9. Ett öfvertäkt gallery uthmedh slåtzt muren tär fruntimbret kunde vara uthi till samma värftu.

10. Een dito för cavalererna.

11. Den inre delen aff taket på the husen som kringom rännarbanen ähro blifwer alt mädh trappor opbyggt ofwan på såsom een anfitheater tär bärgar folcket kunna sitia uppå att see huilka bekoma sin opgång medh tuå trapor som gå uth ifrån så att ingen komer in j banen än the som ther uthj hafwa att beställa.

Belangandes den nya trågårdn som komer på siöo sidan på slottet tär Låyongården nu ähr

så blifwer thet j 3 delar eller affsatt till att bekvämma sig effter platsen som heller opifrån och neder till siöon mädh trappan ifrån den eena afsatt till den andra.

12. Ähr dhe öfversta delarna medh een fiske dam mitt uthi och spasseergångar kring om, vattnet till samma dam kan kåma etera ifrån fatburen på Södermalm som liger högt nog där till, eller mädh en vatuqaren drifves up ifrån strömen, äller leda dit alt thet ragne vatten som faller på alla slåsens tack eller på annat sätt som opfinnas kan.

13. Den andra delen blifwer något lägre medh 3 vattukonster uthj såm hafwa sitt uthsprång aff förbemälte dam så och några statuar och pomerans trån j kistor.

14. Den tredje och nederste dellen mädh ett öfvertäkt lusthuus att äta uthj om somaren och kringom medh 4 små boscetter aff löff trä till att gifwa skuga.

15. Een vatukonst till gemenas bästa, som kan hafwa sitt uthsprång medh rör utur fatburen, eller j samma ställe gräfua een brun.

16. Trapa ifrån lilla borgålen neder j trågårdhen.

17. Port utur trågårdn j gatan.

18. Några logementer uthj trågårdn till recreation tiäneliga.

19. Trågårdz mästartens våning.

Dhet öfwrige som här uthj intet noterat ähr uthuisar sielwa afrytningen.»

7) Brev från Jean de la Vallée till Carl X Gustaf. Odaterat. (Före den 7 juli 1655)^o. Riksarkivet; Handl. rör. Stockholms stad 8.

»Allernådigeste konungh. Effter E:s Kongl. Maj:tz nådige befallningh haffwer jagh här till giort min högsta flijt till att affmätta wåningarna på Stockholms slätt hwar effter jagh een desein giöra kundhe uppå thee nya wåningarnes fördellandhe som byggias skulle. Men nu ähr jagh nödgat holla up ther medh, emedhan thee pärssoner som migh till bemälte affmättande hulpet haffua, ähre ifrån migh gång-

^o Rörande dateringen se nedan.

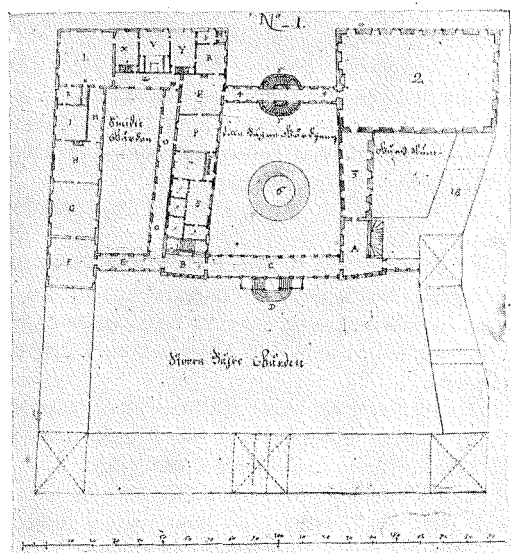

FIG. 5. STOCKHOLMS SLOTT, PLANPROJEKT FÖR OMBYGGNAD AV JEAN DE LA VALLEE 2 DEC. 1656.

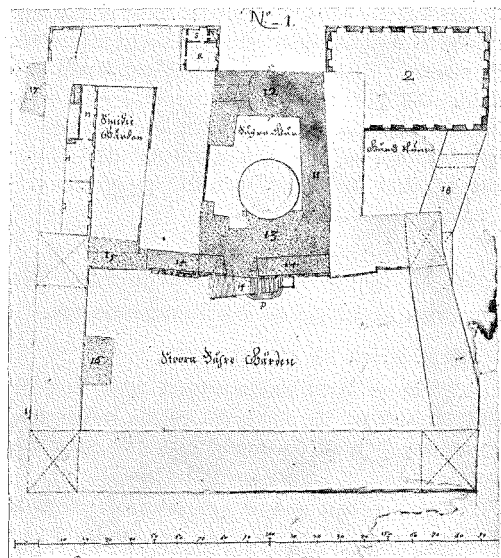

FIG. 6. STOCKHOLMS SLOTT. PLAN UTVISANDE ERFORDERLIGA RIVNINGAR FÖR PROJEKTET FIG 5.

na, efter thee intet vetta om thee någon löön der före haffwer att förvänta och jagh det allena intet uthrätta kan. Ty wardt jagh om sådhant mig förfrågar vill ingen migh någon beskedh der uppå giffua. Uthan hwar och een skiutter ifrån sigh säijandes medh sådant intet hafua att giöra. Derföre nödgass jagh E:s Kongl. Maj:t derom tilltalla uthj all underdånighet begiärandes jagh min fulmacht och instruction bekomma måtte, hwem min förman näst E:s Kongl. Maj:t wara skall till huilken jagh migh kan adressera om ett och annat som jagh behöfua kan och huru många pärssoner E:s Kongl. Maj:t täckies migh beståå till hielp, att i värekie ställa E:s Kongl. Maj:t befalningar, på det jagh åter till arbetz komma måste och desein förfärdiga för E:s Kongl. Maj:t affreesandhe.» — — — — —

8) Plan av slottet; projekt till ombyggnad, i enlighet med n:r 4; rumsindelning i södra och östra partierna. Gamla slottets plan utskuren och överklistrad. Signerad Jean de la Vallée Fe

2 dec. 1656. Med skala. Pappersmått 23,2×36,4. Vattenstämpel: Lilja i krönt sköld. Eichhornska samlingen, Nationalmuseum. Fig. 5 och 6. På bladet följande inskriptioner:

»Kort mehnigh hurulunda Stockholms slät reguleras kan igenom någre wåhningars nederrifwande och andras upbyggande, men i synnerhet eenn fördelningh på deras Kongl. May:tz egne logementer uthi den öfwerste wåhningen på öster hörnmet. N:o 1.

Den afritningh som uthskurin och pålimmat ähr, uthwisar hurlunda slättet nu ähr bygd dock allenast dee wåhningar som lyka högd medh wäster Fyrkanten upbygde ähre och till slåtsens regulerande kunde ståndande blifwa. Men denn andra afritningen som under ähr uthwisar huru be:te slät reguleras kan.»

På baksidan står:

»Att desse twenne afritningar N:o 1 och 2 ähro migh af hr architecteuren Johan de la Vale i Stockholm lefuererade at med migh

öfuerföra till hans sahl. Kongl. May:t min allernådigste konung som då war stadd uthrikes i Preussen. Huilka deseigner Högst be:te Hans sahl. K. May:t såwidja till ehn deel approberade som H. sahl. K. May:t:z allernådigste egenhändigaste uthkast och memorial här hoos fogat wijdare utwijsar, wittnar undertecknat — Bengt Hansson Rehnfäldt.»

9) Explication till föregående, Eichhornska samlingen, Nationalmuseum.

»Explication på afritningen N:o 1.

A. Stoorra Rykz sahlstrappan medh een liten förändringh på the öfwerste stegen sampt medh et större förmak frammanföre thå man kommer uph.

B. Een annan trappa som kommer wedh ändan på gamble maat sahlen, swarandes i regularitet uthanpå i stoore båhrgården emot Rykz sahlstrappan hwilken och så brukat blifwer till at ingå i cantzely wåhningarne igenom een gångh som kommer under gången E.

C. Gångh eller gallery emellan be:te trappor uthi hwar wåhningh, som kommer på det ställe der nu Trumpetaregången ståår.

D. Trappa mit för be:te gallery neder på stoore bår gården der denn rätta upgången blifwer ifrån båhr gårdhen till det underste galleryet och derifrån till trapporne A och B op åth wåningarne.

E. Öpen portik eller gienomgångh, at gå i Hans Kongl. Ma:t:z egna wåhningar.

F. Stort förmak der drabanterne stå; kommer i den fyrkantén som åhr wedh ändan på balet sahlen åth Smidiegården.

G. Saahl för adelen som upwachta Hans Kongl. M:t.

H. Audientz sahlenn för fremmande ambassadeurer der som Ryksens Rådth sikh försambla.

J. Hans Kongl. May:t:z egen kammar till particular audiens.

K. Hans Kongl. May:t:z cabbinet.

L. Maat sahlen.

M. Gångh emellan audiens sahlen och maat sahlen.

N. Trappa uthur maat sahlen och neder i cantzely i gienom ett gallery som kommer under

Hans Kongl. May:t:z wåhningar bredewedh archivo in i Smidie gården.

O. Gångh till Hennes Kongl. May:t:z wåhningar hwilken kommer öfwer den altan som åhr uthan för gamble maat sahlen in åth Smidie gården och igienom cabbinetet som åhr uthan på gamble studere cammaren.

P. Förmak till Hennes Kongl. May:t:z drabanter.

Q. Hennes Kongl. May:t:z audiens saahl der cammarherrerne och hoffjunkare upwachta.

R. Hennes Kongl. May:t:z egen cammar.

S. Lithen cammar till Hennes Kongl. May:t:z rariteter.

T. Hwälfäldt cabbinet till dyrebara mobilier.

V. Deres Kongl. May:t:z sänge cammar medh een alcove der sengen ståår uthi.

X. Cammar der Hanns Kongl. May:t:z kläder sikh uthi medh eenm liten löhn trappa neder i cammartienarnes cammar och der Hans Kongl. May:t:z egne kläder förwahras uthi.

Y. Cammar der Hennes Kongl. May:t kläder sikh uthi medh en lithen löhntrappa neder till cammar pigornes cammar och der Hennes Kongl. May:t:z egne kläder förwahras.

Z. Gångh emellan Hennes Kongl. May:t:z audiens saahl och maat sahlen.

NIB dörren som åhr imellan be:te gångh och gången O böhr alidh wara igienläst och intet låthas up fortare åhnn när Theres K:ge May:er hålla offentlig måhltidh, och mathen derigiennom blif:r inburinn förty enår be:te dör åhr igienläst blifwer maatsahlen fry till communication emellan deras Kongl. May:rs wåhningar och till at spatsera uthi effter ingen kan komma der in uthan igienom Deres Kongl. May:t:z egne logementer.

2. Enn ny Ryks sahl.

3. Gångh emellan denn gamla Rykzsahls-trappa A och den nya Rykzsahlenn hwilken gång kommer öfwer den deel som lembnas öfwer den gamla Rykz sahlen.

4. Gångh emellan Hennes Kongl. May:t:z audiens sahl och dhenm nya Rykzsahlen.

5. Trappa ifrån be:te gångh och neder i lille båhrgården.

6. Tree Cronor.

7. Maat sahl till fruentimbret.

8. Sänge cammar till fruentimbret.

9. Fyra stycken camrar för häffmästerinnan och cammar jung:

10. Trappa ifrån fruentimbret neder till pigornes wåhning som kommer der under.

Till föreschrefne wåhningars förferdigande och slåtsens regulerande skall aldeles i grundh nederrifwas thet som på then uthskurna afritningh medh små prickar och något mörkare färria sampt medh effterschrefne N:o noterat åhr N:n.

11. Så när halfwa bredden på Rykzsahlen åth lilla båhregården.

12. Denn wåhningen som åhr emellan Rykzsahlen och steen golfwet.

13. Den wåhningen som åhr emellan Rykzsahlen och gamble maatsahlen.

14. Trumpetare gången och trappan uthan före som går åth lilla båhregården.

15. Rådkammarwåhningen öfwer Smidiegårdzportten.

16. Cantzely trappan effter homn ståår i fahra at falla af sigh sielf neder och åhr mycket sönderrembnat.

17. Denne deelen åhr allareda nederrefwin An:o 1651.

Sedan schall aldeles af nyo ifrån grunden upbyggias thee wåhningar som symnes opå denn underste afritningen wara uthom den uthskurne som der öfwanpå limmat åhr så och under dhee wåhningar som nedrifwas schola nembl.: Den deelen som An:o 1651 blef nederrefwit och hörnenn dertill der maat sahlen L kommer uppå. Hennes Kongl. Maj:tz egne camrar R. S. T.

Wåhningen i Smidiegården bredewedh archivo der halfparten af Hans Kongl. May:tz egne wåhningar kommer oppå.

Denn nya trappan B och båda gångarne C och E. Deen nya Rykz sahlen 2 medh gången 4 och trappan 5 och en ny muhr i lilla båhregården at instengia dhenn öfwerblefna deelen på gamla Rykz sahlen som brukat blifwer till förmaken framför trappan A och till gången 3 — så och en ny wåhningh medh 18 noterat emellan den nya Rykz sahlen och den wåstra deelen på slåttet som allareda upbyggh åhr. Men op uthi den öfwerste wåhningen skall allenast af nyo upmuhras medh uthan och innan muhrar Hans Kongl. May:tz egne wåhningar

medh G. H. J. K. M. noterade, som komma öfwanpå altan öfwer archivo så och ythermuhraren på gången O. i Smidiegården.

Uppå thee andre Hennes Kongl. May:tz och fruentimbretz wåhningar blifwa alla uthan muhrar ståndandes allenast skilmuhrarne inmantill blifwa förändrade som afritningen uthwisar, och gålfwen och fönsterne sänkte så lågdt neder at thee komma lyka jempt medh Hans Kongl. May:tz wåhningar på thet at then öfwerste fönsterradh och taakfooten kommer i en orizont och lyka högdt runt om heela slåttet och den wåhning der näst under åhr, hwilken igienom samma golfs senkiande blifwer något lägre skall brukas som een förstucken wåhning till cammartienerne, cammar pigorne och der deras Kongl. May:tz kläder förwahras uthi, så och till fruentimber pigors wåhningh.»

10) Plan av slottet; projekt till ombyggnad med rumsindelning i södra och östra partierna. Gamla slottets plan utskuren och överklistrad. Signerad Jean de la Vallée F. 2 december 1656. Sepia och akvarell. Med skala i »allnar». Pappersmått 23,5×36,5. Vattenstämpel: Lilja i krönt sköld. Eichhornska samlingen, Nationalmuseum. Fig. 7 och 8.

På bladet följande inskriptioner:

»Kort meiningh hurulunda Stockholms slåt reguleras kan igienom några wåhningars neder rifwande och andras upbyggande men i synnerhz een fördeelingh på deres Kongl. May:rs egne logementer uthi den öfwerste wåhningen på östre hörnet, N:o 2. — Denne afritningen som uthskurin och pålimmat åhr, uthwisar hurulunda slåttet nu åhr bygdt, då allenast thee wåhningar som lyka högdt medh wåster fyrkanten upbygde åhre och till slåtsens regulerande kunde ståndande blifwa. Men den andra afritningen som under åhr uthwisar huru be:te slåt reguleras kan.»

11) Explikation till föregående. Eichhornska samlingen, Nationalmuseum.

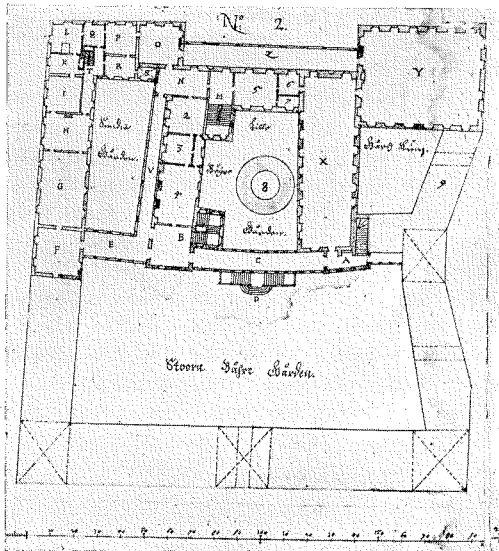

FIG. 7. STOCKHOLMS SLOTT. ALTERNATIVT FÖRSLAG TILL FIG. 5.

»Explication på afritningen N:o 2.

A. Gamble Rykz sahls trappan som hon nu ähr.

B. Een ny trappa som kommer i ställe der den gamla maat sahls trappan ähr i lille båhgården medh et stoort förmak framanföre som swarar uthan opå i stoora båhregården emot gamble Rykz sahls trappan.

C. Ypen gångh emellan be:te trappor A och B uthi hwar wåhningh; kommer på det ställe der nu Trumpetar gången ähr.

D. Trappa neder på stoora båhgården der rätta upgången blifwer ifrån båhgården i den underste gången och derifrån till trapporne A och B up åth wåhningarne.

E. Ypenn portic eller genomgångh till Hans Kongl. May:tz wåhningar. Kommer på den altan som ähr öfwanpå råd cammar wåhningen öfwer smidiegårds portten.

F. Stort förmak der drabanterne stå; kommer uthi den fyrkantten, som ähr wedh ändan på Balet sahlen åth smidiegården.

G. Stoor maat sahl der deres Kongl. May:r hålla offentlig måltidh och till extra ordinarie ambassadeurs audiens, der som och så adelen upwachta Hans Kongl. May:tt.

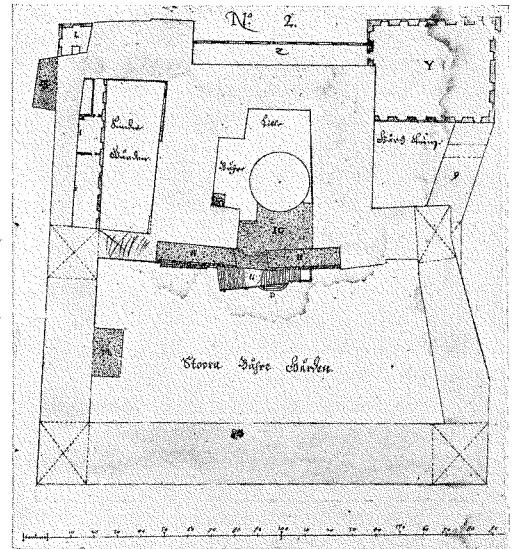

FIG. 8. STOCKHOLMS SLOTT. PLAN UTVISANDE ERFORDERLIGA RIVNINGAR FÖR PROJEKTET FIG. 7.

H. Ordinarie audiens cammar ther som Rykzsens råd h församla sigh och der deres Kongl. May:r kunna dageligh ätha inne.

J. Hanss Kongl. May:tz egen cammar.

K. Hannss Kongl. May:tz cabinet eller innan cammar at klåda sigh uthi.

L. Deres Kongl. May:rs sängcammar.

M. Trappa ifrån lille båhgården op till Hennes Kongl. May:tz wåhningar medh förmak framanföre. Kommer trappan i den cammar som ähr i hörne uthmedh lille maatsahlen och förmaket i een deel af det förmak som ähr framför steen golfwet.

N. Förmak till Hennes Kongl. May:tz drabanter, kommer der nu steengolfwet ähr.

O. Hennes Kongl. May:tz audienssahl, der som ca[mma]r herrar och häfjunkare upwachta. Kommer der nu östre fyrkanten ähr medh hwit och swart marmorsteens golf.

P. Hennes Kongl. May:tz egen cammar. Kommer der röö cabinetet nu är.

Q. Cammar der Hennes Kongl. May:t klåder sigh uthi. Kommer i den cammar som den heel förgylte skorsten ähr, uthmedh röö cabinetet.

R. Cammar för Hennes Kongl. May:tz rari-

teter; kommer i ställe för the 2 små camrar som ähre uthmedh röö cabbinetet äth Smidiegården.

S. Hwälfdt cabinet till dyrebahre mobilier. Kommer der den lille trappan ähr som löper uthføre, hwilken derigenom blifwer förstördh effter trappan medh T noterat brukas i samma ställe.

T. Gång emillan Hennes Kongl. May:tz cammar och Hans Kongl. May:tz audi:s cammar, hvarigenom Hennes Kongl. May:t går till måhltidz; uthi hwilken gångh ähr een trappa som löper nedh i Hans Kongl. Högh:z wåhning, som ähr der näst under och sedan neder till cammartienarne och cammar pigornes cammar der Deres Kongl. May:tz kläder förwahras; gienom hwilken trappa hans Kongl. May:t kan och få gå neder i archivo och cantzely igienom een gångh som bredewedh archivo och under Hans Kongl. May:tz wåhningar bygdh blifr in i Smidiegården.

V. Offentligh gångh emellan deres Kongl. May:rs wåhningar, hwilkenn kommer öfwer den altan, som ähr uthan för gamble maatsahlen och igienom thet cabbinet som ähr uthan för gamble studerecammaren i Smidiegården.

X. Gamble Ryks sahlen som han nu ähr, hwilken kan brukas till banquet och bröllopz sahl.

Y. Eenn ny Rijkz sahl, hwilken håller i capacitet på 500 quadrat al:r mehr ähn som den gamla.

Z. Öfwertecht gallery emellan Hennes Kongl. May:tz audiens sahl och nya Rykzsahlen till at spatzera uthi.

2. Lille maat sahlenn emellan steengolfwet och gamble studere cammaren.

3. Gamble s[t]udere cammaren.

4. Denn störste deelen af gamble maatsahlen, som öfwer blifwer sedan et stycke af förmaket B ähr derutaf tagit, hwilkenn kan brukas till een sahl eller afdeelas till cammar at bruka dett medh dee andre rum — 2 och 3 till at logera fruentimber uthi.

5, 6 och 7. Ähr een sahl och twå camrar till banquetz och bröllops wäsens behof, kommer der som trappan och förmaket ähr emillann Rykz sahlen och steengolfwet.

8. Tree Cronor.

Till föreschreffne wåhningars förferdigande och slåtsens regulerandhe skall aldeles i grund nederrifwas thet som på then uthskurne afritningh medh små prickar och något mörkare färgior så och medh effterschreffne N:o noterade ähre nembl.:

10. Denn wåhningen som ähr emellan gamble Rykzsahlen och gamb. maat sahls trappan och enn liten uthbyggningh uthmed samma trappa i lille båhregården.

11. Trumpetare gången och trappan uthan före, som går up äth lille båhregården.

12. Cantzely trappan effter det ståår i fahra att falla neder af sigh siälf.

13. Denne deelen ähr allareda nederrifwen An:o 1651.

Sedan skall aldeles ifrån grun uppbyggias thee wåhningar som synnas opå den underste afritningen wara uthom den uthskurna som derpå limat ähr, så och under thee wåhningar som nederrifwas skohle, nembl.

Denn deelen som An:o 1651 blef nederrifwen och hörnet dertill, der senge cammaren L kommer opå.

Wåhningen i Smidiegården bredewedh archivo der halfpartten af Hans Kongl. May:tz egne wåhningar komma oppå.

Trappan B och uthan muhren på förmaket äth stoora båhregårdzsidann, så och gången C som ähr emillan båda trapporne.

Trappann — M i lille båhregården, allenast in uthi, effter uthan muhrarna brukas kunna.

Den nya Rykzsahlen Y. Galleryet Z emellan Hennes Kongl. May:tz audiens sahl och nya Rykz sahlenn. Så och enn ny wåhningh medh 9 noterat emellan den nya Rykzsahlen och den wåstra deelen på slåttet som allareda opbygdh ähr.

Men op i denn öfwerste wåhningen skall allenast af nyo uphmuhras medh uthan och innan muhrar Hans Kongl. May:tz egne wåhningar medh G. H. J. K. noterade, som komma ofwan på altan så och ythermuhrarne på portiquen E och på gången V som wether äth Smidiegården, sedan skielmuhrerne på wåhningarne 5, 6, 7 och emellan förmaket B och sahlen — 4 effter uthan muhrarne brukas kunna.

Alla thee öfriga wåhningar medh uthan och innan muhrar brukas som thee nu ähre; alle-

nast at thee golf och fönster som ähre för höga skola neder sänkias, lyka högd med thee som äre i Hans Kongl. May:tz wåhningar för Commoditeten skuldh, at man innantill kan gå uthur den enna wåhningen i denn andra, uthan man stiger up eller neder, och för zierligheeten schuldh uthanpå at alla fönsterne och taakfooten på den öfwersta wåhningen kringom heela slättet kommer i en orizont och lyka högd.

Golfwet på denn wåhningen som kommer nest under Hennes Kongl. May:tz wåhningar skall och så sänkias, så at bemerte wåhning kan brukas at logera Hans Kongl. Högheet uthi på det at Hennes Kongl. May:t hafwer deste nermahre at gå dit uthur sine wåhningar igenom lilla trappan T som ähr utmedh Hennes Kongl. May:tz cammar, menn wåhningen der under blifwer enn förstucken wåhningh till cammartienare och cammarpigorne och till at förwåhra deres Kongl. May:tz kläder uthi.»

12) Kungligt brev den 6 mars 1657. Riksarkivet.

»Till La Walle om Bygningzwäsendet i Stockholm.

C. G. Vår gunst. etc. Wij hafwe La Walle öfwersendit medh commissarien Rhenfelt, en afrijtning hwar effter Wij weele att medh bygningen på Stockholms slottz östre hörne skall fortfaras och honom om Wår desseingh der öfwer informerat och underrettat, hwarföre och såssom Wij nu hafwe anordnat wisse medell till samme bygningz fortsettiande; alltså är Wår nådige willia och befallning att j nu effter den anstalt som giord är arbetet drifwa och fortstella låta. Elliest weele Wij och att effter handen fortfars medh den lusthuus bygningen uti Diuregården. — — — — —

Graudentz P. S:S:R:M:tis

/I. T.»

13) Kungligt brev den 6 mars 1657. Riksarkivet.

»Till hr Skiäring Rosenhane om Stockholms östre hörnes slossbygningh.

C: G: Vår synnerl: Effter såssom Wij ärne tro man och öfwerståthollare att j wåhr låta

giöra en begynnelse till att renovera och uppbyggia dhett östre hörnet på Stockholms slott; hwarföre och såssom Wij hafwe gifwit commissarien Bengt Hansson information och underrettelse om Wår desseingh hwar effter medh bygningen skall fortfaras, som och förordnad där till wisse medell; Alltså är Wår nådige willie och befallning, att j effter den anstalt som giord är, befodrat där hän, att så wehl medlen som där till anordnade äre som hwad annat requireras och behöfwes, må tidigt anskaffas och wara widh handen, så att medh arbetet iu förr iu heller kan fortfaras. Wij hafwe och låtit Wårt breek afgå till La Walle att han detta bygningzwercket drifwer och fortsettia låter. Wij befalle Eder här medh Grudentz.

/J. T.»

14) Kungl. Maj:ts memorial. Odate rat. (Mars 1657; det i de kungl. breven nämnda memorialet, som hänför sig till de båda alternativa förslagen av de la Vallée.) Eichhornska samlingen, Nationalmuseum.

»Trappan B måste wara effter afrijtningen N:o 1. Will Kongl. May:t at effter afrijtningen N:o 2 lilla matsalen 4 och the kamrarna 3 och 2 skola blifwa som förr hafwer warit. Item steengålfwet N allenast det bekommer fönster, ett åth Smidieborggårdhen och ett åth lilla borggårdhen, hwert emot hwar andra. Att gamla fyrkanten O blifwer widh esse qwar och at allenast stora sträckmuren fullföllies och giöres frammanför fyrkantens O wästre sijda en cammar såsom utj N:o 1 project afrytdt åhr. R och S. giöres ett j hoop. Men trappan M utj projecten N:o 2 item gången Z och the kamrar 5. 6. 7. måste alt rifwas bårt och måste effter projecten N:o 1; gången till nya Rixsahlen 4, och trappan 5, item nya Rixsahlen 2 alldeles giöras effter N:o 1 project, och gamla Rixsahlen 2 alldeles såsom N:o 1 upsatz innehåller A och 3.

Men the camrarna öster åth Skiepzshälmen, som Kongl. May:t skall hafwa, såsom gången E V samt wåningarna F G H I K T L Q P R S

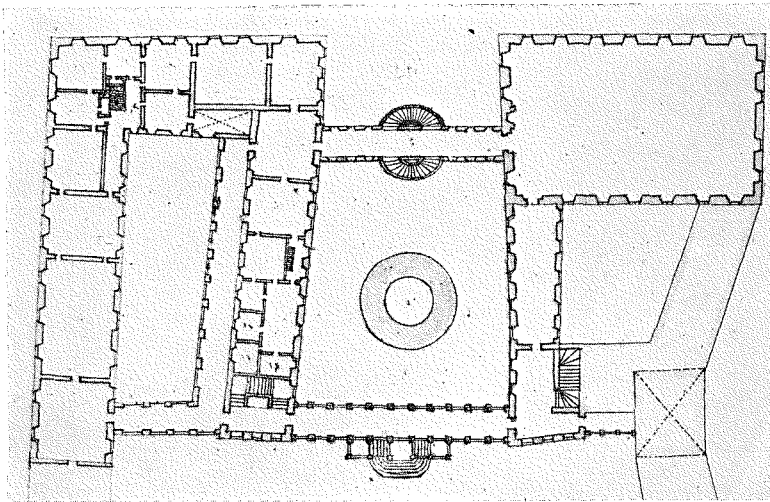

FIG. 9. STOCKHOLMS SLOTT. PLANFÖRSLAG PÅ GRUNDVAL AV PROJEKTEN FIG. 5 OCH 7. EGENHÄNDIGT AV CARL X GUSTAF, MARS 1657.

skola aldeles inrettas heela dhen sydan effter projecten N:o 2 hwilcka wåningar Kongl. Maj:t will, at först skole upbyggias medh trappan B och gången E., hwilcken allenast effter som afrytningen N:o 1 utwysar.»

15) Plan av södra delen av slottet med de sammanjämkningar av alternativen n:r 1 och n:r 2 som Kungl. Maj:t i memorialet, vid vilket detta papper är fasthäftat, fastslagit. Egenhändigt av Carl X Gustaf. Sepia och akvarell; med skala i »allnar». Pappersmått 19,4×32,7. Vattenstämpel: lagerkrans. Eichhornska samlingen, Nationalmuseum. Fig. 9.

På bladet följande inskription:

»Att detta ähr den afriytning som H. sahl Kongl. Maj:t uti dess nådigste bref till hr architecteuren Johan de la Vale, dat: Graudentz den 6 martij A:o 1657 sigh upå beropar; huilket bref och afriytning den tijd jag med statarbetet war uthskickat till högstbete H. sahl K. Maj:t mig öfuerlefuererat blef at med mig hemföra till förbete hr architecteuren, sådant wittnar underteknat.

Bengdt Hansson Rehnfäldt.»

16) Brev från överståthållaren Schering Rosenhane till Carl X Gustaf den 15 aug. 1657. Riksarkivet: Skrivelser från överståthållaren.

»Stormectigeste konungh, allernådigeste Herre. E:s Kongl. Maj:t om mitt ämbetes för rättande serdeles dett E:s Kongl. Maj:t migh i synnerheet allernådigast befallat hafwer, kener iagh i underdånigheet min skyldigheet wara medh detta tillfälle notificera, såssom först angående Stockholms Slåtz reparatlon, är efter E:ers Kongl. Maj:t:z allernådigste willia och behagh där medh på östre sijdan om slottet, så wijda som medlen där till deputerade efterhanden kunna inkomma enn begynnelsse giord och een faster godh grundwahl lagd, skall och här efter så lenge åhrsens tijdh i denne höst tillåter, all flijt ospardh wara att fortfara medh dett arbetet som derpå föllia böör — — —»

17) Plan av västra längans översta våning med överklistrat ombyggnadsförslag. I södra delen visar planen mellånvaningen; översta våningen med rummen A, B och O på en överklistrad lapp. Signe-

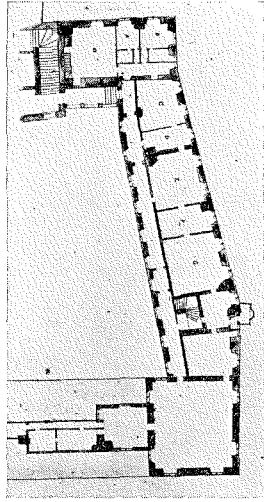

FIG. 10. STOCKHOLMS SLOTT. PLAN AV ÖVERSTA VÅNINGEN I VÄSTRA LÄNGAN, UPPMÄTT AV JEAN DE LA VALLEE AUG. 1657.

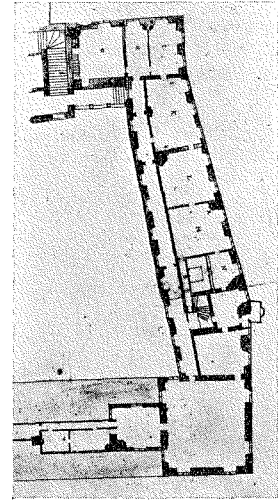

FIG. 11. STOCKHOLMS SLOTT. FÖRSLAG TILL NY RUMSINDELNING I VÅNINGEN FIG. 10. JEAN DE LA VALLEE AUG. 1657.

rad: De la Vallée F in augusto Anno 1657. Med skala i »allnar». Sepia och akvarell. Pappersmått 32×41,4. Vattenstämpel: Narrhuvud. Slottsbyggnadsarkivet, Kungl. Slottet. Fig. 10 och 11.

På ritningen följande inskriftnor:

»Explication uppå denna affriktning. A. B. C. D. E. F. G.: Wåningar som the nu äro. H. J. K. L. M. N., Samma wåningar sedan the blifwa förändradhe efter Hennes K. M:tz nådighe uillia. O. Ett stort rum tär fruntimberet lågh inne. P. Ett stort rum tär under ther pigorna låge inne. Q. Ett hualf som lyder till hoffrättens wåningar. M. N. The två kamrar uthj hulcka tafwlorna förändras skulla och kommer 4 tafwlor j kammaren M och 2 j kammaren mädh N noterat. R. Den nya skårsten i samma ställe som kaklungen nu står. S. Gång bakom sängkammaren igenom huiiken Hennes K. M:tz kan gå utur sin kammar och neder j Prinsens wåningh. — Till at förändra och reparera öfwerste wåninge på wästre sijdan oppå Stockholms slott emellan wäster fyrkandten och Richzsahlstrappan efter Hennes K. M:tt allemådigste befallningh och

som denne afriktningh uthwijser, behöfwes på förslag i materialier och arbeetzlöhn 320 d:r silf:r mynt. Begiäres fördenschuld i all underdånigheet at förnimma, om till samma reparation schall tagas af dhe medell som till östra deelens af Stockholms Slottz oppbyggande, förordnade ähro eller om andre medell dher till förordnade blifwa.»

18) Kungl. brev den 26 mars 1658. Riksarkivet.

»Till architecten de la Wallee, at han skal resa till Kgl M:tt etc. Carl Gustaff etc. etc. Wår ynnest etc. Oss tiener, architect de la Valee hafwe af edher, beskedh och effterrätelsse om byggningswäsendet i Stockhollm; Det ähr fördenskull wår nådige willie och befallningh, at när denne Wår ordre edher tilkommer, J tå begifwen edher på reesan hjt till oss tagande medh edher afrjtingar, angående Stockholms slott, Wallmarsöön och wåningarne af edher j Gripshollm byggde. Detta J således effterkommen och Wij befale etc. Datum Giötheborgh den 26 martij A:o 1658.

C. G./J. G.»

19) Kungl. brev den 3 juni 1658¹⁰.
Riksarkivet.

»Instruction för architecten de la Valee.

1) Dee nya wåningar som på Stokholms slotts östra sijden och in i Smediegården bygde blifwa, skola efter desein ther upå giordt blifwa fördeelte i så måtto, dhet den öfwersta wåningen bliffwer till H. K. M:tz ägne logementer: den andra wåningen där näst under blifwer till Canzelijet och i söder hörnet twenne hwalff till H. K. M:tz ägit behooff medh en löonntrappa op ifrån H. K. M:tz kammare neder i samma hwalffwen: Och den wåningen som ther näst under kommer skall den södre deelen fördeelas till archivo och den norre deelen till Cammar collegiumetz boohållerie och revision: Men den nedersta wåningen iempt wedh stoorå bårregården och Smediegården, dher öfwerståthållarens wåningar nu ähre skal fördeelas till Räkne cammarens logementer och under Räkninge cammaren på södre deelen skall Räfte cammaren komma medh där tillhörige hwalff och logementer medh en particular trappe op ifrån H. K. M:tz ägne wåningar och nädre i bette collegier; skall och så giöras en dessein på alle dee öffrige wåningar i heela Stokholms slätt, såsom the nu äre beskaffade, efter hwilken man sedan een annan dessein giöra kan på samma wåningars rätta fördeelande och regulerande.

2) —————

5) Dee medlen som till förbete arbete förordnade ähro, eller härefter förordnas kunna, skole allenast där till använde och förbrukade bliffwa uthi materialiers opkiöp, bygningz betientes och arbetz folketz afbethalningh och icke till något annat uthgiffwass, så och inga materialier dherifrån till något annat arbete transporteras och förbrukas; såsom och skole alle bygningzuthgifter till samma arbete, ehwad namn dee haffwa må, efter öfwerståthållarens skriftteliga befallningh uppå architectens attest uthaf bygningz skrifwaren betalte blifwa.

6) Alle bygningz betiänte och arbeetz folk ehwad namn the haffwa må, som till förreskrefne arbete brukade blifwa, skulle och så wara under architectens direction, Jtem skal han haffwa tillstånd, doch med öfwerståthållarens wetenskap och samtyckie, sådane till arbete förordna, som der till finnas tiänlige wara, och dee oduglige afskaffa: Skal också soldaterne under gärdzfahnan i Stokholm till föreskrefwne arbete aldeless förordnade bliffwa, och ingen haffwa macht någon derifrån taga, och till något annat arbete sättia, uthan efter öfwerståthållarens, ordre och med architectens samtyckio och wetenskap. Giöteborg.

/J. G.»

20) Plan av östra längans bottenvåning. Projekt till ombyggnad; rumsfördelning med bokstavs-beteckningar. Signerad: De la Vallée A:o 1658; märkt N. 1. Sepia och akvarell. Pappersmått 9,8×30,7. Vattenstämpel: Narrhuvad. Slottsbyggnadsarkivet, Kungl. Slottet. Fig. 12.

21) Plan av östra längans våning en trappa upp. Projekt till ombyggnad; rumsfördelning med bokstavs-beteckningar. Signerad: De la Vallée A:o 1658; märkt N 2. Sepia och akvarell. Pappersmått 9,8×30,3. Vattenstämpel: Narrhuvad. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 13. Hör samman med den föregående.

22) Plan av östra längans våning två trappor upp. Projekt till ombyggnad; rumsfördelning med bokstavs-beteckningar. Signerad: De la Vallée A:o 1658; märkt: N 3. Sepia och akvarell. Pappersmått 10,4×30,5. Slottsbyggnadsarkivet, Kungl. Slottet. Fig. 14. Hör samman med de båda föregående.

23) Plan av slottets översta våning. Projekt till ombyggnad med rumsfördelning (med beteckningar) i östra längan,

¹⁰ Även avtryckt hos Stiernman: Samling utaf Kongl. Bref etc., Sthlm 1750.

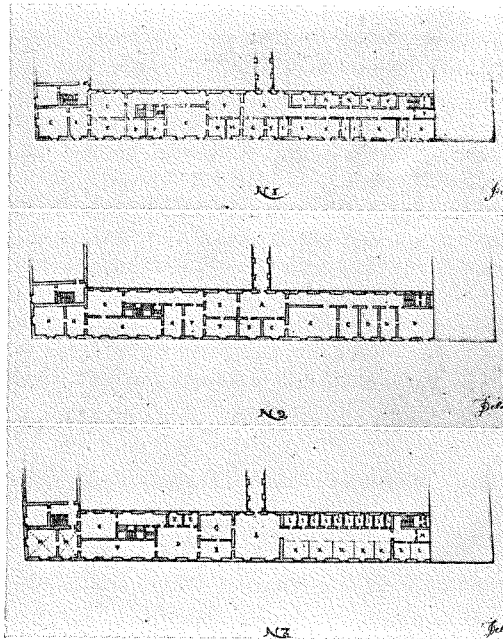

FIG. 12—14. STOCKHOLMS SLOTT. OMBYGGNADSFÖRSLAG TILL BOTTENVÅNINGEN, VÅNINGARNA EN OCH TVÅ TRAPPOR UPP I ÖSTRA LÅNGAN AV JEAN DE LA VALLEE 1658.

längorna kring lilla borggården och syd-östra partiet. Signerad: De la Vallée A:o 1658; märkt N 4. Sepia och akvarell. Skala i alnar. Pappersmått 27,7×30,5. Vattenstämpel: G B. Slottsbyggnadsarkivet, Kungl. Slottet. Fig. 15. Hör samman med n:r 20, 21 och 22.

24) Explication till föregående (n:r 20, 21, 22 och 23). Slottsbyggnadsarkivet, Kungl. Slottet.

»Explication uppå affritningen N:o 1 till Kongl. Räkning cammarens wåhningar.

A. Förmaaket der sollicitanterna gå och ahta uppå.

B. Förmak för cammarwachtmestaren framför Rådhammar.

C. Rådhammar.

D. Trenne cantor eller camrar för ryckz skattmestaren, cammarpresidenten och ryckz och cammarråd.

E. Cammararckivo.

F. Secreterens cantor.

G. Cantzliet.

H. Huallf att förwara cammarcantzli achter uthj.

I. Fyra cantor för fyra cammarerare.

K. Fyra cantor till dehras skrifuare.

L. Refrendarius cammar.

M. Staats commissariens tuenne cantor.

NO. Cammar för båda fiscalerna.

P. Bläck och huss kammar för cammardren- giarna.

Explication på afritningen N:o 2.

A. Förmack.

B. Cammar för landt- } Desse wåhningar
mätaren. } höra till Rächne-
C. Bookholleriet. } cammaren.

D. Revision.

Efterskrefuene wåhningar på afrytningen N:o 2 höra till Ryckzcantzliet.

E. Cammar för secreteren öf:r arckivo och till sina underhafuandä skrifuare.

F. Twenne camrar för unga herrar som studera i the gamla handlingar.

G. Fäm rum till Ryckzarckivo.

Explication uppå afrytningen N:o 3 till Ryckz cantzliwåhningarna.

A. Förmak för sollicitanterna.

B. Mindre förmack för wachtmestaren framför rådhammaren.

C. Cammar uth medh rådhammaren till afträdh.

D. Rådhammaren.

E. Tuenne små cabinetter.

F. Rum eller arckivo till achtternas förwahr- ande.

G. Cammar der som hans Kongl. May:tt gåår egenom ifrån sina wåhningar och till rådhammaren uthj huilken pagierna kunna ahta op.

H. Tuenne huällfda rum till hans Kongl. May:tz egit behof medh een trappa op ifrån hans Kongl. May:tz wåhningar och neder i samma rum.

I. Cantorer för secretererna.

- K. Cantorer för cantzlij skrifuarena.
 L. Tuenne cantor till cantzlij behof.
 M. Cammar för cantzlijdrengiarna.
 Explication uppå affrytningen N:o 4 till
 theras Kongl. May:tz egna logiementer.
- A. Stora ryckz sahlls trappan op uthj för-
 ändrat effter den nya desein.
 B. Förmaak framför nya Ryckz sahlen.
 C. Nya ryckz sahlen.
 D. Een ny trappa som swarar i regularitet
 medh ryckz sahlstrappan.
 E. Ypen gångh emellan bem:te båda trap-
 por.
 F. Gångh till konungens wåhningar.
 G. Gångh till drottningens wåhningar.
 H. Förmaak för konungens drabanter.
 I. Maatsahll.
 K. Audiens cammar.
 L. Audiens cabinet.
 M. Guarderobe.
 N. Sång cammar.
 O. Förmaak för drottningens drabanter.
 P. Ditto för drottningens håff junckrar.
 Q. Audiens cammar.
 R. Audiens cabinet.
 S. Guarderobe.
 T. Cammar att förwåhra åthskilliga rari-
 teter uthj eller till cammarjungfrun.
 V. Hualff till kåstelige sakers förwarande
 X. Gångh emellan kånungen och drottningens
 wåhningar medh een trappa neder i wåh-
 ningen der näst under.
 Y. Gångh emellan drottningens förmak och
 Ryckzsahlen.
 Z. Tornet Tre Cronor.
 1. Maatsahll för fruntimbret.
 2. Audiens cammar.
 3. Rum för pigorna.
 4. Hååffmesterinnans cammar.
 5. Camrar för cammar- och hååffjungfrurna.
 6. Sahll till extraordinarie.
 7 och 8. Kammar och tuenne cabinetter till
 samma sahl.
 9. Biblioteket.
- 25) Kungl. brev den 24 aug. 1658. Riks-
 arkivet.

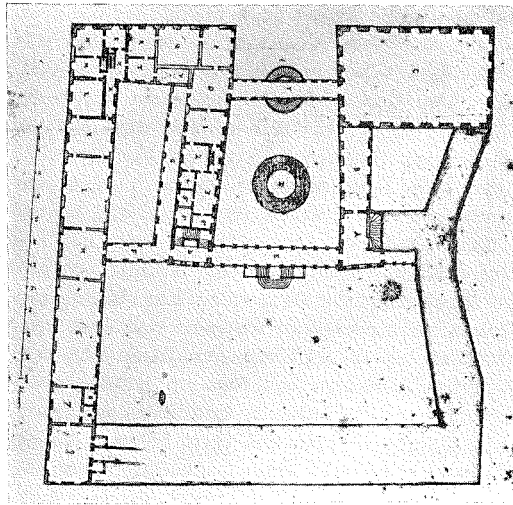

FIG. 15. STOCKHOLMS SLOTT. PLANPROJEKT TILL ÖVERSTA VÅNINGEN AV JEAN DE LA VALLEE 1658.

»Till öffwer ståthållaren H. Schering Rosenhanne at låta Leijonchronas woning på slåttet orördh etc. C: G: Wår synnerli: ynnest etc. Effter såsom H. öffuer ståthållarn oss hafuer wår hooff intendent Johan Leijoncrona i underdånigheet föredragit at i weele låta uthrymma dee woningar som han uppå slåttet in-gera igen. Altså är wår nådige willie och befalning, emedan honom Johan Leijoncrona al-
 tidh haffwer warit effterlåtit frij woning uppå wårt slott ther han nu alle sine förslag och räkning haffuer bewarat, at i honom then samma behålla och hans saker orörde låta etc.

— — — — — »

26) Brev från Jean de la Vallée till »monsieur Daniel Benchtsson Uttermarck gouverneur du daumeine de la Reine a Eskelsstuna» den 9 april 1659. Riksarkivet, Biographika vol. D 13.

»Wålb. H:r ståthållaren Högst äradhe Herre och godhe gynare. Jagh hafuer bekommit breff ifrån marskalken h:r Lijtzo dateratt aff Kronoborgh den 26 marti näst förledne, war uthi han förmåller att Hans Kongl. M:ts aldra-

nådigste willia är att iagh medh thedh snares-
te som skee kan skall låta reparera thee wå-
ningar upå wästra sidan upå Stokholms slätt,
äffter den desein som iagh igenom h:r ståt-
thållaren H. Kongl. M:t senast tillskickadhe,
och emedan inspectoren S:r Laurentz Rotthåff
säger sigh inga påningar hafua i Stokholm
uthan man måste sända een expres till honom
samma påningar att opfordra och hittföra
lätta, wålkett faller nogh bessuärligitt och nå-
gott långhsampt för dena tiden som man nästan
wårken till landss åller wattnett resa kan, beg-
iärer han och så att h:r ståtthållaren wille sin
asignation förändra och föra op mindre påst,
så som h:r ståtthållaren kan bäst see utaff
medh fölliandhe copia upå thett brefuett sampt
räkningen som han slätz bokhållaren s:r Io-
han Benktsson sändt hafuer, är för den skull
till h:r ståtthållaren min tjänst wenligh begie-
ran, han tåkis låtta migh förnimma huru iagh
skall rätta migh här uthinan, och om h:r
ståtthållaren, hadhe några andra medell här
i Stokholm åller Gripssholm wore wäl bäst,
och h:r ståtthållaren kundhe asignera någon
annan på bemålte s:r Laurentz Rotthoff, ålliess
rådes iagh att thedh dröier alt för lāngie
fören iagh kan begynna att låtta arbetta —
— — — —>

27) Brev till konungen från överståt-
thållaren Schering Rosenhane den 28 sept.
1659 med en bifogad skrivelse från fält-
marskalken Lars Kagg dat. 21 sept. Riks-
arkivet, Överståtthållaren.

» — — — — och slättet står ledigt exponerat
för eldsvåda och tyffwar som E. K. M. aff
fältmarsk Lars Kagg till mig ankomne breff
nådigst förnimma lärher — — —> Kagg skriver:
» — — — — slottets beskaffenheet här
hemma i stadhen upå hwilkett nu hwarken un-
derståtthållaren wistas uthi sine logementer,
som plåga wara honom tilordnadhe, hwilke han
föregifwer Leijoncrona innehafwa at han der-
före intet kan sigh dijt op förfoga — — —>

28) Plan, uppmätning, av översta vå-
ningen på slottet. Osignerad och odate-
rad; den tillhörande explikationen date-

rad den 17 mars 1660 och undertecknad
Jean de la Vallée. Rummen äro numre-
rade. I nordvästra hörnet överlagd och
fastklistrad lapp; under denna synas
rummen i mellanvåningen, märkta med
bokstäver (jmf. explikationen). Med
skala. Sepia och akvarell. Pappersmått
31×35,5. Vattenstämpel: Narrhuvud.
Slottsbyggnadsarkivet¹¹. Fig. 1.

29) Explikation till föregående. Slotts-
byggnadsarkivet¹².

»Explication upå medhföliandhe grundrijt-
ningh, som uthwijsar fördelningen på den öf-
wersta wåningen upå Stockholms slätt, sampt
specification på hwilka som j vartera aparte-
ment aff bem:te öfwersta wåningh hafwa varit
logierade, såsom och uthj the andra wåningar
som där under ähre; Nembl:en.

Apartamentet på wästre sidan emellan grö-
na gången och stoorå rikz saalz trappan medh
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 och 11 noterat, ähr
i förledne åhr 1659 effter hennes Kongl:e
May:tz allernådigeste befallningh, till deras
Kongl:e May:ter egne logiementer, reparerat
och tillredd.

Uthi apartamentet 12, 13, 14, 15, 16 liggier
Hennes Kongl:e May:tz egne saaker och huus-
geråd, inlåste och föruarade.

17 ähr stoorå Rikzsaalen.

18 Skiänkkammar uthmedh samma rixal.

Uthi apartamentet 19, 20 och 21, hafwer lo-
gierat, war effter andra som föllier.

Rikzmarskalken sal:e h:r Axel Baner.

Högwelb[ol]rne gref Gabriell Oxenstiärna tå
varande hoffmarskalk.

Hofmarskalken velb:ne h:r Wilhelm Taube.

Hofmarskalken her Carl Sack.

¹¹ En kopia av denna, utförd av K. W. Cron-
strand 1861 finnes i Eichornska samlingen,
N. M. (jmf. St. Eriks årsbok 1924, sid. 124.)

¹² Explikationen ingår delwis i Gustaf Rå-
lambs skildring av Stockholms gamla slott
från 1700-talets förra hälft, avtryckt i St. Eriks
årsbok 1913, Cap. VI (sid. 64). Precis sam-
ma del av explicationen finnes även tryckt i
Klemmings Ur en antecknares samlingar, sid.
269 ff.

Där effter kom i samma wåningh några aff fruntimbrett och effter Hennes Kongl:e Maj:tz affreesande flytte welb:ne h:r Holstein i samma apartament, huilken den samma ännu innehafwer.

22 ähr gamla mattsaalen, der som i Hennes Kongl:e Maj:tz Dråttningh Christinas tidh höltz prädika.

23 een liten kammar uth medh samma maatsaal, medh een trappa där ifrån och neder i cantzliet, igenom huilken Hennes Kongl:e Maj:tt Drottning Christina gik neder i rådkammaren.

24 Hennes Kongl:e Maj:tt Dråttningh Christinas studerkammar.

25 Lilla maatsaalen, där Hennes Kongl:e Maj:tt Drottningh Christina dageligh ått uthj, thå Hennes Kongl:e logierade på den sijdan.

26 hafwer varit kammariungfruns kammar.

27 första förmaakett till wakten.

28 andra förmakett til drabanterna, som kallas steengålfvett.

29, 30, 31, 32, 33, 34, 35 ähro Kongl:e apartamenter som deras Kongl:e May:ter hafwa logerat uthj.

36 ähr thett östra hörnnett, som nederrifwitt ähr, och effter där uppå gjorde desein åter skall opbyggias.

37 Altanen.

38 ähr een fyrkant, där een hoop medh skillerij och målningar liggia införuarade.

39 Altan emellan samma fyrkant och gamla maatsaalen.

40 Balett saalen.

Uthj n:o 41, 42, 43 och fyrkanten 44 som tillförende var kallad papistkyrkian, såsom och uthj grööna gången öfwer slätz kyrkietaakieth medh 45 noterat, liggier en hoop medh huusgerådth där uthj förwaradhe.

Uthi wåningen näst under åfuanbem:te öfwersta wåningh, hafua varit, och ännu ähre uthi logerade nembl:n.

Uthi den wåningen under gemakerna på wäster sijdan medh 1, 2, 3, 4, 5, 6 noterade, huilken Hennes Kongl:e May:tt allernädigest hade befalt j förledne ähr 1659, för hans Kongl:e Maj:tt wår alldernädigest Konungh och Arrfurste, tå varande hans Kongl:e Hög-

heet, skulle tillreedas, hafwer logerat war effter annan som följer.

Först när som Rikz cantzliet flyttes där ifrån, till the nya wåningarna på öster sijdan, kom rikzmarskalken sal:e h:r Åke Axselson j samma wåningh.

Och effter honom h:r öfwerståthollaren wälb:e h:r Herman Flämingh.

Där effter kom fransyske doktaren Bordelet, ditt att logiera.

A:o 1654 kom rikzmarskalken sal:e högwelb:ne grefwe Johan Oxenstiärna där sammastädes.

Näst effter honom öfwermarskalken welb:ne h:r Wilhelm Taubé.

Och j nästförledne ähr 1659 emedan att underståthollaren welb:e Udde Ödla fick befallningh att flytta ifrån staden där han bodde, och op i slättett, och han inga andra wåningar bekomma kunde som ledigé woro, flytte han uthj samma wåningh, der uthj han ännu boendes ähr, huilkens wåningz fördeelingh, medh föliande grundrijtningh medh A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. noterat wijdare uthwijsar.

Under dhe andra gemakerna på wästre sidan, som uthj den öfra grundrijtningen medh 8, 9, 10, 11, 12, 13 noterade ähro, ähr den Kongl:e Hoffrettens apartamenter

Under n:o 14, 15, 16 hafwer uthi Hennes Kongl:e May:tz kröningh, fruntimbers pijgorna hafft sin logement, men nu ähr där uthj een hoop medh huusgerådth förwaradhe.

Under stoorå rikzsaalen medh 17 noterat, ähr den stoorå rustkammaren. Wedh samma rustkammare på den sijdan som ähr ått stoorå slätzporten, öfwer den portic som wackten stå, och öfwer wacktmästarkammar, så ähr een wåningh. Där såsom Admiralitetetz colegium tilförende hafwer varit uthi, j huilken wåningh hafua logerat tvänne hoffmarskalker, nembl:n sal:e h:r Gustaff Hooren, frijherre till Äminne, wälb:e h:r Turo Sparre, och welb:ne h:r Wilhelm Taube, men nu hafwer hoffintendenten welb:e Johan Leonkroona samma wåningh inne.

Under wåningarna som ähre emellan stoorå rikzsaalen och gamla maatsalen medh 18, 19, 20, och 21 noterade, ähr den lilla rustkam-

maren, där som pfanor och standarder förvaras uthj, och där gewäret göres reentt.

Under gamla maatsaalen och gamla stunderkammaren medh 22, 23 och 24 noterat, är fattbårstugan och sölfwerkammaren.

Under lilla maatsaalen och kammarjungfruns kammar medh 25 och 26 noterat, är den gamla papistkyrkian, där dhe saaker liggia uthi förvaradke som kommo ifrån Danemark med boijorten.

Under förmaken 27 och 28 är twänne mörka hufvda kamrar, den eena hafwer klädskrifjuaren Samuel Nilsson tillförende haftt, och den andra hafwa åtskillige bott uthi, så och een liten kammar uth medh lille trappan ått Smidiegården, som hoff cammerreraren wälb:e Jonas Östlingh haftt hafwer.

Under öster fyrkanten medh 34 noterat, är klädkammaren, och under 35 som kallas blå cabinetet, så är 4 kamrar och ett litett kiök neder i lilla gården sampt ett litet skafferij utan skårsteen, där hennes Kongl:e Maj:tz sömerska och några aff fruntimbrett som här kuar lemnade ähre logera uthj.

Under the andra hennes Kongl:e Maj:tt logementer medh 29, 30, 31, 32 och 33 noterat, så hafwer tillförende Hennes Kongl:e Maj:tt Drottningh Christinas fruntimber där uthi logerat, och sedan hafwer wår aldernådigeste konungh och arffurste tå han var Kongl:e Höghett där uthi varit, men nu hafwer åltfrun, som Hennes Kongl:e Maj:tz huusgerådth om händer hafwer, samma wåningh inne.

Under altan medh 37 noterat, är konstkammaren, där åttskillige rariteter ähre uthj förvaradhe.

Under baletsaals wåningen medh 38, 39, 40, 41, 42 och 43, är Rikz cantzeliet.

Under fyrkanten 44 som tillförende var kallt papistkyrkian, så är högkoret på slåt kyrkian, och på den wästra deelen, Kongl:e kiök och skafferij medh där tillhörige betiäntes wåningar, så och wagnhuus, där Kongl:e Maj:tz bästa wagnar förvaras uthj.

Uthi den tridie wåningen på slättet, räknat åfuan ifrån, så är efterskrefne rum och gemaker. Nembl:n.

På wästre sijdan emellan rikzsaals trappan och wester hörnnett, där wäster fyrkanten är

bygd uppå, så är den Kongl:e Räkningekammaren medh där tillhörige dependentier.

Under stora rustkammaren som är under Rikzsaalen, så är kiällrarna till ööll och wijn för hoffhållningen.

Under den lilla rustkammaren, emott trompetargången, så är räntekammaren.

Under tornett trekroonor medh 46 noterat så är een liten rundh kiällare.

Under fattborstugan och sölfwerkammaren är och så kiällrar.

Under wåningen näst under fruntimber wåningen ått Smidiegården, så war i Hennes Kongl:e Maj:tz Drottningh Christinas tidh fruntimbers pigorna där uthi, och nu så hafwer häfmästerinnan wälb:e fru Giörl Båat sina baren der inne.

Men the twänne wåningar där under, så hafwer hoffintendenten wälb:e Johan Leionchrona tillförende varit där uthj men nu hafwer marskalken h:r Lytzo, samma wåningar, undantagandes ett hualf som är neder i smidiegården hiempt medh marken, där een hoop medh marmor och metall beläter uthi förvaradhe ähro.

Under konstkammaren som är under altanen, så är Rikzarchivum, och under cantzeliet är dhet Kongl:e Krijgz colegium och Comerci collegiumett.

Under bem:te rikz archivo så är thett gamla archivum där dhe gamla rikzens handlingar liggia inne, och undre Krijgz och Comerci colegio, iempt medh stoora borgården, emellan bem:te gamla archivum och slåt kyrkian, så hafwer h:r öfwerståthollaren wälb:e h:r Skieringh Rossenhane sina wåningar; under huilka wåningar, samt under högkooret på slåt kyrkian, är archliett der som krigzmunionerna liggia uthj förvaradhe.

Under siälfwa kyrkian sampt under kiökswåningarna såsom och under dhet Kongl:e Räkning kammaren, så är stoora kiällrar, som brukas att förvara kiök krydder uthj, till hoffförtäringen, som komma ifrån chronones träägårdar.

Uthi dhe små wåningar som ähro uthmed och öfver slåtspoorten ått stoora kyrkian, så är nedere wijdh markien vaktmestarkammaren och cortegarde för wakten, och öfver

sielfva poorten där tillförende Krijgzzrätten varitt hafwer, boor slätzfogden och slätzbookhollaren.

Uthmedh rikzsaalsmuren på wästre sidan i gamla trågården, så ähr een lijten badstufwa, och uthj den öfwersta lilla trågården på södere sijdan där tillförende fogelburen varitt hafwer, så hafwer twätterskan sin booningh.

Nedan för slättett uthan för wattupoorten så ståår ett gammalt steenkiök som brukas till extraordinarie uthi kröningztijdher, huilken nu brukas under archliett till att stöpa muskuetkuglor uthj.

Och uthmedh strömen på norr sidan ähr träåbyggninghar för hoffbagaren, slätz snikaren och tuättarstuga, så och een bodh uthj huilken snikkaren föruarar sitt träwärkie.

Memmoriall angändes wåningarnas reparation på Stockholms slätt; Nembl:n.

Först wadh den öfwersta wåningen anbelangar, så ähr den wästra delen emellan grööna gången och stoorå Rikzsaalstrappan medh 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 och 11 noterat, j nästföredne ähr 1659 effter Hennes Kongl:te Maij:ttz allernådigeste befallning repareradt så att där uppå altz intett fattas.

Uthj apartamentet 12, 13, 14, 15 och 16 der Hennes Kongl:te Maij:ttz huusgerådssaaker inneläste och förwaradhe ähro, så fattas föga att repareras, allenast några fönsterrutor som sönder ähro.

Uthj stoorå rikzsaalen medh 7 noterat fattas några fönster rutor, men läkterna för musikatterna, sampt confect kammaren som under samma läktare bygdh ähr, skall repareras medh bräder dörrar och tillhörige beslagh.

Tråtrappan ifrån skiänkekammaren uth medh rikzsaalen och neder j lilla bårgården, skall görås aff nya.

Uthj apartamentet 19, 20 och 21 skall fönster, spisarna och kakkungarna sombligstädes förbättras.

Uthj gamla maatsaalen, gamla studerekammaren, lilla matsaalen, kammarjungfruernes kammar, sampt båda förmaaken, huilka medh 22, 23, 24, 25, 26, 27 och 28 noterade ähro, skolla fönsterna mäst görås heelt aff

nya, spijsarna och muren nederikringh som sönderstött ähr förbättras, så och dörrar och låås medh tillherige nyklar, sombligstädes görås aff nyo och repareras.

Uthj deras Kongl:te Maij:ttz apartamenter på östre sijdan medh 29, 30, 31, 32, 33, 34 och 35 noterat fattas intett allenast några fönsterrutor som kunna vara sönderbläste, uthi wåningen på östre sijdan där som balettsaalen ähr, medh 38, 40, 41, 42, 43 och 44 noterat, skall een stoor deel aff fönsterna görås aff nyo och repareras, sammaledes och uthj grööna gången, som medh 45 noterat ähr.

Hwad the andra wåningars reparation widhkommer, så behöfwes wål på några åttskillige orter repareras, men the högnödigeste reparationer ähre effterskrefne; nembl:n.

1. Låta görå nya fönstergallror och fönster på slätzkyrkian, emedan att dhe gallror som där sammastädes ähre, ähre odugelige och illa gjorde, så att man glassfönsterna där wijs icke wäll festa kan, var igenom fönsterna esomoftast blåssa sönder.

2. Låta styrkia och befasta taaklagett på tornewerkiet opi Treekronor, emedan thet mäst förruttit ähr, så att där ähr fara medh att någon stoort stårmwäder kan där uppå görå skada, och låta tåkia aff nyo och reparera taakiet sammastädes där som behöfwes.

3. Låta reparera säjarewerkiet på tijnklåkan, huilken mest aff nya görås skall, all den stundh dätt ähr mäst förnött.

4. Alla taakien behöfwes och så wäll repareras effter där läkier mäst allestädes och ähr mästedelen aff träåwerkiet, och bräderna under kopparen på samma taakien förruttit, så att thett icke kan holla fast spijken som man spijkar fast kopparen medh, besynnerligen the gamla taakien som ähr öfver slätzkiörkan, wåsterwåningen, rikzsaalen och gamla maatsaalen, huilka behöfwes wäll görås aff nyo, på thet, dhet kunde vara varachtigt; men effter där till will stoor bekostnadt så kan man nu där som mäst behöfwes filika och laaga, till thes man effter handen, den eena takett effter thett andra omgiöra kan, warachtigt som sigh böör.

5. Pelarewerkiet uppå steen trappan som går ifrån stoorå bårgården op till lilla bår-

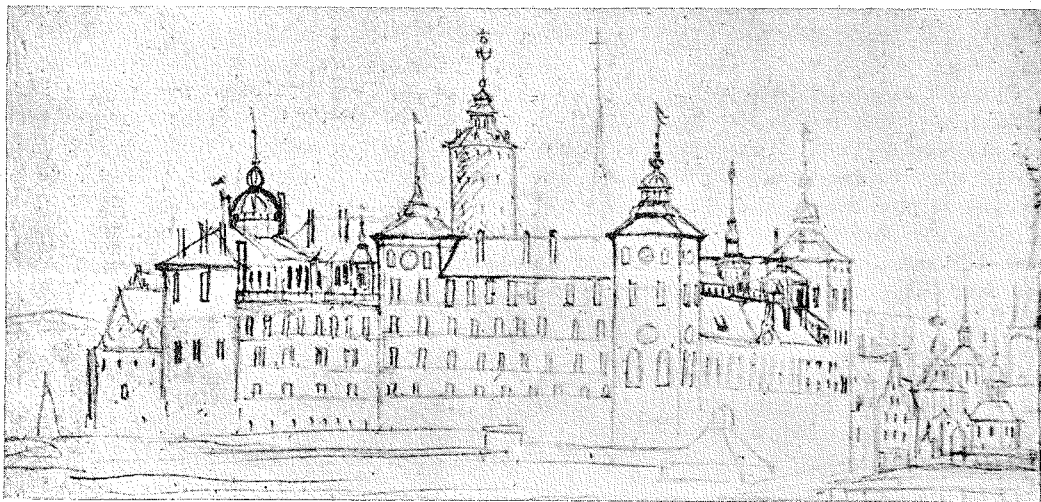

FIG. 16. STOCKHOLMS SLOTT FRÅN ÖSTER, TECKNING AV ERIK DAHLBERG.

gården, ähr mäst sönderfallitt, och behöfves repareras, men om den desein som på östre wåningens opbyggjande och reparation, huilken utaff fordom wår aldermådigeste nu mera högt saligh hoos Gudh och glorwårdigh i åminelse konungh och herre resolverat ähr, skall snart hafva sin fortgång, skall samma trappa nederrijfvas och på annat sätt omgiöras, wore altså onödigt den samma som dhet nu ähr att förbättra.

6. Fönsterna på trapporna och allmene gångar, ähr mäst alldeeles bårta och sönderslagne, huilka behöfdes repareras, effter där blåås rägn och slagg därigenom in, och thet seer illa uth uthan på.

7. Uthj stoora kiökiet hafwer tillförende varitt tuåne punpar aff guten metall, medh huilka man pumpade op wattnett till kiökzbehoof, den eena ähr allenast færdigh och af nya reparerat, men den andra kan intett reparerat blifua för den samma giutes op på nytt, altså wore nödigt att samma pump giordes och så færdigh, så att the båda brukas kunna, på thett att om den eena råkar blifua olagatt man den andra j medlertijdh kunde bruka, så att intett mangell wore på vatten j kiöket.

8. Åtskillige andra små reparationer uthi wåningarna här och där, ähre well nödige; men wore för widlyftigt här att specificera, huilka man effter handen utaf the medell som till ordinarie reparation förordnade blifua, der som mäst behöfves och tarfuas, kan förbättra och reparera låta.

9. Uthan för slättett behöfves repareras den broon som ähr öfwer strömen, emellan slättett och Helgånsholmen, således att fæsta alla the gamla pålar som stå ännu kuara uthaf den förra gamla bron som där stått hafwer, skulla optagas emedan the förhindra wattnett sitt läpp, och ijsen som kommer uthför strömmen om wåår tijden gör skada på the nya pålar, emedan thett ickee kan komma fort för bem:te gamla pålar skull, som ståå där emellan i wågen; sedan skulla mästa deelen aff brooståkarna giöras aff nya, och heela broon medh nya bräder åfuanuppå fordras, samt leeningarna på båda sidor åfuan på broon, somblighstädes förbättras som bårtruttitt ähr.

10. Ifall att thett gamla steenkiökett som står nedan för slättett uth medh wattpoorten skall vidare bruukas, så behöfves thett och så repareras, så well på sielfua muren som på

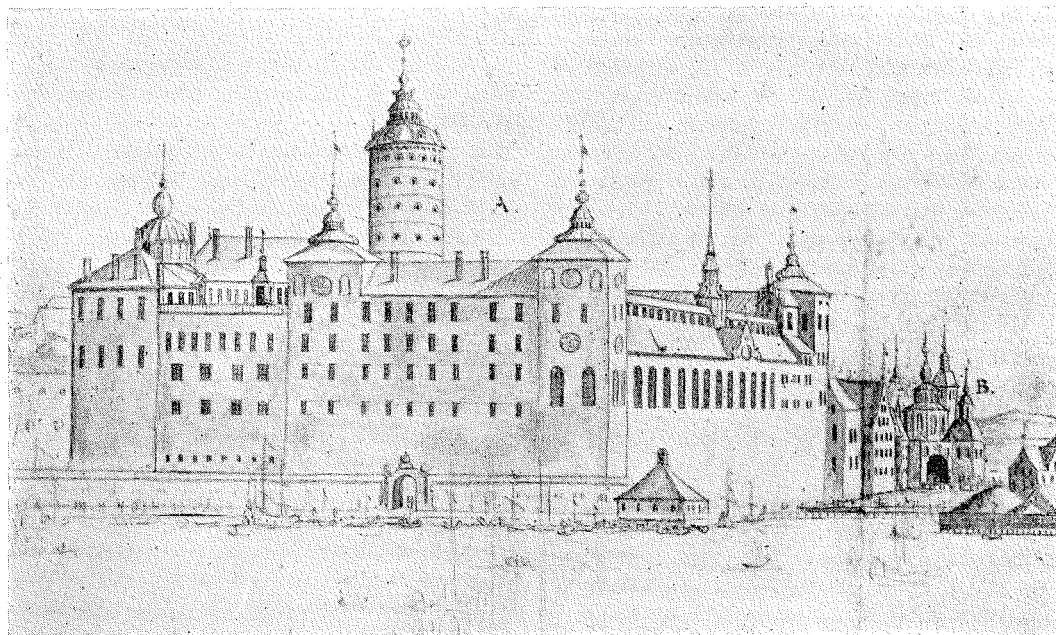

FIG. 17. STOCKHOLMS SLOTT FRÅN ÖSTER, TECKNING AV ERIK DAHLBERG.

taakett, emedan att halfua deelen där aff ähr mäst helt ruinerat och förfallitt.

Datum Stockhom den 17 martij anno 1660.
Jean de la Vallée.»

41) Kungl. brev den 21 maj 1661. Riksarkivet.

»Till Cammaren att förskaffa någre medhel till Stockholms slätz reparation. — — — — Effttersom här uppå slättet åthskillige nödige reparationer äre till at giöra, så medh fönsters byggjande som annat, och här inge medhel sådant till att förrätta, äre wedh handen.» — Efter rekvisitiona av överståthållaren bör cammaren utanordna de där begärda medlen — »Hedewig Eleonora. P[er] B[rahe]. L[ars] K[agg]. N. Brahe. G. Posse. G. Soop.

/I. Lænéus.»

42) Kungl. brev den 6 juli 1661. Riksarkivet.

»Till Cammaren om medhel till den gröne gängens öfuer slotzkyrkian reparation för bib-

liothecef. — — — — Aldenstundh Wij hafwe funnit nödigt att deputera något wist rum här på slottet till ett bibliothecef, hwarest dhe böcker som nu här kunne finnas, eller wij framdeles kunne anskaffa låtha, måtte blifwa förwahradhe och i een godh ordning brachte; Hwarföre och emådan den gröne gängen öfwer slotzkyrkian synes för tijden, och till des bättre lägenheet gifz wara der tull tienligst och nödigt behöfwes någre medhel till dess reparation medh hyllor, döror, bordh, lukor och fönsters byggjande. — — — —, på dhett att böckerne som allareda hafwe lidit någon skada af regn och snöö, och ännu liggia nästan för ypit regnweder, för dhe förderfwade och söndrige föstren skull, icke måtte än werre fähra och mehra förderfwas. Hwarmedh skeer etc. Hedewig Eleonora. P[er] B[rahe]. L[ars] K[agg]. C[arl] G[ustaf] W[rangel]. M[agnus] G[abriel] Dl G[ardie]. G[ustaf] B[onde].

/E. Gripenhielm.»

43) Kungl. brev den 6 okt. 1662. Riksarkivet.

»Till Cammar collegium, att dhett förordna medell till Slotztakens reparation. — — — — här på vårt slott Stockholm, finnes taken så swage och bräckelige, att dhe icke äre mächtige nogh, conservera sielfwe bygningen och murer-na för dropp och regn — — — — Ty ähr vår nådige willie och befallningh, att J giören den förordning och anstalt, dhett sådant i tidh kan repareras och förekommas, för än skadan igenom opskof, förorsakar en dyrare och beswärligare förbättring — — — Hedewig Eleonora. P. Brahe. C. M. Lewenh. N. Brahe. M[agnus] G[abriel] D[e la Gardie]. Gust Soop.

/S. Franc.»

44) Kungl. brev den 17 okt. 1662. Riksarkivet.

»Till Cammaren om Enckiedrottningens gemachers beklädningh. — — — — det Wår elsk. k: fru Moders gemacher här oppå Stockholms slott å nyo medh ammeblement af couleur till denne tidh tämligh, måtte försees; Ty ähr vår nådige willie och befallningh, att I försorgh drage det nödige där till medel fourneras, på dhett sådant må skee, som vår och Rijkens respect fordrar, och hö[g]stbem:te Hennes Maj:t kan å[t]nöijas medh — — — — P[er] B[rahe]. C. M. L[ewenhaupt]. Nic. B[rahe]. Mag[nus] G. D[e la Gardie]. G. Soop.

/E. Ehrensteen.»

45) Överståthållaren Schering Rosenhanes ämbetsberättelse 1663. Rådhusarkivet¹³.

— — — — »Nu ähr medh Stäckholm slätt och dess bygnadt altså beskaffat att det för denne tydhen och effter gamble desseinen mäste-deels ähr behollit — — — — Doch ähr iblandh alt thetta mycket förfallit, som dagelig reparation och förbättring behöfwer ty kopparket ähr mäste-deels förderfwat, så att det skulle drypa fast j alla rum om wachtmestaren under taket icke uptogo dräpet i så många

¹³ Kopior i handskrift i Kungl. Bibl. och Uppsala U. B. Större delen tryckt i Gjörvels tidn. Adressen 1775—76 samt i Handlingar rörande Skandinaviens historia 31, där dock de intressanta bilagorna ej återgivras.

trägh och byttor, som derunder måtte sättias; sedan ähr dageligen till att lappa och bätra på fönster, dörrar, låsar, skorstenar kakelungnar, broar af huilka fyra måste underhållas af slättet. — — — —

Men att därmedh något olyka tillgår, och man inthet kan præstera det som hederen och nöd-torfften som oftast fordrar, ähr orsaken att man på några ähr tillbaka inga medell dertill bekommit hafwer. Ty där man för någre ähr tillbaka och då jag war underståthållare på slättet, fick siutton, aderton och wäl tiugutusen daler till slåtsens bygging och sedan framgeent några ähr tyetusend daler åhrdigen, så hafwer man sedan ganska ringa och nu sidsta åhren icke een penning till byggingzmedell bekommit, som af byfogade förteckning för alla åhren N:o 2 ähr till seendes. Wäl är det sant, att twänne architecter sampt byggemestare, copijster och conducteurer ähre för löhn på staten upförde, huilke och ähre widh handhen att göra sitt arbete när på fodras men när inge medel förordnes, hwarmedh dee byggia skola, så kunna thee inthet uträtta.

Sedan H:s May:t dråttning Christina befann slättet behöfwa någon reformation och förbättring och derpå aff architecten Lavallee lät göra een ny dessein huru det byggias skulle och H:s K. M:t saligh, E:K:M:tz Herr fadher öfversåggh samma dessein, och den effter sitt egit behag inrättade, och till större säkerheet densamma medh sin egen handh underskref och bekräftade medh befallning att man slättet dereffter byggia och effter handhen fullborda skulle, såsom och een begynnelse derpå ähr giord och en deel på östre sydan neder-rifwit och grundwahlen innanföre lagder; så wore högnödig, att man till att fullfölja samma dessein något hwart ähr derpå använde, besynnerligen och aldraförst, att den nederrifna muren, som står nästan snöplig och j alla men-niskiors ögon såsom ett spectacel, måste updragas och förfärdigas, hwilket iblandh andra bygningar med minsta bekostnaden står att för-rätta och hafwer der hoos den nyttan medh sigh att E:s K: M:tz collegia, såsom Cantzly och Rächnecammar, som nu något trängt och obeqwämt logera, kunne få sine goda commo-

46) Förslag av murmästaren Andreas Fischer rörande slottsreparationen, daterat den 16 mars 1663. Riksarkivet; Handlingar rörande Stockholms stad 8.

»Förslagh opå det arbete medh bygningar och reparationer som her widh Stockholms slätt åhr 1663 är af nödden att företagas och förferdigas nembl. — — — —

Till östre fyrkantens opmurandhe yttre deelen, medh murens opdragandhe ifrå bem:te fyrkant til den medlersta fyrkanten eller tornet, och wåningerne lijka höge medh cantzlj wåningerne muren på fyrkanten tiock $2\frac{1}{2}$ al. 64 al lång och högh 60 al.

350 tusendhe murteegell a. 10 d.	d. 3500:—
350 läster kalk a. 3 d. $19\frac{1}{2}$	1260:—
20 båtlast:r leer a. 4 d.	80:—
75 båtlast:r sandh ... a. 3 d.	225:—
200 spjror a. 16/ör	100:—
1000 st. stelningzbomar a. 1/ör	31:8
40 schpd stångiern til muranockar a. 8 d.	320:—
300 tolftr stelningz bräder och til hwalfbogor och andre nödige rep.	300:—
30 tolftr båthen brädher til trappor	60:—
15000 lecht spijk til stelningar, hwalfbogor och mera	42:—
Groff spijk för	41:—
mätarepenningar för kalken a $2\frac{2}{3}$ ör lesten	26:8
bärarelön för kalken a $7\frac{1}{2}$ ör lesten	78:24
bärare lön för teglet ifrå slöen op i Logården	ald 350:—
sågarelön för för rekor [?] och murlechtr på förslagh	20:—
murmästare lön	} i en summa 2000:—
handtlångare	
stelningzmakare	

L. d. 8434:8:—

Till tornet och taaklaget öfwer alt på östre sijdan som nu bör i tijdh skaffas i förråd och legges under taak

150 st. bielker om 21 al. a $3\frac{1}{2}$ öre al.	315:—
20 st. dito om 24 al.	48:—
30 st. dito om 20 al.	60:—
50 st. dito om 12 al.	60:—
80 st. dito om 19 al.	104:—
200 st. sparrer om 16 al a 16 ör	100:—

180 tolftr helsingbräder till taaka 1 d.	180:—
20000 st. lecht spijk till taaka 2 d. $25\frac{1}{2}$	56:—
1000 st. tijotum spijk till tornet	35:—
1000 st. siutumspijk	20:—
5 schpd stångiern til tornet a 8 d.	40:—
Till togh och blåck	24:—
Timbermans arbete	1000:—
20 st. fönster carmer 6 a 8 lofl. med eck och arbetzlön	240:—
45 schpd jern a 18 lpd sedan afbrenningen är afdragen bliftr 820 lpd a 3 m samt arbetzlön, ehuruwål smeden fordrar 9 m kopperm:tt belöper 615:— förutan mera annat til denne wåningen	

L. d. 2897:—

Till underbemälte reparationer som högnödig äre detta åhret wid Stockholms slott att företagas, will behöfwas på förslagh det aldraringeste d. 2000:— N.

1. Afdeelningarna nu uthj Hans Kongl. M:tz wåningar så på wästresidan som uthj norre fyrkanten.

2. Gafwelen öfwer slätz kyrkio dören, eliest kan någon skadh skee.

3. Skårsteenarna öfwer rixsals trappan, som går åt häfrätten, eliest kunne stenarne nedfalla och göra skaadha.

4. Taaket öfwer indre Trummetare gången och remorne eliest förderfwat wåningerne dersammastades totaliter.

5. Pellareverket op uthj 3 cronor skarfwes och insättes.

6. Tree cronor hwittlimas, och är der till all behör i förråd, allenast arbetzlönen.

7. Koppertaaken repareres med en 20 schpd koppar det aldraringeste dette åhret.

8. Een fång cammar in uthj guardj cortigardj förferdiges. Och många andre små högnödige reparationer, som dageligen förefalla och trågit påfordrat blifwer.

Summa silfr m:tt d. 14576: $19\frac{1}{2}$.

Datum Stockholm den 16 martij 1663.

Andreass Fischer, murmeister.»

47) Memorial om slottsreparationen, daterat den 6 april 1663. Riksarkivet; Handlingar rörande Stockholms stad 8.

»Efterschrefne bygninger och reparationer äre högnödige wid Stockholms slätt att bebygges repareras och företagas. Nembl.

1. Östre fyrkanten bör opbygges med sitt torn ofuan opå.
2. Heele bygningen uthi gl. Smediegården huar till fundamentet lagdt är.
3. Kellarene uthi b:te gl. Smediegård som nedfalne äre.
4. Wåningerne med taken öfuer och under indre Trumetergängen.
5. Kellaren der hoos, och att en ränna blifuer uthi store trappen underlagd huarest watnet höst och wår kan nedlöpa och källaren med wåningerne nedanföre der med kunna salverade blifwa.
6. Store trappen är heelt ruinerat med sten pelarne, capitelerne, och pyramiderne.
7. Gången in wid gl. fogelburen till Hen: Maj:tz bastugw bör stenleggias.
8. Ett bråde köke bör opslås för marskalcken Tauben.
9. Lukor med beslag göres både i trappor-ne på östre och westre sidan.
10. Heela den wånigen med hela taaklaget å nöjjo betarfwer reparation der slätz-fuugden boor.
11. Trappen bör å nöjjo oprättes ifrå store porten till K. Maj:tz trågårdh.
12. Halfwa taket bör å nöjjo teckies öf:r H. Gripenhielms logementer.
13. Alle kopper taaken kringum heele slättet betarfuer reparation, helst med falsningen öfuer de gamble taken är änkehl och altså af wedret lätteligen oprifwes.
14. Taaklagen kringom slättet betarfua reparation, men i synnerhet bör å nijöo[!] göres taklaget öfuer wagnhuset och köket som är heelt förråttnat och bielkarna med sparrarne affalne.
15. Behöfues reparation uthi Hans Kongl. Maj:tz köök.
16. Nya kongz stolar uthi slätz kyrkian; item hele kyrkian och gijsverket ophuities och renoveres. Item en prädikestool.
17. Fönsterne kringom heele slättet bebygges, i synnerheet alle fönsterne åt westre fyrkanten i länge gången göres å nöjjo med nya bågar.

18. Krigz collegij hualf under hualf porten heelt förfallit och förderfwet.

19. Ett nytt bibliotek med snickare arbete för Kongl. M:tt uthi norre fyrkanten.

20. Heele slättet hwittlijmas uthan och innan, med sielfua tornet Tree Cronor, och nytt spelwerk göres op uthi 3 Cronor.

21. Uthom norre sidan på slättet göres store brede trumbor under köken af dubbla brääder.

22. Under taakbanden och takfoten på slättet mäst alle stedes rappes och klistres.

23. Gafweln framför slätzkyrkian behöfuer för altingen reparation, att ike någon skada der skee måå.

24. Af skorstenarna öfuer store rikz sals trappen kunde de runda kuhlorna nedfalla och göra skada.

25. Muuren in uthi slätz trågården utbett-ras alt kringom rappes och klistres, at då Hans K. M:tt der leeker att icke stenerne kunde nedfalla och göra H. M:tt någon skada.

26. Een fånge cammar för förnäm arresterade personer.

27. Bör gateleggias nedan om slättet wid siön.

28. Platzen fram för Storkyrkian wid slättet jemnas och bortköres.

29. Wern och spelverket kring om slätz-grafwen repareres.

30. Een bagere stufwa och twättare stufwa behöfwes af steen wara opmurad för fara af eldzwåda.

Datum Stokholms slätt den 6 aprilis 1663.»

48) Kungl. brev den 3 juni 1663. Riksarkivet.

»Till Cammer collegium att dhe assignera medhell till H. M:tz Drotningens gemachers reparation, — — — — Aldenstundh, troo män etc. nödigt ähr att H. M:tz Wår elskel. k. fru modhers gemacher blifua reparerade och förbättradhe; ty ähr wår nådige willia och befalning dhett j der till förordnen några wissa medhell, på dhett att reparationen medh dhett forderligaste må företagas — — — — —

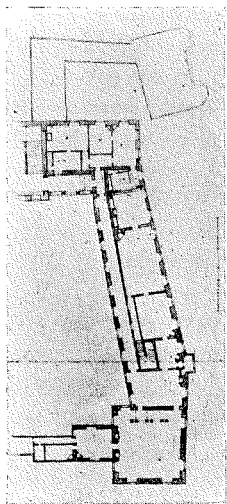

FIG. 18. STOCKHOLMS SLOTT. PLAN AV ÖVERSTA VÅNINGEN I VÄSTRA LÅNGAN AV NICODEMUS TESSIN D. Ä. (?) MELLAN ÅREN 1663—1668.

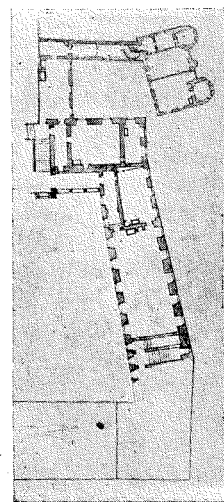

FIG. 19. STOCKHOLMS SLOTT. PLAN AV MELLANVÅNINGEN I VÄSTRA LÅNGAN AV N. TESSIN D. Ä. (?)

P[er] B[rahe]. C. M. Lewenh. N. Brahe. M[agnus] G[abriel] D[e] l[a] G[ardie]. G[ustav] B[onde]. /S. Franc.»

49) Kungl. brev den 9 mars 1664. Riksarkivet.

»Till architecten Lavallee befallningh att göra wissa förslagh på kostnaden till bygningswäcket i sommar angående slottets reparation, den nya broons förfärdigande; jtem stallens så och desseins fortsättiande på Wallmarsöön. — — — Wij förhålle eder architect Lavallee här medh i nåder icke, hurusom Wij nådigst ähre sinnade i denne sommar som inkommer, låta bygningswäcket, som een tijdh hwilat hafwer, åter tagas före, såsom först medh reparationen af Wårt residentz slot här i Stockholm, — — — —. Och såsom Wij allareeda wissa medell nembligen tolf tusend dahl silfwermynt der till hafwe anordna låtit, men derhoos ej så fullkommeligen kunne weta, huru wijda samma medell till förbemelte wäcket fortsättiande på dee bemälte trenne orthor kunna förslåå. Altderföre är Wår nådiga willia och befallningh till eder, at i öfwer alt detta et noga proiect och förslagh affatten,

låtandes Oss derigenom i underdånigheet förnimma, hurulunda i förmeenens wäcket till alla des requisiter der med effectnera kunna, och huru wijda desse medell indelas och således tillräckia kunna för denne sommaren till det nödiga arbetet, efftersom och ifall Wij, förnimmandes något mehra der till behöfwas, derhän nådigst betänckte wara wele, at än tree eller fyra tusende dahl der till öfwer dhe 12/m d. att måge anordna låta. Föruthan detta, såsom eder och icke okunnogt är, den nådige intention Wij för detta hafwe hafft at låta förfärdiga een broo ifrån slottet in till Norremalmstorgh; Hwarföre såsom wij nogsampt kunne erachta at både tijd och kostnadh requireras den samma uthaf steen at låta opföra; Ty ähre wij i dhe nådige tanckar, at den nu först af godt och tiänligt träwärke må byggias. Men effter denne sommaren ännu torde förlöpa innan som sielfwa wäcket der med påbegynnes; så hafwe Wij eder här medh i nåder welat anbefalla, at i medh det första et wist förslag giören, af hwadh så wähl till den andra af steen som och denne af träå till hwar sin kostnadh kunde erfodras, och sådant iempte een fullkomblig dessein öfwer dem begge, den aff eder författas måste, forder-

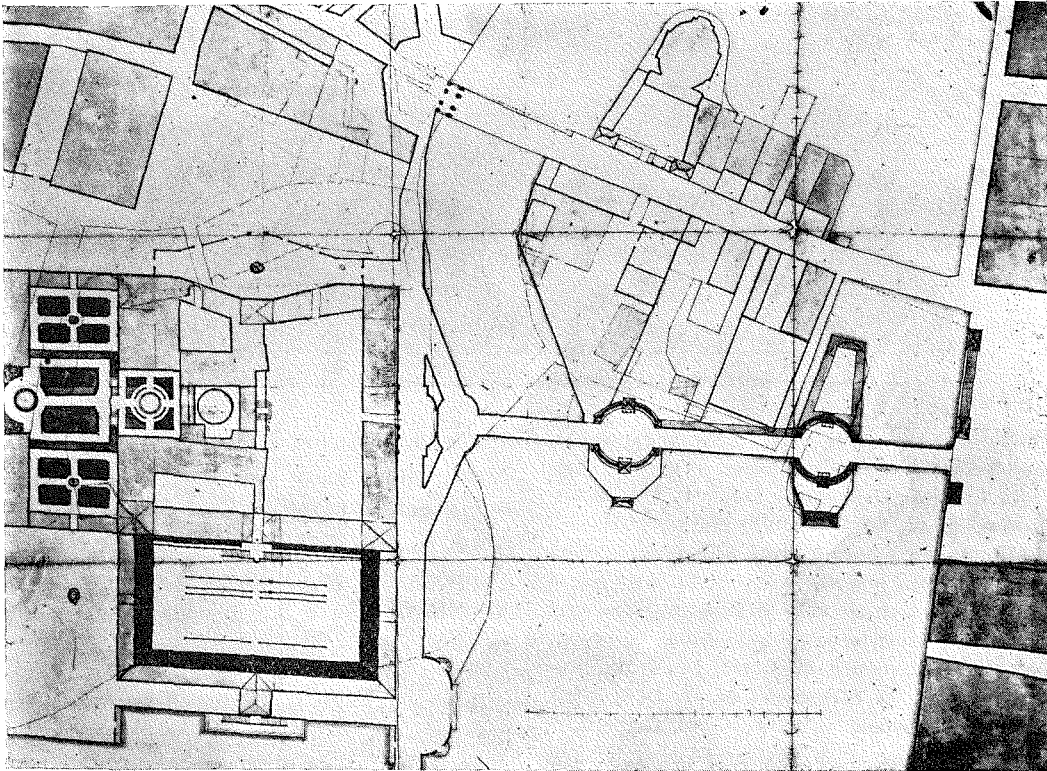

FIG. 20. ÖVERSIKTSPLAN ÖVER SLOTTET OCH HELGEANDSHOLMEN AV N. TESSIN D. Ä. (?)
OMKR. 1665.

ligst till Oss i underdånigheet öfvergifwen. Till det sidsta kunne Wij och eder i nåder icke oanbefallat låta, at effter Wij wele och åstunde, det watukonsterne så wähl den på borggården här i Wårt residentz slott, som och den i Wår trögårdh på Norre malm må denna sommar blifwa anlaggde — — — Hedewig Eleonora. P[er] B[rahe]. G[ustaf] B[anér]. C[arl] G[ustaf] W[rangel]. M[agnus] G[abriel] D[e la Gardie]. G. Bonde.

/O. Austrelius.»

50) Kungl. brev den 14 mars 1664. Riksarkivet.

»Till Cammar collegium at dee förskaffa medell till bibliothecets bygningh. — — — Aldenstundh — — — Wij hafwe allareeda låtit

giöra een wacker begynnelse uppå een bygningh till vårt bibliothec och till des perfection ännu äre nödige någre medell, som requireras för än anordnings staten kan blifwa uthfärdat; Ty är wår nådiga willie och befallningh, at I effter det förslagh, som af wåre ståthållare och byggmästare Nicodemus Tessin opsat är, och här bifogas, wille giöra den anstalt, det nu strax så många medell der till förordnas och avanceras som wärket fordrar — — — Hed. Eleonora. P. B[rahe]. G. Baner. N. Brahe. M. G. D[e la Gardie]. G. B[onde].

/S. Franc.»

51) Kungl. brev den 6 sept. 1664. Riksarkivet.

»Till Cam:en för bibliothecuet på någre pertzeler som der behöffwes. — — — Alden-

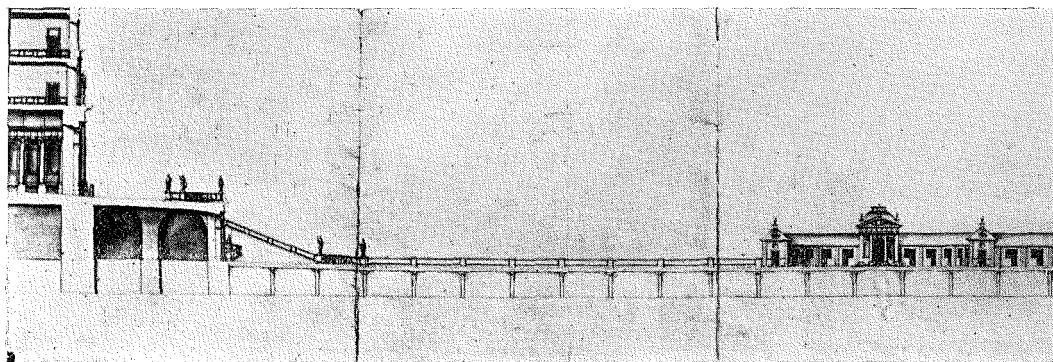

FIG. 21—22. PROJEKT TILL »NORRBRÖ» AV N. TESSIN D. Ä. (?) OMKR 1665.

stundh — — — till vårt bibliotheks förfärdigande någrehanda pertzeler behöfwes som J det af hoosgående lista medh mehra hafwe att förnimma; Altså ähr Wår nådige wille och befallning det J sådant widh anfordran affölia låthen på det bem:te Wårt bibliothek motte forderligest komma uthj det skick, som wij dhæt gjerne åstunde och desiderere — — — — H[edvig] E[leonora] P. B[rahe]. C. M. L[ewenhaupt]. G. O. S[tenbock] M. G. D[e] L[a] G[ardie]. G. Bonde. /E. Gripenh.

Förslag på dhe pertzeler som behöfwes till Kgl: Maj:ts bibliothek. Nembl:n.

280 al:r bleumorant klåde.

28 al:r blått tafftt till att hängia öf:r globos — — — —

16000 st messings tenglickor — — — — —

Anders Andersson.

Af detta klädet behöfwes, att det som skall wara nedan om galeriet och på gålfwet, är något bättre än det som ofwan för galeriet är n. 160 al:r a 7 m. s:r m:t ohngefehr och 120 al:r a 5 m. s:r m:t.»

52) Plan av översta våningen i västra längan, förslag till ny rumsindelning. Rummen i södra delen numrerade 1—6. I dessa rum äro en del halft utplånade, något skiljaktiga dispositioner med blyerts; med blyerts är också ditskrivet följande: i rum 2 »drabantsahlen», i rum

3 »förmak», i rum 4 »mathsahlen», i rum 5 »studercammar» och i rum 6 »alcove». Sepia och akvarell. Av Nicodemus Tessin d. ä. (?) 1663—1668 (?). Med skala. Pappersmått 28,7×58,5. Vattenstämpel: Narrhuvud. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 18.

53) Plan av mellanvåningen i västra längan, förslag till ny rumsindelning. Sepia och akvarell samt blyerts delwis i norra delen. Hör samman med den föregående. Med skala. Pappersmått 29,4×58,5. Vattenstämpel: Narrhuvud. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 19.

54) Översiktsplan av slottet och Helgeandsholmen; förslag till ombyggnad av slottet och härmed sammanhängande nybyggnader och gaturegleringar. Sepia och akvarell. Av Nicodemus Tessin d. ä. (?) omkr. 1665¹⁵. Med skala. Pappersmått 61,4×82,3. Vattenstämpel: Två stående lejon, som hålla en krönt sköld, försedd med tre andreaskors i horisontalt band. Eichhornska samlingen, Nationalmuseum. Fig. 20.

¹⁵ Rörande dateringen se nedan.

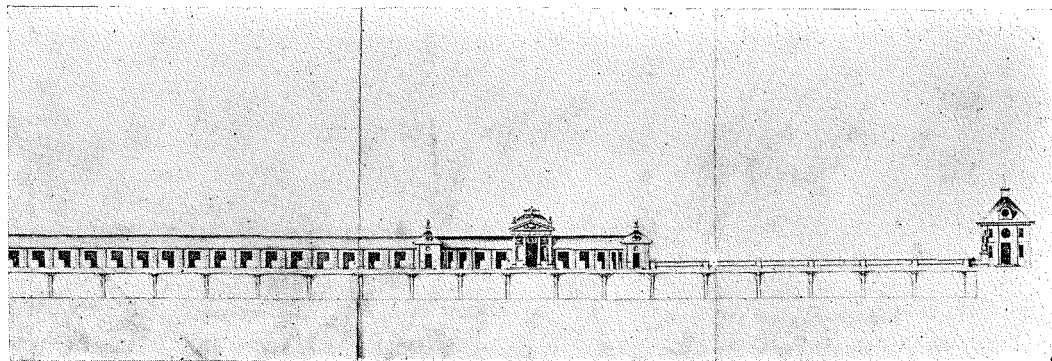

FIG. 21—22. PROJEKT TILL »NORRBRO» AV N. TESSIN D. Ä. (?) OMKR 1665.

55) Förslag till »Norrbro» och slotts-
uppfarten, sektion sedd mot väster över-
ensstämmande med den föregående pla-
nen. Sepia och akvarell. Av Nicodemus
Tessin d. ä. omkr. 1665. Pappersmått
28,6×163,4. Vattenstämpel: Sköld med
diagonalt band, krönt av lilja. Tessin-
ska samlingen, Nationalmuseum. Fig.
21—24.

56) Plan av stadsholmen, förslag till
reglering i samband med slottsombygg-
naden. Sepia och akvarell. Av Nicode-
mus Tessin d. ä. omkr. 1665. Med skala.
Pappersmått 42,8×56,4. Vattenstämpel:
Sköld med diagonalt band, krönt av lilja
samt bokstäverna I H S:P B. Slotts-
byggnadsarkivet¹⁶.

57) Plan av översta våningen; förslag
till ombyggnad av slottet. Sepia och akva-
rell. Av Nicodemus Tessin d. ä. (?) om-
kring 1670 (?). Med skala. Pappersmått

31,7×40,5. Vattenstämpel: Narr (?).
Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 25.

58) Plan av slottet med förslag till
rumsindelning i östra längan i våningen
två trappor upp. Hör samman med den
föregående. Sepia och akvarell; med
skala. Pappersmått 31,6×40,4. Vatten-
stämpel: Narr (?). Slottsbyggnadsar-
kivet. Fig. 26.

59) Plan av slottet med förslag till
rumsindelning i östra längan i våningen
en trappa upp. Hör samman med de bå-
da föregående. Sepia och akvarell; med
skala. Pappersmått 31,6×40,5. Vatten-
stämpel: Narr. Slottsbyggnadsarkivet.
Fig. 27.

60) Plan av slottet med förslag till
rumsindelning i östra längans bottenvå-
ning. Hör samman med de föregående.
Sepia och akvarell; med skala. Pappers-
mått 31,6×40,5. Vattenstämpel: Narr.
Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 28.

61) Östra längans fasad mot ström-
men; förslag till ombyggnad av Nicode-
mus Tessin d. ä. (?) omkr. 1670 (?). Sepia
och akvarell; med skala. Pappersmått

¹⁶ En replik av denna med ett par smärre för-
ändringar finnes i Fullerö arkiv enligt Joseph-
son: Tessins slottsomgivning, Konsthistoriska
sällskapets publikation 1922 (1924). Den är
där avbildad som fig. 2. Slottsbyggnadsarkivets
exemplar finnes avbildat i St Eriks årsbok 1923,
sid. 136.

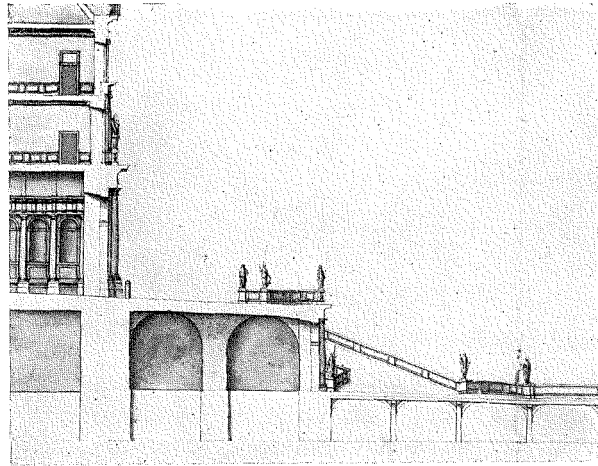

FIG. 23. DETALJ UR FIG. 21. ST. ERIKS ÅRSBOK 1923.

37,6×56,4. Vattenstämpel: sköld med diagonalt band, krönt av lilja. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 29. Hör samman med planerna n:r 57—60.

62) Östra längans fasad mot stora borggården och Smedjegården; förslag till ombyggnad av Nicodemus Tessin d. ä. (?) omkr. 1670. Sepia och akvarell; med skala. Pappersmått 38,8×57. Vattenstämpel: sköld med diagonalt band, krönt av lilja samt bokstäverna I H S:P B. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 30. Hör samman med föregående.

63) Fasaden av södra sidan vid stora borggården, projekt av Nicodemus Tessin d. ä. (?) omkr. 1670. Sepia och akvarell. Pappersmått 20,1×31,6. Vattenstämpel R C. Slottsbyggnadsarkivet. Fig. 31. Hör samman med planerna nr 57—60.

64) Norra längans fasad mot Norrbro; ombyggnadsförslag av Nicodemus Tessin d. ä. (?) 1665—1670 (?). Sepia och akvarell. Pappersmått 44×84 cm. Vatten-

stämpel: sköld med diagonalt band, krönt av lilja. Slottsbyggnadsarkivet¹⁷. Fig. 32 och 33. Hör samman med de föregående.

*

Den 9 februari 1646 utnämndes Nicodemus Tessin d. ä. av drottning Christina till »Wår architecteur och byggmästare»¹⁸. Han hade visserligen haft en föregångare som kungl. arkitekt, Simon de la Vallée. Men dennes verksamhet under de få år, 1639—1642, som han innehade befattningen, synes ha haft föga beröring med slottet i Stockholm. Och detsamma gällde även för Tessin under de första åren efter utnämningen. Tessin skickades då bl. a. till Norrland för

¹⁷ En replik med några smärre skiljaktigheter i fråga om hörntornens fönster finnes i Tessinska samlingen, Nationalmuseum. Pappersmått: 20,8×38,6. Vattenstämpel: lilja, hjärta och hängande druvklase. Den är avbildad i St. Eriks årsbok 1923, sid. 118.

¹⁸ Fullmakten avtryckt hos Sirén, Gamla Stockholmshus I, sid. 234.

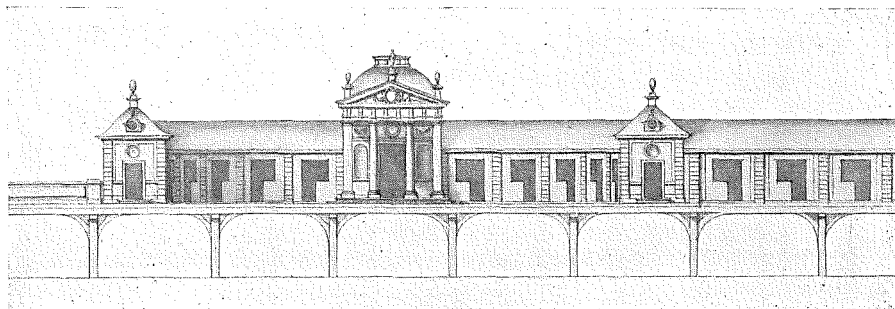

FIG. 24. DETALJ UR FIG. 21. ST. ERIKS ÅRSBOK 1923.

att utarbete stadsplaner till norrländska städer — ett antal dylika ritningar ingick i sonsonens stora samlingar enligt dennes egenhändiga katalog¹⁹ — men återkallades från denna resa av ett kungl. brev den 7 april 1648²⁰, och finnes i slottsstaten för de båda följande åren upptagen med en lön av 750 d. s.mt²¹. Före denna tid leddes arbetena av »ingenjören» Anders Torstensson²², som kvarstod under arkitekten på slottsstaten ända till år 1651.

Samma år som Tessin blev kungl. arkitekt erhöll den fem år yngre, då 26-åriga, Jean de la Vallée ett stipendium »till wydare godh förfarenheet uthi architectonica att bekomma uthan landz»²³. Jean de la Vallée hade säkerligen Axel Oxenstierna att tacka för sitt stipendium liksom Tessin hade det för sin utnämning, men det finnes åtminstone ett bevis för att de la Vallées bön till rikskanslern

år 1644 om att få visa sin skicklighet i kronans tjänst icke blivit ohörd²⁴. I riksrådet den 22 okt. 1645 »proponerade H. K. M:tt om Upsala slott, huru man skal der med förholla. H. K. M:tt hölt man skulle dijt sända her Knut Posse och La Vallée till att tagha der af een planta.» Det var alltså som en belöning för sitt välförhållande och ett erkännande av de förhoppningar, man på högre ort hyste om honom, han fick sitt stipendium på 300 Rdr. i tre års tid av stora sjö tull-medlen. Resan ställdes till Frankrike och Italien²⁵.

Vid hemkomsten under loppet av år 1649 blev Jean de la Vallée i ett slag arkitekten på modet. Han hade icke bara studerat arkitektur utomlands; hans mångomfattande intressen och rörliga ingenium hade kommit honom att för djupa sig i alla möjliga av tidens konst. De svenska stormännen tävlade nu om att få honom som ledare för sina byggnadsföretag eller arrangör av pompösa

¹⁹ Nationalmuseum.

²⁰ Riksregistraturet, Riksarkivet.

²¹ Schering Rosenhanes berättelse, bilaga 4, avtryckt ovan sid. 00; Slottsboken 1649 sid. 149 och 1650 sid. 151.

²² Slottsboken 1647, sid. 181, fol. 874; 1648 sid. 195.

²³ Kungl. brev den 2 maj 1646, Riksregistraturet, Riksarkivet.

²⁴ Brev till Axel Oxenstierna, Riksarkivet. Brevet troligen författat strax efter beskyddarens, överståthållaren och amiralen Clas Flemings död i Kjöge bukt 1644.

²⁵ Enligt brev till Axel Oxenstierna och Magnus Gabriel de la Gardie.

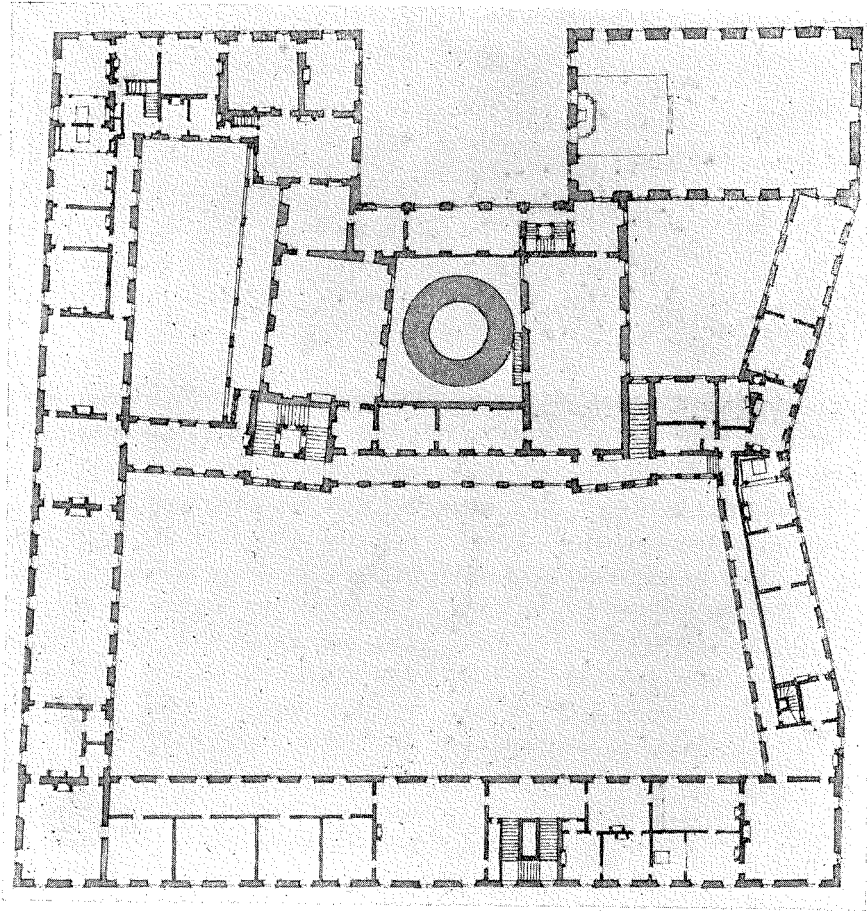

FIG. 25. STOCKHOLMS SLOTT. PLANFÖRSLAG TILL ÖVERSTA VÅNINGEN AV N. TESSIN D. Ä. (?)
OMKR. 1670, ST ERIKS ÅRSBOK 1923.

festligheter, och han blev så intim med de stora herrarna, att en god del av borgerskapet av detta — och andra — skäl senare hade svårt att fördraga honom.

Vid sidan av de la Vallée verkade Tessin nu onekligen en smula lantlig. På våren 1651 några månader efter de la Vallées utnämning till kungl. arkitekt fick Tessin också genom ett stipendium möjlighet att i södra Europa föra sin utbildning vidare.

Omedelbart efter hemkomsten trädde Jean de la Vallée i kronans tjänst — »depuis le temps que ie suis de retour de mon voyage d'italie ie naij pas manqué d'estre employje», skrev han i ett brev från år 1654²⁶ — men utnämndes till kunglig arkitekt först i januari 1651. Genom fullmakten av den 14 jan. och instruktionen av den 24 maj 1651 (av-

²⁶ Odaterat brev till Magnus Gabriel de la Gardie, Riksarkivet.

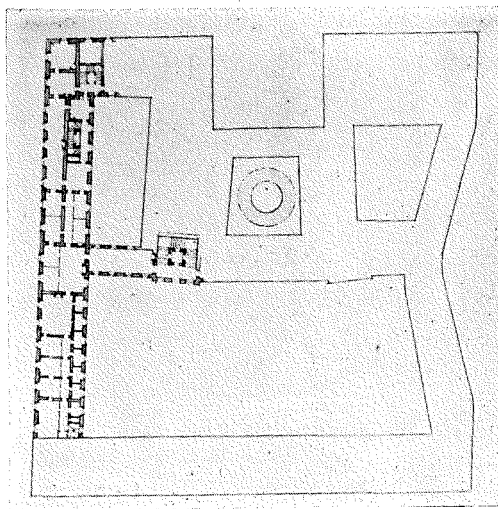
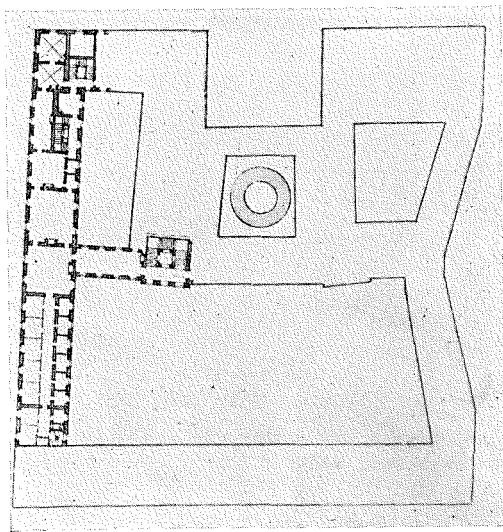

FIG. 26—28. STOCKHOLMS SLOTT. PLANPROJEKT TILL VÅNINGARNA TVÅ OCH EN TRAPPA UPP SAMT BOTTENVÅNINGEN I ÖSTRA LÅNGAN AV N. TESSIN D. Å. (?) OMKR. 1670.

tryckta ovan som n:o 1 och 2 sid. 60) fick han överinseende över kronans samtliga civila byggnader i städerna och på landet, och skulle draga försorg om nödvändiga reparationer samt övervaka nybyggnader. Allt arbetsfolk stod under hans kommando; han skulle attestera alla räkningar och rekvirera material och fick därför en egen handskrivare. Han skulle ha fyra karlar under sig, som biträdde honom i övervakandet och ledde arbetet på de olika platserna, och utom dessa fyra skulle han för bekvämlighets skull medföra två tjänare på sina resor. Fullmakten överensstämde ganska mycket med den, Tessin erhållit 5 år tidigare. I instruktionen för Jean de la Vallée kan man tydligare se den skillnad, som dock redan i hans fullmakt är märkbar. För första gången knöts en arkitekt med fasta band vid slottet och kronans byggnader, vilken hade makt och myndighet

över allting, som rörde dem. Hantverkarna utförde sina arbeten »på befallning av m:r Johan Lavallée», som det står på räkningarna, vilka också äro attesterade

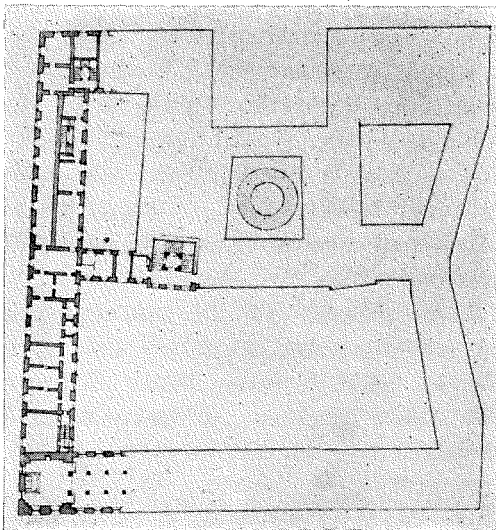

FIG. 28.

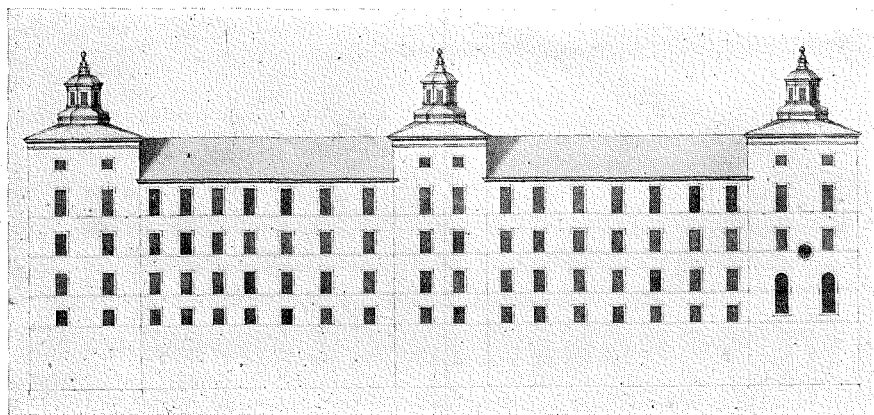

FIG. 29. STOCKHOLMS SLOTT. FASADFÖRSLAG TILL ÖSTRA LÅNGAN MOT STRÖMMEN AV N. TESSIN D. Ä. (?) OMKR. 1670. ST ERIKS ÅRSBOK 1923.

av honom. Och när riksrådet beslutade om kronans byggnader måste arkitekten först underrättas: »Item begära dhe något aff K. M:tz träägårdh att kunna byggia der een barnschole. Item föreslå dhe det gamble lusthuset effter be:te huss ligger på kyrkiones grundh. K. M:t be: villiade detta och provitionaliter, schulle lichvel först communiceras medh La Vallée»²⁷. De la Vallées årslön var lika stor som underståthållarens.

Bland förteckningarna över slottets befattningsinnehavare finnes från den följande tiden en särskild »byggningsstat» med en stab av medhjälpare och underlydande åt arkitekten. Grunden till såväl överintendentensämbetet som ett slottsarkitektämbete voro skapade.

I slottsboken²⁸ för år 1652 upptagas på avlöningsstaten arkitekten Jean de la Vallée, conducteurerne Peder Eryksson och Johan Tranman, arkitektens handskrivare, byggningsskrivaren, byggmästa-

ren Lovis Gillis, pådrivare o. s. v. Under det följande decenniet bibehölls med en del smärre förändringar denna byggningsstat. Den viktigaste förändringen var givetvis, att Nicodemus Tessin d. ä. från och med år 1655 även finnes upptagen i den. Strax efter hemkomsten från Italien hade Tessin skickats till Borgholm för att leda slottsbygget där. Efter Carl Gustafs trontillträde uppfördes båda de kungliga arkitekterna emellertid på samma stat, vilket ju var rätt naturligt. Någon betydelse för Stockholms slott fick Tessin, som fortsatte sin vistelse i Borgholm ända till år 1660, under denna tid icke. Byggningsstaten för år 1659²⁹ exempelvis upptager sålunda:

»Architecteuren Jean de La-	
valle	1056:—:—
Architecteuren Nicodemus	
Tessin	1000:—:—
Byggmästaren Lovis Gillis ...	600:—:—
Conducteuren N. N.	288:—:—

²⁷ Riksrådsprotokoll d. 24 maj 1653, Riksarkivet. Den kyrka, som avses, är Jakobs kyrka.

²⁸ Sid 4.

²⁹ Slottsboken sid. 221; Slottsarkivet.

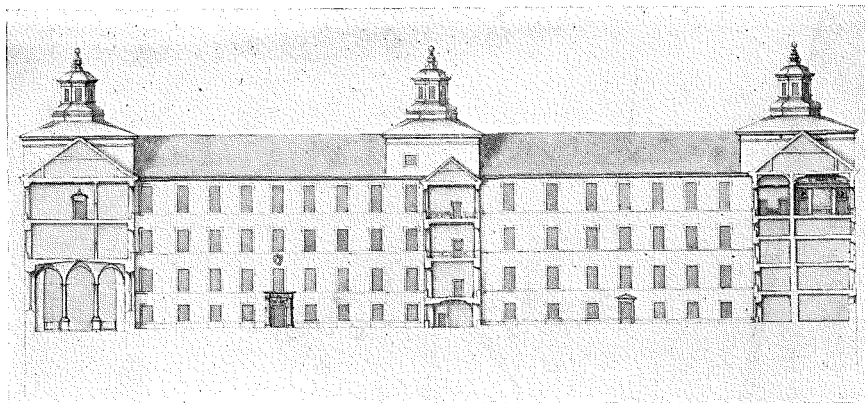

FIG. 30. STOCKHOLMS SLOTT. FASADFÖRSLAG TILL ÖSTRA LÅNGAN MOT BORGGÅRDARNA AV N. TESSIN D. Ä. (?) OMKR. 1670. ST ERIKS ÅRSBOK 1923.

Een copist N. N. 200:—:—
Twenne handtlanger N. N. 120:—:—»

En ganska god överblick över förhållandena under 1650-talet får man av Scheering Rosenhanes översikt i bilaga 4 (sid. 83 ovan). Men så vitt man kan döma av slottsböckerna — och dem måste i detta fall större tillförlitlighet tillmätas —, äro uppgifterna icke på alla punkter riktiga. De summor, som i bilagan återges, avse lönerna enligt den uppgjorda staten, ty mellan dem och de belopp, som verkligen utbetalades, rådde en mycket stor skillnad. Men enligt slottsböckerna var t. ex. Jean de la Vallée i staten för åren 1652 och 53 upptagen med en lön av 1500:—:— dr. s:mt, och under båda dessa år voro två conducteurer anställda³⁰; uppgifterna för de båda åren ha tydligen icke varit tillgängliga vid författandet av Rosenhanes berättelse.

Det kunde ju synas, som om den kunglige arkitektören borde varit nöjd med

sin lott. Men allting var inte riktigt så ståtligt, som det såg ut. Genom drottning Christinas slöseri hade statens finanser råkat i fullkomlig misär, och i stället för att minska något på de dyrbara förlustelserna innehöll man helt enkelt de stackars ämbets- och tjänstemännens löner. Om överhuvud taget något utbetalades, så var det i så fall oftast en bråkdel av den kontrakterade lönen. Redan år 1651 anlätades metoden. I slottsräkenskaperna för de följande åren kan man avläsa Jean de la Vallées och så många andras lidandes historia. För år 1651 innehölls hela de la Vallées lön³¹, och likadant förfors med de andra tjänstemännens. Följande år synes lönen till arkitekten ha utbetalats ordentligt med halva beloppet i juni och resten i december³². Men för 1653 fick han bara ung. halva summan, trots att han det året fått tjänstgöra också som »murmästare, tim-

³¹ Slottsoken 1651, sid. 110. Slottsarkivet.

³² Slottsbyggningsboken 1652, sid. 29. Slottsarkivet.

³⁰ Slottsbyggningsboken 1652, sid. 4 samt 1653 sid. 15; Slottsarkivet.

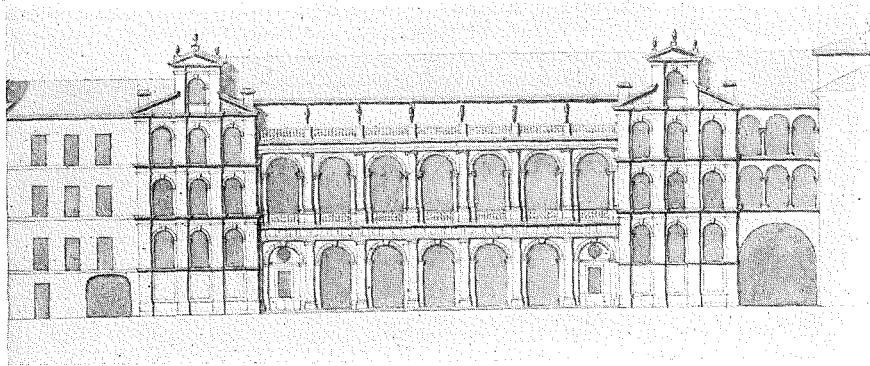

FIG. 31. STOCKHOLMS SLOTT. FASADPROJEKT TILL SÖDRA SIDAN VID STORA BORGÅRDEN AV N. TESSIN D. Ä. (?) OMKR. 1670. ST. ERIKS ÅRSBOK 1923.

bermästare och bygningzskriffuare», för vilket han begärde extra ersättning³³.

Under förra hälften av 1654, före drottning Christinas abdikation, utbetalades inga avlöningar. Till tiden omkr. tronskiftet torde man kunna datera det ovan nämnda brevet till Magnus Gabriel de la Gardie, där arkitekten bönföll denne om hjälp i en ganska naturlig fruktan för att han aldrig skulle få se röken av de pengar, som under de gångna åren innehållits. »Car a toutes les reiouissances que Sa Maiesté a fait faire tant au couronnement que depuis ceus qui i ont traueille ont esté bien recompeusses excepté moy qui ay en le plus penible traueil — — — i aij touiors esté oublié — — estent tout

³³ »Emädan uthj innevarande år 1653 hafuar ingen murmästare, timbermästare och bygningzskriffuare warj doch likwäll haffua H:s Kongl. May:tz befallning:r som byggningen ahngår blifuet wärkiestäldt och excecuteradhe så att alth dhet som af nödhen warit hafuar år j wärket stält och fulbordhat medh all möjeligh fljdt. Derföre emädhan iagh för min öffuerheetz tjänst skull haffuer giordt bemelthe från warandes kall och embethe och hafwer dherigenom hafft mycket mödha och arbethe som inthet migh till kom så hopas iagh» o. s. v. Slottsbyggningsboken 1653, fol. 252.

ce que i aij peu faire dobtendir depuis L'an 1648 iusqua present une année et demij de gage et ne voyant maintenant aucun amandement ne pouissent tirer du Rent mestre aucun paiement pour le passé —»

Efter Carl Gustafs tronbestigning erhöi de la Vallée den 21 aug. verkligen på överståthållarens order 500 dr. smt.³⁴, utgörande halva årslönen enligt den i Uppsala den 24 mars fastställda slottsstaten³⁵. Han lyckades också tillskansa sig ytterligare 1194 dr. smt., som generaltullförvaltaren Drakenhielm av stora sjötullsmedlen skulle inleverera till slottskassan, »hwilka penningar architecteuren Jean de la Vallée uthan öffuerståthållarens ordre och befallning aff welb:te Drakenhielm haffuer anammatt»³⁶.

³⁴ Slottsboken 1654, sid. 25 och 764.

³⁵ Slottsboken 1654, sid. 161.

³⁶ Slottsboken 1654, sid. 85; samma påpekande göres sid. 25. Av de utbekomna 1694 daler-na voro enligt sid. 804—805 i slottsboken 1000 arkitektens egen lön, 300 skulle gå till en conducteur och 150 till en pådrivare samt de återstående 244 avskrivs på arkitektens fordran; enligt sid. 106—107 i slottsboken gick hela beloppet till arkitekten och hans fordran minskades med 694 daler. Den sistnämnda uträkningen användes i följande års balansräkning.

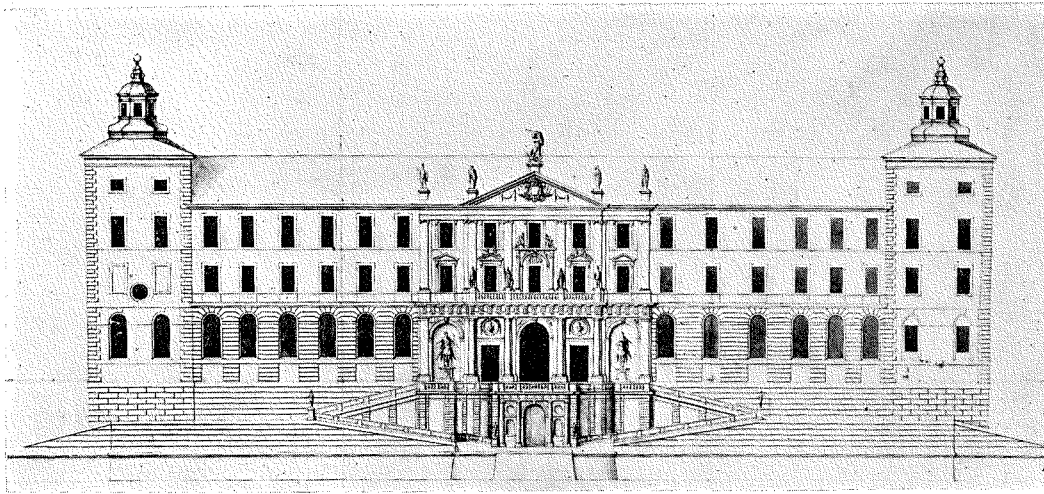

FIG. 32. STOCKHOLMS SLOTT. FASADFÖRSLAG FÖR NORRA LÅNGAN MOT NORRBRO AV N. TESSIN D. Ä. (?) MELLAN ÅREN 1665—1670.

Fr. o. m. år 1655 var Tessin, som nämnt, även uppförd på byggningsstaten. De la Vallée och Tessin erhöles detta år vardera 500 dr. smt., alltså halva lönen³⁷. Under de båda närmast följande åren voro utbetalningarna av ungefär samma storlek³⁸, och tjänstemännens fordringar växte till dubbla och tredubbla beloppen. Åren 1658 och 1659 ställdes arkitekterna så gott som alldeles utan lön. De la Vallée erhöles ett par hundra daler smt., men Tessin ingenting alls³⁹. Tessins fordran på 3583 dr. smt. vid 1659 års slut »förmenas» visserligen »sedermera vara i

Kongl. Rechningecammaren betalt,»⁴⁰ men samma förmenande gjordes beträffande båda arkitekternas fordringar enligt 1658 års räkning⁴¹, och då dessa summor finnas upptagna såväl i utgående balansen 1658 som i den ingående 1659⁴², får man väl antaga, att »förmenandet» var tämligen grundlöst. Efter Carl Gustafs död drogs i alla fall ett streck över dessa förbindelser; man började helt enkelt på nytt konto.

Om avlöningsförhållandena under 1650-talet således voro under all kritik, så erhöles dock åtminstone de båda arkitekterna någon kompensation i form av donationer såväl av Christina som av Carl X Gustaf. Särskilt de la Vallée begåvades under 50-talets första år med bl. a. flera stycken tomter i Stockholm.

³⁷ Slottsoken sid. 55 och 129. Beloppet delades i tre utbetalningar, två i slutet av 1655 och den tredje först i maj 1656. Balansen till år 1656 var 1306:—, som de la Vallée och 500:— dr. smt. som Tessin hade att fordra (Slottsoken 1655, sid. 129 och 155 samt 1656, sid. 10).

³⁸ Slottsoken 1656, sid. 53 och 117, samt 1657, sid. 59 och 138.

³⁹ Slottsoken 1658, sid. 42 och 133, 1659, sid. 36 och 211.

⁴⁰ Slottsoken 1659, sid. 211. Vallées fordran var 4105 dr. smt.

⁴¹ Slottsoken sid. 133—134.

⁴² Slottsoken 1658, sid. 168 samt 1659 sid. 1.

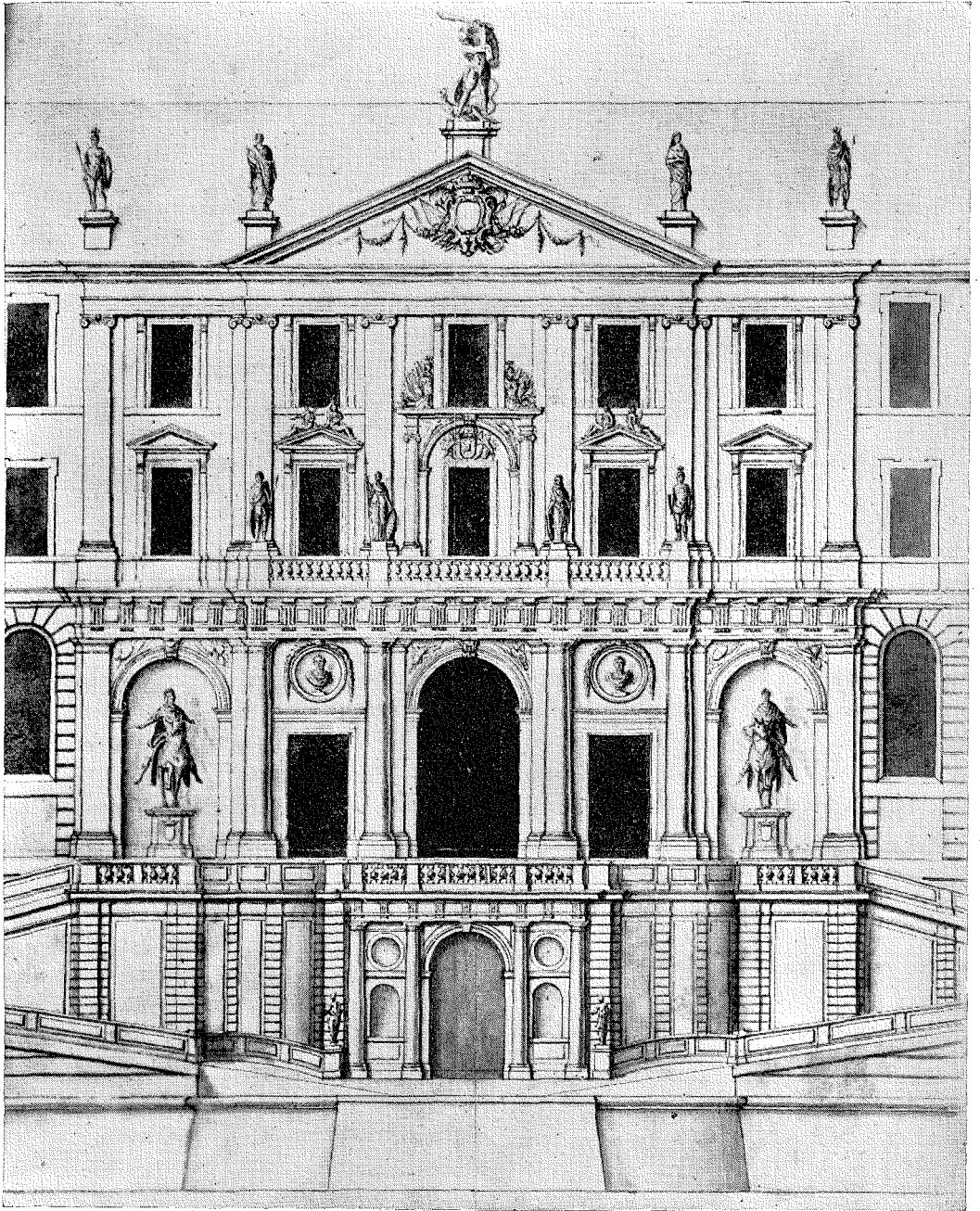

FIG. 33. STOCKHOLMS SLOTT, MITTPARTIET UR FIG. 32.

Med förmyndarstyrelsen kom fredspolitiken i högsätet. Den nya riksskattmästaren, Gustaf Bonde, lyckades genom en till ytterlighet driven sparsamhet under de första åren av 1660-talet i väsentlig mån förbättra Sveriges synnerligen svaga finansiella ställning. Men sparsamheten gick som förut ut över tjänstemännen. År 1660 dekreterade riksförmyndarne helt enkelt⁴³: »Innehålles af löningarne til en lägligare tydh och Kongl. May:ts wydare förordningh» halva beloppet. Under året utbetalades icke någonting. Först under loppet av det följande erhöll Jean de la Vallée 500 och Nicodemus Tessin 400 dr.smt. för år 1660⁴⁴. Men de 500, som de la Vallée sålunda erhöll ett år efteråt, skulle icke blott räcka till hans egen lön utan även till lönen enligt staten åt en conducteur 288:—, en copist 200:—, två handtlangare 120:— samt utfodring av häst och papper och bläck 56:— dr. smt.; det vill säga, att mer än två tredjedelar — 1164 daler — innehöll⁴⁵. För år 1661 gjordes vissa inskränkningar i staten: arkitekternas lön bestämdes till 900 daler om året i stället för 1000 förut, och till hantlangare ansåg man sig kunna använda slottsknektar, som härför icke behövde åtnjuta någon lön⁴⁶. Av lönerna skulle enligt regeringens beslut hälften innehållas. Halva årslönen utbetalades detta år ordentligt⁴⁷.

Under det följande året bibehölls 1661 års stat så gott som oförändrad. I stället för en copist med 200 daler i lön, skulle det dock nu vara två stycken med 100 daler smt. var⁴⁸, den ena arbetande åt de la Vallée och den andra åt Tessin. Av de 1344 daler, som skulle utgå till de la Vallée (900 egen lön, 288 åt en conducteur, 100 till en copist samt 56 till utfodring av häst och papper och bläck) erhöll han 948:14 daler smt., medan Tessin, som skulle ha 1000 (900 egen lön, 100 till en copist), fick 1025:22 daler⁴⁹. Den förres fordran hade således ytterligare ökats, under det den senares minskats, fastän med ett ganska ringa belopp.

Efter år 1662 förekommer Jean de la Vallée icke längre på slottsstaten. Han upptages visserligen fortfarande i räkenskaperna, men det rör sig nu blott om avbetalningar på den skuld av 2253 daler smt., som kronan hade till honom enligt 1662 års balansräkning och som ännu i början av 1670-talet icke var klarerad.

Om än förmyndarstyrelsen i ekonomiska frågor var tämligen splittrad i Gustaf Bondes gnidiga sparsamhetspolitik och Magnus Gabriel de la Gardies mera storslagna och mera riskabla, var man dock tämligen enig i en sak: merkantilsystemet var det allena saliggörande. Ungefär vid samma tid som förmyndarstyrelsen tog regeringstömmarna, trädde i Frankrike Colbert till makten, och i hans händer drevs merkantilsystemet ut i dess strängaste form, colbertismen. I Sverige sattes nästan samtidigt försöken att genomföra en dylik ekonomisk politik i gång.

⁴³ Slottsboken 1661, som innehåller 1660 och 1661 års räkenskaper, sid. 433.

⁴⁴ Slottsboken 1661, sid. 8.

⁴⁵ Slottsboken 1661, sid. 32.

⁴⁶ Slottsboken 1661, sid. 569; jfr bilaga 4 till Schering Rosenhanes relation, sid. 83 ovan.

⁴⁷ Slottsboken 1661, sid. 131.

⁴⁸ Slottsboken 1662, sid. 15 och 468.

⁴⁹ Slottsboken 1662, sid. 28 och 83.

Riksråden voro på det klara med att Sverige av naturen var skapat till ett industriland: Gud hade begåvat det med sköna strömmar och skogar. Genom understöd och privilegier skulle de inhemska fabriker stödas — rundhändheten ifråga om understöden berodde naturligtvis på om Gustaf Bonde eller M. G. de la Gardie styrde finanspolitiken — och höga skyddstullar skulle utestänga den utländska konkurrensen. Nils Brahe synes varit den enda i riksrådet, som visade frihandelsvänliga tendenser. Han fruktade, att den fullständiga saknaden av utländsk konkurrens skulle verka oförmånligt på de svenska varornas kvalitet. Men också han köpte gärna svenska varor, även om de voro litet dyrare, blott kvaliteten var god, sade han⁵⁰, och han hade vid ett föregående tillfälle uttalat sig för att franska kramvaror gärna kunde beläggas med huru höga tullar som helst. Nya fabriker växte hastigt upp; vävnadsindustrien var särskild omhuldad. Som betecknande för stämningen kan man nämna, att en av landets mest högättade damer, Maria Sofia de la Gardie, rikskanslerens syster och änka efter riksrådet Gustaf Gabrielsson Oxenstierna, upprättade och drev fabriker inom flera industrigrenar.

Redan på hösten 1661 diskuterades i Kommerskollegium ett förslag att göra arkitekten Jean de la Vallée till »Embets commissarius öfwer manufacturerna her i riket». Sedan frågan ett par gånger varit före i riksrådet, utnämndes de

⁵⁰ Riksrådsprotokollen 1670, Bergenhielms protokoll den 2 aug., Riksarkivet.

la Vallée den 19 juni 1662⁵¹. Det var ett synnerligen vittomfattande ämbete, som härmed lades i hans händer — i riksrådet hade också röster höjts mot att låta det omfatta hela riket och alla hantverk. Han skulle övervaka driften vid samtliga fabriker i Sverige och planera och anlägga nya industrier, han skulle försöka utfinna inhemska råvaror, men han skulle också ha uppsikt över hantverkarnas olika skrän och vara med och bedöma mästareproven både vad form och material beträffade. Med stor iver kastade sig de la Vallée in på sitt nya verksamhetsområde. Det var t. ex. huvudsakligen på grundval av hans förslag, som Kommerskollegium år 1665 omorganiserades⁵².

För den nya kommissarien blev det föga tid över att ägna åt arkitekturen.

I stället för de la Vallée inträdde fr. o. m. år 1663 Nicodemus Tessin d. ä. som slottsarkitekt. En räkning från Lorentz klensmed på arbete till slottet, daterad den 1 mars 1663⁵³, är beträffande det arbete, som utförts år 1662, attesterad av Jean de la Vallée men för det arbete, som utförts 1663, av Nicodemus Tessin. Och på räkningarna för det sistnämnda och de följande åren är det Tessin, som har givit ordena och attesterat deras utförande. Naturligtvis lämnade icke de la Vallée alla sina uppdrag som kronans arkitekt ifrån sig. Genomförandet och ut-

⁵¹ Instruktionen avtryckt i Stiernman, Samling utaf Kongl. Bref etc., III: 77.

⁵² De la Vallées verksamhet som kommissarie och på de övriga poster, som han i statens eller stadens tjänst innehade, kan naturligtvis här endast flyktigt beröras. I annat sammanhang kommer förf. att lämna en mera ingående skildring av denna verksamhet.

⁵³ Slottsboken, fol. 187.

stakandet av den nya stadsplanen för Valdemarsön och Ladugårdslandet fortsattes under hans ledning, åtminstone äro dagsverkslistorna fortfarande attesterade av honom. Men de nya uppdrag han fick, synes han under 60-talet icke ha haft tid eller brytt sig om att göra något åt. Tessin fick övertaga även dem. Man bör icke sätta detta ombyte alltför mycket i samband med de la Vallées sjukdom efter det förgiftningsförsök, han och hans familj voro utsatta för den 6 febr. 1663. Visserligen ansåg hovrättsassessor Skillerfeldt, att fastän arkitekten sluppit med livet därifrån, man icke kunde veta, om han finge men därav för hela livstiden⁵⁴; men uttalandet måste ses mot bakgrund av assessorns önskan att tillämpa samma stränga straff, som skulle ha följt, om de la Vallée avlidit. De la Vallée tycks ha tillfrisknat ganska snart, och det var hans nya befattningar, som voro orsaken till att han lämnade slottsarkitektsysslan⁵⁵.

Efter Carl X Gustafs död avstannade även byggnadsarbetet på Borgholms slott. När frågan var uppe i riksrådet den 5 mars 1661⁵⁶, tycktes man icke ha något hopp om att kunna fortsätta, och med anledning därav föreslog Seved Bååt, att Nic. Tessin skulle anställas i Stockholms stads tjänst, varför han borde rekommenderas hos överståthållaren. Riksrådets beslut fattades i enlighet med förslaget,

⁵⁴ Riksrådsprotokoll 1663, den 28 febr.

⁵⁵ Sirén lämnar på tal om förgiftningsförsöket på de la Vallée en del underliga uppgifter; bl. a. att Tessin i följd av Vallées sjukdom fått övertaga dennes borgmästartjänst. (Sirén: Gamla Stockholmshus I: 64.) De la Vallée utnämndes emellertid icke till borgmästare förrän åtta år senare, 1671.

⁵⁶ Riksrådsprotokollen 1661, Tom 1 fol. 163.

och Tessin utnämndes samma år till stadsarkitekt. Men han kvarstod hela tiden på slottsstaten och med år 1663 blev han, som ovan nämnts, ledare av slottsarbetena i Stockholm.

På slottsstaten för år 1663 äro således blott följande upptagna: Arkitekten Nicodemus Tessin 1000:—:— (900:—:— egen lön samt 100:— daler till en copist) slottssnickaren Lukas Meilandt 300:—:— och byggmästaren Lovis Gillis 600:—:— daler smt.⁵⁷ Detta år utbetalades icke blott hela lönen, utan dessutom gjordes också ganska stora avbetalningar på tjänstemännens fordringar⁵⁸. Det följande årets stat var ännu mera inknappad, i det att byggmästarbefattningen indrogs, sedan den gamle Lovis Gillis, vars tjänst redan under en del av det föregående året under hans sjukdom skötts av Wulff Reichell, avlidit. Tessin erhöi 1664 icke fullt hälften av den fastställda lönen⁵⁹.

År 1665 fick byggningsstaten åter en talrik personal. Redan den 1 augusti året förut hade en byggmästare anställts. Till verkmästare antogs Hindrich de la Vallée. Enligt Kammarkollegiets beslut skulle staten för år 1665 ha följande utseende⁶⁰:

»Architecteuren Nicodemus

Tessin medh 1 copist ... 1000:—:—

Byggmästaren Adrian Di-

driehson 637:—:—

[därav aug.—dec. 1664 187:16]

⁵⁷ Slottsboken 1663, sid. 13.

⁵⁸ Slottsboken sid. 69—72.

⁵⁹ Slottsboken 1664, sid. 13, 28, 69—70 samt 266.

⁶⁰ Slottsboken 1665, sid. 19.

Werkmästaren Hindrich de Lavalle	450:—:—
Byggningskrifwaren An- ders Kellerman	300:—:—
Fontinören Pierre Grand Maison	600:—:—
Conducteuren Jacob Kosswa	288:—:—
Snickaren Lukass Meilandt	300:—:—»

Tessin fick detta år liksom år 1663 utom hela lönen även en mindre avbetalning på sin fordran; till de övriga tjänstemännen utgick dock endast omkr. hälften och i ett par fall icke ens det⁶¹.

I juni 1666 utnämndes efter en del skrivelser mellan regeringen och magistraten både Jean de la Vallée och Nicodemus Tessin till rådmän i Stockholm. De la Vallée, som år 1665 blivit manufakturkommissarie i det omorganiserade Kommerskollegiet⁶², kvarstod naturligtvis som sådan och skulle icke åtnjuta någon rådmanslön. Men Tessin, som åtnjöt rådmanslön, blev struken från slottsstatens avlöningslista. I 1666 års slottstat finns ingen arkitekt upptagen, och verkmästaren Hindrich de la Valle, vilken år 1667 efterträdde Anders Torstensson som stadsingenjör, blev nu också utesluten. Byggningsstaten 1666 upptog alltså endast en byggmästare, en byggningskrivare, en snickare och en pådrivare⁶³, och på samma sätt såg de båda följande årens stat ut⁶⁴. Tessin ledde dock fortfarande arbetena⁶⁵,

⁶¹ Slottsboken 1665, sid. 32 samt 113—114.

⁶² Kungl. brev 16 mars 1665.

⁶³ Slottsboken sid. 203 och 50.

⁶⁴ Slottsboken 1667 sid. 357 samt Verifikationsboken fol. 13. Slottsboken 1668, sid. 295 samt sid. 36.

⁶⁵ Enligt Slottsboken 1667, sid. 64 erhöll han från överståthållaren 200:— daler smt »till byggeriet fortsettiande», och på samma sätt erhöll han 1668 303:— daler (Slottsboken sid. 112).

och fr. o. m. 1669 var han åter uppförd på byggningsstaten. Enligt kungl. brev den 23 dec. 1668 skulle till hans förfogande även ställas en conducteur, något som han förut icke haft, »såsom honom lijkwähl häreffter omöijeligt faller, dhet stoorä och mykna arbethet som så wähl här widh slottet, som till Hennes M:tz Wär högtähradhe k. fru Moders bygning och elliest forefaller, uthan sådan hielp och assistance tilbehörligen at förrätta.»

Staten för 1669 omfattade alltså⁶⁶:

»1 Architecteuren	900:—
1 Wärcmästaren	450:—
1 Bygningzkrifwaren	450:—
1 Conducteur	280:—
1 Copist	100:—
2 Pådriffware	300:—»

Den 28 april detta år dog byggmästaren Adrian Didrichson och efterträddes den 1 juni av Lenardt Johanson⁶⁷. Till Tessin utbetalades 1669 ung. halva lönen⁶⁸.

Jean de la Vallée skulle emellertid ännu en gång förekomma på slottsstaten. Den stora planen att göra Sverige till ett industriland blev förmyndarregeringen för mäktig. Man kan lätt förstå det, om man tänker på alla svårigheterna och misslyckandena under merkantilsystemets senare blomstringsperiod i Sverige, under frihetstiden; och då hade man ju ändå den föregående tidens erfarenheter att bygga på och kunde åtminstone delvis använda

⁶⁶ Verifikationsboken 1669 sid. 2 samt Slottsboken, sid. 302. I den sistnämnda förteckningen äro istället för »wärcmästaren» de båda byggmästarna Didrichson och Johanson samt »bohagzfougden» Nils Larsson upptagna.

⁶⁷ Slottsboken 1669, sid. 156—157.

⁶⁸ Slottsboken 1669, sid. 41 samt 230—231.

de äldre anläggningarna. Orsakerna till misslyckandet under Karl XI:s förmyndarregering voro flera. Borgarna voro avogt sinnade mot nyheterna och köpmännen försökte att så mycket som möjligt negligera de svenska varorna; manufakturerna direkt motarbetades av åtskilliga stadsstyrelser. Det närmast till hands liggande exemplet är Stockholm, där borgmästaren Olof Thegner på allt sätt sökte lägga krokben för manufakturkommissariens verksamhet. De dåliga kommunikationerna försvårade naturligtvis en industriell uppblomstring, och regeringens försök att förbättra vägar och anlägga kanaler och slussar blevo aldrig effektiva. Men först och sist fattades pengar. Den ständiga penningbristen, som omkring 1665 åter blev katastrofartad, hindrade regeringen från att satsa pengar i obegränsad mängd på företag, vilka aldrig ville bli räntebärande. År 1668 inträffade med den Palmstrukska bankens fall en stor ekonomisk krasch. I februari—mars detta år inreddes ett fängelse för Palmstruk uppe i det södra porttornet vid den stora slottsingången⁶⁹. Vid samma tid synes Jean de la Vallée ha börjat tröttna på den ojämna striden i Kommerskollegiets tjänst. Han föreslogs som kandidat till den lediga byggningsborgmästarebefattningen⁷⁰, men fick den ej. I stället föreslog de la Gardie i riksrådet den 17 aug. 1669⁷¹, att en tjänst skulle inrättas under överståthållaren för uppsikten över byggningarna i

staden liksom slottsfogden hade överjustitien och exekutionerna. Något intrång i borgmästarnas ämbeten skulle ej ske. Riksrådet beslöt i enlighet härmed och utsåg enhälligt Jean de la Vallée till befattningen. Kammarkollegiet ansåg med rätta, att Vallée med sina underhavande efter utnämningen borde uppföras på slottstaten⁷². Vid riksrådssammanträdet den 29 nov. diskuterades frågan⁷³. Jöran Gyllenstierna mente, att det vore nog om Vallée åtnjöt sin kommissarielön i Kommerskollegium. Sten Bielke och Nils Brahe tyckte, att Vallée förtjänade en kunglig nåd. Därefter yttrade sig Knut Kurck:

»Oss stäär det allena at öfwerläggia, om till slotzstaten behöfwes meer än een architect; Tessin är där förr; skall någon föruthan honom antagas?

Gustaf Soop: Till slotzstaten här kan föga behöfwes meera än Tessin, men fuller behöfwes een, som hafwer inspection på de kongl. huusen uthom Stockholm, huar till Lavallee brukas, såsom ock at drijfwä arbetet wid Tälliegrafwen.

Johan Steenbock: Jag weet intet huad kongelige huus äro uthan Stockholm, som Kongl. M:t kan med heder logera uthi.

Gustaf Soop: Därför måste de repareras och därtill är een sådan person nödig.

Johan Steenbock: Frågade wijdare huar med de repareras skulle. Huar finnes medel därtill?

Sten Bielke: Det blifwer fuller ock een gång materia deliberationis...»

⁶⁹ Slottsboken 1668, sid. 194 och 268.

⁷⁰ Riksrådsprotokoll 1668, den 25 april. (Franc fol. 105). Riksarkivet.

⁷¹ Lällienflychts protokoll, fol. 252. Riksarkivet.

⁷² Riksrådet den 27 nov. 1669, Bergenhielms protokoll sid. 499.

⁷³ Bergenhielms protokoll sid. 508.

Beslutet blev, att de la Vallée med sina hantlangare skulle uppföras på slottsstaten. Redan i diskussionen hade det ju framhållits, att han icke finge ingripa i Tessins ämbete som slottsarkitekt i Stockholm och av andra uttalanden framgår, att man hållit på denna fordran. I själva verket fick beslutet mycket liten praktisk betydelse. Visserligen upptog byggningsstaten 1670 alltså »1 öfverarchitecteur Jean de la Vallée», »1 architecteur», »1 byggmestare», »3 conducteurs», »2 copister» o. s. v.⁷⁴, men den stat, som verkligen följdes i räkenskaperna, omfattade blott en bohagsfogde, en byggmästare och två pådrivare⁷⁵, och de löner, som enligt den vidlyftigare staten borde utgå till de la Vallée och Tessin samt deras hantlangare, blevo icke ens uppförda såsom en inestående fordran⁷⁶.

Redan året därpå utnämndes de la Vallée den 8 juni till borgmästare i Stockholm. Från slottsstaten blev han då återstruken. Dess sammansättning 1671 överensstämde ganska nära med 1669 års⁷⁷. I staten för 1671 nämnes Tessin för första gången som »Slätzarchitect.»

Nicodemus Tessin d. ä. var således bunden vid Stockholms slott dels åren 1649 och 1650 dels fr. o. m. år 1663, samt Jean de la Vallée 1651—1662. Den verksamhet, som de där utövade, skall nu närmare behandlas.

När Jean de la Vallée utnämndes till kungl. arkitekt, hade drottning Christina

för länge sedan tröttnat på regeringsbestyren, och sökte i stället i en virvel av nöjen, där hovfesterna avlöste varandra utan ände, lugna sitt oroliga sinne. Hennes »architectör» blev också därför huvudsakligen festarrangör. Redan före utnämningen hade han som sådan medverkat vid kröningshögtidligheterna, efter vad som framgår av det ovan citerade brevet till de la Gardie. Han byggde den rent romerska triumfbågen, som rikstens råd lät resa vid detta tillfälle⁷⁸, och en springbrunn, som sprutade vin⁷⁹, men hade tydligen också del i arbetet med själva festerna. Till de följande årens upptåg och baletter, ringränningar och andra spektakel utförde förmodligen han iscensättningen. Kulisser och andra sceniska byggnader och arrangemang voro — antingen skådespelet gick av stapeln i rikssalen eller i balettsalen eller någon annanstans — att döma av räkenskapernas ganska detaljerade uppgifter betydligt mera materiella, än man nu för tiden kanske i allmänhet tror. För festerna gjordes också i salar och gemak ombyggnader, vilka åtminstone någon gång fingo en varaktigare karaktär.

Även om drottningen sålunda i synnerhet under senare delen av sin regering använde sina arkitekter som festarrangörer och förbrukade kronans inkomster på stundens lätt förgångna nöjen och skapelser, så intresserade hon sig dock också för att bygga i varaktigare material. Man får icke, som vanligen sker⁸⁰, glömma, att

⁷⁴ Verifikationsboken 1670 sid. 1 ff. Slottsarkivet.

⁷⁵ Slottsboken 1670 sid. 377 samt 197—198.

⁷⁶ Slottsboken 1670, sid. 11 samt 291—292.

⁷⁷ Verifikationsboken 1671, sid. 3. Slottsarkivet.

⁷⁸ Se riksrådsprotokollet den 9 april 1650.

⁷⁹ Kvitto på lön för denna i Riksarkivet, Handlingar rörande Stockholms stad 8.

⁸⁰ I nutida framställningar nämnas oftast blott eldsvådorna på 1640-talet, ej de omfattande reparationsarbetena.

vad Stockholms slott beträffar, under 1640-talet stora ombyggnads- och restaureringsarbeten ägde rum och att under Christinas regering även planerna på en radikal ombyggnad fingo fast form.

Vid denna tid var den gamla borgen mer än lovligt gammalmodig. Byggnads-kroppen var till större delen medeltida. Äldst voro naturligtvis kärntornet och längorna kring lilla borggården (se fig. 1). Den västra av dem har man antagit vara det gamla adelshuset (fig. 1 rum 17), och i södra delen av den östra låg det gamla slottskapellet (fig. 1 under rum 25 och 26, möjligen även 28). Hela denna anläggning torde säkerligen ha varit fullt utbildad före 1200-talets slut. Icke alltför många årtionden senare — i varje fall långt före medeltidens slut — var stora borggården på norra sidan begränsad av en mäktig huslänga; med största sannolikhet fanns även en länga på dess västra sida och möjligen också en på den östra. Upmark d. ä:s antagande⁸¹, som sedan upprepats av alla följande författare, att stora borggården, »förborgen», först på Gustaf Wasas tid blivit omgiven av huslängor, stöder sig i själva verket icke på några som helst bevis⁸². Borggårdsgrävningarna 1922—1923 ha visat, att denna

teori var felaktig⁸³, och genom de under professor Martin Olssons ledning nu påbörjade undersökningarna av norra längans källare torde det bli möjligt att närmare klarlägga omfattningen och åldern av de medeltida byggnaderna vid stora borggården.

De förändringar, som under årens lopp företogs med dessa åtminstone till stora delar synnerligen ålderdomliga byggnader — reparationer efter eldsvådor, om- och tillbyggnader i enlighet med växlande smakriktningar och ökade bekvämlighetsbehov — gävo ofta, fastän detaljerna kanske gjordes i renaste renässans, ytterligare tillskott till den medeltida karaktären: en massa mer eller mindre hopbyggda hus i pittoreska stilbrytningar. Till och med Johan III, under vilkens regering ett av de största ingreppen i det gamla slottskomplexet inföll, lyckades ingalunda trots de kraftigt pådrivna arbetena under något mer än två decennier efter en åtmistone i det stora hela enhetlig plan att åt slottet skapa den renässansens symmetri, som han väl avsett. För de påbyggnadsarbeten, som under hans regering och under 1600-talets början utfördes, ha Upmark och Hahr utförligt redogjort. Omkr. 1640 hade byggnaderna vid lilla och stora borggårdarna ungefär det utseendet som fig. 1 och de tidigare sveciabilderna visa. Det var blott östra sidan, vilken ännu icke var färdig vid stora borggården samt längorna kring Smedjegården, som hade en annan utformning. Längan vid Smedje-

⁸¹ I Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1896, i Stockholm 1897 samt i Valda skrifter.

⁸² Hahr, Studier i Johan III:s Renässans II: Willem Boy sid. 80, går ännu längre ifråga om att förstora 1500-talets nybyggnadstillskott på medeltidens bekostnad, då han antar adelshusets uppkomsttid vara 1400-talets slut eller 1500-talets början, en datering, som redan Thordeman i sin utredning rörande den medeltida hallbyggnadens historia dock påpekat vara för sen (Alsnö hus, sid. 179).

⁸³ Kulturhistoriska grävningarna på Stockholms slott 1922—1923 i St Eriks årsbok 1924. I en följande årsbok kommer en redogörelse för medeltidsfynden på borggården att lämnas.

gårdens södra sida var sålunda vid denna tid både smalare och betydligt lägre. Ovanpå den låg den stora karnapförsedda altanen. I sydost låg det stora tornet, som ännu 1660 delvis stod kvar (36 fig. 1), men av längan på östra sidan (37 på fig. 1) torde knappast något ha funnits.

»År 1641 d. 8 jan. kom elden lös i nya byggnaden på slottet der Kammar-Collegium då var,» säger Elers i sin skildring av slottet på drottning Christinas tid⁸⁴ och fortsätter med att omtala eldsvådan d. 25 nov. 1642, vilken »yppades i slottet och de våningar, som voro öfver vattuporten neder åt kranen och skeppsbron på östra slottssidan.» Branden var så häftig, »att fyra kosteliga torn afbrunno och föllo ynkeligen neder, tillika med det som fants uti öfversta första våningarna; men murarna blefvo någorlunda behållne. — — — Hela östra sidan måste således dels repareras dels å nyo byggas. Drottningen ansåg och slottet behöfva någon förändring i byggnaden och lät architecten la Vallée uppsätta dertill en ny dessein, den K. Carl Gustaf sedermera skall öfversedt, ändrat och befallt efter hand verkställas; hvarmed en begynnelse ock blifvit giord och en del på slottets östra sida nederrifven och grundvalen innanföre lagd».

I Gustaf Rålamb's beskrivning av Stockholms slott, nedskreven under 1700-talets förra hälft⁸⁵, påpekas ungefär detsamma rörande ombyggnader och projekt på Christinas och Carl Gustafs tid: »Drottning Christina har låtit dhen östre sidan, som twänne resor war genom eldh alldra

öfwerst fördärfwad, dehls uplaga dehls fullkombna, till en dehl och så alldeles ifrån grunden af nyo upbygga, och sedan medh koppar täckia. Uppå dhenne drottningens befallning är och öfwer hehla slottets reformation och förbättring, af architecten de la Vallée en dessein författad». I fortsättningen, som nästan ordagrant återger texten i Schering Rosenhanes berättelse (se ovan n:o 45 sid. 82), påpekas, att Carl Gustaf med egen hand underskrivit ritningen⁸⁶. På ett annat ställe lämnar Rålamb ytterligare några upplysningar⁸⁷: »Uthur stora råds saalen⁸⁸ war en uthgång till öfwerste wåningen af dhen långa tillökningen, som skiedde widh östre flygelens ända uthi drottning Christinae tidh, hwilcken tillökning bestodh af fyra långa hwälfde wåningar, dhen ena öfwer dhen andra» —

Dessa uppgifter torde i stort sett överensstämma med verkligheten. Genom slottsräkenskaperna för de ifrågavarande åren kan man erhålla ingående upplysningar om nybyggnadsarbetena. Omkring 1640 pågingo på östra sidan stora arbeten. Våningar för Krigsrätten, Kansliet och Räkningekammaren byggdes och inreddes, och för »lijbery» och »arckely» uppfördes långa »hwalff». Till dessa arbeten åtgick år 1641 119,000 sten murtegel⁸⁹. En gång uppfördes samtidigt

⁸⁶ Cap. III § 5, sid. 40 i St. Eriks årsbok, Rålamb's beskrivning bygger till största delen på det material, som nu ingår i Palmsköldska samlingarna, Topographica Tom VII, Stockholm pars III, Uppsala Universitets Bibliotek. Det här omtalade kapitlet hos Rålamb upprepar ord för ord sid. 5, 6 och 7 hos Palmsköld.

⁸⁷ Cap. IX § 3.

⁸⁸ Vid östra längans mellersta »fyrkant», fig. 1 under rum 38.

⁸⁹ Slottsboken sid. 75 och 311.

⁸⁴ Stockholm I, sid. 321.

⁸⁵ Originalen i Kungl. Biblioteket; avtryckt i St. Eriks årsbok 1913.

mellan »altanen» och »nye wåningarne, som een wåningh ähr högre upmurat och två gånger hwäldh».

På gången användes 58050 st. tegel⁹⁰. År 1642 voro större delen av wåningarna färdiga, sedan detta år även skadorna efter den ej så svårartade branden under det föregående året botats. Till reparation efter branden, till »archly», som år 1642 välvdes, samt den nya altanen och »kanslihwalfwen», vilka detta år färdigbyggdes förbrukades 53000 st. tegel⁹¹. Men redan i november härjade åter elden nu med förödande verkan i de nybyggda delarna. Under de följande åren fortsatte alltså arbetena på dessa partier. »Till nye wåningarne, som i detta åhret ähre förbygde öfwer Cantzelij effter den wåde elden som brände 1642», åtgick 1643 32500 st. tegel⁹², och ett torn »öfwer öster fyrkanten widh altanen som ehr all nye bygdh»⁹³ uppfördes, och tornet samt den nya byggningen täcktes⁹⁴. Under det följande året var byggnadsverksamheten på östra sidan säkerligen också i gång. Uppgifter från detta år saknas visserligen, men räkenskaperna för nästa år bestyrka detta antagande. Då »förferdigades» bl. a. tornet över »papistkyrkan» d. v. s. nordöstra hörntornet⁹⁵. Åren där-efter pågingo inredningsarbeten i »åthskillige wåningar i Smidegården och elliest i öfverståthållarewåningen hvilcka alle medh hyllor och een deel med biel-

kelagh, tråssbåtnar och gålff sampt fenstercarmar och bogar dörecarmar och dörer sampt åtskilligt muurarbethe bebygde och förbettrade ähre och brukas til Hennes Kongl. May:tz bibliotek»⁹⁶. Från stora altanen ledde en trappa ned till biblioteket⁹⁷.

Dessa arbeten hade alltså omfattat de båda översta wåningarna i östra längan vid stora borggården med dess båda torn (över 38 och 44 på fig. 1). Den smala tillbyggnaden söderut från denna länga med en altan i jämnhöjd med dess översta wåning (37 på fig. 1) torde nästan helt ha nybyggts och i samband därmed gjordes en del arbeten i sydöstra hörnet på den gamla stora altanen och på de övriga längorna vid Smedjegården.

År 1648 härjade åter en förödande eldsvåda de sydöstra delarna av slottet. Särskilt voro nu längan mellan lilla borggården och Smedjegården samt de söder och öster därom belägna partierna ut-satta. Reparationsarbetet påbörjades omedelbart i »undre och öfre fruntimbertz wåningarne» och »store altanen»⁹⁸ med »skorstenars» uppmurande och anläggande av en ny trappa »uthur nedre fruntimbret up i fyrkanten», i »store biblioteket», i den »lille fjrkanten wester om H. K. May:tz fyrkant, som ehr medh pannel, hyllor och skorstenar reparerat huilcken H. K. May:tt brukar till bibliotek», i drottningens »fyrkant» och i matsalen⁹⁹. Detta år reparerades och förbättrades också »de wåningar der H. M:t Enckedrotningen logerar». Denna wåning

⁹⁰ Slottsboken 1640, sid. 76.

⁹¹ Slottsboken 1642, sid. 71.

⁹² Slottsboken 1643, sid. 79.

⁹³ Slottsboken 1643, sid. 81.

⁹⁴ Slottsboken 1643, sid. 73 och 75.

⁹⁵ Efter vad som framgår av andra uppgifter detta och följande år avses med »papistkyrkan» här Katarina Jagellonicas kapell, ej det gamla medeltida slottskapellet vid lilla borggården.

⁹⁶ Slottsboken 1647, sid. 79.

⁹⁷ Slottsboken 1647, sid. 81.

⁹⁸ Slottsboken 1648, sid. 47, 71 och 322.

⁹⁹ Slottsboken 1648, sid. 79 och 81.

var förmodligen belägen överst i nordvästra hörnet intill gröna gången¹⁰⁰.

Under det följande året ägde emellertid den mest genomgripande reparationen under Christinas tid rum. Då användes på slottets ombyggnad framför allt till de »nye våningarne» för drottningen och »fruntimbret» omkr. 20,000 d. smt.¹⁰¹ Schering Rosenhanes översikt i bilaga 2 (se sid. 83) över de belopp, som anslagits till slottsbyggnaden från 1630-talet fram till 1663, är visserligen riktig, men det är dock tre omständigheter, som göra att dessa summor icke äro desamma, som i verkligheten användes på slottet. För det första inträffade det, att av de ett år anslagna medlen icke hela beloppet användes det året, utan gick till följande års arbeten; för det andra hände det — och det var betydligt vanligare —, att den anslagna summan högst avsevärt överskreds; det tredje och viktigaste är, att i Rosenhanes belopp även kronans övriga byggnader i Stockholm äro inräknade. De summor, som användes på själva slottets reparation, — avlöningarna till på staten uppförda tjänstemän äro ej inräknade — voro under 1640-talet i runt tal: vart och ett av åren 1641, 1642, 1643 och 1650 12,000 d. smt., 1645 4,500 d. smt., 1646 4,000 d. smt., 1647 4,800 d. smt. och 1648 7,500 d. smt.

Det var i huvudsak en fortsättning av föregående års arbeten, som nu fullföljdes, och som så gott som helt och hållet inriktades på byggnaderna kring Smedjegården. Under år 1648 hade ett nytt fängelse för kronans räkning uppförts vid

barnhuset, och man kunde nu, sedan man sluppit ifrån det länge påtalade grannskapet, på ett helt annat sätt utnyttja »gamla» Smedjegården, som den nu vanligen kallades till skillnad från den nya vid barnhuset. Den gamla längan mellan Smedjegården och stora borggården revs ned och en ny länga av den form som synes på fig. 1 (39) uppfördes. Till den nya byggnaden, vilken innehöll trappan, som »löper uthur maatsahlen (22 på fig. 1) uthj rådsammaren inom g: Smedegårdzporten med dhe våningar och gemacher som der hoos ähro» användes 50,000 st. murtegel¹⁰². Längan, som låg mellan lilla borggården och Smedjegården genomgick också en grundlig reparation, men den största förändringen skedde på Smedjegårdens södra sida. Före 1649 fanns där, som ovan nämnts, en låg byggnad på vilken den stora karnapförsedda altanen var belägen. Längan fick nu det utseende, som den har på fig. 1 (29—33 samt trapphuset mellan 28 och 29). På denna byggnad, »H. K. May:tz samt fruntimbertz våningarne i Smedegården som heelt förnyades och een stoor deel aff sielffue grunden och afdeelt med åtskillige camrar så till Kongl. May:tt sielf som till fruntimbret», åtgick förutom gråsten, sandsten o. s. v. 185,000 st. murtegel¹⁰³. Åt Smedjegårdssidan uppfördes en helt ny mur, medan den gamla muren »uthan på åth staden» till största delen bibehölls. De understa våningarna välvdes, trossbottnar och fönster murades in.

¹⁰² Slottsboken 1649 sid. 99. Rörande denna byggnad även sid. 256 och 264.

¹⁰³ Slottsboken 1649, sid. 101. Övriga uppgifter rörande denna nybyggnad äro hämtade från sid. 273—284.

¹⁰⁰ Slottsboken 1648, sid. 101, och 430.

¹⁰¹ Slottsboken 1649, sid. 12.

Från Smedjegårdens sydvästra hörn murades en trappa upp till fruntimmersvåningen och drottningens våning (fig. 1). Följande år fortsattes arbetet på samma plats. Till »nye våningarne i Smedegården (der Johan Holm uthi bohr) medh hualff pannel, gålf, muhrer, skorstenar, dörrer, fenster och dörecarmar och een stor deel af grunden förbettrat» användes bl. a. 74,000 st. murtegel¹⁰⁴. Vålvningen av de undre våningarna fortsattes och inredningarna i denna långa liksom i den, norr om Smedjegården belägna, och de övriga av ombyggnaden berörda partierna pågingo 1650. Översta våningen av den nya längan i sydöstra hörnet togs i anspråk av drottningen själv; våningen därunder var avsedd för »fruntimbret» samt våningen närmast för »fruntimmerpigorna»; i bottenvåningen hade Johan Holm kunnat flytta in redan 1650¹⁰⁵.

Under de tre sista åren av drottning Christinas tid förekom huvudsakligen inredningsarbeten och i samband därmed naturligtvis mindre reparationer. För de nya gunstlingarna inreddes i tur och ordning bostäder på slottet: 1652 inflyttade Bourdelot i mellanvåningen i nordvästra hörnet, och 1653 inredde Clas Tott en bostad på egen bekostnad, men »emedhan dhett ähr bygdt på Chronans huus och effter H:s Kongl. May:tz order och befallning så begiärer han att bem:te sine uthlagde pening:r måge honom restitueradhe wardha»¹⁰⁶. Christina disponerade nu själv förutom våningen på sydöstra

sidan (rummen 22—35 på fig. 1) även västra längans översta våning (fig. 1: 1—16). År 1653 inreddes i denna intill gröna gången en »bastugu» för drottningen. Men sedan den blivit färdig, blev den åter nedbruten, emedan Christina nu önskade använda kammaren för annat ändamål¹⁰⁷.

Att här närmare gå in på alla dessa förändringar i det inre, reparationer och nyinredningar, eller de nödvändiga lagningarna av tak och murar — som i och för sig sällan äro av något större intresse men genom vilka dock synnerligen viktiga upplysningar om den gamla slottsbyggnaden kunna inhämtas — kan naturligtvis inte komma i fråga. Det skulle fylla volymer. Blott en detalj skall här ytterligare beröras, nämligen en del av de måleriarbeten, som utfördes i gemaken; detta av den anledningen, att målarräkningarna lämna en del viktiga uppgifter om rummens dekorerings.

Christinas regering betecknar ju i stort sett genombrottet för den europeiska smaken och de nya bekvämlighetskraven i fråga om rumsinredningen i Sverige. Förut hade även i de högsta kretsarna en lantlig enkelhet varit allenarådande. De så gott som enda undantagen voro de kungliga slotten och även där torde de rikt utstyrda boningsrummen varit relativt sällsynta. Om man bläddrar i en inventarieförteckning från Stockholms slott på 1640-talet, finner man hur oerhört sparsamt rummen voro möblerade. Sängar och bord äro ganska vanliga, en stol eller ett skåp förekommer däremot mera sällan. Väggarna dekorerades hu-

¹⁰⁴ Slottsbooken 1650, sid. 109 och 285.

¹⁰⁵ Jmfr. explikationen n:o 29, sid. 76 ovan. Johan Holm, 1653 adlad Leyoncrona, Christinas hovskräddare.

¹⁰⁶ Slottsbyggningsboken 1653 fol. 226—229.

¹⁰⁷ Slottsbyggningsboken 1653 fol. 113.

vudsakligen av vävda tapeter. Christina hade en ståtlig samling sådana, och det var en hel rad av rum som voro smyckade med dem. I de övriga rummen använde man ofta något enklare enfärgat tyg på delar av väggen, medan panel och lister målades, eller också målades — mer eller mindre enkelt — hela väggen. Men plastisk dekoration fanns det mycket litet av.

År 1652 målade Jacob Andersson »Kongl. May:tz kammar wedh wäster fyrkanthen» »snickare arbethe undher taket lijka medh sammethet rött anstrukit och listorna gula uthi olliofärga. Fönsterkarmarna rödha och gåla — Dörrarna med samma färga — och een skårsteen anstruken medh olliogrått och marmoret medh rött; nedan omkringh kammaren under sammethet ähr grått anstrukit lijka medh skårstenen»¹⁰⁸. På drottningens egen begäran ströks samma år gul färg över allt det som förut målats rött. Samma år målades gröna gången med spansk grönt, och i »H. K. M:tz gröna cabinet» vid gröna gången var Jacob Andersson även verksam. Den nya rådsammaren och räkningekammaren målades 1653 av Henrich Möller. Tak och väggar vitlimades; »under» taken målades ett mönster i gult och blått; dörrarna gjordes gröna och en panel målades stenverk—grå¹⁰⁹. Samme man målade detta år »dett ena logiamtentet som skilderien upsattes, alla listerna guldfärga och gångarna blå, taket klistrat, weggen blå och listerna guldfärga, uthi fensterna blåt och gult, skorstenen blåt och gult och gråt, weggen

grå neder omkring, dören ekeferga» och i »dett större logiamtentet» blevo listerna kring schilderierna vita, gångarna och väggen blå, skorstenen vit, blå och grå o. s. v.¹¹⁰.

På hösten 1652 hade Jacob Andersson även målat i »papistkyrkan» i nordvästra hörntornet taket vitt och listerna gula och »medh olliofärga uthi alla fyra hörnen på lärfftt medh sky och hufwen uthi skyen»¹¹¹. Det är kanske icke alldeles oberättigat att sätta denna händelse i samband med den ungefär samtidigt inträffade ankomsten till Stockholm av de av påven i största hemlighet utsända jesuiterna.

Byggnadsverksamheten under Christinas tid hade närmast karaktären av ett partiellt om- och tillbyggande för drottningens privata behov, för de stora konstsamlingarna och för de i slottet inrymda ämbetsverken. Men förändringarna i de östra och sydöstra delarna av slottet hade genom de båda stora byggnadsperioderna i början och i slutet av 1640-talet blivit genomgripande. Det var genom dem, som framförallt slottets östra och sydöstra partier erhöilo det utseende, som de ha på planen, fig. 1, och på de tidigare bilderna i Sveciaverket. Kravet på en rationell ombyggnad av slottet till en enhetligt komponerad monumentalbyggnad växte naturligtvis allt starkare fram mot seklets mitt, sedan de hemvändade krigarna från Europas slagfält fört med sig till fosterlandet barockens smak, och även skatter, som satte dem i tillfälle att förverkliga sina önsknningar. Sverige hade blivit en stormakt, och residenset måste vara den nya ställningen fullt värdig.

¹⁰⁸ Slottsbyggningsboken 1652, fol. 245.

¹⁰⁹ Slottsbyggningsboken 1653, fol. 216.

¹¹⁰ Slottsbyggningsboken 1653, fol. 138.

¹¹¹ Slottsbyggningsboken 1652, fol. 245.

Den 30 maj 1649 refererade drottningen i riksrådet »om en sin dessein att leggja några mehre bygningar till detta slåtett, ther the sakerne (de erövrade konstskatterna) kunde förvaras uthi». Det är kanske troligt, att drottningens vid detta tillfälle framlagda projekt endast rörde sig inom det sedan föregående år pågående ombyggnadsarbetets gränser; men det synes vara tämligen säkert, att planerna på en radikal ombyggnad av slottet, vid denna tid tagit fast form. Ett projekt till ombyggnad (n:o 3, sid. 62 samt fig. 2) torde nämligen kunna dateras till tiden 1648—1654. Det är möjligt att det rent av är en plan till det 1648 påbörjade ombyggnadsarbetet och är i varje fall säkert gjort i samband med detta. Förslaget kan icke ligga längre tillbaka i tiden, då sydöstra längan här har det utseende och den rumsindelning (översta våningen), som den erhöll genom detta ombyggnadsarbete, och som sedan bevarades under det närmaste decenniet (jmf. fig. 1). Planen går ut på att i stort sett bibehålla det gamla slottets längor — det är översta våningen, som återges — oförändrade. Norra längan skulle dock naturligtvis påbyggas till samma höjd som de övriga. Västra sidan är ofullbordad, men de gamla längorna äro dock antydda. En skenbar enhetlighet vinnes åt slottskomplexet genom att kringbygga det med långa galleriartade längor i öster och söder; det på 1640-talet upp till näst översta våningen uppbyggda galleriet på östra sidan av Smedjegården¹¹² skulle fortsättas söderut, tangerande sydöstra längans hörn, vars torn

skulle rivas, fram till den nya längan i söder, som skulle gå ungefär på bastionens plats. Den i Logården sålunda erhållna långa rektangulära platsen var förmodligen, som Josephson framhållit, avsedd till rännarbana. I samband med denna planritning kan ett projekt — med den tilltänkta påbyggnaden — till norra längans fasad mot stora borggården sättas (n:r 4, sid. 62 samt fig. 3). Bottenvåningen med slottskyrkan och kyrkportalen äro så gott som utan ändringar bibehållna i sitt forna skick. »Gröna gången» skulle lämna plats för en påbyggnad i två våningar. Ritningen måste ha tillkommit före 1654. Från detta år härrör nämligen Jean de la Vallées översiktsplan med mittportal genom norra längan, en idé som varit en av huvudpunkterna i alla därefter framlagda slottsförslag. Genom den sneda mittaxeln på 1654 års plan¹¹³ skulle mittportalen på borggårdssidan i själva verket komma att ligga väster om mitten, under det att den gamla kyrkportalen låg ett stycke öster om mitten. Både planprojektet (n:r 3) och fasadförslaget (n:r 4) kunna således dateras: före 1654. För planen kan man sätta en bakre tidsgräns, men för fasaden finnes ingen, ehuru den givetvis icke kan föras alltför långt tillbaka på 40-talet. Både planen och fasadritningen föreslå en påbyggnad av norra längan. Fönsteraxlarnas antal på planen stämmer dock icke med översta våningens på fasaden. Däremot stämmer det med bottenvåningens, om man här inräknar portalen, och det visar sig också, att planens fönsteraxlar ligga på samma avstånd

¹¹² Altanen n:r 37 på fig. 1.

¹¹³ Se nedan.

från varandra som bottenvåningens på fasaden och att trappan i norra längans västra del på planen går precis ifrån den lilla portalen ungefär mitt emellan kyrkportalerna och västra längan på fasaden.

Josephson¹¹⁴ och alla de författare, som tidigare behandlat de båda ritningarna ha — utan angivande av skäl — attribuerat dessa till Jean de la Vallée. Mot denna attribution tala flera omständigheter: Först och främst att det slottsförslag, som Jean de la Vallée strax därefter (1654) framlade, var av en så helt annorlunda karaktär och att det är svårt att tänka sig förslagen n:o 3 och 4 tillkomna mellan 1649 och 1654 efter de la Vallées stora utländska resa, som de måste vara, om de la Vallée gjort dem. Istället peka nog en del fakta på Tessin d. ä. Han kallades av ett kungl. brev år 1648 tillbaka till Stockholm, och i slottsstaten för följande år finnes, som förut framhållits, en arkitekt upptagen. Vem denne var, kan man visserligen icke direkt säga¹¹⁵, men då den i följande års slottsstat till samma belopp upptagna arkitekten avslöjar sig vara Nicodemus Tessin d. ä.¹¹⁶, synes det troligt, att han varit verksam vid slottet dessa båda år. År 1649 hade således drottning Christina, sedan fångarna avhysts från Smedjegården, i riksrådet framlagt en plan att bygga till slottet, och det redan föregående

år påbörjade ombyggnadsarbetet drevs under 1649 med en oerhörd fart just i de sydöstra partierna, som ju ritningen framför allt sysselsätter sig med, medan den beträffande de västra partierna är ofullbordad. Att planen var den för det stora ombyggnadsarbetet 1649—1650 fastställda, är icke säkert bl. a. av den anledningen, att inga försök gjordes att fullfölja den¹¹⁷. Men den måste, som ovan framhållits, vara gjord i samband med ombyggnaden. Den största sannolikhet talar alltså för att den tillkommit 1649—50 och är av Tessin. På båda ritningarna är slutligen skalan angiven i »Ellen», under det att »Allnar» är den vanliga beteckningen på de av la Vallée signerade ritningarna, en omständighet, vilken man dock icke får fästa alltför stort avseende vid.

Planerna på en radikal ombyggnad övertogos av Jean de la Vallée, den nya slottsarkitekten sedan 1651. Samtliga 1600-tals källor meddela att drottning Christina givit de la Vallée i uppdrag att utarbeta ett ombyggnadsförslag¹¹⁸ men när den första ritningen, översiktsplanen daterad 1654, — om före eller efter Christinas abdikation vet man ej; n:o 5 sid. 62 ovan samt fig. 4. — började närma sig sin fullbordan, hade drottningens intresse för saken svalnat. Hennes under ett par år allt fastare fattade föresats att överge sitt land och sin faders tro mognade

¹¹⁴ a. a. St. Eriks årsbok 1923. Jag har i redogörelsen för slottsgrävningarna i St. Eriks årsbok 1924 även bibehållit denna tidigare attribution, då någon utförligare motivering för en ändring ej där hade sin plats.

¹¹⁵ Kvitto på lönen som enligt slottsstaten utgjorde 750:— dr. smt. (fol. 982, Slottsboken) saknas.

¹¹⁶ Kvitto på lönen för 1650 daterat Stockholm 16 febr. 1651, Slottsboken 1650 fol. 221.

¹¹⁷ År 1651 nedrevs dock östra delen av tornet i sydöstra hörnet (västra delen av tornet bär n:r 36 på fig. 1) enligt explikationen n:r 9 sid. 66 ovan.

¹¹⁸ Schering Rosenhanes berättelse (n:r 45 sid. 82.) Överståthållarens skrivelse till Kungl. Maj:t d. 4 mars 1682, Palmiskiöldska samlingen o. s. v.

samma år, som ritningen blev färdig, till beslut. Redan på sommaren 1653 hade en stor del av konstsamlingarna på Stockholms slott skickats i väg i packlårar till Göteborg för att följa drottningen ur landet, och under slutet av sin regering vistades hon icke heller mycket i Stockholm. Även om uppgiften, att den nye härskaren måste låna upp det nödvändigaste hos adelsmännen för att kunna bebo slottet, verkar något överdriven, så var det dock i en skövlad borg och ett utarmat land han drog in. Och hans ställning var föga lysande. Inom de lägre stånden jäste missnöjet sedan åtskilliga år och adeln försökte utnyttja situationen och tillvälla sig så mycket av makten som möjligt. De polska Vasarne gjorde naturligtvis anspråk på tronen, och förhållandet till de övriga grannarna var icke allt för vänskapligt. Det förefaller, som Carl Gustafs arbete att trygga sin krona och sin maktställning både inåt och utåt lämnade föga tid eller lust övrig att syssla med något större byggnadsföretag, så mycket mer som rikets ekonomiska ställning var en av de första punkterna på hans nydarningsprogram och en av hans första åtgärder nedskrivandet av utgifterna på hovstaten. Till förmälningen med Hedvig Eleonora i slutet av oktober 1654 iordningställdes i största enkelhet översta våningen på västra sidan: För konungen »wåhningen emellan papiste kyrckian och westre fyrkanten»¹¹⁹ d. v. s. de tre små rummen vid gröna gången intill nordvästra fyrkanten (fig. 10 samt fig. 1: rum 1, 2 och 3), för drottningen och »fruentimbret» rummen mellan nordvästra

hörntornet och rikssalen (A—G och O på fig. 10.) Reparationerna voro icke dyrbara. I konungens rum strök målaren Henrich Möller¹²⁰ taket, väggarna, hyllorna och skåpet i skrivkabinettet med »olliegrönt» och »stofferade» med »olliehwit», och i »Kungl. Maj:tz egen cammare» målades taket med »fijnt blå» och dörrarna sirades och gulfärgades. I audienskammaren (det stora rummet) ströks tre fönster och tre dörrar med oljefärg och i Gröna gången slutligen en dörr och en bit av panelen med grönt. Den kungliga sängkammaren försågs med 48 alnar hopsytt läfft¹²¹ »som slogz kringh wäggjarna näst under tacket och sedhan beströcz medh blått». Kring sängen sattes en balustrad av trä med mässingsbeslag upp.¹²² Till fönstren hade man inte råd att bestå annat än papper. I juni hade Möller målat stora och lilla matsalen (rum 22 och 25 på fig. 1.), lilla gången och rådkammaren (fig. 1: 23 och 29) samt de två förmaken (27 och 28) gråa med svarta lister.¹²³ I samband med förmälningen verkställdes naturligtvis en del reparationer och festliga arrangemang under Jean de la Vallées vana ledning, men penningbristen satte stopp för ett uppreparande av prakten under Christinas tid.

Carl Gustafs ställning ljusnade emellertid snart. På riksdagen under våren 1655 visade han sig behärska den inre situationen, och med fjärdepartsråfstens genomförande skulle finanserna bringas i

¹²⁰ Räkning »verifierad» av Jean de la Vallée d. 16 sept. 1654. Slottsbyggningsboken fol. 79.

¹²¹ Slottsbyggningsboken fol. 105.

¹²² Slottsbyggningsboken fol. 87.

¹²³ Slottsboken 1654 fol. 932.

¹¹⁹ Slottsbyggningsboken 1654, sid. 17.

ordning. Mot sommaren kunde stora truppstyrkor sammandragas för att visa konungens makt utåt, och vid den tiden kunde han också hoppas på en livsarvinge och dynastiens fortlevande. Det synes troligt, att han då också på allvar började sysselsätta sig med de från Christinas tid stammande planerna på en slottsombyggnad. I ett brev till Carl Gustaf från Jean de la Vallée skrivet på våren 1655 (n:r 7, sid. 64)¹²⁴ meddelade denne, att han enligt konungens befallning var sysselsatt med en uppmätning av »väningarna» för att sedan göra ett projekt till ombyggnad, men att arbetet utan hans förvällande fördröjdes. Projektet framlades i två alternativa förslag, daterade den 2 december 1656.

Man torde kunna tänka sig en kunglig befallning i stil med den om Riddarholmskyrkans ombyggande (3 juni 1658), att kyrkan »skall just afmätas och twänne desseiner däröfwer fattas, den ena, huru dhet står till at reguleras brukandes till nyttio största deelen af dhet som allaredo ähr bygd, och den andra huru samma kyrkia skulle på bästa sättet af nyo

¹²⁴ Josephson, (S:t Eriks årsbok 1923 sid. 117) daterar brevet 1658—1660. Min datering stöder sig på att brevet ger ett tydligt uttryck åt förhållandena i början av 1655 inför de väntade nedskrivningarna av hovstaten och att det är tämligen uteshutet att Jean de la Vallée efter en flerårig verksamhet på slottet under Carl Gustafs regering skulle behöva fråga om vem som vore hans förman. Kungl. Maj:ts avresa syftar med min datering på resan till Polen. I den senare här ovan uteslutna delen av brevet klagas han över att Riksmarskalken förbjudit honom bygga på en tomt på Ladugårdslandet, som Christina donerat till honom, och begär Carl Gustafs konfirmation på donationen. Konungens välvilliga svar och konfirmation på tomten på Ladugårdslandet erhöi de la Vallée i ett kungligt brev, daterat Dalarön d. 7 juli 1655 (Biographica: J. d. Vallée. Riksarkivet).

obbygt blifwa», som grunden till uppmättningsarbetet och de båda alternativa förslagen 1656.

Avsikten var en successiv ombyggnad av hela slottet. Nödvändigheten att taga endast en bit i taget berodde på att det var omöjligt att skaffa alla ämbetsverken och de enskilda personerna, som bodde på slottet, utrymme på annat håll. I första rummet kom naturligtvis de kungliga våningarna. De gemak, som ställts i ordning för konungen och drottningen vid förmälningen fyllde icke i minsta mån de vid 1600-talets mitt synnerligen hastigt växande kraven på luxuös inredning. Förslagen från 1656 omfattade sålunda en ombyggnad av längorna kring Smedjegården med inredande av de kungliga våningarna där. Men den successiva ombyggnaden skulle ske efter en enhetlig plan och båda alternativen — det ena helt och hållet, det andra med vissa förändringar — ansluta sig i stort sett till översiktsplanen av 1654.

Översiktsplanen 1654 (fig. 4) betecknar det stora genombrottet i slottets historia. På den är den medeltida borgen helt förändrad och grunden lagd — bildligt talat — till det slott, som nu ligger på samma plats. Den gamla borgen slöt sig bakom gravar och bastioner till ett fäste för rikets herre och för staden. Blott på ett enda ställe, i väster, förde en av porttorn väl bevakad vindbrygga över graven. För den nya tiden spelade slottet icke någon roll som fästning. Det skulle vara härskarens praktfulla boning, platsen för lysande fester och preciosa ceremonier. Skotten, som lossades från kärntornet, voro nu endast ackompanjemanget till segerjubel och högtidsfester.

Den mest genomgripande förändringen är på ritningen gjord med norra längan. Visserligen bibehålles den gamla längan oförändrad med sina båda hörntorn (antydta av kvadraterna med de dragna diagonalerna), och den påbyggnad till jämnhöjd med de övriga slottslängorna, som säkerligen är avsedd, var ju redan projekterad i de båda ritningarna från 1650; men till skillnad från dem — och från det dåvarande slottets plan — skall mitt genom längan en portal läggas och framför denna en bro över till Norrmalmstorg (Gustav Adolfs torg). Nyheten kan ju synas obetydlig, men i själva verket innebär den en total nyorientering av slottet i stadsplanen och av plankompositionen: slottet har fått en rektangulär, tämligen symmetrisk plan med längdaxeln i nord-sydlig riktning. De la Vallée har här på papperet skapat, vad de båda Tessinerna sedan skulle fortsätta, fullborda och bygga. Det är visserligen sant, att portalen hos de la Vallée går snett igenom längan, för att från mitten på norra fasaden gå i rät linje mot tornet »Tre kronor» och att bron fortsätter i denna sneda linje, ett förhållande, som gav Tessin d. y. anledning till en mordande kritik i de memorial, med vilka han försökte övertyga Karl XI om sitt projekts överlägsenhet, där den mot slottsfasaden vinkelräta bron och portalen gjorts till huvudsak. Gentemot de nutida framställningar, som liksom Tessins, här se ett stort fel hos de la Vallée måste i rimlighetens namn dock påpekas, att Vallée säkerligen icke tänkt ge det dåvarande Norrmalmstorg den av Tessin d. y. avsedda planen och icke mer än han behövde

känna sig bunden av de förefintliga husen, utan kunde låta den sneda längdaxeln även bli torgets mittaxel. Att bron icke går vinkelrätt mot slottet, är en sak, sam synes ganska tydligt i ritningens lilla skala men som i verkligheten knappast blivit vidare märkbar.

Över mittportalen projekterades ett torn av hörntornens karaktär, antytt genom en liknande rektangel med dragna diagonaler (fig. 4).

Mot väster skulle den andra ståtliga entréen från staden utbildas. Genom en genial lösning kan hela den gamla västra längan här ingå i en buktande barockfasad. Två portaler, symmetrisk ställda, föra in till borggårdarna. I sydvästra hörnet skulle ett torn motsvarande det nordvästra byggas, och på mitten ett, i överensstämmelse med norra längans utformning. Ovanpå den överbyggda graven anordnades en stor öppen plats med en två alnar hög balustrad, buktande symmetriskt med fasaden; den tessinska yttre borggården in nuce! På den öppna platsen skulle en ryttarstaty ha sin plats¹²⁵. Planen var icke, som man förut ansett¹²⁶, alldeles ny. Till Christinas kröning (1650) uppsattes nämligen »emillan slättet och hans excell. rikscantzlerens huuss» en ryttarstaty av trä på en murad sockel, »Gustaf Adolfs conterfey till häst»¹²⁷. Vem som varit skaparen kan icke med dokumentariska belägg påvisas — så-

¹²⁵ Lindblom har i *Fransk Barock- och Rokoskulptur i Sverige*, sid. 13 ff. närmare behandlat denna staty.

¹²⁶ Josephson, *S:t Eriks årsbok 1923*, sid. 133; *Konsthistoriska Sällskapet*s publikation 1922, sid. 99.

¹²⁷ *Slottsboken 1650* sid. 35. Räkning på stocakar, bräder och spik till hästen i *Slottsboken 1651* sid. 45 och 47.

vitt jag vet —, men det torde med mycket stor sannolikhet kunna antagas, att Jean de la Vallée haft detta liksom det mesta till kröningshögtidligheterna om hand. Statyn nedtogs året därpå.¹²⁸

De på västra sidan av den öppna platsen befintliga husen skulle rivras (de gamla husen, slottsgraven o. s. v. äro prickade med tunna linjer på planen, fig. 4) och de nya byggas i linje med fasaden på Axel Oxenstiernas nya hus i hörnet av Storkyrkobrinken. Kvarterets fasad mot norr mellan den nyssnämnda linjen och Västerlånggatan skulle ligga i linje med norra fasaden av slottet.¹²⁹

Den östra slottslängan fick enligt ritningen vid Smedjegården samma bredd som vid stora borggården, och i sydöstra hörnet skulle det fjärde hörntornet resa sig. Under östra längans mittorn skulle en portal föra ut till Logården, där efter utfyllning av stranden en ståtlig rektangulär rännarbana inom tre lägre längor skulle skapas. På insidan av de låga längornas sadeltak skulle sittplatser för borgarna ordnas amfiteatraliskt, och utefter östra slottslängan en balkong för Kungl. Maj:t och gallerier för hovet byggas.

Söder om slottet slutligen skulle en trädgård anläggas i tre olika nivåer »att

¹²⁸ Slottsboken 1651 sid. 55.

¹²⁹ Klemming, Ur en antecknares samlingar, har på sin kopierade karta, där explikationens bokstäver inplacerats, felaktigt dragit kvarterets fasadlinje (PP) ända fram till nordvästra slottshörnet och där utsatt ett tredje P. Josephson (S:t Eriks årsbok 1923, sid. 133) framhåller gentemot Klemming, att linjen mellan kvarters- och slottshörnet markerar terras. Denna linje existerar emellertid icke på originalritningen annat än som en blyertslinje i samband med andra dylika blyertslinjer utvisande Tessin d. y:s planer på ombyggnad, och är troligen av hans hand.

bekvämma sig effter» backslutningen med trappor emellan de olika avdelningarna.¹³⁰ Rörande trädgårdens utbildning — liksom beträffande hela projektet — lämnas i explikationen (avtryckt, som n:r 6, sid. 62) mycket utförliga upplysningar. Ifrån Skeppsbron skulle en gata gå parallellt med södra slottsfasaden utefter trädgårdsmuren upp mot Storkyrkan.

Utformandet av längorna kring lilla borggården kan man bäst studera på alternativ 1 av de båda planförslagen från 1656. Detta alternativ (n:o 8, fig. 5 och 6; den tillhörande explikationen: n:o 9 sid. 65 f.) överensstämmer nästan helt och hållet med planutkastet från 1654. Den enda skillnaden är att galleriet på trumpetargångens plats (C på fig. 5) på 1654 års plan är försett med trappanordningar på såväl norra som södra sidan, under det att 1656 års blott har trappa mot stora borggården. Kring lilla borggården skulle stora delar av det gamla slottet rivras (fig. 6; jmf. explikationen). Östra hälften av gamla rikssalen samt längorna på södra och norra sidan med Trumpetargången och dess fortsättning österut måste bort. Lilla borggården vidgades på så sätt till en i längdaxeln symmetrisk, trapetsformad plats med det gamla kärntornet fristående i mitten. På södra sidan skulle en smal gång (4 på fig. 5) mellan den kungliga våningen och den nya rikssalen byggas. Gången var försedd med ett ovalt trapphus. Det nya galle-

¹³⁰ Josephson anser märkvärdigt nog, att terrängskillnaden icke utnyttjats (S:t Eriks årsbok sid. 134). Trädgårdsanläggningen verkar, fastän naturligtvis i det av platsen betingade ringa omfånget, fullt up to date med samtida utländska.

riet (C, fig. 5.) på norra sidan skulle ha elva arkadbågar åt vardera hållet och upp från stora borggården ledde i bottenvåningen en fritrappa. På sidorna om galleriet skulle de båda till längdaxeln symmetriskt ställda trapphusen ligga (A och B). Det västra med uppgång till rikssalen, ungefär på den gamla trappans plats; det östra helt nygjort med en ståtlig dubbeltrappa upp i de kungliga våningarna. Den halva delen av gamla rikssalen, som skulle stå kvar, förde från trappan fram till den helt nybyggda nya rikssalen i sydvästra hörnet. Av den nya rikssalen och den nya fortsättningen på västra längan skulle en ny mindre gård inramas. De kungliga våningarna skulle förläggas i sydöstra hörnet i längorna omkring Smedjegården.

Genom utbyggande av längorna och genom att taga även den östra slottslängan i anspråk skulle åt den nya kungavåningen, som förlades på samma plats som förut, vinnas ökat utrymme, men också en helt annan plandisposition, som fyllde den nya tidens krav.

Under 1600-talet genomgingo de franska slotten och adelspalatsen beträffande rumsdispositionen en betydande utveckling. De nya umgängesformerna skapade nya krav på boningsrummen; kvinnoemancipationen och andra samverkande orsaker ledde småningom fram till en delning av huset i två ungefär likadant inredda våningar, den ena för husets herre och den andra för härskarinnan. Rummen lades i fil bredvid varandra; de från varandra mera avlägsna kunde efter önskan förenas genom korridorer eller gallerier. Av boningsrummen

var det särskilt ett som förändrades och utstyrdes med en förut oanad prakt: sängkammaren.

Det sägs, att markisinnan de Rambouillet's vacklande hälsa varit orsaken till sängkammarens förvandling i salong. Det hade emellertid långt förut varit vanligt att taga emot visiter sängliggande, och för den franske konungen hade sängen ända sedan medeltiden vid högtidliga audienser och andra tillfällen — lits de justice — tjänstgjort som ett tecken på hans konungsliga myndighet. Ur detta bruk utvecklade sig paradsängen. Den stela hovetiketten övergick under preciositetens inverkan i det stränga ceremoniellet vid konungens eller någon annan hög herres stora och lilla »lever» i hans praktfulla sovgemak, där sängen stod innanför en balustrad, som endast några få utvalda fingo komma inom. Markisinnan de Rambouillet var dock den första i Frankrike, som inredde sitt sovrum med alkov. Alkoven kom snart på modet. I Vaux-le-Vicomte, som byggdes vid seklets mitt, funnos flera »chambres en alcôve», och ett flertal andra adelspalats hade även vid denna tid blivit försedda med den söderifrån hämtade nyheten. Betydelsen av den preciösa »salongen» i hotel de Rambouillet's alkovförsedda sängkammare blev genomgripande för den utveckling, som förde fram till att sovrummet blev husets centrala och praktfullast utstyrda rum.

I förhållande till den i övrigt ganska sparsamma möbleringen i Stockholms slott på Christinas tid var antalet praktsängar påfallande stort. Vid den häftiga eldsvådan 1648, som härjade på sydöstra

sidan, »förbrendes och sönderkastades [!] neder i Smedegården» från fruntimmersvåningarna i den tydligen alltid lika underbara räddningsivern bl. a. icke mindre än elva sängar med himmel. Men några anordningar med skrank eller mellanväggar i den kungliga sängkammaren fanns, så vitt man kan döma av räkenskapernas tystnad, icke. Först till Carl Gustafs bröllop på hösten 1654 då, som nämnts, för övrigt inga större belopp för iordningställande av den kungliga våningen användes, inreddes under Jean de la Vallées ledning ett mera praktfullt sovgemak. »Märthen Swarffuare haffuer swarffuat åtteijo fäm pellare [85 balusterdockor] som kamma kringh om H:s Kongl. May:tz sängh»¹³¹, och mästern Niclas Lindh fick order att påskynda sitt arbete med de förgyllda mässingsknapparna och andra förgyllda beslag till »pelarwärket» (balustrad) omkring sängen.¹³² Och på ombyggnadsprojektet av den 2 dec. 1656 har sovgemaket utbildats till ett franskt praktrum.

Konungaparets gemensamma sängkammare (V på fig. 5 jmf. explikationen n:o 9 sid. 66), som skulle förläggas i södra längan vid Smedjegården, skulle förses med en alkov för sängen och mellanväggen med förmodligen bågformade öppningar. Närmast väster om sängkammaren låg ett kabinettt avsett för drottningens (Y) och på andra sidan ett likadant för konungen (X). Från vardera kabinettet förde en trappa ned till domestikernas rum. Genom gångarna O och Z kunde

man komma direkt från huvudtrappan (B) till de båda kabinetten. Från drottningens kabinettt förde också en dörr direkt till hennes våning, som var belägen i längan väster om Smedjegården; in till konungens (X) låg stora matsalen (L) i sydöstra hörnet och därintill åt norr — på östra sidan av Smedjegården — konungens våning. Genom den »öppna portiken» E kom man från huvudtrappan till drabantsalen (F) och vidare genom ett rum för den uppvaktande adeln in i den stora audienssalen (H); mellan audienssalen och matsalen förde en gång och därbredvid lågo ett par av konungens privata rum och en trappa ned till kansliet. Drottningens våning, till vilken man kom genom gången O skulle ordnas på ungefär samma sätt med drabantförmak (P), audienssal (Q) och de privata rummen (R, S och T). I norra delen av längan mellan lilla borggården och Smedjegården skulle rummen för »fruntimbret» ligga (7, 8 och 9) med en trappa (10) ned till »pigones» våning därunder.

Det andra alternativet (fig. 7 och 8) går ut på att riva ned så litet som möjligt av det befintliga slottet. Det är egentligen bara Trumpetargången och längan mellan denna och kärntornet, som behöva tagas bort för att ge plats för den öppna gången (C) med sina elva arkadbågar och fritrappan framför i överensstämmelse med alternativ 1. Den gamla rikssalen (X) skulle bibehållas oförändrad och användas vid banketter och bröllop. Den nya rikssalen (Y), vilken i likhet med det förra alternativet skulle uppföras i sydvästra hörnet, fick härigenom

¹³¹ Räkning, daterad d. 11 okt. 1654, fol. 87, Slottsbyggningsboken.

¹³² Skrivelse, daterad d. 8 okt. 1654, fol. 86, Slottsbyggningsboken.

en mera hopträngd, kvadratisk form, men blev ändå större än den gamla. Längorna öster och söder om lilla borggården med de båda trapphusen framför skulle bibehållas så gott som oförändrade även ifråga om rumsindelningen (jmf. explikationen). Av den gamla stora matsalen (4) skulle en bit tagas till förmaket (B) vid huvudtrappan. Rummen 2, 3 och 4, den gamla kungliga våningen, skulle eventuellt begagnas till fruntimmersvåning (jmf. alternativ 1). Från den andra trappan (M) skulle man komma direkt till drottningens våning i längan söder om Smedjegården. Det gamla »stengolvet», »fyrkanten» och »röda kabinettet» (28, 34 och 33 på fig. 1.) skulle oförändrade inredas till drabantsal, audiensrum och privat kammare för drottningen (N, O och P på fig. 7). I hörnrummet i sydöstra hörnet (L, fig. 7) kom den kungliga sängkammaren utan alkov men omgiven av kabinett för konungen och drottningen på vardera sidan (K och Q). Öster om Smedjegården skulle konungens rum liksom i det andra fallet ligga — våningen måste i båda fallen helt nybyggas, då den bit länga, som förut fanns, icke sträckte sig upp till översta våningen. Men audiensrummen (G och H, fig. 7) måste enligt alternativ 2 även användas som matsalar. En trappa (T) förde ned i arvprinsens våning och därunder ned till domestikerna; från trappan kunde man också komma till kansliet och arkivet. På södra sidan skulle ett galleri (Z) mellan drottningens audiensrum och rikssalen nybyggas.

Det är klart, att det första alternativet — med dess större frihet i förhållande till

det förefintliga — ger en bättre lösning både ifråga om planen och rumsdispositionerna. Fastän naturligtvis även här bundenheten vid det äldre slottet hindrat en genomförd, modern uppbyggnad, så kan dock planen av konungens och drottningens våningar med sina korridor-system — som dock ha något kvar av »gångarna» runt en kringbyggd mittgård —, försöken till enfillader (genom F, G och H fram mot trönstolen; genom S, Y, V, X och L o. s. v.) i stort sett mäta sig med samtida utländska.

De båda alternativen medfördes enligt — en senare — inskription bakpå det ena (avtryckt under n:o 8, sid. 65) från Stockholm av kommissarien Bengt Hansson Rehnfelt till konungen i Polen. I början av mars år 1657 granskade Carl Gustaf i lägret i Graudentz förslagen och sände i brev den 6 mars dels till Jean de la Vallée och dels till överståthållaren meddelande om att Rehnfelt hemförde en »afriktning» med de av konungen gjorda förändringarna och att medel voro anvisade, varför arbetet i sydöstra hörnet snarast borde påbörjas (avtryckta som n:o 12 och 13 sid. 70). Konungens önsningar rörande ombyggnaden funnos i ett egenhändigt utkast och ett memorial enligt Rehnfelts nyssnämnda uppgift (n:o 8, sid. 66). Båda äro bevarade (n:o 14 och 15, sid. 70 samt fig. 9), sammanhäftade och försedda med Rehnfelts vittnesmål, att de verkligen äro dessa.¹³³

¹³³ Josephson synes ha missuppfattat den av Rehnfeldt skrivna texten (jmf. n:r 15, sid. 71), då han kallar ritningen för »en av Bengt Hansson Rehnfeldt signerad kopia» av en av planerna från 1656 (S:t Eriks årsbok 1923, sid 115).

Carl Gustaf anslöt sig i stort sett ifråga om planen till det vidlyftigare ombyggnadsförslaget, alternativ 1, under det att rumsindelningen i de kungliga våningarna enligt hans önskan delvis borde ske efter alternativ 2, dock naturligtvis med de modifikationer, som bevingades av planen.

Längan mellan lilla borggården och Smedjegården kom sålunda genom tillbyggnaden av sydvästra hörnet (R, S och T på fig. 5) och förläggandet av trapphuset i dessa norra del, att så gott som helt och hållet även i fråga om rumsindelningen överensstämde med det första alternativet (jmf. fig. 5, 7 och 9). Föreskrifterna i memorialet om gamla matsalen och »stengolvet» (4 och N på fig. 7) ha på ritningen (fig. 9) måst av praktiska skäl något modifieras. Det sålunda av konungen fastställda förslaget igenfinnes fullständigt på Jean de la Vallées nästa planförslag, daterat 1658 (jmf. fig. 9 och 15).

År 1657 på sommaren hade arbetena med nybyggnaden i sydöstra hörnet — som jag strax skall återkomma till — enligt de givna intentionerna begynts. Vid den tiden sysslade arkitekten säkerligen också ivrigare med ritningarna. Explikationen (avtryckt som n:r 6, sid. 62) till det första planutkastet (1654) måste, som Josephson¹³⁴ framhållit, dateras efter d. 12 dec. 1656, troligen 1657. Den hör samman med 1654 års plan eller en replik av denna, men kan inte sättas i samband med senare översiktsplaner, t. ex. översiktsplanen fig. 20, som ju också har de gamla kvarteren, broarna, slotts-

graven o. s. v. inprickade, men som huvudsakligen tar med trakten norr om slottet och slutar omedelbart söder om det. Explikationens uppgifter stämde helt och hållet med 1654 års plan men några bokstäver äro ej på planen utsatta. Det synes alltså troligt, att en replik, som senare förkommit, samtidigt med explikationen förfärdigats. I slottsräkenskaperna för år 1661 finnes en räkning från den franske bokbindaren Jacques Morell, som på överståthållarens befallning »underfodrat» »Walmarsöes och Stockholms afrijtningh och nyie dessein» av de la Vallée med tre alnar lärft och fiskben.¹³⁵

Denna plan finnes, så vitt man nu känner, ej bevarad. Schering Rosenhane meddelar i sin berättelse 1663, att Carl Gustaf satt sin namnteckning på de la Vallées ritning, en uppgift, som sedan går igen hos alla skribenter, vilka använt sig av Rosenhanes berättelse. Det är således möjligt, att den samtidigt med explikationen utförda repliken av översiktsplanen försetts med konungens namn och sedan förkommit — någon ritning med Carl Gustafs approbation finnes ej. Den tycks i så fall ganska snart ha förkommit; redan på 1680-talet är någon approberad ritning ej känd, och de la Vallée hade säkerligen icke behövt låta Rehnfeldt intyga på de ovannämnda ritningarna, att de av Carl Gustaf godkänts, om den approberade ritningen då funnits.

De la Vallée höll vid tiden för explikationens författande även på med uppmätning och projekt till rumsindelning i de undre våningarna i hela östra längan.

¹³⁴ S:t Eriks årsbok 1923, sid. 114.

¹³⁵ Slottsboken 1661, sid. 104 och fol. 348.

Tre dagar efter Carl X Gustafs ankomst till Göteborg från den stora och betydelsefulla segern över Danmark, lät han i brev av d. 26 mars 1658 kalla till sig Jean de la Vallée, som skulle medföra slottsritningarna, för att slutgiltigt behandla ombyggnadsfrågan. (N:o 18, sid. 72). Resultatet av överläggningen föreligger i det kungl. brevet d. 3 juni med »instruktion» för Vallée (n:o 19, sid. 73), de fyra planerna, daterade 1658 (n:o 20—23, sid. 73 samt fig. 12—15) samt den till dessa hörande explikationen (n:o 24, sid. 74). Instruktionsen, som tydligen tillkommit sedan ritningarna blivit färdiga och gillats, är att betrakta som konungens konfirmation av förslagen.

Planen (fig. 15) är densamma som förut fastslagits (fig. 9). Rumsindelningen i de kungliga våningarna — översta våningen på sydöstra sidan — är också, som nyss påpekats alldeles överensstämmande med planen från mars 1657 (fig. 9), men den omfattar nu även östra längans norra del. Mellanväggarna skulle här förbliva orörda (jmf. fig. 1). Den gamla balettsalen blev »sahl till extra ordinarie» (n:o 6 på fig. 15) med tillhörande kammar och kabinetter (7 och 8), och i själva hörntornet, nordöstra fyrkanten, skulle biblioteket inredas (n:r 9 på fig. 15).

I de övriga våningarna i östra längan skulle ämbetsverken förläggas. Två trappor upp från stora borggården och Smedjegården räknat skulle Rikskansliet ligga.

Vid ombyggnaderna på 1640-talet hade lokaler för detta ämbetsverk inretts i samma vånings norra del, under rummen 38—43 på fig. 1, dit Kansliet då flyttade

från mellanvåningen i slottets nordvästra del. Enligt 1658 års plan skulle utrymmet nu fördubblas. Från huvudtrappan (D på fig. 15) kom man genom gången i våningen under F (fig. 15.) till det stora förmaket A (fig. 14) genom ett mindre förmak (B) eller en kammare (C) till rådkammaren (D, på fig. 14). Konungen gick genom löntrappan i södra hörnet ned till rådkammaren och till sina båda privata, välvda rum (H).

I våningen en trappa upp skulle södra hälften upptas av Riksarkivet (E—G på fig. 13) och den norra av Räknekammarens bokhålleri och revision. Bottenvåningen (Fig. 12) slutligen skulle helt och hållet disponeras av Räknekammaren. Denna låg förut i bottenvåningen i västra längan vid stora borggården och Riksarkivet i bottenvåningen under stora altanen (n:o 37 på fig. 1) vid Smedjegården. Enligt förslaget skulle båda verken erhålla betydligt ökade utrymmen. Om alla deras rum för olika ändamål och tjänstemän, i stället för de trånga och få »brädecamrar», som fått vara tillräckliga i det gamla slottet, behöver jag ej närmare tala, utan kan hänvisa till explikationen och avbildningarna. En ganska lustig uppgift förtjänar dock understrykas: De tvenne kamrarna (F) i Riksarkivet, vilka äro avsedda »för unga herrar som studera i the gamla handlingar». Det torde vara första gången, som tanken på en läsesal framfördes. Förutom de båda nämnda trapporna, huvudtrappan för enad med längan genom gångar samt konungens löntrappa, funnos två stycken trapphus genom de tre nedre våningarna i östra längan.

Som belöning för det utförda arbetet erhöll Jean de la Vallée genom ett kungligt brev den 5 juni 1658¹³⁶ en årlig livstidspension på 100 tunnor spannmål. Samma dag lämnade Carl Gustaf åter Sverige för att, som det troddes, göra upp räkningen med fienderna söder om Östersjön.

Genom det kungliga beslutet den 3 juni 1658 voro ombyggnadsplanerna för östra längan, sydöstra hörnet samt översta våningen i längorna kring lilla borggården fastställda. Den norra och den västra längan hade däremot icke alls varit föremål för några närmare undersökningar. I instruktionen den 3 juni (avtryckt som n:r 19, sid. 73) fick Jean de la Vallée befallning att göra en dessein på alla de övriga våningarna »såsom the nu äre beskaffade», d. v. s. en uppmätning; där-efter skulle ombyggnadsförslag framläggas på »samma våningars rätta fördeelande och regulerande». Arbetet härmed och arbetena på bygget i sydöstra hörnet hindrades och fördröjdes emellertid av det nya, olyckliga danska kriget. När uppmättningsritningen av hela den översta våningen med den tillhörande explanationen (n:o 28, fig. 1 samt n:o 29) äntligen blev färdig den 17 mars 1660 hade Carl Gustaf redan för mer än en månad sedan lämnat det jordiska.

Jean de la Vallées första utkast till en ombyggnad, översiktsplanen av år 1654 (fig. 4) stödde sig icke på några uppmätningar i detalj och var icke genomarbetat (jmf. fig. 20). Om man t. ex. tar i betraktande platsen framför norra län-

gan, finner man, att brohuvudet skulle utvidgas till en halvrund plats. Men någon lösning av nivå problemen i samband med mittportalen, som förde genom norra längan till den oerhört mycket högre liggande stora borggården, innebär detta vidgade brohuvud icke. De efter ett genomfört uppmättningsarbete uppgjorda planerna framläggas, som ovan sagts, den översta våningen i sydöstra hörnet 1656, hela östra längan och sydöstra hörnet samt översta våningen av längorna kring lilla borggården 1658 och slutligen pågår uppmätningen av norra och västra längorna 1658—1660. Men i stort sett ansluta sig de genomarbetade ritningarna till det första utkastet. Alla de nu kända ritningarna från perioden 1654—1660 äro planer, ett onekligen ganska frappant faktum. Det är ju möjligt, men icke säkert, att fasadritningar funnits och senare förkommit. Troligt är väl, att fasadskisser av de la Vallée till de påbörjade nybyggnaderna i sydöstra hörnet existerat, men arbetena hann aldrig så långt, att ens detta nödvändigt behöver antagas. Förhållandet får kanske sin rätta belysning från en annan offentlig byggnad i Stockholm, vid vilken Jean de la Vallée vid denna tid var verksam, Riddarhuset. Vid de la Vallées tillträde som arkitekt 1656 hade redan riddarhusbygget framskridit ganska långt. Rörande de viktiga förändringar av fasaden, han tänkte genomföra, fanns emellertid ännu 1659 blott skisser, och först efter skarpa påminnelser av Gustaf Bonde avlämnades i januari 1660 en fasadritning.¹³⁷ Utan att gå till sådana orättvisa

¹³⁶ Kungl. brev Göteborg 5 juni 1658 till Jean de la Vallée samt till »Cammaren», Riksregistraturet.

¹³⁷ Upmark: Valda skrifter, sid. 233.

överdrifter i bedömandet av de la Vallées verksamhet som Sirén¹³⁸, vilka sedan av andra upprepats, så torde man dock kunna påstå, att hans mångfrestande arbetslust och det otal uppgifter han samtidigt var sysselsatt med fördröjde ritningarnas färdigblivande — det som fördröjde bygandet var i allmänhet penningbristen — och att han hellre tyckes ha gjort plan- än fasadritningar.

Under åren 1655 och 1656 utfördes i slottet endast en del smärre reparationer. På hösten 1655 inreddes en barnkammarevåning och en sängkammare åt drottningen »förmåhlades och förgylldes med nya färgor och guld» av Jacob Blom och försågs bl. a. med 21 st. änglahuvuden.¹³⁹ Av flera skäl synes det troligt att drottningen nu — efter Maria Eleonoras död i mars 1655 — inflyttade i våningarna på sydöstra sidan och att det var här som sängkammaren (i översta våningen) och barnkammarevåningen (i våningen inunder, under rummen 29—33 på fig. 1) inreddes.

Genom de båda ovannämnda breven den 6 mars 1657 gav Carl Gustaf order om igångsättandet av arbetet i sydöstra hörnet. Av Stockholms lilla tull och accis gick d. 25 april 2400 dr. smt. och den 24 juli ett lika stort belopp till slottsreparationen.¹⁴⁰ På våren upphandlades materialier.¹⁴¹ Den 25 maj började grävningarna för grundvalen »under fyrkantten». Härmed avses säkerligen nybyggnaden i själva sydöstra hörnet (se fig. 6 och 8)

samt sträckmuren (vid 17, fig. 6) i liv med östra längans ostfasad.¹⁴² Den utskjutande östra delen av tornet hade ju börjat rivras 1651, men stod tydligen delvis ännu kvar; dess västra del, som stötte intill stora altanen och kungliga våningen på sydöstra sidan lämnades troligen med avsikt kvar för att ingå i nybyggnaden (n:o 36 på fig. 1. Murmästarna arbetade enligt dagsverkslistorna på grundvalen i »Håltornet»). Arbetet med uppmurande av grunden pågick t. o. m. den 23 aug. Man hade då hunnit till sockeln. Bland materialleveranserna under veckan 16—23 aug. finnas 41 alnar »sandsteenslist till affsatt kring fyrkantenn» upptagna. Till muren hade under året åtgått omkr. 8000 murtegel och 1000 st. sandsten förutom listen. Arbetet hade utförts av murmästarna Anders Fisker, Lars Greelson och Peder Andersson samt ett tjugotal hantlangare. På order av underståthållaren Udde Ödla övertäcktes den nya muren under sista veckan i augusti med ett tak av bräder som skydd under vintern.¹⁴³

I sitt brev till konungen den 15 aug. (n:o 16, sid. 71) kunde överståthållaren alltså meddela att ombyggnaden börjat och att grundval blivit lagd. För fullföljandet av ombyggnaden blev det emellertid nödvändigt att så småningom utrymma våningarna i längorna kring Smedjegården. Från augusti 1657 finnas också en plan av Jean de la Vallée att för drottningens och arvprinsens räk-

¹³⁸ Sirén: Gamla Stockholmshus I, sid. 45.

¹³⁹ Slottsboken 1655, sid. 87, 1180 och 1181.

¹⁴⁰ Slottsboken 1657, sid. 44.

¹⁴¹ Slottsboken 1657, sid. 95 ff.

¹⁴² I dagsverkslistorna, sid. 413 ff. i Slottsboken talas hela tiden om nybyggnaden i Logården.

¹⁴³ Slottsboken 1657, sid. 107 och 469.

ning inreda översta- och mellanvåningarna på västra sidan (n:o 17, sid. 71 samt fig. 10 och 11). Drottningens sängkammare (N) skulle anordnas med alkov och bakom den förde en gång (3) och en trappa ned i prinsens våning. De la Vallées förfrågan om till denna reparation finge användas av medlen för ombyggnaden på östra sidan torde icke ha stött på något principiellt hinder, då pengarna användes bl. a. till reparation i trädgården vid S:t Jakob under året. Men nyinredningen på västra sidan blev i alla fall aldrig av. Orsaken var kanske den fruktan för pesten i Stockholm, som föranledde riksrådet vid sammanträdet d. 10 aug.¹⁴⁴ att fatta beslut om drottningens och tronföljarens avlägsnande från huvudstaden och kollegiernas förflyttande till Nyköping eller Uppsala. I den senare, här ovan (n:o 16, sid. 71) ej meddelade delen av överståthållarens brev den 15 aug. omtalar han för konungen att hovet för pestens skull måste flytta till Nyköping, och vid rådssammanträdet d. 18 aug. slutligen meddelades att drottningen och prins Carl samma dag skulle avresa till Grips-holm och att nästa riksråd skulle hållas i Nyköping. Frågan om inredandet av våningen på västra sidan upptogs ånyo på våren 1659. I ett brev från Jean de la Vallée till ståthållaren för drottningens livgeding Daniel Uttermarck (n:o 26, sid. 75), där arkitekten sökte få medel till reparationen från livgedinget, meddelade han också att konungen (i Kronborg) godkänt den av honom ditsända ritningen. Penningar erhöles från Ut-

termarck¹⁴⁵ och arbetet sattes i gång. Den rumsfördelning, som nu gjordes, var emellertid icke alldeles i överensstämmelse med planen från aug. 1657. Rummen M, N och L på denna (fig. 11) hava på uppmättningsritningen från 1660 (fig. 1), som visar västra längan efter 1659 års ombyggnad, icke givits projektets form. De motsvarande rummen (8, 9 och 10 på fig. 1) överensstämma i stället närmast med utseendet före den tilltänkta ombyggnaden (E, F, G på fig. 10). Ombyggnaden genomfördes alltså i betydligt mindre omfång, fastän vissa förändringar naturligtvis vidtogos, t. ex. gången till trappan. Mellanvåningen (A—N på fig. 1; under rummen 1—6 i översta våningen), kom emellertid aldrig att bli prins Carls. Redan på hösten 1658 hade det varit på tal, att underståthållaren Udde Ödla borde beredas bostad på slottet. Men konungen motsatte sig i brev den 24 aug.¹⁴⁶ planen, att låta hovskräddaren Johan Leyoncrona lämna den våning i västra portuset, som han redan på Christinas tid flyttat in i från sydöstra hörnet, åt underståthållaren. På hösten året därpå, då överståthållaren i konungens ären-

¹⁴⁵ Slottsboken 1659, sid. 146: »Ehuruwål Hens: May:ttz wår allernådigste drottningh haf:r in Maj 1659 igenom ståthollaren — — — Uttermarck låtit lefwerera och förskiuta uthaf Gripzholms Leibgedingz medell till högstbe:te Hennes May:ttz wåhningers reparation på Stockholms slott emellan wåster fyrkantten och Richzsahls trappan nembl: 913 d:r 17 öre kopp:r m:tt, hwaruppå för detta een serdeles rechningh till wålbe:te h:r Uttermarck öfwer gifwin åhr. Men alldenstund berörde penningar icke kunne fyllest giöra till be:te wåhningars reparation, dy haf:r man måst taga af slottzens cassa och östre dels medel 64 d:r 15 1/5 öre silf:r mynt — — —»

¹⁴⁶ Kungl. brev R. A. Avtryckt ovan n:r 25, sid. 75.

¹⁴⁴ Rådsprotokollen 1657, fol. 310. R. A.

den befann sig utomlands, klagades över det oeffterrättliga tillståndet, att alltså ingen av ståthållarne befann sig på slottet (n:o 27, sid. 76; brev från överståthållaren d. 28 sept.). Till följd härav flyttade Udde Ödla i stället för prins Carl på hösten 1659 in i mellanvåningen i nordvästra hörnet.

Arbetena på nybyggnaden i sydöstra hörnet fortsattes naturligtvis under åren 1658 och 1659. Under tiden 13 juli—19 sept. 1658 pågick byggandet av muren i Logården. Härtill användes bl. a. 29000 sten murtegel¹⁴⁷, 430 st. samt 32 aln. sandsten och 2600 st. valvsandsten.¹⁴⁸ Mellan den 19 och 26 sept. övertäcktes den nya muren liksom föregående år av ett brädtak och även vindspelet försågs med ett skydd, ett »kuhrtaak»¹⁴⁹. På hösten började omkr. 25 st. soldater gräva grunden för den nya muren i Smedjegården, genom vilken östra längan söderut skulle få samma bredd som dess norra del (se fig. 6 och 8). På grund av slutningen måste där i samband med grävningarna spåntas.¹⁵⁰ Schaktningen för grundvalen i Smedjegården fortsattes hela hösten och vintern in på det följande året.¹⁵¹ I mitten av april 1659 hade grävningen hunnit så långt att grunden den 17 april kunde börja läggas, och arbetet med muren, som under murmästaren Anders Fischers ledning sysselsatte omkr. 5 murgesäller, ett tjugotal soldater och

lika många hantlangare, fortsattes ända till den 27 nov.¹⁵² Detta år åtgick jämte bjälkar, stockar, bräder o. s. v. omkring 10000 st. sandsten hämtade från Sidö, Nääs och Frötuna.¹⁵³ Byggandet hade nu äntligen kommit i litet raskare takt, och vid årets slut torde man ha hunnit upp till sockelhöjd. Då kom plötsligt ett nytt och oväntat hinder i vägen: konungens död den 13 febr. 1660.

Den politiska och ekonomiska situationen var, som ett av riksråden i förmyndarstyrelsen senare påpekade, trots Carl Gustafs lysande bedrifter och segrar vid hans död ganska vansklif. De ständiga krigen hade omintetgjort försöken att bringa finanserna i ordning. Konungens testamente rörande riksstyrelsen förkastades efter en del stridigheter mellan stånden på riksdagarna i Göteborg och Stockholm 1660, och på hösten samma år under den pågående riksdagen anlände drottning Christina till huvudstaden, där hon tog in i en del av sin gamla våning på slottet (25—34 på fig. 1), för att göra sina anspråk på kronan gällande. Men svårigheterna ordnades bättre och snabbare, än man kunnat vänta. Den nya riksskattmästaren, Gustaf Bonde, försökte lojalt om än icke med samma nit som den först valde, av adeln illa sedde och ratade, Herman Fleming, fullfölja fjärdepartsräfsten. De första åren på 60-talet gingo också helt i sparsamhetens tecken med stora avbetalningar på statsskulden men i övrigt så stora inknappningar i utgifterna som möjligt och till slottets re-

¹⁴⁷ I juli, Slottsboken 1658, sid. 60 och 292.

¹⁴⁸ 10 aug.—9 sept. Slottsboken, sid. 35—41, 292 och 298—302; valvsandstenen kom från Frötuna.

¹⁴⁹ Slottsboken, sid. 380.

¹⁵⁰ Slottsboken, sid. 398: »Timbermän som hafwa gjort stödh emoth jordhbackan.»

¹⁵¹ Slottsboken 1659, sid. 48, 52 ff.

¹⁵² Slottsboken 1659, sid. 68 ff. samt sid. 450 ff.

¹⁵³ Slottsboken 1659, sid. 41—43 och 48 ff. samt 354.

paration inga anslag alls. Ombyggnadsarbetet fick ligga nere; men bara tills vidare. Planen övergavs icke. Så fort förhållandena medgävo, skulle det påbörjade verket fullbordas i enlighet med de fastställda ritningarna.

Under de tre första åren av 1660-talet förekommo endast en del smärre reparationer. Bron över vallgraven vid västra porten genomgick på våren 1660 en ombyggnad och försågs bl. a. med tio nya »swarf Wade pelare» samt rödfärgades.¹⁵⁴ För drottning Christinas inflyttande i »söder fyrkanten» gjordes där en del hyllor och skrank.¹⁵⁵ Men de största arbetena voro förbundna med de tillfälliga anordningarna för konungens begravning. I slottskyrkan uppbyggdes ett praktfullt castrum doloris, vars utseende vi känna genom Dahlbergs bild i Pufendorffs historia och genom samtida beskrifningar.¹⁵⁶ Det synes vara tämligen troligt, att Jean de la Vallée, som attesterat och undertecknat alla materialleveranserna — bl. a. 8450 st. tegel¹⁵⁷ —, stod för dessa arbeten. En hel del av de i Jean de la Vallées memorial 1660 (avtryckt som n:r 29 sid. 79) påpekade bristerna upphjälptes under åren 1661 och 1662. Lagning av taken pågick båda åren (jmf kungl. brev 6 okt. 1662 n:r 43 sid. 81) och tornet Tre kronor försågs med nytt taklag och koppar.¹⁵⁸ I en lång och utförlig — av de la Vallée attesterad — räkning har kopparslagaren Christian

Siegell skildrat de vedermödor, som voro förbundna med arbetet. »Aldenstund torne arbete är et långsampt arbetes», ansåg han skäligen taga 52 d. smt för sitt arbete, »och emedan Rijkzäplet medh korset icke wore rött till förgylningen slagne altså måste jagh medh stoor möda och arbete stycke från stycke ifrån hwar anan taga sedan det samma opsmijda bränna och planera sättes derföre till ringeste» 50 d. smt. En ny knapp sattes också in under de tre kronorna. Järnen uppe på tornet målades röda och gula enligt räkning från »sahl. Jacob målares högt bedröfuat enkia.» Allt tillbehör till vitlimning av Tre kronor fanns enligt Andreas Fischers uppgift på våren 1663 i förråd (n:r 46 o. 47, sid. 84), och arbetet utfördes också detta år enligt hans förslag.¹⁵⁹

De la Vallée hade ju i sitt memorial 1660 påpekat, att alltför vidlyftiga reparationer för slottets vidmakthållande voro meningslösa, om den påbörjade stora ombyggnaden snart skulle fullföljas, vilket han tycktes ta för givet. Hans mening delades av regeringen, och 1663 upptogs ombyggnadsplanen ånyo. Överståthållaren, Schering Rosenhane, inlämnade vid riksrådssammanträdet den 23 mars d. å. en ämbetsberättelse¹⁶⁰ (delvis avtryckt som n:r 45 sid. 82 ovan), vari medel begärdes till fortsättandet av slottsbygget. Berättelsens överdrivna svartmålning av de rådande förhållandena måste ses mot bakgrund av svärig-

¹⁵⁴ Slottsbyggningsboken 1660, fol. 2 ff.

¹⁵⁵ Ibidem, fol. 328.

¹⁵⁶ Rålamb kap. IV § 9 S:t Eriks årsbok 1913, sid. 53.

¹⁵⁷ Slottsbyggningsboken 1660, fol. 330.

¹⁵⁸ Slottsboken 1662, sid. 46, 178; fol. 605, 616, 672 och 677.

¹⁵⁹ Slottsboken, sid. 21 och 194.

¹⁶⁰ Riksrådsprotokollens uttryck (Gustafssons protokoll 1663, sid. 258), Sch. Rosenhane levererade en bunden bok där allting var infört som vidkom hans arbete, synes med säkerhet syfta på ämbetsberättelsen, som med alla sina bilagor utgör en stor, tjock bunden bok.

heten att få pengar från den sparsamma riksskattmästaren. Redan i december 1662 eller januari 1663 synes riksrådet ha beslutat, att inkomsterna av tobakshandeln skulle gå till slottets reparation. Vid sammanträdet den 28 jan.¹⁶¹ sökte riksskattmästaren emellertid kullkasta beslutet: pengarna borde istället »emplojeras till staten hvilket synes nödigare vara än det andra». Rikskanslärn, vilken väl som vanligt varit den drivande kraften ifråga om byggnadsanslaget, tog i med synnerlig skärpa häremot; det syntes honom underligt, att man icke skulle hålla fast vid det, som »in pleno senatu» var resolverat. Vid riksrådets slutliga behandling av frågan den 7 april¹⁶² hade man rörande slottsreparationen dels det utförliga förslaget med kostnadsberäkning, daterat den 16 mars och upprättat av murmästaren Andreas Fischer, dels också memorialet av den 6 april¹⁶³ till sitt förfogande. Den viktigaste punkten i dessa båda sistnämnda samt Schering Rosenhanes förslag var naturligtvis fortsättandet av byggningen i sydöstra hörnet. Överståhållaren hade begärt 10000 d. smt till »byggningsväsendet» och anhållit, att soldaterna av gårdsfanan i enlighet med det kungl. brevet d. 3 juni 1658 skulle få användas vid arbetet. Riksrådet beslöt att fasthålla vid föregående

års stat, men till slottets och Valdemarsöns byggning anordnades dessutom 7000 d., och slutligen fastställde man »at kongl. resol. af dato den 3 jun. 1658 beläggande slots arbetet gifwen la Valle uthi dee 6 puncter här effter skall observeras».

Den gamla planen i hela dess omfattning togs alltså åter upp. Redan vid riksrådssammanträdet d. 26 febr. 1663 beslöt man avråda sekreteraren Skunk från att bebygga sin tomt vid Bollhuset¹⁶⁴, då en del av den enligt de uppgjorda förslagen skulle tagas i anspråk av det nya slottskomplexet¹⁶⁵. Skunk överlämnade då mot vederlag sin tomt till kronan¹⁶⁶, och genom ett kungl. brev (avtryckt i Utredningar etc., Bil. A., sid. 53) d. 11 juli 1663 donerades den del av tomten, som skulle bli över, sedan desseinen genomförts, till riksrådet Gustaf Banér. Någon ordentlig reglering i enlighet med slottsritningen tycks emellertid, som i Utredningar rörande statens mark etc. framhållits, icke ha verkställts, ty långt senare blev det åter krångel med nybyggnader på tomten, som närmare skall beröras i en följande översikt.

Av det planerade stora nybygget i slottets sydöstra del blev det emellertid detta år ingenting. I stället inriktades arbetet på reparationer i det inre, vilka i synnerhet i de kungliga våningarna blevo genomgripande. Som vi minnas hade de tilläm-

¹⁶¹ Riksrådsprotokollen 1663, sid. 5 (Gustafsson).

¹⁶² Riksrådsprotokoll 1663, fol. 105 (Franc).

¹⁶³ Jacobssons (i Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1896) förmodan, att memorialet skulle vara av de la Vallée, synes knappast trolig, då ju Tessin vid denna tid övertagit slottsarkitektsysslan. I riksrådsprotokollet d. 7 april omtalas visserligen, att ett de la Vallées memorial upplästes, men detta var i samband med frågan om »Carl Gustafs graf» och rörde troligen denna eller manufakturerna.

¹⁶⁴ Om tomtens utsträckning och olika ägare se Utredningar rörande statens mark och tomter II, sid. 12 och 13.

¹⁶⁵ Riksrådsprotokollen, sid. 125 (Gustafsson).

¹⁶⁶ Riksrådsprotokollet den 30 mars 1663, sid. 273 (Gustafsson). I Utredningar etc. II sid. 12 synes en sammanblandning av en äldre regleringskarta och Jean de la Vallées slottsplan ha ägt rum.

nade omändringarna i dessa under Carl Gustafs regering på grund av de alltför knappa anslagen icke alls kunnat genomföras. För de ombyggnader, som nu ägde rum i enlighet med tidens smak och kanske också med utgångspunkt i förslagen från 1650-talet, stod Jean de la Vallée ej längre som ledare. Hans plats hade övertagits av Tessin. Åt konungen inreddes översta våningen i västra längan och åt änkedrottningen den gamla våningen på sydöstra sidan. Under 1661 och 1662 hade några smärre reparationer ägt rum i de kungliga våningarna. Då hade t. ex. en »pall» gjorts under och kring konungens säng och »galleriet» kring sängen förgylldes av »Jacob Andersson, pictor» med 54 böcker fint guld¹⁶⁷. Till änkedrottningens systems ankomst gjordes bl. a. Blå kabinettet (rum 35, fig. 1) i ordning: Jacob Andersson gjorde rent förgyllningen i taket och renoverade den blåa färgen på väggarna¹⁶⁸.

År 1663 inreddes det stora nordvästra hörnrummet (rum 4 på fig. 1) till konungens matsal. Spisarna lagades, »pallar» sattes nedanför fönstren. Vid salens södra vägg byggdes en musikantläktare. Timmermännen »stäljde» av bjälkar de »rundha pelarna» och svarvaren Christian Bleke förfärdigade till läktaren 14 st. »skafftessimszer (?) och kapteler». På läktaren, i taket och på väggarna i salen klistrades till målningen oblekt lärft; 118¹/₂ alnar användes på detta och andra av konungens rum. Måns Andersson Carlinus målade »den store listen uthi vestra firkantige matsalen up under taket medh

fruckt festoner och bokstefuer uti åttskillige colleur — —»¹⁶⁹ och »musicanternas spelebenck med grå och gult och blå under tacket sampt på alla sidor med zerater effter uthugit maner sampt pelarne medh oliefergia grå marmelerat.» De tre dörarna — »emellan bådhe spiserna» (se fig. 18), »åt kongens sengekammer» samt »åt stora gången» — strökos alla i ekfärg. De två spisarna blevo »blyvitzgrå», och »nedan omkringh wid golfuet» målades väggarna grå. Utmed väggarna hängdes tapeter. I »långa gången»¹⁷⁰ framför konungens förmak gjordes 4 bänkar för vaktten. En pall gjordes till sängkammaren »under och rundt kringh» sängen och en till audienssalen. Den »fransöske» sängen och balustraden kring denna reparades av hovsnickaren Lukas Meilandt. Till balustraden gjorde Christian Bleke 22 st. nya »spitzer» som sattes mellan »pelarne». Balustraden ströks först med vitt, varpå den förgylldes och försågs med röda rosor, enligt räkning från Jacob Anderssons änka, som också målade spisen och en dörr i vitt och rött samt två bänkar och två stolar i rött. Väggarna i sängkammaren strök Måns Andersson röda »nedhan om kringh thet röda klädet.» Samme man färgade »det lilla kabinettet medh hu[i]tt[?] och gula streck» och i konungens »studerekammar»¹⁷¹ medh gult och blå och gråå» samt lister och dörrar i ek-

¹⁶⁹ Rörande reparationen i konungens våning: Slottsbooken 1663, sid. 160—168, 179—189, 557, 616—623, 647, 649, 653, 654.

¹⁷⁰ Förmodligen gången i västra längan utefter borggårdssidan, fig. 18 och 1.

¹⁷¹ Fig. 18, troligen rummet närmast öster om nordvästra fyrkanten (3 på fig. 1); söder om fyrkanten lågo förmodligen i tur och ordning ett av förmaken, ett av kabinetten, sängkammaren, audienssalen.

¹⁶⁷ Slottsbooken 1661, sid. 236, 418 och fol. 478 samt 1662, fol. 580.

¹⁶⁸ Slottsbooken 1661, sid. 386.

färg. Jacob Anderssons änka målade dessutom ett förmak och en kammare därintill i vitt och grått och i »Hans Kongl. Mayestetzs kabinät» rött tak och cinnoberlister på spisen. Till det följande året återstod ännu en del smärre arbeten¹⁷². Lukas Meilandt förfärdigade »stora pappersrahmar», som sattes upp i flera av rummen, och Görgen Hille, vilken även tjänstgjorde som teatermålare, målade panelen i konungens förmak »gråt medh krantzar» samt tre dörrar med »blåfelder och ålige ferga roosor, uppå huar döör 36 stycken».

I början av 1660-talet hade biblioteket provisoriskt inhysts i Gröna gången. Platsen synes emellertid — av den målade skildringen i det k. brevet d. 6 juli 1661 (n:r 42, sid. 81) att döma — varit föga lämplig som bibliotekslokal. Redan i memorialet 1660 (n:r 29, sid. 76) framhölls ju, att såväl taket som fönsterna voro synnerligen trasiga och snarast tarvade reparation, men det arbete som därmed 1661 utfördes¹⁷³ blev icke så omfattande, och taken voro enligt de båda ombyggnadsförslagen (n:ris 46 och 47) och den kanske något överdrivet drastiska skildringen i överståthållarens ämbetsberättelse trots lagningarna ännu 1663 i ett miserabelt skick. Detta år kom emellertid biblioteksfrågan upp på allvar. I memorialet av den 6 april (n:r 47, punkt 19) togs Jean de la Vallées plan¹⁷⁴ att inreda biblioteket i nordöstra delen av slottet upp, och arbetet sattes omedelbart i gång, nu naturligtvis under Tessins ledning — han nämnes i det k. brevet den 14 mars

1664 (n:r 50, sid. 87), och han har attesterat de flesta räkningarna (bibliotekarien E. Gripenhielm har attesterat en del).

Bräder inköptes¹⁷⁵, nytt golv lades. I ballettsalen, där husgerådssakerna hade inrymts, byggdes en brädvägg, så att dessa fingo plats i södra delen av salen, under det att den norra delen och troligen även de norr om ballettsalen belägna rummen inreddes till bibliotek. Ur »Hans Kongl. May:tz bibliotek innanför västra fyrkanten framför Gröna gången» nedtogs 131 st. hyllor, och arbetet med att flytta hyllor och göra om dem fortsatte det följande året, då det huvudsakliga inredningsarbetet i nordöstra hörnet ägde rum. Enligt ett mellan Lukas Meilandt, som hade det mesta arbetet om hand, samt underståthållaren, sekreteraren Gripenhielm och Nicodemus Tessin slutet kontrakt skulle den förstnämnda för arbetet i »Kongl. May:ttz bibliotek uthj norre fyrkanten här på Stockholms slätt medh hyllor pellare och all tilbehör» erhålla 800 d. s. m. Klensmeden Lorentz Arfwidsson förfärdigade ett »gallerij» runt om biblioteket. »Conterfeirn» Andreas Lorentz förgyllde listerna och marmorade det övriga på »en ottokantigit piramit» och marmorade dessutom 19 pelare och alla »kråkstenarna», vilka sistnämnda dessutom förgylldes. Med Görgen Hille hade kontrakt om allt det andra målararbetet ingåtts. De ursprungligen kontrakterade färgerna, guld och grönt, förändrades sedermera till guld

¹⁷² Slottsboken 1664, sid. 158—160, 175—177 samt fol. 465 och 494.

¹⁷³ Slottsboken 1661, sid. 220.

¹⁷⁴ Planen av översta våningen och explikationen 1658, n:r 23 och 24 samt fig. 15.

¹⁷⁵ Rörande biblioteket: Slottsboken 1663, sid. 42, 167, 192, 208, 223 och 245; Slottsboken 1664, sid. 180—182, 203, 205, samt fol. 426, 428, 464, 465, 479, 483, 485, 490, 493; Slottsboken 1665, fol. 409.

och blått. Upptill och nedtill kläddes väggarna av bleumorant kläde (k. brev d. 6 sept. 1664, n:r 51, sid. 87). Mellan de 19 pelarna sattes 18 st. »marmorsteinerne Contrefaits» upp och rummet pryddes för övrigt med en »satijr von weissem marmor» en »Lakoon von weissem Marmor» och en »Waldtgott» alltsammans renoverat av Johan Wendellstamm¹⁷⁶, som dessutom limmat fast trasiga bitar på två större och två mindre »albasterne Bilder», av vilka en försågs med en ny båge, och gjort lagningar även på ett antal andra statyer. Rålbamb lämnar följande beskrivning av det sålunda iordningställda biblioteket¹⁷⁷: en »fyrkantig saal, all omkring medh sine visse rum och hyllor, som medh blått kläde beklädde wore, såsom och dhess uthan uthsijrad medh åthskillige skiöne Schilderier och lärde mäns contrefaiter sampt marmorbilder».

År 1664 ägde också en grundlig reparation i rikssalen rum för årets riksdag. Den 8 mars d. å. föreslog Gabriel Oxenstierna i riksrådet en flyttbar och praktisk anordning, och man beslöt genast att börja arbetet därpå. Dagen därefter anordnade riksrådet 12,000 d. smt. till slottsbyggningen och bestämde att rikssalen först skulle omändras¹⁷⁸. »Beting» ingingos mellan ett antal hantverksmästare å

¹⁷⁶ Räkningen från Wendellstamm är i sin helhet — med några ändringar — återgiven av Jacobsson, Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen sid. 47. De flesta statyerna voro förmodligen krigsbyte söderifrån; den grekiska inskriptionen på en av dem, som den olärde stenhuggaremästaren sökt återgiva med grekiska bokstäver, vittnar, synes det mig, därom.

¹⁷⁷ Cap. VII § 1, S:t Eriks årsbok 1913, sid. 69.

¹⁷⁸ Riksrådsprotokoll 1664; Franc, pars 1, fol. 38 och 43.

ena sidan samt riksmarskalken och Nicodemus Tessin å den andra. Andreas Lorentz målade »Rijksenss wapen medh twenne stora leyon så och alla provinernas medh deras skriff» samt ornament emellan vart vapen. De tillfälliga avbalkningarna (synliga på planen, fig. 1) togos naturligtvis bort. För änkedrottningen och konungen gjordes »pallar», och tronhimmeln sattes upp. Lukas Meilandt förfärdigade »det gallery och spolverket af eketrää — der inom Regeringen och Rixsens Rådth sutto». Till balustraden hörde två lejon av ek samt åtta »knappar» och en dörr. De 106 balusterdockorna och de åtta knapparna hade Meilandt låtit Christian Bleke svarva, och denne gjorde dessutom sex stora »knop von hollz». »Bildhuggaren» Johan Ringerinck levererade till balustraden 30 st. svarvade lampetter av furu. Görgen Hille använde på »stohlwercket och teatern för Kongl. May:tt och Ryksens Råadh» 478 böcker guld och 10 böcker silver; de två lejonerna, »knapparna», de 106 dockorna och 14 »ståndpelare och lampetter» samt 160 alnar list förgylldes. Efter riksdagens slut sattes den gamla avbalkningen åter upp; balustraden togs ned och förvarades i en därtill uppförd avskrankning i rikssalen¹⁷⁹.

Samtidigt med arbetet i konungens våning pågick även en större reparation i änkedrottningens¹⁸⁰, översta våningen på sydöstra sidan (rum 25—35 på fig. 1.)

¹⁷⁹ Rörande rikssalen: Slottsboken 1664, sid. 186—188, 209—213 samt fol. 404, 428, 462, 463, 489, 492, 495 och 496.

¹⁸⁰ Reparationen i Hedvig Eleonoras våning: Slottsboken 1663, sid. 160—172, 193 ff. samt fol. 621, 628 och 651; Slottsboken 1664, sid. 162; Slottsboken 1665, sid. 140—146, 159—165 samt fol. 347, 404, 407 och 411.

Drottningens sängkammare gjordes om. Lukas Meilandt förfärdigade till den nya bl. a. »store gessimbzar kring om tacket», »frantzösch säng aff eek» och »gallery kringh sengen» med »swarffwade pellare» samt bord, skåp och panel och dörrar. Målararbetet utfördes i Hedvig Eleonoras våning helt och hållet av Jacob Anderssons änka. I taket i sängkammaren spändes 18 alnar lärft, som sedan jämte listan målades, och en fönsterkarm, spiseln och en dörr förgylldes. I »stora fyrekanten» (rum 34 (?) på fig. 1) hade Lukas Meilandt gjort bänkar kring salen och fönstren med 36 st. svarvade »eeke pelare». Panelen upptill tvättades och förbättrades »medh färgor». Fötterna på bänkarna målades röda, fönsterkarmarna och dörrarna i ekfärg samt spiseln »medh grå olliefärga och marmor». I matsalen, tre kamrar därintill och audienssalen förgylldes fönsterkarmarna, spislarna och dörrarna eller också målades de med blyvitt och cinnober. År 1664 gjordes endast några smärre lagningar, men året därpå blevo arbetena åter mera omfattande. Den medeltida »papistkyrkan» (under rum 25 och 26 på fig. 1) inreddes till drottningens husgerådskammare, varvid bl. a. lades »dubbelt taak öfwer kellare halsen, som är under papistkyrkian» — i den gamla husgerådsvåningen vid Smedjegården inflyttade hovmarskalken Axel Lillie. Över blå kabinettet lades en ny trossbotten (rum 35 på fig. 1). I drottningens kabinett förbrukade Andreas Lorentz 38 böcker guld och målade tre fönster och panelen i blommönster och en dörr cinnober-röd. Till den altan, »som giordes uthan på muren på öster fyrkanten», bröts gol-

vet i fyrkanten upp och en mur togs sönder. Sedan altanen, till vilken Greger Wegener svarvat 30 st. balusterdockor, anbringats, återställdes naturligtvis muren och golvet, och i samband härmed ägde även några mindre reparationer rum.

Den viktigaste nyheten på sydöstra delen av slottet var emellertid, att det av riksrådet år 1663 beslutade återupptagandet (se ovan) av Vallées tillbyggnadsplan, nu år 1665 verkligen sattes i gång. Den 22 maj började arbetet med »den gamle murens nedhuggande» (någon utskjutande del av det gamla tornet, 36 på fig. 1?). Fr. o. m. juni t. o. m. den 29 nov. pågick »östra fyrkantsmurens oppmurande» med en arbetsstyrka förutom murmästaren på omkring 7 gesäller, 25 soldater och 5 hantlangare. »Uthi gl. hoolltornet» (36 fig. 1?) lades grund (hela grunden synes alltså ej ha blivit färdig på 1650-talet) varpå sedan muren fördes upp. Timmermännen gjorde byggningsställningar samt valvbågar och fönsterbågar; Lorentz klensmed levererade 24 st. ankarjärn. På denna nybyggnad användes år 1665 134,600 murtegel, 1,600 gråsten och 6,100 sandsten. I det 1663 uppgjorda arbetsprogrammet hade man räknat med, att 350 tusen tegel behövdes till nybyggnaden¹⁸¹; verket var sålunda långt ifrån fullbordat vid 1665 års slut. Muren täcktes också av ett »förlorat» tak över vintern och fönstren slogos igen »förlorat»¹⁸². Under de båda följande åren inriktades verksamheten på förändringar i inredningen (vilka strax skola

¹⁸¹ Se n:r 46, sid. 84.

¹⁸² Uppgifter rörande nybyggnaden: Slottsbocken 1665, sid. 156, 158, 179 ff. samt fol. 358 ff.

närmare beröras). Först 1668 återupptogs det avbrutna nybyggnadsarbetet. Som vi minnas, hade den Valléeska planen omfattat en breddning av östra längan på Smedjegårdssidan, så att längan skulle löpa likformig från det nordöstra hörntornet till det planerade sydöstra, och arbetet hade under 1650-talet påbörjats såväl på Smedjegårds- som på Logårdssidan. År 1668 var det Smedjegårdsmuren, som man åter tog itu med. I juni avjämnade enligt uppgörelse med Tessin några dalkarlar den sluttande Smedjegården och satte den därefter med kullersten. Den yta som sålunda stensattes var 154 kvadratfamnar d. v. s. just den utsträckning, som Smedjegården skulle få, sedan östra längan breddats¹⁸³. I mitten av augusti började arbetet på muren. De första veckorna utgjordes arbetsstyrkan blott av två murgesäller och åtta hantlangare, men ökades sedan till fem gesäller och tjugotvå hantlangare. Timmermän gjorde fönsterbågar. »Till muuren som drogs up i gamle Smediegården neder ifrån jorden och op 7 quarter tiock huartil är förbrukat i muuringen — — —; sedan är och täckt öfuer muren efter som den ey fyllest detta åhret kunde opdragas; ifrån den 16 aug. til 18 octob» 46,250 st. tegel¹⁸⁴. Arbetet återupptogs den 23 maj följande år med ungefär samma arbetsstyrka. När det den 15 aug. 1669 slutade, hade under det sista året förutom andra materialier 30,300 st. tegel gått åt till muren¹⁸⁵. Den

¹⁸³ Slottsoken 1668, sid. 74; Verifikationsboken fol. 141—144.

¹⁸⁴ Slottsoken 1668, sid 203 samt Verifikationsboken 1668, sid. 203, 205, 207, 209, 211—213, 215 o. s. v.

¹⁸⁵ Slottsoken 1669, sid. 343 och 449 samt Verifikationsboken, sid. 168, 171 ff.

4 juli 1669 återupptogs också arbetet på »Öster fyrkanten mädh muren» (det nya tornet i sydöstra hörnet samt den nya längans yttermurar). Arbetsstyrkan utgjordes förutom murmästaren Anders Fischer av 6—10 murgesäller, omkr. 25 hantlangare samt 30 soldater och 1 underofficer ur Västmanlands regemente. Timmermännen gjorde ställningar, fönsterkarmar och tak över muren. Den 9 oktober slutade arbetet för året. 113,475 st. tegel hade då använts på fyrkantsmuren¹⁸⁶. Under åren 1665, 1668 och 1669 hade alltså sammanlagt omkr. 325 tusen tegel gått åt på ombyggnaden i sydöstra hörnet.

Uppgifterna om tillbyggnaden äro ganska detaljerade, och ställda mot bakgrunden av de äldre förslagen och ritningarna, ge de en rätt klar bild av arbetets omfattning, som genom de Dahlbergska teckningarna av slottet ytterligare belyses. De båda här ovan (fig. 16 och 17) återgivna teckningarna för Svecia antiqua¹⁸⁷ av slottet från öster synas vara tillkomna, sedan större delen av tillbyggnaderna på 1660-talet genomförts. Östra längan går på bilderna fram till den södra (innehållande änkedrottningens våning); denna har byggts ut mot öster och dess fasad har försetts med fönster. Den översta våningen på östra längan vid Smedjegården samt själva tornet i sydöstra hörnet äro ännu ofullbordade. Om man jämför bilderna med uppmättningsritningen från 1660 (fig. 1) så ser man den förändring, som ägt rum 1665—1669. Till samma tid som de båda

¹⁸⁶ Slottsoken 1669, sid. 93, 339 och 445 samt Verifikationsboken, sid. 194—243 och 305.

¹⁸⁷ Originalen i Kungl. Biblioteket.

teckningarna för *Svecia antiqua* torde man kunna datera även Dahlbergs bild av Carl X Gustafs begravningsprocession, i varje fall icke före 1665, det första stora nybyggnadsåret. Östman har visserligen daterat den sistnämnda bilden till 1661, men hans skäl äro föga hållbara¹⁸⁸. Det kunde ju vara tänkbart, att ritningarna gjorts före ombyggnaden och att Dahlberg »bättrat på» verkligheten en smula för att överskylla oregelbundenheterna, men det är dock icke troligt. Man måste då fråga sig, varför icke påbättringen mera genomförts, varför icke det sydöstra hörntornet o. s. v. ditritats, och man har en smula svårt att tänka sig den hastigt nedkastade skissen (fig. 16) som en avsiktligt utförd förändring av verkligheten.

Efter år 1665, då nybyggandet i sydöstra hörnet åter hade tagits upp, blev det på nytt fart i omändringarna i den där belägna våningen för änkedrottningen. I slutet av år 1666 och under år 1667 försiggick i Hedvig Eleonoras våning en ny synnerligen stor reparation,

och det förefaller som om man därvid även kunnat taga någon del av tillbyggnaden i anspråk; i varje fall nämnas i en räkning från glasmästaren Daniel Andersson för arbete i »Hennes Maj:tz drottningens logementer» 1667 jämte sängkammaren, studerkammaren, audienssalen o. s. v. även »nye wåningerne»¹⁸⁹. Änkedrottningens matsal omändrades nu till sängkammare. Hovsnickaren Lukas Meilandt tog ned »panelet under taket medh skjilderien», förfärdigade nya lister därtill och satte det åter på sin plats. Förändringen av taket var nödvändig, därför att en alkov inbyggdes i rummet. Inne i alkoven gjorde Meilandt en stor list runt om »skylderiet» och en stor list av honom sattes också upp på väggen, som skilde alkoven från rummet. Vid mellanväggen placerades »itt gallery medh swarffwadhe pellare» som Meilandt tillverkat, och det var förmodligen för mellanväggen, som bildhuggaren Johan Ringerinck »verfertiget in der Königin Schlaff Cammer einen geschnittenen Crantz vor eine Alcove 18 Ellen lang». Meilandt panelade såväl inne i alkoven som i sängkammaren och dessutom »opå bægge siderne om alcoven panelat gångarna såsom och en trappa förfärdigat». Klensmeden Lorentz Arfwidsson gjorde tre gardinstänger och diverse andra tillbehör till sängen samt fyra stycken skruvar till att »hengia conterfej på» och två par gångjärn till balustraden. Målaren Anders Lorentz strök »gult uthi Hennes Maj:tz alkow och på spijssen nedan til grååt»; »ett lijttet tak» målades med blommor och en dörr

¹⁸⁸ Sextonhundralets Stockholmsbilder i S:t Eriks årsbok 1914. Det ena av Östmans skäl är, att Dahlberg icke hade någon »aning om börsbygget, som 1663 började framför Järnvågen». Under åren 1663 och 1664 inköptes blott material och en del pålningsarbeten utfördes, varpå det hela avstannade (Sirén: Gamla Stockholms-hus). I själva verket hade riksrådet redan 1663 funnit varken Tessins ritning eller platsen lämplig för en börs, och sedan olika platser dryftats, återvände man först 1668 till den gamla planen att förlägga Börsen vid Järnvågen. Östmans andra skäl, att amiralen Klas Bielkenstierna, som dog 30/7 1662, ännu stod som ägare till huset på Riddarholmen, synes mig vara en mycket osäker »terminus ante» för bildens tillkomst. Hade det inte även på 1600-talet varit en grov anakronism att låta samme man, som livslevande gick med i begravningståget, vara död, när man kom till hans hus.

¹⁸⁹ Slotts-boken fol. 325 och 380.

»som randigt tygh». Meilandt gjorde också panel »rundhom kringh den store fyrkanten» (rum 34 på fig. 1) och en del andra smärre reparationer och Lorentz målade fyra fönsterkarmar och bågarna i »fyrkanten» grå jämte andra dylika mindre arbeten. En ny altan gjordes detta år »uth på muren wedh Hen:s May:tt drottningens fyrkant»¹⁹⁰.

På hösten 1667 började också en ny stor reparation i konungens våning. Som vi minnas hade denna blott några år tidigare (1663—1664) genomgått en grundlig renovering, men de arbeten, som nu igångsattes, blevo icke dess mindre omfattande. Först och främst inreddes — liksom åt änkedrottningen — en ny praktfull sängkammare med alkov. Till mellanväggen, som skilde alkoven från det övriga rummet, levererade svarvaren Christian Bleeke »2 st. gesems under dhe store allkoppelare — 2 st. capteler öfwer på samma pelare — 44 st. roosser — 44 st. mindre [dito] — 2,000 st. propkin — 30 st. roosser — 8 st. [dito] — 1 st. skifua på en cornishe — 8 st. stora roosser — 200 st. proppar —» samt till »skorsten» två pelare och 12 rosor. Bildhuggaren Hans Jerling förfärdigade till sängkammaren »46 munisionsstycken — 2 st. capiteler — 2 inbundne nampn medh palmqwister omkringh och medh een crona oppå —». Namnkartuscheria voro 2 alnar breda samt 2 aln. och 6 kvart. långa resp. Bleckslagaren Lorentz Ortelback gjorde 40 st. löv »af bleek utharbetade». Målaren Anders Lorentz an-

¹⁹⁰ Rörande reparationen i Hedvig Eleonoras våning: Slottsboken 1666, sid. 124 och fol. 401; Slottsboken 1667, sid. 333, 335, 406, 408, 426, 428, 464, 654; Verifikationsboken 1667, sid. 420 och 438—439.

vände på sängkammaren under 1667 530 böcker guld och i januari—februari följande år 90 böcker. Stenhuggaren Johan Kiöpke satte 1667 upp en »skorsten uti Hans Kongl. May:tz alcov», och klen-smeden Lorentz Arfwedsson levererade jämte annat tillbehör 3 st. gardinstänger. I början av år 1668 lade stenhuggaren Johan Wendelstam golvsten i sängkammaren. Rummet panelades och sängen sattes på en »pall». Även en del av de övriga rummen i konungens våning reparerades under de båda åren. I »långa gången» (troligen den långa gången utefter borggårdssidan i västra längan) lades stengolv, och de äldre »korsmurarna», som indelade den, togs bort och nya sattes på andra ställen (jmf. fig. 1 och fig. 18). Även i »studerekammaren» och audienssalen reparerades. År 1669 slutligen omändrades den nordvästra fyrkanten (rum 4 på fig. 1). I detta rum uppsattes fyra »altaner» d. v. s. balkonger, och det blev därför nödvändigt att göra rivningar i väggarna o. s. v. Arbetet pågick också hela sommaren och hösten. Till balkongerna förfärdigade svarvaren Greger Tilligan sammanlagt 40 st. balusterdockor¹⁹¹.

Till 1660-talets mitt med dess upprepade nyinredningar av konungens våning i västra längan vid stora borggården torde man kunna datera de båda ritningarna n:r 52 och 53 (fig. 18 och 19). Tidigare

¹⁹¹ Rörande reparationerna i Konungens våning: Slottsboken 1667, sid. 325 ff. 374—436, 456, 462—466, 478, 508, 510, 606—626; Verifikationsboken 1667, sid. 449, 450, 507—509, 513 m. fl.; Slottsboken 1668, sid. 80, 120, 137, 144, 148, 152, 216, 234 och 385; Verifikationsboken 1668, sid. 159, 323—325, 366 m. fl.; Slottsboken 1669, sid. 93, 309—315; Verifikationsboken, sid. 167—237, 303—304.

än 1663, då i det nordvästra hörnrummet en musikantläktare på pelare sattes upp, kan ritningen av översta våningen, på vilken dessa pelare äro inritade, icke dateras (några dylika pelare finnas ej på ritningarna 1657 och 1660). Den skulle alltså kunna vara gjord i samband med reparationen 1663. Men det synes ligga närmare till hands att datera den omkr. 1667, ty det var ju först detta år som en sängkammare med alkov inreddes, som ritningen (5 och 6 på fig. 18) utvisar, och även andra detaljer på ritningen synas överensstämma med räkenskapernas uppgifter på förändringar under detta år. Om de något skiljaktiga dispositionerna och de ditskrivna beteckningarna i blyerts äro att betrakta som uppgifter rörande våningens tidigare utseende, som ett aldrig utarbetat alternativprojekt eller något annat, kan man knappast komma till klarhet om. År 1668 inreddes i översta våningen i porthuset på västra sidan Exekutionskollegiet (fig. 19), vilket synes giva stöd åt den nyssnämnda dateringen av de båda ritningarna.

De rumsinredningar i det gamla slottet, som i räkenskapernas koncisa ordalag här ovan skildrats, äro ju för alltid förstörda. Ingen varsam hand kan någonsin ur senare tiders påmålningar och förstörelse åter bringa dem i ljuset. Men för den bild vi vilja göra oss av dem, äro vi icke hänvisade blott till räkningarnas kråkfötter. Tessin d. ä. — ty det är han, som är den ansvarige för alla de ståtliga inredningarna fr. o. m. år 1663 (han har attesterat räkningarna och undertecknat kontrakt med hantverksmästarna) — har på andra ställen ska-

pat interiörer, som ännu finnas bevarade. Vid skildringen här ovan av de båda praktsängkammarna från 1667 kommer man väl ofelbart att tänka på Drottningholm. I själva verket kan icke någon bättre parallell sökas. De inredningsarbeten som på Drottningholm påbörjades omkr. 1668¹⁹² och fortgingo under det följande decenniet och som alltså i tiden ligga efter inredningarna på Stockholms slott, utfördes nämligen nästan helt och hållet av samma hantverksmästare — Lucas Meilandt, Hans Jerling, Chr. Bleke o. s. v. Och även beträffande Tessins egen insats i fråga om interiörernas uppbyggnad äro vi icke blott hänvisade till räkenskapernas kategoriska uppgifter, ty åtskilliga inredningsritningar av honom finnas bevarade, däribland också — fastän hänförande sig till föga betydande antichambre — från Stockholms slott. Men kapitlet om det komparativa materialet måste, som redan påpekats, sparas till en kommande framställning.

De summor som under 1660-talet¹⁹³ användes på slottsbyggnaden voro: 1661 omkr. 1,400, 1662 omkr. 1,700, 1663 omkr. 4,500, 1664 omkr. 5,000, 1665 omkr. 6,500 d. smt. därav 4,400 till »öster fyrkantzmurens opmurande», 1666 omkr. 2,530, 1667 omkr. 10,000, 1668 omkr. 5,700 och 1669 omkr. 10,800 d. smt. därav omkr. 4,000 till nybyggnaden i sydöstra hörnet. Anslagens varierande storlek belysa på ett ganska gott sätt växlingarna i riksförmyndarnas finanspolitik. Redan 1663 började nämligen oppositionen i rådet

¹⁹² Böttiger: Hedvig Eleonoras Drottningholm.

¹⁹³ Under Carl Gustafs regering hade ung. de belopp använts, som äro upptagna i Rosenhanes tabell.

mot Bondes sparsamhetspolitik; 1666 års låga belopp måste ses mot bakgrund av det olyckliga och penningslukande bremiska kriget, och 1667 och 69 slutligen, då verkligt stora summor användes, hade Magnus Gabriel de la Gardie det avgörande inflytandet vid riksstatens uppgörande, under det att det mellanliggande årets riksstat tillkommit i opposition mot dennes slöseri. Vid en jämförelse mellan beloppen måste man dock även taga i betraktande, att penningvärdet under denna tid icke var konstant.

Naturligtvis hade under 1660-talet åtskilliga reparationer och förändringar ägt rum i ämbetsverkens och de på slottet boende tjänstemännens våningar. En av de viktigare förändringarna inträffade 1666, då över- och underståthållarna fingo lämna sina bostäder på slottet, och i stället erhöillo hyresbidrag. Frågan behandlades vid riksrådssammanträdet den 31 jan. 1666¹⁹⁴, och beslut¹⁹⁵ fattades därom, »så kunde man låta flyttia Krijgs och Commercicollegierne neder uthi de wåningarne [över- och underståthållarens våningar; underståthållaren synes i början av 1660-talet ha lämnat mellanvåningen i nordvästra hörnet, där istället riksmarskalken inflyttade, och erhållit bostad i östra längan], och uptaga de rum der b:te collegier här till warit hafwe, deels till Cantzlie, deels till conferentie saal. Archium kan blifwa der Krijgs rådcammaren nu är och archiui rum Krijgz collegio igen tilldeelas. Eliest blifwer det

rum i rijkzsaals trappan huarest rustcammaren nu är öfwerståthollaren tillslagit, der at wara när han för justitiesaker behöfwer wistas på slottet; till dess framdeles när alt effter giord dessein på slottet bygt blifwer, honom ock nödige rum här uppe till att boo uthi kunne förordnade blifwa.» Även om sålunda icke regeringen hyste något hopp om att mycket snart se det år 1663 ånyo fastslagna ombyggnadsförslaget från 1658 genomfört, så bidrog den genom denna omflyttning och genom åtskilliga av de lokala förändringar, som ovan berörts, dock till ett förverkligande av planen, och år 1666 hade ju redan arbetena i sydöstra hörnet återupptagits. I riksrådet klagades åtskilliga gånger över slottets alla brister¹⁹⁶; överståthållaren fick varje gång i uppdrag, att närmare undersöka saken »och låta architecterna gifwa dheres desseigner». Men »desseignerna» skulle icke blott omfatta smärre reparationsarbeten.

Omkr. 1665 synes Tessin, som då i två år hade tjänstgjort som slottsarkitekt, ha fullbordat sin plan till slottets ombyggnad och till slottstraktens ordnande (n:r 54, fig. 20). Beträffande själva slottsbyggnaden överensstämmer planen i stort sett med Jean de la Vallées från år 1654 och den 1658 antagna, som Tessin ju i huvudsak var bunden att följa genom riksrådets ovannämnda beslut 1663. Men flera synnerligen viktiga förändringar finnas, särskilt ifråga om partiet kring lilla borggården. Det med elva arkadbågar försedda galleriet emellan de båda sym-

¹⁹⁴ Bergenhielms protokoll, sid. 20. Riksarkivet.

¹⁹⁵ Kungl. brev till överståthållaren, till Kammarkollegium och Krigskollegium den 3 febr, Riksregistraturet.

¹⁹⁶ Gustafssons protokoll 1664, pars. I, sid. 726; Frances protokoll 1664, pars. II, fol. 205. Riksarkivet.

metriskt ställda trapphusen mot stora borggården överensstämmer ju — så när som på den något annorlunda ordnade trappan — med 1658 års plan, men åt lilla borggårdssidan har Tessin placerat en långa utefter arkaden. De båda trapphusen framför östra längan vid lilla borggården äro liksom på de la Vallées aldrig antagna alternativ 2, 1656. Tessin har dock förändrat det södra. Den gamla rikssalen skulle bibehållas till hela sin bredd, men avkortas mot söder, där den nya rikssalen skulle placeras på ung. samma sätt som Vallée föreslagit. Tessins lösning av rikssalsproblemet skiljer sig alltså både från Vallées alternativ 1 och 2 av år 1656. Tessin vinner åt den nya rikssalen alternativ 1:s bättre planform och slipper liksom i alternativ 2 att riva bort så mycket av den gamla. Strax söder om Tre kronor sammanbinder en långa den gamla rikssalen med de östra partierna. Lilla borggården, som enligt de la Vallées förslag högst väsentligt skulle utvidgas, minskades av Tessin i stället ned till nästan ingenting. Trädgården söder om slottet ville Tessin anlägga på ett helt annat sätt än sin föregångare (jmf. fig. 20 och fig. 4). Liksom på Jean de la Vallées förslag skulle slottskomplexet föras med fyra hörntorn samt östra och västra längorna med mittorn — antydda av rektanglar med dragna diagonaler. Norra längan, på vilken Vallée även hade tänkt sig ett mittorn, saknar på det tessinska förslaget något dylikt torn. I stället är på norrbrofasaden kring mittportalen sex stycken kolonner eller pilastrar tydligt utritade (de finnas ej hos Vallée). Tessin

har också löst nivåproblemet med uppfarten från den nya bron till mittportalen. Som vi minnas, hade Vallées förslag från 1654 icke inneburit någon lösning. Genom att lägga en triangulär rampanordning framför slottet kunde Tessin förbinda brohuvudet med den åtskilliga meter högre liggande stora borggården. Den nya bron till Norrmalmstorg skulle utbildas med två rundplatser. Mellan rundplatserna löpte en smal huslänga utefter brons västra sida. Brons och längornas tilltänkta utseende samt även uppfarten och slottsfasaden med portalen kan man bäst studera på Tessins sektionsförslag, fig. 21—24. Sektionsritningen med dess rundplatser och den triangulära rampanordningen hör tydligen samman med planen fig. 20. Platsen vid Norreport ordnade Tessin på ett helt annat sätt än Vallée, och han har också markerat gränsen för den betydligt högre än strandkanten liggande terrassen framför slottets västra länga. Samtidigt med denna plan har Tessin troligen gjort ett förslag till reglering av stadsholmen (nr 56 avbildad sid. 136 i S:t Eriks årsbok 1923). Själva slottsbyggnaden, bron, rampen, platsen vid Norreport o. s. v. äro på stadsplanen fullständigt i överensstämmelse med planen fig. 20. På stadsplanen — där trakten söder om slottet är synlig — går en gata söder om slotts-trädgården från Skeppsbron upp mot Storkyrkan liksom på planen 1654, men Tessin har dragit gatan ända fram till Stortorget. I fonden av gatan är vid Stortorget rådhuset placerat, vilket dock är senare intecknat på ritningen, som Josephson påpekat.

Såväl planen, fig. 20, som stadsplanen kunna ganska bestämt dateras. Den 23 september 1665 donerades genom ett kungl. brev tomten n:r 1 på Helgeandsholmen d. v. s. holmens sydvästra udde¹⁹⁷ till finska församlingen för dess nya församlingskyrka, men genom ett kungl. brev d. 20 mars 1674 återtog kronan tomten. Då de båda planerna visa tomten bebyggd med kyrkan, måste de sálunda tillhöra tiden 1665—1674.¹⁹⁸ Men det är också möjligt att närmare precisera tillkomsttiden. Ritningar till den nya kyrkan synas ha förelegat redan innan platsen bestämts.¹⁹⁹ Det finns alltså ingenting, som hindrar ett antagande av att de båda planerna blivit fullbordade ganska snart efter tomtdonationen den 23 sept. 1665.

År 1664 hade Carl Leijonhufvuds hus vid Norreport brunnit. Eldsvådan var ganska betydande. Både gamla Norrebro och slottet voro utsatta för lågorna. Taket på västra och norra slottslängorna antändes på åtskilliga ställen, och styckjunkaren Per Larsson dömdes för vaktförsummelse vid eldsvådan till döden, men benådades senare.²⁰⁰ Riksrådet diskuterade den 14 juni 1665²⁰¹ frågan om

Norreports reparation. Överståthållaren Clas Tott meddelade därvid, »att han wille gärna hindra upbyggandet af gr. Carls huus till des desseinen af den gatan ifrån Riddarholmskyrekian till Norreport approberat wore,» och riksrådet samtyckte härtill. Den 10 november var frågan om den nya gatan åter före; borgmästare och råd voro då inkallade i riksrådet och »stadzens planta framhades».²⁰² Saken måste vid detta tillfälle eller straxt därefter ha avgjorts, ty vid riksrådssammanträdet den 28 juli 1666²⁰³ beslöt man, att borgmästare och råd skulle låta gatan »effter allaredo gjorde dessein winna sin fortgång.»

Det har förut av Bååth framhållits,²⁰⁴ att frågan om den nya broförbindelsen mellan Norrmalmstorg och slottet blev aktuell i början av 1660-talet och att kronans och stadens intressen här gingo samman. Genom det kungl. brevet den 9 mars 1664 (avtryckt som n:r 49, sid. 86) fick Jean de la Vallée i uppdrag att göra upp kostnadsförslag och ritningar till såväl en trä- som en stenbro. Den 2 mars året därpå visades i riksrådet²⁰⁵ — dock ej av Vallée — »faciaten på slottet och den bryggian som derifrån skall gåå öfr strömen åth Norremalm», och rikskanslären föreslog vid detta tillfälle att man först skulle göra bron av trä och sedan överdraga den med sten ifrån Gotland. Ritningen var förmodligen den som fig. 21—22 avbildade. Den 18 december ville överståthållaren åter visa en ritning av den nya bron²⁰⁶ i riksrådet.

¹⁹⁷ Bååth, Helgeandsholmen I, sid. 286.

¹⁹⁸ Inom samma tidsgränser måste av samma skäl, de förslag till Helgeandsholmens ordnande, som Josephsson (Stadsbyggnadskonst, sid. 144 ff.) tillskrivit Tessin d. y. och daterat till omkr. 1696, ligga. Den nya slottsbrons sneda läge ger ju också vid handen, att Tessin d. y. icke kan ha varit skaparen och att ritningarna måste vara betydligt tidigare än Josephsson tänkt sig.

¹⁹⁹ Riksrådsprotokollen 1664, Franc. pars. I, fol. 77 och 80.

²⁰⁰ Rörande eldsvådan: Slottsboken 1664, sid. 196 ff., 222, 231 och 347.

²⁰¹ Bergenhielms protokoll, sid. 7; Francs protokoll, fol. 165.

²⁰² Bergenhielm, sid. 395.

²⁰³ Bergenhielm, sid. 525.

²⁰⁴ Helgeandsholmen I, sid. 302.

²⁰⁵ Gustafssons protokoll 1665, sid. 126.

²⁰⁶ Bergenhielms protokoll 1665, sid. 538.

Samtliga detaljer i översiktsplanen fig. 20 peka således på en datering till hösten 1665. För stadsplaneförslaget (N:r 56, sid. 89) gälla naturligtvis även dessa hållpunkter beträffande dateringen och här tillkomma ytterligare ett par: Den 23 juni 1666 utfärdades fastebrev för Ingrid Primroos²⁰⁷ på den del av Skunckska tomten, som donerats till Gustaf Båner (jmf. ovan sid. 127) och som denne sedan sålt, enligt N. Tessins dessein och avmätning. 1667—1668 var frågan om ett nytt rådhus och dess förläggande till en annan tomt vid Stortorget under diskussion; stadsplaneförslaget, på vilket rådhuset är senare inlagt, måste sålunda vara tillkommet före 1667.

Tessins stora slottsombyggnadsförslag, omfattande fyra planer (n:r 57—60 och fig. 25—28) och fyra fasader (n:r 61—64 samt fig. 29—33), torde ha utarbetats under tiden närmast efter det att översiktsplanen (fig. 20) fullbordats. Slottsbyggnaden är nästan helt och hållet likadan på översiktsplanen och de fyra planerna; några skiljaktigheter — bäst synliga på planen av översta våningen fig. 25 (jmf. fig. 20) — finnas dock. Lilla borggårdens areal har ytterligare minskats genom breddning av längan mellan lilla borggården och Smedjegården, så att de båda trapphusens vid lilla borggården ojämna linje nu bortfallit. Arkaden mellan trapphusen i södra längan vid stora borggården har i stället för översiktsplanens från Vallée övertagna elva arkadbågar nu endast sju stora bågar. I översta våningen skulle de kungliga gemakken ligga. I det

sydöstra partiet skulle liksom på de la Vallées förslag konungens och drottningens våningar vara placerade. Rumsindelningen överensstämmer delvis med 1658 års plan. Den förnämsta skillnaden är att nu två stycken alkovförsedda sängkammare i sydöstra hörnet projekterats. De ligga intill varandra — ännu har modet att placera dem åtskilda av ett antal praktrum eller långa gallerier icke gjort sig gällande. Närmast intill sovrummen ligger åt vardera våningen ett kabinett. Västra längan vid stora borggården har nästan alldeles samma rumsinredning som ritningen fig. 18, med den alkovförsedda praktsängkammaren längst söderut. Som vi erinra oss, sattes ritningen fig. 18 i samband med nyinredningen 1667. Det synes alltså troligt, att planen av översta våningen tillkommit efter 1667 och att västra längans kungsvåning enligt den skulle få kvarstå orubbad, nu förmodligen avsedd för änkedrottningen. I norra längans västra del finnes även på planen en mindre våning försedd med en praktsängkammare. Rummen voro kanske avsedda för prinsessan Juliana.²⁰⁸ Planerna av de tre undre våningarna (fig. 26—28) visa rumsindelning endast i östra längan. Våningen två trappor upp överensstämmer mycket nära med Jean de la Vallées förslag 1658 (fig. 14); våningen därunder visar större avvikelser från Vallée, och bottenvåningen har Tessin gestaltat helt annorlunda (jmf. fig. 27 och 13 samt 28 och 12).

En av de fyra fasadritningarna — fasaden av södra sidan vid stora borggår-

²⁰⁷ Utredningar rörande statens mark och tomter II, sid. 13.

²⁰⁸ Jag återkommer till planritningen i den översikt av slottets historia, som skall beröra tiden från omkring 1670 fram mot 1690.

den med de sju stora arkadbågarna — hör ihop endast med planen fig. 25; de andra tre kunna sättas i samband både med denna och med översiktsplanen fig. 20. Förslaget till norra längans fasad mot strömmen hör mycket nära samman med broförslaget; det är möjligt och kanske troligt, att det förevisades i riksrådet det 2 mars 1665 samtidigt med ritningen till bron. Östra längans båda fasader kunna lämpligen sättas i samband med nybyggnadsarbetet i sydöstra hörnet, som pågick på Logårdssidan 1665 och 1669 samt på Smedjegårdssidan 1668 och 1669.

Josephson²⁰⁰ — och de äldre författare som mindre utförligt sysslat med dem — har daterat samtliga dessa ritningar till tiden 1654—1660. Han indelar dem i tre grupper: »huvudförslaget» 1654—1656 omfattande de i denna uppsats som fig. 3, 4, 20—22, 25, 29—32 avbildade; »det reducerade förslaget» december 1656—1658 »en av praktiska grunder gjord avprutning på huvudförslaget», till vilken grupp fig. 5—8 och 15 räknas. Den tredje gruppen slutligen, juni 1658—1660 skulle huvudsakligen bestå av smärre reparationsplaner. När konungen den 3 juni 1658 framlägger planen på ett nytt slott på Södermalm, har han »frångått tanken att ombygga gamla borgen till ett modernt slott.»

I den framställning, som här ovan lämnats, har såväl beträffande indelningsgrunden för ritningarna som själva förloppet av slottsbyggnadsfrågan en helt annan utveckling skisserats. Tanken på att bygga om det gamla slottet övergavs visst icke den 3 juni 1658; tvärtom fick

ju de la Vallée i det kungl. brevet order att fortsätta med uppmätningen, för att sedan ett ombyggnadsförslag rörande hela slottet skulle kunna uppgöras, och nybyggnaden i sydöstra hörnet pågick vid denna tid som bäst. De omfattande nybyggnads- och nyinredningsarbetena på 1660-talet, som ovan skildrats, vederlägga bäst påståendet, att ombyggnadsplanen 1660 för alltid skrinlagts. Och det exempel — Jean de la Vallées yrkande på reparation av den gamla bron mellan slottet och Helgeandsholmen i memorialet den 17 mars 1660 — som Josephson valt för att fastslå denna skrinläggning,²¹⁰ bevisar ingenting, ty den gamla träbron reparerades snart sagt varje år. Ett närmare studium av ritningarna ger vid handen, hur lös Josephsons gruppering är. De till »huvudförslaget» 1654—1656 räknade förete sinsemellan så stora olikheter, att de varken kunna vara samtida eller bära grupperas ihop, och de hållpunkter, som för dateringen finnas, visa ju också hän på en helt annan indelning. Något s. k. reducerat förslag, vilket Östman²¹¹ synes hava äran av att ha uppfunnit, har säkerligen aldrig existerat. Bilden i Manesson Mallet, *Description de l'univers*²¹² av slottet, som räknats till det »reducerade förslaget», är att betrakta som en fantasibild med ett visst verklighetsunderlag. Men det är tämligen tydligt att den icke går tillbaka på några fasadritningar. Det svåra nivå-problemet med portalen genom norra längan är lika lätt och lekande löst på Manesson Mallets bild som på planför-

²¹⁰ *Ibid.* sid. 117.

²¹¹ S:t Eriks årsbok 1914, sid. 114.

²¹² S:t Eriks årsbok 1923, sid. 116; avbildad *ibid.* sid. 129.

²⁰⁰ S:t Eriks årsbok 1923, sid. 113 ff.

slaget 1654 (fig. 4): bron går bara rakt fram till portalen, vilken dock jämte kyrkfönstren måste ligga bortåt två våningshöjder över brons nivå (jmf. t. ex. bilden i Manesson Mallet med Dahlbergs bild av slottet från nordost, fig. 17, eller med Tessins fasadförlag, fig. 32). Fasaden mot öster måste enligt det Tessinska förslaget fig. 29 bli ung. sex våningar hög (under de fyra med fönster försedda våningarna skulle läktarna för rännarbanan byggas), under det att Manesson-Mallet-bilden blott har tre våningar. Om fasadförlagen till östra och norra längorna (fig. 29 o. 32) hade funnits, när bilden i Manesson Mallet gjordes — som Josephson antar — är det otroligt, att den fått detta utseende, även om någon reducering i ombyggnadsprogrammet skulle blivit fastställt.

Alla ritningar till ombyggnad av det gamla slottet ha av Josephson — och äldre författare — a priori attribuerats till Jean de la Vallée. Den översikt, som här lämnats av »slottsbyggningsstatens» historia, visar emellertid, att ett dylikt förhandsantagande är missriktat. För en attribuering till Tessin i stället för till de la Vallée beträffande de båda ritningarna omkr. 1650 ha ovan skäl framlagts. Det synes också troligt, att de ritningar, vilka visats tillhöra tiden efter Tessins återinträde som slottsarkitekt 1663, äro av hans hand. Att de la Vallée, sedan förmyndarregeringen den 7 april 1663 beslutat fasthålla vid det ombyggnadsförslag, som i det kungl. brevet den 3 juni 1658 fixerats, skulle ha framlagt ett annat planförslag, är mindre troligt, icke minst därför att han själv efter Carl

Gustafs död tydligen höll fast vid sitt förslag från 50-talet och lät Rehnfeldt intyga dess identitet. Visserligen fick Vallée genom brevet den 9 mars 1664 i uppdrag att göra förslag på den nya bron från slottet till Norrmalmstorg, och han tillkallades alltemellanåt, t. ex. för att tillsammans med Tessin »besee den stoorra trappan här på slottet, som går upp uthi rådcammaren, om hon kan bestå till wahren eller hon tarfwar förr nederrijfwas»²¹³, men det ser knappast ut som om han gjort något åt dessa uppdrag. I varje fall var det Nicodemus Tessin, som i riksrådet d. 2 mars 1665 inkallades och »wijste fram faciaten på slottet och den bryggian som derifrån skall gåå». Översiktsplanen (fig. 20) och stadsplaneförslaget kunna med tämligen stor säkerhet tillskrivas Tessin. Projektet till finska kyrkan är nämligen, efter vad professor Martin Olsson välvilligt meddelat mig, av Tessin, och det är knappast troligt att denne skulle lägga in sin kyrka på de la Vallées planförslag. Rådhusprojekten (på stadsplaneförslaget) äro också gjorda av Tessin. Visserligen har Josephson — gentemot Siréns²¹⁴ »svaga sannolikhetskäl» för Tessin — hävdadt, att Jean de la Vallée måste vara skaparen²¹⁵, men det huvudsakliga skälet här-

²¹³ Riksrådsprotokoll d. 29 okt. 1666 (Bergenhelm, sid. 794). Trappans livsfarliga bristfällighet hade vid åtskilliga tillfällen påpekats, exempelvis i riksrådet d. 9 febr. 1666 (Franc, fol. 15).

²¹⁴ Gamla Stockholmshus II, sid. 252 f.

²¹⁵ S:t Eriks årsbok 1923, sid. 123. Det fasadförlag som Josephsson avbildar sid. 120 hänför sig ej till projektet att lägga rådhuset väster om Stortorget (i enlighet med stadsplanen n:r 56, sid. 89) utan till det att låta rådhuset förbliva på samma tomt som förut, där Börsen nu ligger.

till är, att Josephson utgått från, att planen varit av Vallée och att det därå inlagda rådhusförslaget då också måste vara det. Till Siréns sannolikhetsskäl kunna emellertid andra tämligen avgörande läggas: När frågan om det nya rådhusets förläggande behandlades i riksrådet den 25 april 1668²¹⁶ inkallades rådmann Tessin, som medförde och framvisade en dessein, men riksrådet beslöt att flera förslag av honom borde uppgöras. Det tessinska rådhusförslagens förekomst på stadsplanen (n:r 56) ger ytterligare stöd för planförslagens attribuering till Tessin.

Jean de la Vallée tyckes ha varit mycket noga med att signera sina ritningar — även skisser och utkast. Redan i det faktum, att de ritningar, som ovan tillskrivits Tessin, äro osignerade, vilket beträffande dennes är ganska vanligt, finnes sålunda ett skäl, som talar mot Vallée. Vad teckningstekniken beträffar, så framgår det ju ganska tydligt t. o. m. av

²¹⁶ Francs protokoll fol. 105 och 106.

reproduktionerna, att planerna fig. 4 och fig. 20 icke äro gjorda av samma hand, men då såväl Vallée som Tessin hade »kopister» till sitt förfogande, torde man icke utan vidare kunna draga några slutsatser ur en jämförelse.

Lika svårtillgänglig som teckningstekniken är också stilundersökningen som utgångspunkt för en boskillnad mellan Tessin och de la Vallée. Ty det är icke nog med att båda två hava samma utländska inspirationskällor, utan båda hava dessutom varit verksamma på samma byggnader — slottet, Wrangelska palatset, Bondeska palatset o. s. v. Men det är dock icke omöjligt, att genom ett noggrant arkivstudium och en jämförelse mellan signerade eller på annat sätt säkra ritningar, lösa frågan och finna åtskilliga drag, som tydligt särskilja de la Vallées och Tessins arkitektur. Och i en kommande utredning av stilen skall också närmare påvisas, att de fyra fasadförslagen (fig. 29—32) höra hemma inom Nicodemus Tessin d. ä:s oeuvre.

BRÖLLOPSTRÄDET.

AV

K. ROB. V. WIKMAN.¹

Träd och stänger ha spelat en betydande roll i svenska bröllopsbruk. En översikt av det svenska bröllopsträdets utbredning, former och ej minst av de folkliga seder, som därmed äro förbundna, har därför ett visst etnologiskt intresse.

Kongl. Majestäts förbud av år 1664 mot resandet av »majstänger» vid adliga bröllop är det första vittnesbörd vi äga om bröllopsträdets förekomst i Sverige.² Avsikten med förbudet var att stävja det då för tiden i huvudstaden härskande missbruket att vid förnämligare bröllopstillfällen forsla fram majträd. En sådan gåva måste i överensstämmelse med sin karaktär hederligt gäldas av dem som blivit föremål för den, och uteblev belöningen, kan man vara viss om att den stora massan sparade varken på glåpor eller kritik. Om nu detta också endast var ett bruk

bland den tidens stadsbor, så saknade det med största säkerhet icke anknytningspunkter till gällande landssed. Ännu i en långt senare tid har bruket att resa majstång spelat en viss roll i bröllopsederna i vissa svenska landskap. Med *majstång* menar jag då de sirade, ofta med tvärstänger försedda spiror, vilka restes vid sommarhalvårets fester och vilka vi fortfarande pläga beteckna med detta ord. Man kan knappast betvivla, att de ovan omtalade »majstångerna» tillhörde denna typ.

Vi finna i en senare tid majstången såsom bröllopsträd i Småland och Blekinge. Det klassiska stället för uppgifterna om den roll majstången spelat vid bröllopstillfället ha vi hos Hyltén-Cavallius. Det lyder: »Brudahofvet stod vanligen i brudens gård och merändels vid pingst eller midsommar. Hit drog nu på pingstafton

¹ Vid utarbetandet av denna uppsats har jag haft en ovärderlig hjälp av Nordiska museets tjänstemän och arkiv, bland vars material i ämnet jag främst utnyttjat dr Edvard Hammarstedts och frk Louise Hagbergs talrika anteckningar; bland arkivets övriga samlingar tillhörande avdelningen »Bröllop» har jag begagnat mig av uppteckningar, som gjorts av följande meddelare: Sune Ambrosiani, Ola Bannbers, N. Beckman, F. Berg, Gerda Cederblom, Sigurd Erixon, Grop Anna Olsdotter, A. Hultgren, Levi Johansson, N. Keyland, Sven T. Kjellberg, Ernst Klein, Anna Lewin, N. Lith-

berg, Elsa Ohlson, Jonas M. Persson, J. Rothman, Erik Sandback, Harald Skärman, Tors Erik Eriksson, Brynhild Wilén. Dessutom har jag varit i tillfälle att genomgå dr Edv. Hammarstedts privata samling av excerpt, vilken han vänskapsfullt ställt till min disposition. Nordiska museets arkiv citeras i det följande N. M. A. Slutligen har aman, Ernst Klein välvilligt ställt till mitt förfogande tävlingsskrifterna i en av tidskr. »Husmodern» 1923 föranstaltad pristävlan.

² A. A. von Stiernman, *Samling utaf kongl. bref etc.* II, Sthlm 1750, s. 39.

eller midsommarsafton brudgummen sjelf, ledsagad af sin bönaman och följd af en lysande skara af brudmän eller brudriddare, alla till häst... Vid annalkandet till bröllopgården, gjordes ett uppehåll, för att genom utskickade småsvenner höfviskt anmäla skarans ankomst, och att spörja om de voro välkomna och allting redo för deras emottagande. Först sedan denna medeltidssed blifvit iakttagen, satte sig skaran åter i rörelse och red i högtidligt tåg in i bröllopgården, der Midsommarstången stod klädd och hela gården var smyckad med löf och blommor. Det hörde då till ståten, att brudgummens följe, vid intåget i gården och innan de stego af hästarna, först skulle efter gammal sed rida tre hvarf omkring Midsommarstången.»³ Hyltén-Cavallius' uppgifter återgå i vissa avseenden på en källa, som runnit upp nära den rudbeckianska forskningens flöden, nämligen Samuel Kroks »Tal om Urshults pastorats inbyggares seder, hållet på småländska nationens sammankomst i november månad år 1749 uti Upsala.» I denna skildring återfinna vi brudgumsfärden tre gånger kring majstången, »som mitt på gården är upprättad».⁴ Av värde är, att Gaslander bestyrker Kroks skildring genom uppgiften att bröllopen i dessa trakter av landet helst firades vid vårens slut, »til midsommar, när ej andra omständigheter tvinga.»⁵ Från Blekinge omtalar Grafström seden att rida runt majstån-

gen i Jämjötrakten under 1800-talet,⁶ och en liknande senare uppgift ha vi från Östra Ramdala socken.⁷ Tyvärr veta vi alltför litet om majstångens historia i de nordiska länderna för att med säkerhet avgöra, om den har växt upp på nordisk botten eller om den i sin utvecklade form — i likhet med 1800-talets julgran — spritt sig och konvergerat med äldre former av folkseden att resa högtidsträd och -stänger. Kringridningen kring en majstång, som uppställts för att fira vårens och sommarens ankomst, kan dock icke vara någon tillfällig kombination; bröllopsstången är vida djupare rotad i seden än så.

Nära den majstång, som man red omkring vid bröllopen i Blekinge och Varend, står den gotländska ungmansstången. Den omnämnes redan av Håkan Spegel i Rudera (1683) och tillhör sålunda de tidigaste exemplen på bröllopsträdets förekomst i Sverige. Liksom i Varend är det på Gotland brudgummen och hans följesmän, ungscaffarna eller blosshållarna, vilka efter magfärden från brudgummens hem till prästgården, innan brudföljet beger sig till kyrkan, skola rida omkring »en hög stång som till then ändan blifver upprest i prästegården».⁸ Neogard ger oss i Gautauminning en härmed i stort sett överensstämmande skildring av den gotländska ungmansstången vid begynnelsen av 1700-talet: »På gården eller backen vid kyrkian uppsätter klockaren ungmansstryson, är en ung smal gran-

³ *Warend och Wirdarne II*, s. 317 f.

⁴ Samuel Krooks tal senast tryckt av N. Werner, *Småländska hembygdsböcker I*, Växjö 1922, s. 35.

⁵ *Svenska landsmälen*, Bih. I s. 261; jfr G. Djurklou, *Unnarboarnas seder och lif*, Sthlm 1874, s. 42.

⁶ C. F. Forssell, *Ett år i Sverige*, Stockholm 1827, s. 102.

⁷ Arwidsson 1899, N. M. A.

⁸ *Rudera gothlandica*, utgiven av O. V. Wennersten, Visby 1901, s. 53.

ruska, ther qvistarne äro afhuggne, allenast lemnas en qvist på endan. Omkring thenna tryson moste hela rytteriet rida, både när the komma til och resa ifrå kyrkione. Sidst taga ungmans- och bruthedensdrengarna samma tryso emellan sig och rida i fyrsprång om hela brudskaran lämnande then sedan mitt på vägenom, och qvista fram till bröllopgården.»⁹ Jöran Wallin, den nästa Gotlandsbeskrivaren, lämnar oss efter Johan Canütius ännu fylligare uppgifter om de bruk, vilka förbundos med ungmansstången. Enligt honom resas två stänger, en vid brudehuset och en vid kyrkan. Efter brudföljets avfärd från kyrkan upptages ungmansstången här av »de s. k. ungmansdrängar, föres mellan händerna och ridet så starkt, att the skola hinna fram om brudskaran med nämnda stång. Ju längre som hinnes fram om brudeparet med stången, ju större heder.»¹⁰

Adertonhundratalets många Gotlands-skildrare komplettera de äldre uppgifterna i några viktiga punkter. Sålunda beskriver Hilfeling, vars brölloppsskildring hänför sig till Vallstena socken och tillhör 1800-talets första år, ungmansstången såsom »en på platsen utanföre kyrkogården med löf och blomster klädd upprett stång af 7 à 8 alnars höjd.» Den kallades »brudgranen» och kring den skulle hela brudskaran vid ankomsten såväl som vid avfärden rida och åka. Vid avfärden från kyrkan uppreckte de två

sist ridande stången och förde den med sig »under fullt galopp, till dess de hunno de förra [brudskaran], då de bortkastade den långt utåt marken.»¹¹ Lithberg har lämnat oss en utförlig beskrivning av de gotländska folkseder, som förbundits med ungmansstången med utnyttjande av det stora gotländska materialet även för 1800-talets senare del.¹² Av betydelse är att ungmansstången skall utgöras av en gran, kvistad och skalad upp till toppruskan, och denna dess karaktär av *trysa* (ruska) förblir oförändrad även när den prydes med en kringvirad girland (se fig. 1) och stundom därjämte förses med en krans såsom den på Skansen stående ungmansstången.¹³ De bruk, vilka höra ihop med den gotländska brudgranen, växla till viss grad, beroende på huruvida avfärden sker från gården, om vigseln försiggår i kyrkan eller hemma. Härunder bibehåller likväl det med ungmansstången förbundna bruket att färdas kring densamma sin egentliga prägel, även om det får nya former. »Alltid när man kommer i gård med brudgummen eller när man kommer från kyrkan, skall man färdas omkring den, och när brudeparet på aftonen är ute och visar sig, skall man gå omkring ungmansstången» (Lithberg).

Utom kringfärden, kringritten eller kringgåendet är ett annat ceremoniellt

⁹ G. Hilfelings handskr. i Kungl. biblioteket i Stockholm, sign. 5:1, s. 24.

¹⁰ »Brölloppsseder på Gotland» i *Fataburen*, 1906 s. 84 f.; 1907 s. 163 f, 168, 176; 1911 s. 48.

¹¹ Avbildad i *Fataburen* 1906 s. 85; jfr beskrivningen i *Skansen* (programblad) 2—8 sept. 1906 av S. Ambrosiani; *ungmanstrysa*, granspira med gröna kvistar i toppen, som föres under brudfärden av ungmansdrängen. J. E. Rietz, *Svenskt dialektlexikon*.

⁹ Handskr. i Uppsala universitetsbibliotek. För avskriften står jag i tacksamhetsskuld till prof. Nils Lithberg.

¹⁰ P. A. Säves handskr. i Uppsala universitetsbibliotek IV s. 390 (utdrag ur Wallins *Analecta* II, 1555). Canütius var född i Vamlingbo på sudret, pastor i Heide 1734—1768.

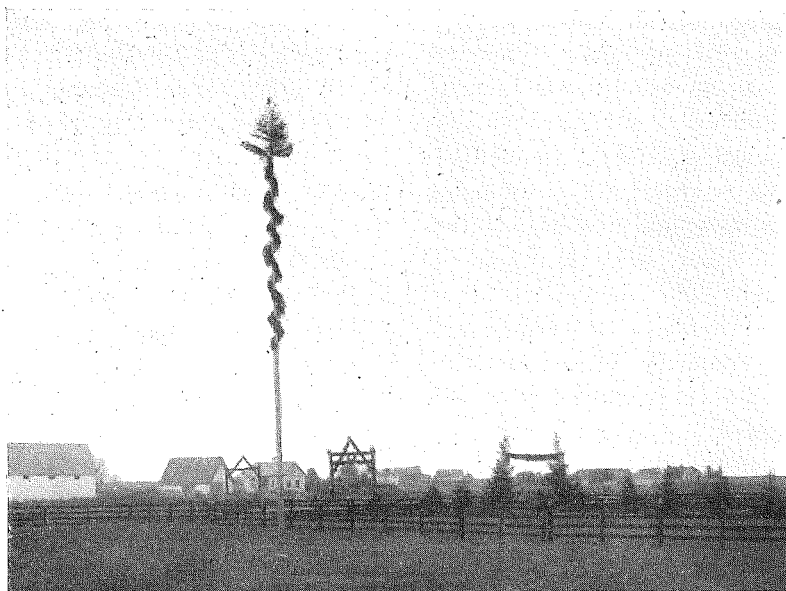

FIG. 1. UNGMANSSTÅNG OCH ÄREPORTAR, LAU, GOTLAND. M. KLINTBERG FOT. 1912. N. M. A.

drag i detta fall, nämligen stångens upp-
ryckande, bortförandet av den under
snabb ritt och dess slutliga bortkastande,
av uppenbar betydelse. Bruket har stund-
om förenats med seden att resa ung-
mansstång vid kyrkan (Wallin, Hilde-
ling). Av visst intresse äro de uppgif-
ter, enligt vilka det sker ej vid kyrkan,
utan antingen vid *avfärden* (»det gästa-
bud, som hålles vid den av brudeparets
hem, vilken skall övergiva sitt forna hem-
vist») ¹⁴ eller då man på bröllopets
sista dag firar *hemkomst*. Då följa ung-
mansdrängarna skaran ett stycke på väg,
varefter de i galopp rida tillbaka, rycka
skyndsamt upp ungmansstången och föra
den mellan sig, tills de hunnit framom
skaran, »varefter de slunga stången, med
den grönskande toppen avbruten ifrån

¹⁴ A. Th. Snöbohm, *Gotlands land och folk*,
2 uppl. Visby 1897, s. 361, jfr s. 356.

sig». ¹⁵ Ungmansstångens avbrytande före-
kommer även i samband med färden från
kyrkan. Lithberg anmärker härom, att
ungmansdrängarna, när de kommit ett
stycke framom bröllopsskaran, kasta från
sig stången »i en lund bredvid vägen på
ett ställe där ingen av de övriga märker
den.» Han tillägger härvid den folkliga
och förmodligen rätt nya tydningen att
toppens avbrytande sker för att bruden
härigenom skall bli sin man mera under-
dånig. ¹⁶

Den gotländska ungmansstången står
ensam i sitt slag bland de svenska for-
merna av bröllopsträdet och har, såvitt
mig är bekant, icke någon direkt mot-
svarighet på utländsk botten. Att brud-
granar uppsatts vid kyrkan eller präst-

¹⁵ C. J. Bergman, *Gotländska skildringar och
minnen* Visby 1882 s. 253, 264.

¹⁶ *Fataburen* 1907 s. 176.

FIG. 2. GRANALLE OCH ÄREPORTAR, SEDDA FRÅN BRÖLLOPSGÅRDEN, LAU,
GOTLAND M. KLINTBERG FOT. 1912. N. M. A.

gården, där en viktig del av bröllopsför-
rättningen ägt rum, förekommer även på
Runö;¹⁷ men denna likhet har endast
yttre betydelse. Den närmaste motsvarig-
heten till det gotländska bruket att färdas
kring bröllopsstängen ha vi på svensk
botten i Småland och Blekinge. Förkla-
ringen ligger främst i att bröllopsträdet
och stängen betraktats såsom heliga före-
mål. Liksom flertalet svenska bröllops-
träd är ungmansstängen på Gotland en
avkvistad och skalad gran, vars topprus-
ka i sig koncentrerar högtidsträdets över-
naturliga egenskaper. Men oberoende av
dessa har själva kringfärden karaktären
av en magisk metod, vars tillämpning på
detta fall måste tolkas i nära samband
med de olika färdtillfällena vid bröllops-
festligheten. Och då dessa i folktron

ständigt förknippats med föreställningar
om övernaturliga faror, ha vi skäl att tro,
att kringfärden i föreliggande fall skedde
i avsikt att befria sig från de illvilliga
makter, som under vägen så att säga
hängt sig fast vid bröllopståget. P. A.
Säve berättar en gotländsk sägen om en
bonde, som kvarhölls av havsfrun, ända
till dess han en dag fick lov att gå hem
och se på stäten, då hans hustru skulle
fira bröllop. *Villkoret härför var, att
han ej skulle få gå runt ungmansstängen,
ty då skulle han bliva synlig.* Emellertid
bröt han mot havsfruns förbud och åter-
vände på så sätt till människornas
värld.¹⁸ Detta drag i sägnen är fullgod

¹⁷ F. J. Ekman, *Beskrifning om Runö i Liff-
land*. Tavastehus 1847 s. 84 f.

¹⁸ P. A. Säves handskrift IV s. 190; jfr
dock även E. F. Knuchel, *Die Umwandlung in
Kult, Magie und Rechtsbrauch*, Basel 1919, s.
18 f., som i dessa bruk vill se ett bindande
vid det nya hemmet. E. Westermarck, *The
History of Human Marriage*, London 1921, II
s. 514 ff.

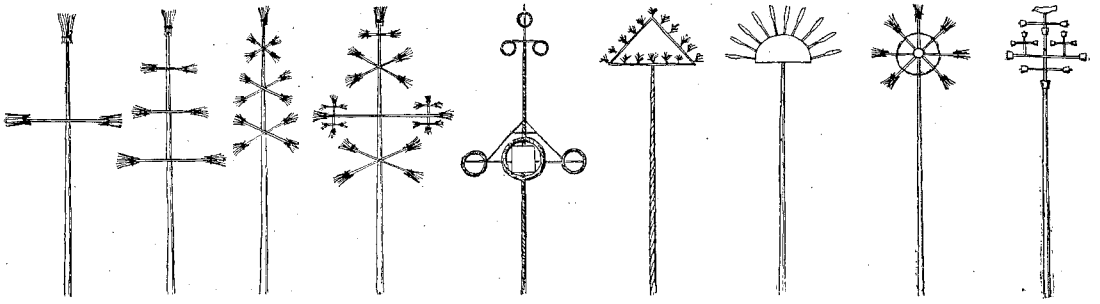

FIG. 3—11. BRUDSTÄNGER: FIG. 3. KVEVLAX, ÖSTERBOTTEN; FIG. 4. LILLIHERDAL, HÄRJED.; FIG. 5, 6. SVEG, HÄRJED.; FIG. 7. ÄLVROS, HÄRJED.; FIG. 8. VALBO, GÄSTR.; FIG. 9. LÄNNA, UPL.; FIG. 10—11. JULRUSKA OCH JULKORS: FIG. 10. BISKOPSKULLA, UPL.; FIG. 11. HÄRJED.

folketro och bestyrker den uppfattning om kringfärdens betydelse, som ovan framställts.

De former, under vilka ungmansstången uppryckes, bortföres under häftig ritt och slutligen bortkastas, »på ett ställe där ingen märker den», beteckna utan tvivel en desakrerering, svarande mot stabbens i stabbriterna och dryckesskålens, då bruden mottages.¹⁹ Med ungmansstångens uppryckande sammanhänger slutligen även avbrytandet av toppruskän.

Bruket av en bröllopsstång är känt även från ett nordligare område. I Roslagen (Uppland) uppsattes i en del socknar vid bröllopet en med blommor och grönt klädd stång av ungdomen.²⁰ Även i Dalarna ha dylika klädda bröllopsstänger med tvärarm och stundom försedda tupp och pilar i likhet med majstängerna

förekommit.²¹ Mest spridd är denna typ av bröllopsstänger i Härjedalen, där den i likhet med parstängerna även bär benämningen »majstång». En dylik bröllopsstång i Älvros stod mitt på gården och var helt omvirad med lingonris samt försedd med kransar (*knöppar*) flätade av blommor och grönt, stundom även av trä och rödmålade. Mitt på stängen fanns en tavla med brudparets namn. Uppåt toppen brukade man sätta »flaggor», som bestodo av röda dukar och ut efter tvärsläarna fästes färgade band av siden eller ylle,²² fig. 7.

I regel ha dock dessa »majstänger» med en del mellanformer i fråga om antal utvecklats till parstänger. Fale Burman antecknade 1802 i sin resedagbok: I Herdalen brukas 3 majstänger med kors i bröllopsgården²³ och S. Öhberg omnämner »en eller två med kransar, band och andra grannlåter prydda stänger ute på gården.»²⁴

¹⁹ »Tabu- och orenhetsbegrepp i nordgermansk folketro om könen» i *Folkloristiska och etnografiska studier II* s. 56; jfr. E. Hammarstedt, »Kvarlevor av en Frösritual i en svensk bröllopslek» i *Svenska landsmål* 1911, (*Fästskrift till H. F. Feilberg*) s. 509.

²⁰ Berta Hulander, handskr. i Lunds Universitetets Folkminnesarkiv (L. U. F. A.) (Lohärad, 1860-t.).

²¹ Greta Hedlund i *Från Västerdalsbygder* 1917 s. 97, 1918 s. 45 (Malung).

²² N. Keyland N. M. A. 1152; 1462 (Vemdalen).

²³ *Norrländska samlingar*, utg. av J. Nordlander 3 Stöhm 1894, s. 115.

²⁴ »Från Härjedalen» i *Svenska landsmål* XIX, 3, s. 16.

Denna typ uppträder vanligen såsom parstänger och är i mer eller mindre utvecklade former spridd över ett område, som omfattar Uppland och de nordsvenska landskapen, Härjedalen, Hälsingland, Jämtland och Västerbotten. Från dessa landskap går brudstängernas av partypen utbredningsområde över till Finlands svenskbygder, dels över till Åland, dels till Österbotten. Mest typiskt företrädd är formen måhända i Härjedalen. Den enklaste formen är stängen med två raka tvärramar från Lillherrdal fig. 4. En mera sammansatt typ är den med tre par korsställda tvärramar försedda bröllopsstängen från Sveg, fig. 5. Kombinationen av korsarmar är likväl starkt varierande; se fig. 6, som avbildar en annan dylik stång i samma socken. Intendenten N. Keyland, på vars fältforskningar mina uppgifter stöda sig, har i dessa bröllopsstänger icke kunnat spåra någon bestämd grundtyp. Korset är för dem genomgående. Det understa korset skall vara i jämnhöjd med takkanten eller helst något däröver. Stänger och tvärspiror äro avbarkade och klädda med granris samt stundom omvirade med slingor av lingonris vid toppen och på tvärspirornas ändar har man bundit kvastar (*tuppar*) av granris. Ibland uppsattes brudparets namnbokstäver i stängens kors. Längden uppges till 30 à 35 fot. Stängerna restes ofta på var sin sida om farstukvisten, understundom även mitt på gården.

Detta slag av bröllopsstänger är även känt från Jämtland och Hälsingland. Enligt ett meddelande till Adolf Ivar Arwidsson förekommo vid begynnelsen av

1840-talet ännu här och där i Jämtland blomsterprydda majstänger vid ingången till bröllopsgården — »där tillgång på så långa träd finnes», säges det.²⁵ Från Hälsingland ha vi liknande uppgifter av något senare datum.²⁶ Benämningen »majstänger» är gemensam för alla de nu omtalade brudstängerna; detta namn förekom även i Västerbotten (Nederluleå), ehuru de enligt uppgift där sällan brukats.²⁷

De nordsvenska brudstängernas utbredningsområde hänger direkt samman med det svensk-österbottniska bosättningen i Finland. Dagen före bröllopet uppreste den manliga ungdomen i Kvevlax vid porten eller stuggavlarna brudstänger, som bestodo av 7—8 famnar långa spiror, försedda med en till tre tvärstänger. De kläddes med girlander och kransar af gran- eller enris. I stängens topp och vid tvärstängernas ändar hade man fäst granris-lubbor. Stängen till höger var brudgummens, den till vänster brudens; de båda toppruskorna kallades brudgummens och brudens »huvad». Den av stängerna, som först föll omkull, bådade tidigare död åt sin ägare. Höstetid plögade man tända lyktor i brudstängerna. Dessa

²⁵ A. I. Arwidssons handskr. i K. B. II, 467 (avskrift hos R. Dybeck, *Folklore I*, i Kungl. Vitterh. hist. och antikvitetsakademiens arkiv; N. M. A. 1072).

²⁶ Per Ericsson, *En kort beskrifning öfver Idensors socken i Gefleborgs län*, Hudiksvall 1885, s. 33.

²⁷ Ella Ohlson 1921 N. M. A. 14785. I Överluleå har man använt två med kransar och flaggor klädda granar med toppruska, en mellanform mellan brudstänger och brudgranar, som även förekommer sydligare. Samma meddelare N. M. A. 14784.

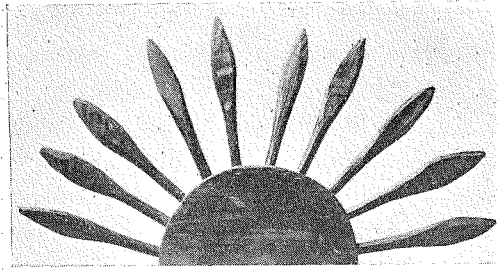

FIG. 12.

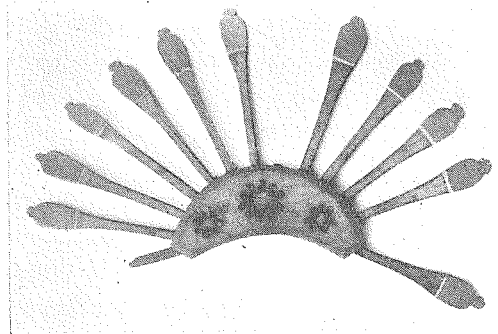

FIG. 13.

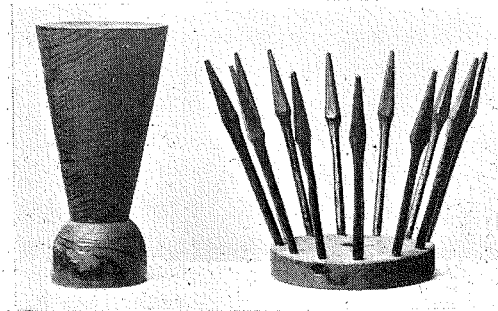

FIG. 15.

FIG. 14.

FIG. 12—15. TOPPRYDNADER PÅ BRÖLLOPSTÄNGER I NORDISKA MUSEET. FIG. 12, 14, 15. LÄNNA, UPL.; FIG. 13. RÅDMANSÖ, UPL.

fingo ofta stå kvar till nästa bröllop i byn eller tills de blåste ner; se fig. 3.²⁸

²⁸ K. Rob. V. Wikman, Svenska Litteratursällskapets Folkloristiska Arkiv, Helsingfors, 231; *Brage årsskrift II*, Helsingf. 1908, s. 41 f.

Klädda bröllopsstänger ha även förekommit i Åland. De restes vid trappan eller vid grinden. På Kökar var den ena av stängerna något längre än den andra, d. v. s. brudgummens förmer än brudens, medan däremot i Sottunga stängerna hade samma längd. De voro omvirade med lövgirlander och försedda med lövtofsar sommartid, om vintern däremot av gran eller enris. Om bruden var havande, sattes här tre små ruskor på en tvärså, en för vardera av föräldrarna och en för den lilla.²⁹

I Uppland och därtill angränsande delar av Gästrikland ha vi en typ av brudstänger, som närmast ansluter sig till de tidigare beskrivna majstängsformerna. De uppländska bröllopsstängerna med halvsolförmigt överstycke från Rådmansö höra hit (Nord. Museets inventarium 27282, ink. 1880, fig. 13). De äro målade blågrå med röda spetsar på strålarna och stodo på ömse sidor om farstudörren. Dessa stänger ha, åtminstone i en senare tid, sammanbyggt till äreportar. I Länna restes sådana äreportar såväl vid bröllopsgården som vid den gård, där vigseln skulle förättas: på det förra stället avslutades portens sidostänger upptill med rödmålade halvsolförmiga träprydnader, på det senare med likaledes rödmålade öppna brudkronor av trä (Nord. Museets inventarium 116644, ink. 1911; se fig. 12). Brudkronorna äro tydligen en senare tids utbildning av stängernas topprydnader, (inv. nr 116644; se fig. 14).

På var sin sida om källardörren, där dryckesvarorna förvarades, restes på Rådmansö ända intill 1870-talet två stänger

²⁹ G. Nikander, S. L. F. A. 192.

FIG. 16 MAJSTÅNG, RÄTTVIK, DAL. OLJEMÅLNING AV KILIAN ZOLL, OMKR. 1850.

med bägarformiga överstycken (inv. nr 27214); annorstädes i Roslagen synes man ha nöjt sig med *en* dylik stång (Länna, inv. nr 116644, se fig. 15). Dessa bägarstänger erinra om liknande värdshusskyltar.³⁰

Från Östervåla socken ha vi en del uppgifter om brudstänger med halvcirkelformigt överstycke, här kallade *krusrisikor*. Stängerna voro försedda med brudparets namn och förenade medels klädda

träbågar. I andra fall synas topprydnaderna ha varit hjulformiga liksom på de uppländska julruskorna, med vilka de halvsolförmiga ruskorna troligen måste sättas i utvecklingssamband (jfr fig. 10). Detta antagande vinner i styrka genom att även majstänger varit försedda med likartade solprydnader. Kilian Zolls tavla avbildar en majstång i Rättvik, där tuppens och solens symbolik framträder fullt klar, fig. 16. Den röda färgen på brudstängernas halvsolar visar samma sak: den uppgående solens färg. I tyd-

³⁰ Brand-Hazlitt. *Popular Antiquities of Great Britain*, London 1870, II s. 61.

ligt släktskapsförhållande till de halvsoförmiga stångprydnaderna i Uppland stå de gästrikländska brudstängerna med triangelformigt överstycke, vilket pryddes med vippor av gran och tallris samt rönnbär (Valbo socken; se fig. 8).³¹

Här kan endast i förbigående påpekas den genomgående parallellism, som existerar mellan de uppsvenska och nordsvenska bröllopsstängerna å ena sidan och julstakar och julkors å andra sidan. Detta förhållande har av mig antytts genom jämförelsen med de båda julstängerna från Uppland och Härjedalen, fig. 10 och 11. De rikt utsirade norrländska och österbottniska julkorsen tillhöra också samma kulturområde.³² Härmed sammanhänger också att man i Uppland och även nordligare brukat sätta upp transparanger och ljus i bröllopsstängerna. Måhända kan detta förklaras av det rätt allmänna bruket att i dessa landskap fira bröllop på hösten och vintern.

Den allmännaste formen för bröllopsträdet är p a r g r a n a r n a med avkvistad och skalad stam samt kvarlämnad toppruska. Det karakteristiska för dem är deras placering parvis vid trappan, gaveln, portlidret eller grinden. Om man undantar de sydliga av dansk sed påverkade svenska landskapen, förekomma brudgranarna av denna typ ända upp till Dalarna. Över Åland äro de spridda ända bort till östra Nyland; även i Svensk-Estland och på Runö äro de bekanta. Wallander återger dem på sin bröllops-

tavla från Österåker, och Hjort anför från Västergötland rimmet:

Skalade granar, kronor och krans
gossar och flickor, speleman och dans
såsom betecknande för bröllopet's lantliga festivitas. De gå under olika benämningar, såsom *brudgranar*, *brudriskor* (*-ruskor*) *gästbudsgranar*, *gästbudsriskor* (*-ruskor*), och ha sin närmaste motsvarighet i julruskorna, vilkas utbredningsgebit ungefär sammanfaller med brudgranarnas. Såsom benämningen ger vid handen, har trädslaget nästan undantagslöst varit *gran*. Endast från Östergötland (Strå sn) möter oss en uppgift att man sommartid reste björkar och vintertid granar.³³ Från Dalarna uppges, att brudgranarna skola vara högre än julruskorna. Även i Småland synes man ofta lagt an på att skaffa särskilt höga träd; detta får måhända betraktas som en återverkan av trädadragningsbruket i dessa landskap (jfr fig 22 Dalarna; fig. 17 Småland, Nässjö). Abraham Hülphers omtalar, att brudgranarna i Malung hade en höjd av 30—40 alnar; de uppländska brudruskorna kunde enligt en uppgift vara 7—8 meter höga.³⁴ Brudgranarna uppresas vanligen i ett eller flera par av den manliga ungdomen i byn före bröllopet. Den ena av dem skulle enligt utsago föreställa bruden, den andra brudgummen, och den vars gran först föll omkull skulle dö först.³⁵ Ofta fingo de kvarstå så länge som möj-

³¹ E. Hammarstedt 1902 N. M. A. 3110.

³² G. Nikander i *Folkloristiska och etnografiska studier I* s. 205 ff., där dylika julkors finnas avbildade.

³³ Sven Liljeblad, Lunds Universitets Folkminnesarkiv.

³⁴ *Dagbok* 1757, Västerås 1763, s. 277; N. M. A. 4837.

³⁵ Hjort, anf. st. (Ögl, Kisa s:n).

ligt; de måste ruttna bort och fingo ej brännas.³⁶

Pargranarna stodo icke sällan »vid alla dörrar, portar och led», såsom Gaslander yttrar. På detta sätt mångfaldigades antalet par. Särskilt i Uppland men även i andra landskap, restes långa rader av brudgranar från gården ända långt ut på gårdet en bit bort mot kyrkan, stundom så att sista paret kom att stå vid byns vägskäl.³⁷ Redan vid mitten av 1700-talet hade denna sed urartat så, att landshövdingen i Uppsala J. G. Liljenberg fann sig föranlåten att utfärda ett förbud vid 10 daler silvermynts vite mot detta »skogs växters ansenliga ödande.»³⁸ På Gotland ställde sig förhållandena någorlunda lika. Hilfeling berättar, att man uppreste 8, 10 à 12 par unga granspiror med avskalade stammar, men grön topp på båda sidor om vägen »till heder för brudskaran» (Vallstena).³⁹ Se f. ö. fig. 2, som avbildar dylika granar (Lau). Även här nödgades C. O. von Segebaden under sin landshövdingstid (1765—1788) gripa in med ett förbud mot att fälla växande grantelningar.⁴⁰ Samma sed har även varit vanlig i vissa trakter av Småland, där man lövade och prydde alla gator och led, genom vilka brudfärden skulle fåga, med granruskor på gärdesstörarna⁴¹, och i Östergötland före-

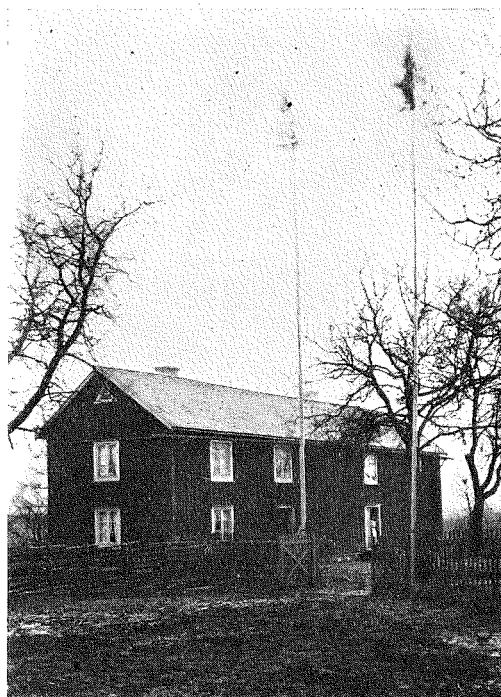

FIG. 17. BRUDGRANAR. NÄSSJÖ, SMÅL. S. AMBROSIANI FOT. 1911.

kom att man gjorde hela alléer av brudgranar.

Mångenstädes har man icke nöjt sig med de vitstammiga enkla brudgranarna utan klätt dem med girlander, papper, flaggor och annan grannlåt, så att de fått en påtaglig likhet med de klädda stängerna⁴²; ännu vanligare är att brudgranarna utvecklats till *äreportar*. Dylika restes ej endast vid bröllopgården utan ofta även av byfolket vid grindar och led brudparet till ära; var däremot

³⁶ A. Hultgren 1913 N. M. A. 10501 (Sm, Ingatorp s:n).

³⁷ Dylika granar ha namn av *tufsriskor* till åtskillnad från *krusriskorna* (se ovan).

³⁸ Kungörelse 13 nov. 1758; mom. 2, jfr mom. 19.

³⁹ Anf. handskr. s. 24; N. Lithberg, anf. uppsats i *Fataburen* 1906 s. 85 f (Gothem).

⁴⁰ P. A. Säve, *Skogens sagor*, Sthlm 1877, s. 42 f.

⁴¹ S. Krok, anf. a. s. 35 (Urshult).

⁴² Detta synes ha varit vanligt särskilt i Östergötland; C. L. Grill, *Anteckningar om Godegårds socken* (Sthlm 1866) s. 41; Sven Liljeblad, L. U. F. A. (Strå sn); benäget meddelande av prof. Martin Olsson 4. 4. 1924 (Grenna); jfr för Västerbotten (Överluleå) ovan s. 149 not 27.

FIG. 18. BRUDGRANAR, LAPPTRÄSK, NYLAND. G. NIKANDER FOT. 1914. SV. LITT. SÄLLSK.

brudparet illa sett kunde det hända, att man spikade till grindarna och satte hinder i dess väg. En enkel äreport åstadkoms genom tvenne brudgranar, förbundna med en girland, ofta medels två tvärribbor, mellan vilka man kunde anbringa brudparets namn eller en inskrift. Men även när äreporten blir mera sammansatt, bibehålles vanligen det för brudgranarna karakteristiska, nämligen granruskan. Från östra Nyland ha vi exempel på en äreport, bestående av två brudgranar med tvärsålar i formen av ett röste, varpå ytterligare placerats sju granruskor⁴⁸, fig. 19. En sammansatt form av

⁴⁸ Nikander i *Folkloristiska och etnografiska studier I* Helsingf. 1916 s. 288 f (Lappträsk sn.)

äreportar har varit vanlig i vissa delar av Småland, måhända även annorstädes: fyra i kvadrat nedslagna stolpar med ett röste, prydda med granris och grannlåt. Över var och en av stolparna höjer sig en brudruska. En annan huvudform av äreportar består av tvenne med toppen mot varandra ställda granar, vanligen dock av tvenne lövträd (björkar), som bundits samman. Huru betydelsefull granruskan även i sistnämnda fall är, fick jag för några år sedan bevittna på ett ställe i Österbotten (Kvevlax), där man bundit ihop äreportens björkar i toppen och vid sammanbindningsstället knutit fast en liten nedhängande grantopp.

Den primitivaste formen av bröllops-trädet på svenskt folkområde är det från skogen hemforslade trädet, som i synnerhet i Dalarna, men även här och där i götalandsskopen, ja i förbleknade former så långt sydligt som i Halland förekommit intill senaste tid. Denna trädrawing har från bröllopet ofta flyttats över till lysningstillfället.

Andra eller tredje bröllopsdagen, någon gång även på första dagens kväll, forslade man i Dalarna fram *mallan* (*gästbådsmallan*), *tallen* (*gästbådstallen*) eller *gästbådsoxen* till bröllopgården. I de flesta fall skedde det genom den manliga delen av ungdomen. I Leksand var det likväl åtminstone i regel de gifta karlarna, som skulle göra detta. Detta framgår också av inskriften på den Leksandsmålning, som här avbildats, fig. 20: »Gubbarnas ställning med den så kallade Bröllopsmallan. L. H. T. petri 1854.» G. Ros uppger dock i en anteckning i Landsmålsarkivet i Uppsala att ungtkarlarna framsläpat mallan. Även grannarna och andra utomstående kunde någongång taga del i upptåget, som då erhöll en något annan karaktär. Ibland bars, men oftast drogs bröllopsträdet till gårds på en släde eller annat fordon, varav upptåget kallades *draga tall* och deltagarna *talldragare* (Mora); annorstädes anlätades hästar. Oftast var bröllopsträdet ett barrträd, tall eller gran, så nästan uteslutande i Mora och på Sollerön. Från Mora berättas, att det någon gång under sommaren kunde hända, att en björk framsläpades i stället för en tall, men detta ansågs av de gamla icke för lyckligt; »det var att dra ris

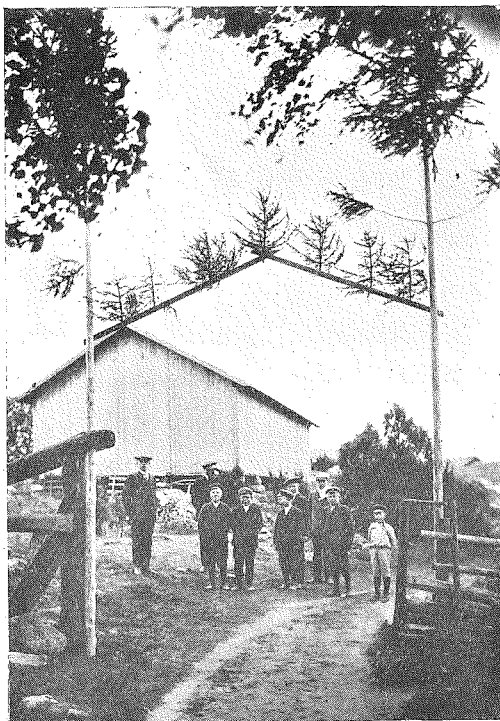

FIG. 19. ÄREPORT. LAPPTRÄSK, NYLAND. G. NIKANDER FOT. 1914. SV. LITT. SÄLLSK.

åt de nygifta.⁴⁴ Bruket hängde i sin mån samman med bröllopfirandet på vintern. I andra dalssocknar har trädslaget växlat (Leksand: tall eller gran om vintern, björk eller asp om sommaren, Siljansnäs: gran vintertid och björk sommertid, Orsa: gran, tall eller björk).⁴⁵ Endast i Rättvik och Boda synes mallan

⁴⁴ Edv. Hammarstedt 1911 N. M. A. 10037; *gran* förekom även i Bingsjö (Louise Hagberg 1913 N. M. A. 9982) och Svärdsjö (Albertina Johansson, *Husmoderns pristävlingsskrifter* 1923); jfr för Leksand K. E. Forsslund, *Med Dalälven I*, 9 Sthlm 1922 s. 107.

⁴⁵ Edv. Hammarstedt 1902. 1905 N. M. A. 1974, 1975; Louise Hagberg 1912 N. M. A. 10019, 10021; K.-E. Forsslund, *anf. a I*, 6 Sthlm 1921 s. 159; Albert Alm, *Dräktalmanacka för Leksands socken*, Oskarshamn 1923, s. 114.

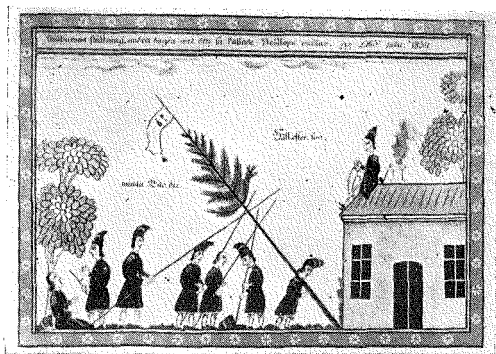

FIG. 20. »MALLAN RESES». LEKSAND, DAL., UR TAVELGALLERI.

uteslutande varit ett lövträd, björk eller asp.⁴⁶

När bröllopsträdet, vanligen med spelmannen sittande bland grenarna överst på lasset, forslats fram till bröllopgården, uppstod en strid om trädet mellan ungtarlarna och flickorna (Boda, Ore, Rättvik) eller mellan kvinnorna och männen (Siljansnäs). Kullorna försökte nämligen på alla sätt komma åt trädet, hugga sönder det eller bryta grenar av det, i synnerhet gällde det att bryta av dess topp (Rättvik, Siljansnäs). »Segrade käringarna, så skulle hustrun få makten i det nya hemmet.»⁴⁷ Trädet restes, vanligen avkvistat upp till toppgrenarna, på gårdsplanen eller invid en vägg. Hade man en gång upprest bröllopsträdet, fick ingen längre göra något ohägn åt det. De som skaffat fram det, skulle trakteras (*tallbrännvin* Sollerön, *mallbrännvin* Boda, Rättvik, *mallsup* Leksand). Där träddragningen blivit ett upptåg av den

⁴⁶ Jfr K.-E. Forsslund, anf. a. I, 8, Sthlm 1922, s. 156; I, 7, Sthlm 1922, s. 72.

⁴⁷ K.-E. Forsslund, anf. a. I, 6, Sthlm 1921 s. 59; Louise Hagberg 1912 N. M. A. 10058 (Siljansnäs).

samlade byungdomen, har trakteringen framstått såsom en huvudorsak; mallan drogs då ofta in i farstugan, eller t. o. m. längre in, och man vägrade att forsla bort den utan vederlag. I sådana fall restes icke heller alltid tallen, och det hela kom då närmast att likna kryckan vid lysning.⁴⁸ Mallan fick stundom stå kvar efter bröllopet. Var det ett lövträd, togs det ned, när det vissnade. I Leksand och Boda var det brukligt att taga ned mallan söndagen efter bröllopet; därvid upprepades i Leksand striden mellan de gifta och de ogifta männen.

I mallans topp satte man upp en flagga (i Leksand kallad »särtjen») försedd med brudparets initialer. Från Svärdsjö socken finnes en uppgift att man i toppen på trädet plögade sätta en tupp.⁴⁹ Vidare hängde man i mallan koskällor och klockor, stundom försedda med snören, så att man nedifrån marken kunde ringa i dessa (Enviken, Leksand, Siljansnäs, Svärdsjö); även en halmdocka sattes upp i bröllopsträdet (Boda, Leksand, Rättvik). De som hade »friat» under natten, blevo fasttagna och bundna vid gästbådsträdet, där de skulle få spö (Enviken).⁵⁰

Av stort intresse äro de bruk, vilka i Bjursås och på Sollerön förbundos med bröllopsträdet. I Bjursås bröts trädet

⁴⁸ Hit hör bl. a. även framforslandet av en torr gran (Grop Anna Olsdotter 1911 N. M. A. 10294, Boda) eller av en tall så kvistig som möjligt (Louise Hagberg 1912 N. M. A. 10026, Mora); även benämningen *krycka* på bröllopsträdet hör samman härmed (se nedan).

⁴⁹ Albertina Johansson, Husmoderns pristävlingsskrifter 1923.

⁵⁰ Någotting liknande förekom i Svärdsjö, där käringarna skulle risas. Albertina Johansson, anf. handskr.

upp med rötterna. Det bar namnet *gäspöoxen* och skulle vid hemkomsten »slaktas», vilket tillgick så, att »oxen» lades med »huvudet» (roten) på brotrappan, ett hål borrades i stammen och i det hållades en blandning av brännvin och svagdricka, stundom också kaffe; sedan stacks oxen, man härmade hans bölande och tappade och drack »oxblodet» ur skopor. Man åt också *flottmölja* på oxen, som sedan drogs ut på gården igen, kvistades och togs av en bit längre ned än manshöjd. Denna stubbe restes nu med rotändan uppåt vid grinden eller porten. På stammen spikades *jäspösbrevet*, en skämtsam matsedel över allt vad man fått till livs i bröllopgården. Det kan knappast betvivlas, att den stubbe, som restes i Bjursås, saknar samband med bröllopsstaben.⁵¹

Arosenius skildrar från Sollerön uppåtgåendet med stabben så, att man andra bröllopsdagen dansade på stabben och sista dagen flyttade ut den på gården. Spelmannen tog nu plats på stabben. De närvarande slog ring kring den och utförde en dans, som han beskriver sålunda: »De dansande taga tre hopp åt sidan och stanna sedan med fötterna, men vaggas av och an med kroppen. Dessa rörelser förnyas länge och väl. Under tiden gå de nygifva omkring i ringen med en brännvinnsskål och bjuda de dansande en sked av den livande drycken, tills förrådet är slut. Då ger spelmannen en signal och hela sällskapet rusar in i stugan, där de höja ungar och ungmor un-

der högljutt skral och hurrande.»⁵² En senare skildrare sätter detta uppåtgåendet i samband med hemdragandet av bröllopstallen. »Alla togo i ring kring *tålln*, och spelmannen skulle stå mitt i ringen. Så snart spelmannen hojtade till, så stannade dansen, och en kokerska eller någon sådan kom ut och gick omkring i ringen med brännvin i en träkopp eller bolle och gick laget runt och matade dem med en träsked.» Detta upprepades två tre gånger, varefter spelmannen sattes på »tålln» och man begav sig i väg till brudparets hem, där talldragarna skulle bjudas på brännvin, ifall man inte ville ha tallen dragen ända in i stugan.⁵³ En motsvarande sed har i Leksand förbundits med bröllopstrådet. På bröllopets tredje dag togo flickorna i ring kring mallan. Inne i ringen stodo gossarna, vilka sökte mata flickorna med varjehanda tillblandningar, ju mer illasmakande dess bättre. Flickorna fingo sedan utföra samma roll.

Om träddragningen vid bröllop ha vi från andra landskap tyvärr endast få och spridda meddelanden. Från Östergötland har Hjort lämnat oss några värdefulla upplysningar om träddragningen, vilken han betecknar såsom »ett föråldrat bruk». Brudgummen hämtar tillsammans med sina kamrater från skogen en större gran, på vilken han sättes och bäres till bröllopgården. Sittande bland trädets grenar, bjuder han på »traktering från sitt egna hem».⁵⁴ O. W. Sundén har från Redvägs härad i Västergötland uppgiften att man på tredje bröllopsdagen tog hem

⁵² Anf. a., Sollerön, s. 40 f.

⁵³ Louise Hagberg 1912, N. M. A. 10086.

⁵⁴ [E. Hjort] Cervus, *Anteckningar om Kisa socken i Östergötland*, Linköping 1905, s. 95.

⁵¹ F. Arosenius, *Beskrifning öfver provinsen Dalarna*, Falun 1862—1868, Bjursås, s. 17 f. K.-E. Forsslund, anf. a. I, 10, Sthlm 1923, s. 76.

en björk och en gran. De gifta karlarna buro det ena trädet, de ogifta det andra; på vartdera satt en spelman och spelade. Träden nedsattes i gropar, som man grävt på gården och kunde sedan få stå där ett halvt år.⁵⁵ I Broddtorp i samma landskap tog man vid bröllopet ett stort träd och släpade till brudparet, blosshållarna skulle då gå ut och bjuda på brännvin. Vid det skildrade tillfället hade man roat sig att binda en gammal gubbe vid trädtoppen.⁵⁶ I Sätilla släpade man andra bröllopsdagen en tall till gården (detta skulle ha skett vid ett bröllop på 1850-talet).⁵⁷ Slutligen ha vi från Halland ett par hithörande notiser. Sälunda har amanuensen vid Nordiska Museet, frk Louise Hagberg meddelat mig, att för c:a 80 år sedan i mellersta Halland förekommit, att bröllopgäster och åskådare på första bröllopsdagens eftermiddag dragit ut till skogen och fällt ett stort träd, vilket drogs hem som »kockabränslé». I samma landskap (Värö socken) drog man på liknande vis i stället för ett träd ett lass ved.⁵⁸

Träddragningen förekommer i våra dagar vida allmännare på någon av lysningssöndagarna än vid själva brölloptillfället. Dessa bruk gruppera sig på tvenne utbredningsområden. Det ena omfattar Dalarna, sydöstra Gästrikland, nordligaste Uppland och nordöstra Västmanland. Det andra omfattar Östergötland och Småland. Dessutom är bruket bekant från Dalsland (Håbol socken).

⁵⁵ *Allmogeliv i en västgötasocken under 1800-talet*, Ståhl 1903, s. 89.

⁵⁶ C. A. Föllin 1923, L. U. F. A.

⁵⁷ Louise Hagberg 1913 N. M. A. 10131.

⁵⁸ Torsten Lenk 1918 N. M. A.

Det tillhör sälunda områden, där vi tidigare lärt känna träddragningen vid bröllop. En översikt av träddragningsbrukens utbredning synes därför här på sin plats. Jag använder härvid beteckningen *malla* för bröllopsträdet och benämningen *krycka* för lysningsträdet.

Mallan förekommer uteslutande i övre Dalarna ända ned till Leksand, Rättvik, Bingsjö, Enviken och Svärdsjö, där den uppträder vid sidan av kryckan. I Rättvik kallas kryckan ännu *malla*, och i Bjursås har den efterträtt »jäspöoxen». Åt väster har kryckan trängt fram åtminstone till Malung. Sydväst om de centrala Dalbygderna ha vi en rad av socknar, där kryckdragningen utbildats, så att vi i stället för ett ha två träd, ofta en tall och en gran, vilka föras till fästfolket på första lysningsdagen. De olika trädslagen skulle representera brudgum och brud. Från Floda har jag dessutom uppgiften, att den ena av kryckorna skall vara litet längre än den andra. Denna korsning mellan krycka och pargranar, vilka f. ö. icke äro sällsynta i Dalarna, synes i lokalt hänseende vara begränsad och är i varje händelse av ungt datum. Parkryckorna förekomma i Ål vid sidan av det egentliga kryckträdet; i Gagnef ha de ersatt det äldre bruket att bära en tall till gården. I våra dagar äro krycksederna allmänt utbredda i nedre Dalarna. I synnerhet i Enviken, Stora Tuna och Torsång har kryckdragningen utvecklats till en lysningsprocession med förridare, utklädda ryttare och vitklädda flickor med blommor eller ljus, en *kryckståt* i ordets egentliga bemärkelse. Liknande bruk ha spritt sig till an-

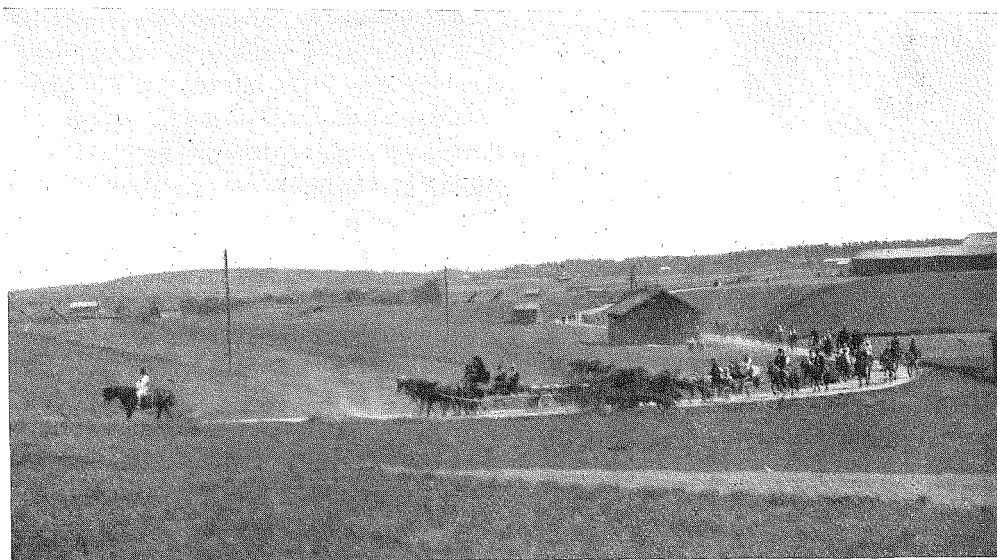

FIG. 21. KRYCKESTÅT. JÄRBO, GÄSTR. N. M. A. 1921.

gränsande trakter av Gästrikland, Uppland och Västmanland. Av de uppgifter, vilka finnas i Nordiska museets arkiv rörande dessa seder, framgår, att de under det senaste halvsekleet upplevat en renässans, vilken säkerligen gett påstöten till en ny utbredning, delvis också gett upphov åt nya former.

Egendomligt nog visar det östgötsk-småländska utbredningsområdet fram fullkomligt analoga förhållanden. Såsom redan framgått, är träddragningen vid bröllop känd från ett litet område i Östergötland. Av allt att döma har kryckdragningen spritts från detta område i ännu senare tid än i Dalarna. Såsom ett flertal meddelanden ge vid handen, har den sedan ett par årtionden tillbaka kända seden att *dra björk* på andra lysnings-söndagen eller den föregående kvällen utbredd sig i riktning från norr till söder. Sin allmännaste spridning har den här-

vid vunnit i gränssocknarna av Kalmar, Jönköpings och Kronobergs län.⁵⁹ Orsaken till denna plötsliga produktivitet hos folkseden är icke fullt klar; dock torde man härvid få taga i betraktande, att lysningstillfället både av ekonomiska och andra skäl mångenstädes på senare tider kommit att dominera i förhållande till bröllopfestligheterna.

I fråga om trädslaget råder i Dalarna en viss överensstämmelse mellan kryckan och mallan; då mallan är ett barrträd, är kryckan även ett barrträd (Svärdsjö) och tvärtom (Rättvik). Parkryckorna äro alltid barrträd, varvid tallen anses representera brudgummen och granen bruden.

⁵⁹ Den äldsta uppgift jag känner om bruket är en notis i *Aftonbladet* 1896 nr 46; jfr C. A. Carlsson, *Anteckningar om Kristdala socken*, Sthlm 1900, s. 78; P. Söderbäck, *Skrock, sed och sägen i en smålandssocken*, Sthlm 1921, s. 15 f. För uppgifter om sedens utbredning är jag särskilt tack skyldig fil. lic. G. Hedström, Lund.

FIG. 22. PARKRYCKOR. FLODA, DAL. O. BANNBERS
FOT.

Stundom växlar trädslaget. Sålunda användes i Bjursås vanligen björk, men någon gång även tall. För nedre dalområdet överväger björken, men icke helt. Det samma är förhållandet längre söder- och västerut. Inom ett litet område omfattande angränsande delar av Uppland, Västmanland och Dalarna, skall kryckan bestå av en tvågrenad björk eller gran (Norra Fjärdhundra, V. Lövsta, By).⁶⁰ I Östergötland är björken vanligare än granen — i Ekeby var kryckbruket likväl bekant under namn av *bära gran* — både såsom bröllops- och lysningsträd. För deras avläggare söderut synes detta vara regeln.

⁶⁰ Om bruden är havande, hämtar man en »sklynbjörk». P. Söderbäck, anf. a. s. 15 (Småland, Kristdala).

Även om de tillgängliga uppgifterna om det slag av träd, som par préférence brukas som högtidsträd vid lysning och bröllop, äro ofullständiga, synes dock knappast någon tvekan sålunda kunna råda, att barrträden gå framom lövträden. Mallan, vilken som högtidsträd måste vara ursprungligare än kryckan, består i flertalet fall av en gran eller en tall, sålunda *ett ständigt grönt träd*. Och då man övergått till lövträd, så har man föredragit aspen, vars lövverk är varaktigare än björkens. Endast i träddragningsbrukens yngre skikt, till vilket kryckan tvivelsutan hör, äro lövträden, som vi sett rikligare, ehuru ingalunda ens här ensamt, representerade.

Fröken Louise Hagberg har i sin uppsats »Käpp och krycka och kryckeståt» uppvisat, att »käppen» och »kryckan» brukats såsom skämtsamma lysningspresenter inom de högre stånden i Sverige och Finland åtminstone från 1700-talets början. De äldsta beläggen från vår allmoges ha vi dock icke från tidigare än 1800-talets begynnelse.⁶¹ Bruket avser utan tvivel att alludera på de allmänt spridda talesätten att fästfolket vid lysningen »ramlar utför predikstolen», att »prästen slår låret av bruden» och liknande. Dylika talesätt äro spridda över hela Tyskland, Schweiz, Tysk-Österrike, Nederländerna, Skandinavien och Finland.⁶²

⁶¹ Äldsta av mig kända litterära källa är C. Justelius, Beskrifning öfver Täby församling i Stockholms län, uppsatt 1813, handskr. sign. S. 48 i Uppsala universitetsbibliotek.

⁶² H. Bächtold sätter dem i samband med *gehien, keien*, jfr schwab. *von der Kanzel keien*, A. Birlinger. *Wörterbüchlein zu Volksthümliches aus Schwaben* Freiburg a. B., 1861, s. 49. *Die Gebräuche bei Verlobung und Hochzeit*, Basel 1914, s. 268 f.

I sin rent folksliga form framträder bruket uti givandet av en käpp åt fästmannen, någon gång även åt fästmon, vid lysningen. Bruket är bekant från en mängd orter i Sverige (Småland, Dalsland, Väster- och Östergötland, Västmanland, Uppland, Dalarna, Härjedalen, Medelpad). Stundom plägar man kringvira käpparna med papper och tyg i olika färger, men för det mesta bestå dessa skämtsamma presenter av enkla påkar och störar, på vilka lysningsfolket skall stöda sig.⁶³ Att vi här ha att göra med ett parodierande folkbruk framgår av bl. a. att kryckorna stundom med en smula elak avsikt hopitals praktiseras in i förstugan, varefter givarna i skydd av nattmörkret smyga sig bort. Bruket av dylika »kryckor» har påtagligen varit statt i utbredning ännu i våra dagar. Sålunda lämnar N. Keyland (1904) från Sveg i Härjedalen uppgiften att seden där vunnit insteg först på senare tider.

Från det folksliga skämtet med knölpåkar och krokiga trädgrenar såsom »lysningsgåvor» är steget till det från skogen hemdragna trädet icke så alltför långt. Knotiga och obändiga trädstammar, vid lövbrytningen skamfilade träd (*kostkrakar*, Dalsland) och dylika biida övergången till kryckträdet.⁶⁴ Att kryckbruket förbundits med den gamla träd-dragningen och på detta sätt konvergerat med en äldre kulturföreteelse är ingen sällsynthet i folksedernas utvecklingshisto-

FIG. 23. BRUDGRANAR. STORA RÅGÖ, ESTLAND. P. SÖDERBÄCK FOT. 1923. N. M. A.

ria. Uttrycket »käpp och krycka» åter speglar måhända endast det bibliska »käpp och stav». Ordet »krycka» har även betydelsen av lysningsgåva i största allmänhet. Slutligen har det även kommit att beteckna hela den fest, som firades vid lysningstillfället (Österbotten). Av allt att döma har detta tillfälle fått en växande betydelse i de folksliga festbruket, och dessa ha upptagit i sig en hel del seder från bröllopet, vilka ursprungligen ingenting haft att göra med träd-dragningen vare sig vid bröllop eller lysning. Om kryckdragningen utvecklats på det sätt, som här antytts, så är det påtagligt, att den icke skall ha någon större betydelse för förklaringen av bröllopsträdet. Vi kunna därför bortse från den.

Så mycket större intresse tilldrager sig däremot det redan av Richard Dybeck uppmärksammade och av Edvard Ham-

⁶³ Se Louise Hagberg, *anf. a. s.* 138 f. Äldsta av mig kända belägg: Beskrifning öfver allmogens sinnelag etc. i Strömsholm och Munktorp, handskr. från 1770—1780-talet i Västerås stifts bibliotek,

⁶⁴ Pehr Johnsson i *Fataburen* 1919 s. 67, Gästrikland, Oviken.

marstedt religionsvetenskapligt undersökta stabbupptåget, vilket såsom ovan antytts, i flere fall kommit att stå i ett nära förhållande till bröllopsmallan. Att en viss släktskap skall finnas mellan den ursprungligen i skogen uppbrutna och därifrån hemforslade trädstubben och det likaledes från skogen släpade och intill toppruskan avkvistade bröllopsträdet är naturligt. Både stubben och toppruskan utgöra trädets övernaturligt uppfattade kraftrelikt. Att stubben utbytes mot en stor huggstock (stabbe, kabbe) ligger så nära till hands, att det knappast behöver någon förklaring. Både bröllopsstubben och bröllopsträdet forsas under analoga former till gården. Om båda står en rituell strid. Men här synes dock finnas en viktig skillnad mellan dem. De författare, vilka lämnat oss de utförligaste meddelandena om stabbupptåget för Dalarnas vidkommande, såsom J. Arosenius och Jeremias Orkborn i kalendern »Norden» för 1851, framhålla, att det var de gifta männens sak att skaffa in stabben (Nås, Mora), och Lars Hallmans för kännedomen om stabbdansen så betydelsefulla beskrivning av Blacksta socken i Sörmland, 1748, lämnar oss en skildring av den strid, som i detta fall utkämpades mellan de gifta, som ville släpa in stabben, och de ogifta, som sökte förhindra det.⁶⁵ I Dalarna är det, så vitt vi veta, endast i Leksand, där bröllopsträdet framforslas av de gifta männen, och i detta fall står även striden om trädet mellan dem och

de ogifta.⁶⁶ En granskning av det betydande material vi numera äga rörande stabb-bruken i Leksand, synes rättfärdiga slutsatsen att dessa bruk här liksom även på Sollerön i hög grad flutit samman med mallsederna. Detta förklarar den strid om mallan, som i Leksand äger rum mellan åldersklasserna och som märkligt nog återupprepas, när mallan följande söndag, således vid bröllopets egentliga slut, tages ned.⁶⁷ O. W. Sundéns uppgift från Västergötland att de gifta männen framforslat ett bröllopsträd, de ogifta ett annat synes mig snarast bestyrka uppfattningen om den fördelning av rollerna, som här nyss antytts. I alla övriga fall sker striden om bröllopsträdet mellan representanter för de olika könen, vilket, såsom jag tidigare i annat sammanhang sökt visa, måste betraktas såsom en form av tabuförhållande mellan kvinnokönet och bröllopsträdet, vilket här otvivelaktigt företräder den manliga generationsprincipen. Ynglingalaget blir sålunda den sociala korporation, vilken står för utförandet av trädagningsbruken vid bröllopet. Detta överensstämmer väl med vad vi känna om en del motsvarande bruk, såsom *tannenfuhr* och *blockfest* i Schweiz, vilka tillhöra årsfesternas krets.⁶⁸ Här synes vi också ha att söka nyckeln till det gotländska bruket att bryta av ungmansstängens toppruska, som sålunda i sista hand framstår som ett tecken på att äktenskapet är fullbordat.⁶⁹

⁶⁶ Jfr ovan s. 155.

⁶⁷ Jfr ovan s. 156.

⁶⁸ *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* (1897) s. 228; IX (1907) s. 253.

⁶⁹ Jfr E. Westermarek, *anf. a. II*, s. 463 f.

⁶⁵ *Blacksta och Wassbro socknar 1748 och 1759*. Utgiven av Sigurd Wallin, Sthlm 1917, s. 28.

I ett intimt samband med träddragningen stå även vissa typiska fruktbarhetsmagiska bruk såsom piskningen, ringandet i skällor och klockor samt uppsättandet av halmdockor i mallan. Även vid den av Hallman beskrivna sörmiländska stabbdansen uppställde eller hängde man över axeln på den som stod på stabben »etpar gamla linböxer, upstoppade med halm eller höö, samt en koskjälla dervid fastbunden, i hvilken understundom klämtas.»⁷⁰ Utan att vilja förneka möjligheten av en viss parallellism mellan stabbdansen och mallsederna håller jag före, att detta snarast är att beteckna såsom en förvanskning av det ursprungliga bruket — måhända i riktning mot en vida spridd folklig symbolism med det ifrågavarande klädesplagget —, vilket gör en överföring från trädruterna mera sannolik. Det för stabbritualen mest karakteristiska, som återfinnes i dess såväl svenska som norska former, är tvemänningsdrickningen på stabben; den förekommer även då stabben utbytes mot en päls eller fäll, ett bröllopsupptåg, som vi känna från Medelpad (Alnö, Tyndarö och Indals socknar) under namnet dricka *på björnhuden*.⁷¹ Denna grupp av bröllopsriter bör, och kan, såsom av det föregående väl framgått, hållas i sär från malldragningen. Träddragningssedernas typiska utbredningsområde sammanfaller också endast delvis med stabbdansen i dess mera ursprungliga former och inom det område, där detta sker, ger, som ovan visats, en noggrannare efterforskning vid handen vad som tillhör den ena och vad

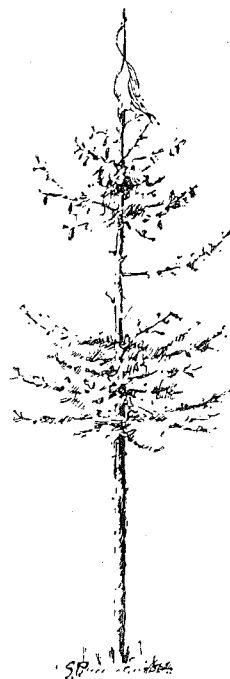

FIG. 24. NAMNSDAGSKARSIKKO. IJO, NORDÖSTEBOTTEN. EFTER UNO HOLMBERG.

som tillhör den ena och vad tillhör den andra av dessa båda ritgrupper. Antagandet att stabben och mallan vore identiska kultföremål torde sålunda böra förfalla.⁷² Detta förhindrar dock icke en parallellism i fråga om de bruk, som äro förbundna med dem. Ehuru jag i detta sammanhang icke kan ingå på en undersökning av de många och vitt förgrenade folkliga upptåg och seder, vilka äro förknade med stabbdansen, må här dock antydast, att denna ritkrets synes äga ett visst sammanhang med receptionen i de giftas klass. Redan A. Weber satte bröllopsstabben i samband med det indoeuropeiska bruket att bruden skall beträda

⁷⁰Anf. a. s. 28.

⁷¹ Levi Johansson 1914 N. M. A.

⁷² Jfr min tidigare anförda uppsats i *Folkloristiska och etnografiska studier II* s. 52 ff.

en sten, vilket även är bekant från vissa trakter av Sverige, särskilt från Småland.⁷³ Ehuru denna förklaring icke på något sätt kan anses uttömmande, pekar den dock i den riktning, som ovan antytts.

Utom de ovan behandlade formerna för bröllopsträdet ha vi inom svenskt folkområde ännu en form av dessa högtidsträd. På bröllopsdagen plögade man enligt Russwurm bland svenskarna i Estland (Ormsö) föra in en unggran och ställa upp den i brudstugan så att den stod fastklämd mellan golv och tak. I granen satte man ett tjugotal talgljus, varpå ungdomen tog i ring och dansade kring granen.⁷⁴ På Stora Rådö bar varje kvinna i bröllopsskaran i handen en gran, då bruden hämtades. Dessa granar äro klädda med pappersblommor⁷⁵, fig. 23. Seden att hämta in en smyckad granruska är vida spridd, särskilt i Östeuropa och har tydligen övertagits av svenskarna i Estland från grannfolken.⁷⁶

Bröllopsträdens och -stängernas utbredning, så vitt den på grundvalen av det mig tillgängliga materialet kan anges, framgår av den här bifogade kartan. Det visar sig härvid, att de i typiskt hänseende äldsta formerna av bröllopsträdet, såsom mallan och dess släktingar, vilka samtidigt äro fast rotade i ett skikt av levande sed, bära prägeln av reliktföreteelser med en för dylika karakteristisk

spridning i de avlägsnare bygderna med stark sedbunden tradition. En vida större utbredning ha pargranarna. Även om de i överensstämmelse med folktraditionen i olika trakter symboliskt kommit att representera brudparet, så tjäna de dock i främsta rummet ett utsmyckningsändamål, som motiverar deras parvisa placering. De tillhöra ett kulturskikt, vars ålder hör samman med den historiska folkenhet det representerar, och de århundraden under vilka de sydsvenska landskapen varit förenade med Sveriges rike, ha icke kunnat sammansmälta sederna på ömse sidor om den gamla riksgränsen. Däremot finna vi dem långt i öster på det svenska folkområdets utposter i Finland. Brudruskorna tillhöra en typ av högtidsträdet, som har en mycket vidsträckt spridning i germanska länder. Den tredje huvudformen för bröllopsträdet, de klädda stängerna, ungdomsstången och »majstången», finna vi utbredd över Gotland och Sveriges östra kustlandskap från Blekinge i söder ända upp till Gästrikland i norr, ja i spridda representanter ännu långt nordligare i trakter, där vi påträffa de klädda parstängerna. Denna typ av bröllopsträdet och de särskilt på Gotland egenartade seder, som därmed äro förbundna, har icke kunnat framväxa i ett direkt organiskt sammanhang ur någon av de tidigare omtalade formerna utan måste ställas i samband med påverkningar från annat håll, måhända från andra sidan Östersjön. Så länge vi ej närmare känna majstångens kulturhistoriska utbredning, är dock detta endast en gissning. Då majstängerna vid bröllop uppträda såsom parstänger, ligger det tillhands att antaga, att en korsning

⁷³ Jfr *Indische Studien* V, Berlin 1867, s. 313 anm.; jfr A. Qvistgaard »Om brudstenar» i *Fataburen* 1922 s. 9 ff.

⁷⁴ C. Russwurm, *Eibofolke II*, Reval 1855, s. 81.

⁷⁵ P. Söderbäcks samling av fotografier i N. M. A.

⁷⁶ Jfr J. Piprek, *Slavische Brautwerbungs- und Hochzeitsgebräuche*, Stuttgart 1914, s. 182 ff.

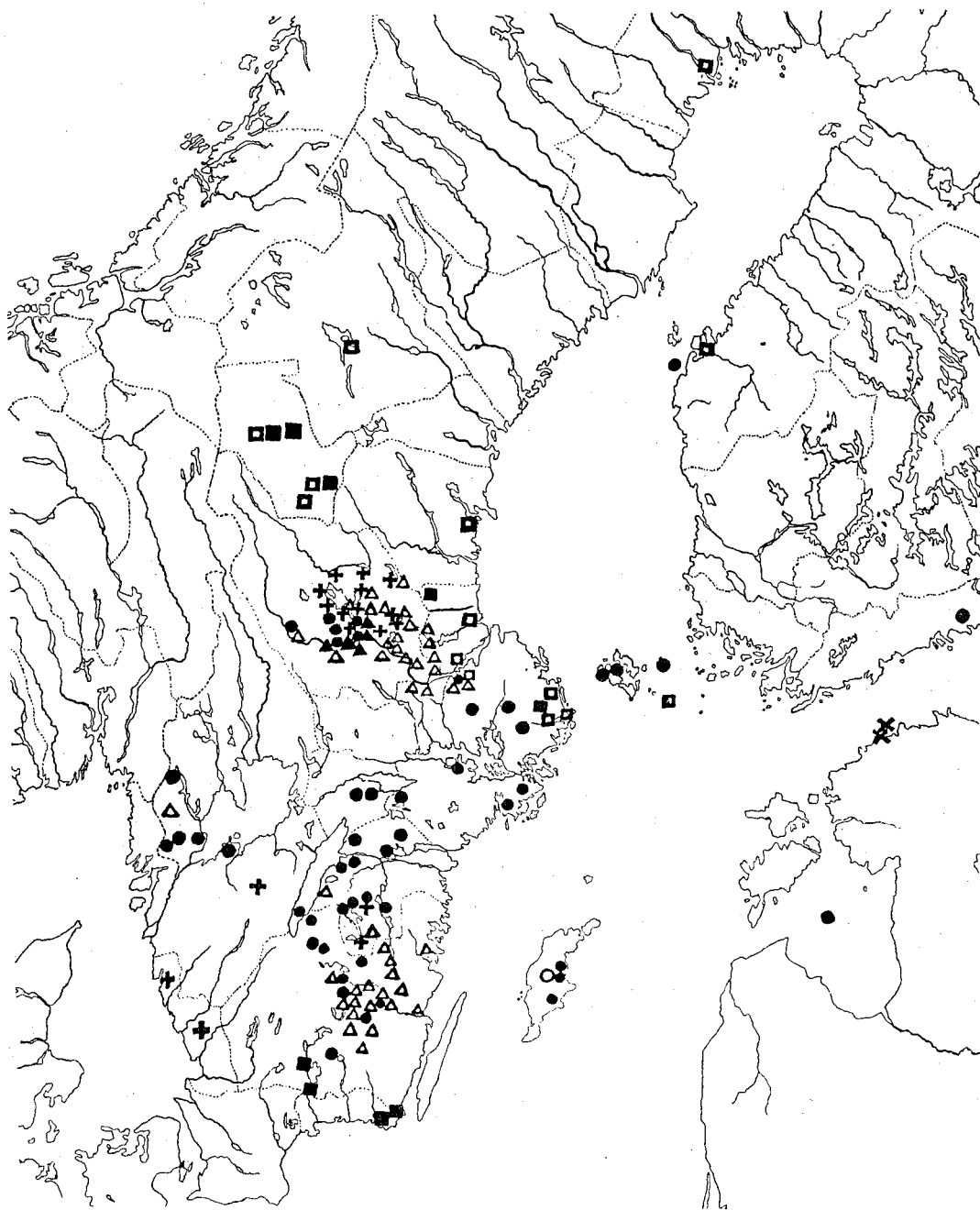

FIG. 25. BRÖLLOPSTRÄDENS OCH STÄNGERNAS FORMER OCH UTBREDNING INOM SVENSKT FOLK-
OMRÅDE. ○ UNGMANSSTÅNG, ■ MAJSTÅNG VID BRÖLLOP, □ PARSTÄNGER, ● BRUDGRANAR
(PARGRANAR), + MALLA, △ KRYCKA, × ESTLÄNDSKA BRUDGRANAR.

med pargranarna här har försiggått. Att parstängerna dessutom påverkats av julkorsen har jag tidigare antytt. Den nord- och östsvenska typen av bröllopsstänger måste därför av allt att döma vara ganska sentida, i varje fall är den den yngsta av de här behandlade formerna av bröllopsträdet.

En ursprunglig form för bröllopsträdet är måhända det på roten stående intill toppruskan avkvistade trädet, sådant det ännu i våra dagar förekommer inom finskt folkområde i östra Finland och Östkarelen. Uno Holmberg har nyligen i en uppsats om finnarnas *karsikko* påvisat folkbruk, som bilda en fullkomlig analogi till de svenska högtidsbruk, vilka äro förenade med träd och stänger.⁷⁷ De finska *karsikko*-träden äro enligt hans uppfattning kvarlevor av ett äldre kulturskikt, vilket trängts ända ut i det finska folkområdets periferi. Särskilt fäster han uppmärksamheten vid de av Linné år 1734 på vägen mellan Mora och Älvdalen iakttagna dödsträden, vilka även av Lithberg, om ock med en viss tvekan, förmodats vara ett folksedsrelikt hos den *svenska* dalbefolkningen; om detta antagande torde dock fortfarande tvekan böra vara på sin plats. Från Härjedalen (Sveg) finnes emellertid en sen uppgift, som möjligen kan tyda på ett primitivare skikt av de hithörande sederna. Då brudgummen skulle följa sina gäster till vägs, skulle man, säges det, »ha flaskorna riktigt välfyllda, ty for man genom en skog — och

när bar inte vägen den tiden genom en skog i Härjedalen? —, skulle man ta sig en redig sup för varje tall.»⁷⁹ Ett annat dunkelt folkminne, som synes äga samband med *karsikko*-sederna, ha vi från Överluleå i Västerbotten. Då brudparet visade sig för ungdomen, var det »långt tillbaka i tiden» sed att ungdomen hade gröna björkkvistar med sig; dessa kvistar kastade de på bruden eller också ströko de av lövet och kastade detta på henne.⁸⁰ I Östkarelen (Repola) plägar man enligt Holmberg taga de grenar, som avkvistats från brud*karsikkon*, och kasta dem i brudens famn, önskande: hälften gossar och hälften flickor.⁸¹ Samtliga dessa bruk äro dock alltför osäkra indicier i fråga om härstamningen för att tillåta några egentliga positiva slutsatser. Holmberg framhåller vidare som stöd för sitt antagande bruket att lämna ett par grenar såsom armar oavkvistade ett stycke under brudgranarnas toppruskor (jfr fig. 18, 19, 24). Bruket är känt från östra Nyland (Lappträsk sn)⁸² och har sin motsvarighet i det finska sättet att avkvista icke blott brudträdet (den ena kvisten representerar brudens far, den andra hennes mor), utan i allmänhet även andra *karsikko*-träd.⁸³ Då likväl i detta fall en inverkan av *karsikko*-bruken på de svenska bröllopsgranarna får anses lika

⁷⁹ Einar Granbergs uppteckning (från 1892), Husmoderns pristävlingsskr. 1923.

⁸⁰ Ella Ohlsson 1921 N. M. A. 14783.

⁸¹ Anf. a. s. 53.

⁸² Prof. G. Nikander meddelar mig, att de östnyländska brudgranarna »ha konsekvent två delvis avskalade kvistar ett stycke nedan om ruskan» (25/5 1924); jfr det åländska bruket ovan s. 150.

⁸³ Holmberg, anf. a. s. 55 ff.

⁷⁷ »Suomalaisten karsikoista» [Om finnarnas karsikor] i Kalevalaseuran vuosikirja 1924; *karsikko* av fi. vb. *karsita*, 'kvista', sål. 'avkvistat träd'.

⁷⁸ Anf. a. s. 15 f.; *Fataburen* 1919 s. 1 f.

sannolik som motsatsen, står frågan om de direkta förbindelseleden mellan de svenska högtidsträden och finnarnas karstikor tills vidare öppna. Detta hindrar icke, att en överföring verkligen ägt rum, ehuru vid en tidpunkt, då de nordsvenska och östsvenska bygderna icke spelat samma förmedlande roll som vid senare tiders kulturlån. Sannolikheten härav har Holmberg på ett förträffligt sätt ådagalagt och härigenom överlämnat åt svenska etnologer ett intressant forskningsproblem.

Korsformen på de högtidsstänger, som restes vid bröllop, vid vår- och vinterfesterna är allmän, även utom svenskt folkområde. Att den stått under inflytande av det kristna korset synes klart. Särskilt julkorsen stå i ett nära förhållande till de kristnade formerna av vegetationsstängeln. Julkorsen, vilka vi känna från nordsvenskt kulturområde ifrån 1600-talets slut⁸⁴ och vilka Linné avbildat i sin »*Iter Dalecarlicum*» (1734), tjänade enligt en uppgift från Västerbotten (1818?), vilken återfinnes i Arwidssons papper, »til at afhålla de så kallade julesvenner, som troddes vistas på sjöar och hafva skapnad af manspersoner, men klufne ända up under armarna». Kors upprestes därför i snödrivorna på gården före jul; men dylika kors begagnades även »i sista gödsellasset de utfört på åkern, i sista vedlasset de hemfört o. s. v.»⁸⁵ Korsstängernas egenskap enligt

folktron att avvärja övernaturliga fiender och faror kan ej betvivlas, då man tager dessa och andra uppgifter i betraktande. Att bröllopsstängerna också kunna ha en sådan uppgift bör icke förnekas. Men i allmänhet tyckes bröllopstrådet av folktron tillagts en övervägande positiv betydelse av välgång och förkovran.

Det vid bröllopstillfället inhämtade och uppresta trädet i dess olika gestalt hör — och i synnerhet i sina äldsta former — nära ihop med de seder, vilka äro utmärkande för bröllopet såsom ett betydelsedigert steg i livet. Dessa seder äro typiska *rites de passage*, förbundna med överflyttningen från de ogiftas till de giftas lag. Detta gäller emellertid ej allenast de seder, som tillhöra bröllopstråden; det gäller, såsom Holmberg för finnarnas vidkommande visat, även övriga högtidsträd, som resas vid viktiga tillfällen i en persons liv. Arwidsson har från Frösön i Jämtland en uppgift att då en förnämligare resande första gången kom till ett ställe uppsattes blomsterprydd till toppen avskalade stänger, dock kortare än brudruskorna, utanför hans dörr. För en sådan heder hade han att bestå *Gålbens kann*.⁸⁶ Förmodligen bör benämningen *gäspöoven* på bröllopsmallan i Bjursås ställas i samband med den sedvanliga trakteringen vid dylika tillfällen; det allmänt brukliga finska uttrycket för denna traktering är »*oxkanna*» (*härkäkannu*), medan den trakterande nybegynnaren kallades »*ox-*

⁸⁴ J. Salenius, resp. J. Gezelius, dal., *De cruce*, Uppsala 1694, s. 28; C. von Linnés ungdomsskrifter samlade av E. Ährling, Sthlm 1889, s. 270 f.

⁸⁵ Handskrift i K. B.; II, 428 (delvis anförd och missförstådd av R. Dybeck i *Runa* 1844 s. 117).

⁸⁶ Meddelande från Gunnar Backman till Arwidsson 6/2 1818. Inneböörden av ordet har tidigare klarlagts av Sigurd Erixon, »Ynglingalaget» i *Fataburen* 1919 s. 110 f.

karl» (*härkä-mies*).⁸⁷ Nybörjaren, »första resans gosse», undgår på detta vis en initiation, motsvarande invigningsceremonierna vid upptagandet i ungdomens åldersklass. Sedan urminnes tider har trädet, i synnerhet det ständigt gröna trädet med

sin kraft förtätad i toppruskan representerat lycka, välsignelse och förökning, Bröllopsträdet har på detta sätt blivit ynglingalagets brudskänk, vilken icke blott i likhet med alla andra gåvor för den skull kräver sin gengäld utan även därför att det är ett önsketråd, som i sig härbärgerar en övernaturlig makt.

⁸⁷ Uno Holmberg, anf. a. s. 38 ff.

DE SVENSKA BRUKS- OCH GÅRDSARKIVENS VÅRD.

DISKUSSION DEN 4 FEBRUARI 1924.

Tillsammans med Historiska klubben diskuterade Föreningen för svensk kulturhistoria på Svenska läkaresällskapets lokal måndagen den 4 februari den för svensk kulturforskning synnerligen betydelsefulla frågan om vilka åtgärder som borde vidtagas för att rädda och konservera de i land och stad spridda vanligen illa vårdade bruks- och gårdsarkiven. Förhandlingarna leddes av föreningens ordförande, universitetskansler *Carl Swartz*.

Som inledning till diskussionen höll t. f. arkivrådet dr *Bertil Boëthius* ett föredrag, vars bärande synpunkter voro följande:

Det ökade intresset för den inre historien, som utmärkt den senare utvecklingen, har skänkt ökad aktualitet även åt denna inre historias källa och därmed även åt gårdsarkiv, bruksarkiv och allahanda ekonomiska företags arkiv. För så vitt som dessa icke kommit att införlivas med de statliga arkiven eller andra institutioner, som erbjuda mer eller mindre likvärdiga möjligheter att förvara och ordna dem, äro de utsatta för stora faror. Papperen ha kanske oftast — men ingalunda alltid — hållits i god ordning och förvarats betryggande så länge de be-

höfts för det löpande arbetet. Men de delar av arkiven, som ha företrädesvis historiskt intresse, ha ofta vräkts eller riskera dagligen att vräkas undan till de mest olämpliga förvaringsplatser, där de hotas av fukt och eld. Och har ett arkiv en gång så kommit på sidan och förlorat all aktualitet, ligger faran för avsiktlig förstöring eller förskingring mycket nära. Men även om intresse finnes för de gamla handlingarna, kunna dessa genom oförstående nyordningsförsök rivs ut ur sin naturliga miljö för att sammanföras med handlingar av helt annat ursprung i buntar och band, bildade efter en för arkiven alldeles främmande, godtyckligt uppgjord indelningsplan.

Så länge den plats, där ett arkiv uppkommit, kan bjuda det betryggande förvaring och vård och ett intresse förefinnes, som behåller arkivet levande, är det i regel bäst, om det får stanna där det är. Men föreligger fara för förskingring eller förstörelse, bör naturligtvis arkivet överföras till en säker förvaringsplats. Och detsamma gäller, om väsentliga fördelar för forskningen står att vinna genom en koncentrerings av ett material, vilket såsom till exempel fallet är med kyrkoböckerna, icke kan till fullo ut-

nyttjas annat än under ständiga jämförelser med från olika håll härrörande handlingar.

Privata arkiv av olika slag ha i vårt land införlivats med de offentliga arkiven till följd av stora ekonomiska och politiska omvälvningar, såsom Gustav Vasas och Karl XI:s reduktioner och Karl IX:s konflikter med högadeln. Statsmakterna ha alltid varit angelägna att få hand om papper, som till följd av offentliga uppdrag kommit i enskilda mäns händer. Och ett växande vetenskapligt intresse har lett till upprepade och mycket betydelsefulla förvärv av privata arkiv av olika slag, i främsta rummet politiskt verksamma personers men även gårds-, bruks- och företagsarkiv. Biblioteken och liknande institutioner ha, med delvis annan inriktning av intresset, på samma sätt tjänat som depåer för gamla papper, som eljest skulle ha gått förloerade för eller åtminstone undanhållits forskningen. Den enskilda samlarverksamheten har likaså — vid sidan av oförnuftigt autografjakt — på ett många gånger synnerligen förtjänstfullt sätt berett fristad åt privata arkiv, vilkas öde eljes skulle ha varit minst sagt tvivelaktigt. En annan form av vård om de privata arkiven är den inventerings- och förteckningsverksamhet, som länge fortgått från historiskt håll och numera upptagits även av Jernkontoret och som i riksarkivets ständigt växande förteckningsarkiv äger en naturlig centralpunkt.

Det är alldeles givet, att det arbete för de privata arkivens bevarande och tillgängliggörande, som hittills huvudsakligen burits av de offentliga arkiven och andra likartade institutioner, kom att

fullföljas i mån av medel och krafter. Men riks- och landsarkivens utrymme är och kommer alltid att förbli begränsat i förhållande till den stora mängden av privata papper, som förtjäna bevaras. På samma sätt är det med bibliotekens lokaler. Och de arbetskrafter, som tilldelas de offentliga institutionerna, måste i första hand ägna sig åt sina närmaste arbetsuppgifter. Önskvärt är det även, att de arkiv, som införlivas med offentliga institutioner av olika slag, äga frändskap med depåernas huvudbestånd. Det är därför nödvändigt, att enskild verksamhet och enskild offervillighet supplerar de offentliga institutionernas insatser. Det gäller i första hand att inventera beståndet, att medverka vid arkivens ordnande och förtecknande, att söka väcka intresse hos ägarna för värden av äryda arkivskatter och slutligen att rädda hemlösa arkiv. Detta är säkerligen den enda praktiskt framkomliga vägen; men den är tillika den riktigaste, ty den är ägnad att i olika bygder bevara vittnesbörd om deras förgångna liv, som alltid i sin ursprungliga miljö äga en särskild aktualitet och vilkas centralisering ej påkallas av allmännare intressen.

Förste arkivarien dr *Per Sondén* framhöll, att den fråga som dr Boëthius här behandlat sedan länge legat honom varmt om hjärtat. För sin del ansåg talaren, att frågan borde lösas på så sätt, att man finge en sammanslutning mellan enskilda arkivägare till bildandet av ett familjearkiv. I vanliga fall uppskattar ett sterbhus icke värdet av de arkivalier, som kommit i deras händer. Därför böra dessa icke stanna i familjen. Huru ofta

händer icke vid efterfrågan, att man fått svaret, att till kända brevskrivare äro breven återsända, det övriga hava vi av pietet bränt.

En grundlig väckelse måste ges allmänheten, att den klart inser vilken betydelse brevsamlingar äga. Bland många betydande personers kvarlåtenskap, finnes brevsamlingar, som kunna lämna utomordentliga bidrag till vårt lands icke blott ekonomiska, sociala och politiska utan även person- och kulturhistoria. Att bränna en sådan kunskapskälla är snarare brist på pietet än pietet.

Arkivalier skola emellertid ha den omvårdnad arkivalier kräva och bära därför sammanföras till arkiv och icke överlämnas till bibliotek, vilket tillfälligtvis skett även med större arkivaliesamlingar. Man kan emellertid icke tänka sig, att dessa slags arkivalier skola införas med Riksarkivet, då detta redan har en omfattande speciell uppgift, att vara den centrala statsförvaltningens arkiv. Önskemålet vore således upprätthållandet av ett centralarkiv, dit familjehandlingar, gårds-, bruks- och ekonomiska företags arkivalier kunde samlas. Gäller det modernare handlingar skulle dessa naturligtvis endast med vederbörande rättsinnehavares medgivande ställas forskning till förfogande.

Fördelaktigt vore även om man för detta ändamål skulle kunna upprätta ett antal provinsarkiv. Snarast borde dock en början göras i huvudstaden.

Ordföranden gjorde den föregående talaren en förfrågan huru de ekonomiska och tekniska svårigheterna, som voro

förenade med anläggandet av ett så omfattande arkiv, skulle övervinnas.

Riksdagsman *A. Pers*, Västerås, ansåg att det skulle bjuda på stora svårigheter att lägga kostnaderna för en så vidlyftig arkivalievård på staten. Det är, som bekant, redan nu svårt att skaffa behöriga medel till vården av alla de arkivalier i statens ägo, som hotas av fukt och brandfara. Dessutom medför den löpande accessionen årligen så stora tillskott, att man ofta nog kan vara bekymrad för deras härbergerande.

Man får därför förmodligen icke vänta att staten bleve så generös, som man av fullaste hjärta skulle önska.

Det vore nog ett uppslag att ta vara på, att ej samla allt till en plats, Stockholm. Skulle man ej kunna tänka sig, att, liksom *Hazellius* och hans verk framkallat och ökat ett allmänt intresse runt om i landet för tillvaratagandet av våra kulturskatter icke blott i provinsmuseer utan även i stor utsträckning hos enskilda, ett upplysningsarbete med liknande tendens skulle kunna åstadkommas för de skriftliga handlingarna. Det bjudes naturligtvis många stora svårigheter att övervinna, exempelvis när en gård, som länge tillhört en och samma släkt i våra dagar inköpes för ägostyckning eller tomtförsäljning, då finns i regel ingen som tänker på huvudgårdens gamla handlingar, utan lämnas dessa oftast vind för våg.

Dr *Sondén* replikerade och framhöll, att han inte tänkt sig, att denna arkivvård skulle omhändertas av staten. Här skulle ju samlas endast handlingar efter enskilda släkter och personer. Och vad

vore då naturligare än att söka förmå just dessa enskilda intressen att även uppbära kostnaderna för de härmed för- enade utgifterna.

Krigsarkivarien *Birger Steckzén* ville belysa den föreliggande frågan med sär- skilt avseende å Norrland. Förhållande- ne inom arkivvården äro sämre i denna landsända än i någon annan, beroende dels på att i Norrland finnes ett osed- vanligt stort antal nedlagda bruk, dels på att Norrland saknar en officiell ar- kivinstitution. Vad den senare saken beträffar är det nu mer än 20 år sedan det fastslogs, att Norrland borde ha ett landsarkiv. Vid 1907 års riksdag fram- lades som bekant en proposition om ett landsarkivs inrättande i Norrland med säte i Östersund. Mot valet av ort restes från många håll ett starkt motstånd, ett motstånd, som jag för min personliga del finner berättigat, då den kungl. propo- sitionen betydde ett avsteg från den his- toriska utvecklingen i Norrland och har så svåra praktiska olägenheter. Riksdag- en beslöt, att frågan skulle bordläggas och uttalade som sin önskan, att en ut- redning skulle verkställas var landsarki- vet lämpligen skulle placeras. Utrednin- gen tyckes ännu ej vara avslutad och det ligger ännu i vida fältet, när Norrland skall få sitt landsarkiv.

Det kan visserligen invändas, att ett landsarkiv ej kan mottaga alla bruks- och gårdsarkiven i Norrland. Förvisso icke. Men utom att det bör kunna för- vara de dyrbaraste privatarkiven har ett landsarkiv också en pedagogisk uppgift, nämligen att stimulera de enskilda före- tagen och personerna till förbättrad ar-

kivvård och verka rådgivande och före- bildande. Behovet därav är synnerligen starkt. Under det nuvarande systemet hava en mängd enskilda arkiv förstörts och förstöras än i denna dag.

Disponenten *Carl Sahlén*:

Givetvis är det önskvärt att de ifråga- varande arkiven bibehållas och skötas, där de uppstått. Jag är helt och fullt med därom. Men tyvärr är en sådan all- män grundsats alldeles icke tillämplig i ett mångtal fall, där arkiven äro utsatta för vanvård och förstöring, och där man på denna grund måste tänka sig en för- flyttning såsom enda räddningen. Häst ville man då önska att dylika arkiv kunde samlas till en eller flera lämpliga och lätt-tillgängliga central-depöter, där de utan för stora besvär kunde stå ägarne och forskningen till förfogande. Vi lek- män, som intressera oss för de viktiga privatarkivens bevarande, hade väntat oss intresserad mellankomst från de of- fentliga arkivens sida, men hava nu, icke utan besvikelse, fått höra att utrymmes- och andra förhållanden ej medgiva mot- tagande av gårds- och bruksarkiv i större utsträckning. Att låta hela saken bero, till dess fonder hunnit samlas och en pri- vat arkivinstitution med deras tillhjälp kunnat åstadkommas, lär icke kunna på något sätt försvaras, då varje dag som går medför spoliering av industri- och gårdshistoriskt viktiga arkivalier. Vad är då att göra? Järnkontoret har vidta- git en åtgärd med avseende å bruksarki- ven, som ehuru ingalunda tillfyllest dock torde vara i hög grad ägnad att främja arkivens bevarande. Genom korrespon- dens med ägarne och besök vid hyttor

och järnverk samt på gamla bruksplatser, där rörelsen nedlagts, söker man taga reda på bergsbrukets i orterna varande arkiv eller rättare sagt rester av arkiv. Man påpekar det värde gamla handlingar, räkenskaper och brev äga vid slitande av tvister och bevarande av brukens gamla rättigheter m. m. Man upplyser framför allt om innehållets kulturhistoriska värde. Man giver anvisning huru arkivalierna på billigt sätt kunna ordnas och erinrar om att framtida ägare alltid kunna förväntas visa större respekt för ordnade och i prydliga serier fördelade handlingar än för lösa papper, som kanske ligga kringströdda på vindar och i skrubbar. Man påpekar slutligen faran av fuktig eller eldfarlig förvaringsplats. — Där dessa åtgärder mötas med intresse från ägarens sida — och det inträffar dessbättre i de flesta fall — går man längre, i det att man söker få ordnandet av de vanvårdade arkiven verkligen och skyndsamligen igångsatt, lämplig arkivlokal utvald och försatt i för sitt ändamål betryggande skick o. s. v. I enskilda fall har ock förekommit att förflyttning av arkiv, som löpt fara att gå till spillo, kunnat åvägbringas. — Jag förmenar nu att liknande åtgärder, som dessa av Järnkontoret igångsatta, böra företagas beträffande privatarkiv, som icke höra till bergshandteringen. Och det måste anses tillhöra arkivmännen av facket att härvidlag gripa in. Genom föredrag inom industriföreningar och lantbruksklubbar kan intresset för de över hela riket kringspredda gårds- och industriarkiven väckas. Penningmedel för en konsulentverksamhet på området skulle

väl ock genom nu nämnda sammanslutningar kunna åstadkommas, om ett kraftigt ingripande sker. Men vad som skall göras, bör göras snart.

Förste arkivarien *Erik Naumann* framhöll, att under de sista årtiondena den centrala arkivförvaltningen gjort mer än man under den föregående diskussionen velat påskina, för ordnande och förtecknade av de enskilda arkiven. Ett antal dylika arkiv ha bl. a. ordnats och förtecknats av arkivtjänstemän. Utom gårds- och bruksarkiven hade det emellertid dessutom i städerna funnits många viktiga arkiv att tillvarataga och vårda t. ex. de stora handelshusens. Flera dylika arkiv av stor betydelse hava dock förstörts. Ett sådant var det Ostindiska Compagniets, som dock till största delen är förkommet. Att handelshusens arkiv spolierats har otvivelaktigt berott därpå, att man ej velat visa räkenskaperna och därför förstört dem.

I frågan om de centrala arkivens vilighet att mottaga enskilda arkiv var talaren för sin del mera optimistisk. Han ansåg, att Riksarkivet såsom hemvisten för de politiska handlingarna skulle mottaga brev och handlingar efter politiska personligheter, under det att de litterära personernas kvarlåtenskap borde för framtiden liksom för närvarande ofta är fallet hänvisas till biblioteken.

Redan nu finnas i Riksarkivet flera stora bruksarkiv, som kommit dit med Bergskollegii arkiv såsom Hällefors och Älvdalens porfyrverk, eller senare deponerats såsom de äldre delarna av Skebobruks arkiv och Huså arkiv.

Dr *Boëthius*: Det är icke i första hand

praktiska svårigheter utan även principiella synpunkter, som tala mot en schematisk centralisering av de enskilda arkiven. Talaren delade disponenten Sahlins uppfattning och framhöll, att kan man bara sprida intresset för de gamla handlingarna kan nog också vården av arkiven här i landet utan alltför stora organisationskostnader genomföras. Självhjälp är bättre än statsförmyndarskap.

Dr *Ambrosiani*: Vi ha här hört åtskilliga redogörelser för, huru arkivvården vid både de gamla bruken och de stora ekonomiska företagen i städerna varit beskaffade. Vi ha i flera fall hört orsakerna till att dessa arkiv förskingrats och försvunnit.

Om vi nu se på vår samtids stora affärsföretag i städerna och få se litet bakom kulissrena, hurusom dessa företag tillvarataga sina handlingar, så erfar man med beklämning, att dessa utrange-ra en alldeles för stor mängd handlingar än som kan vara lämpligt för att man en gång i framtiden skall få en riktig uppfattning, huru dessa företag utvecklats. Deras betydelse är dock av oändligt mycket större värde för en framtida forskning, då man endast genom dessa kan nå till förståelse av, huru de sista femtio årens rika ekonomiska liv uppstått, det liv som bildar grundvalen för vår tids sociala och politiska förhållanden.

En av mina vänner, som beklagligtvis inte finns här i dag, men med vilken jag livligt diskuterat dessa frågor, har tänkt sig lösningen såväl av räddandet av värdade äldre arkivalier, som skapandet av ett förstklassigt arkivmaterial till vår

tids ekonomiska historia, på så sätt, att man gjorde en sammanslutning av de stora ekonomiska företagen i landet till en arkivförening. Denna skulle skaffa erforderliga lokaler för de sammanslutna stora ekonomiska företagens arkiv. Varje företag skulle där under läs ha sina arkivalier bevarade. Allteftersom dessa förlorade sin privatekonomiska betydelse skulle de utflyttas till en forskningsavdelning, och denna skulle tilltagas så stort, att den även skulle kunna inrymma sådana arkivalier från äldre tider, vilka dit överlämnades.

Dr *Sondén*: Gentemot arkivaliernas förvarande i spridda smärre arkiv måste framhållas behovet för det praktiska utredningsarbetet såväl som för forskningen av att de sammanfördes till stora depåer med forskningssal och handbibliotek och ledda av en personal, som har kunskap om det sammanförda arkivmaterialens innehåll. I fråga om de enskilda småarkiven är det ju allom bekant, att dessa, även om de icke direkt värdats, vanligen icke ledes av någon person, som äger ens den anspråkslösa kunskap om deras innehåll, vadan i regel ett inträngande i desamma blir mycket tidsödande.

Direktör *Govert Indebetou*: Vad Stockholm beträffar så finns det ett arkiv, som — när det öppnades — genom annonser i tidningarna erbjöd sig att mottaga särskilt de Stockholmska affärs- husens arkivalier. Detta är Stockholms stads arkiv, vars instruktion också finnes tryckt i stadsfullmäktiges handlingar. Men denna vädjan att insända arkivalier torde endast i ytterst få fall ha hörsammats. Det Pauli'ska handelshusets hand-

lingar och Tyskbagarbergens A. B:s ha lämnats dit, men mycket av vikt för stadens ekonomiska historia, t. ex. de kortlivade aktiebolagens arkivalier komma nog aldrig dit. Att för närvarande komma fram med dessa frågor på annat sätt än genom att genom en livlig agitation bereda väg för en bättre uppfattning finnes nog icke. Kunde icke som mellanhand för dessa upplysningars spridande de kulturhistoriska föreningar som redan existera, användas?

Amanuensen *Rönnow*, som för Jern-

kontorets räkning i Värmland utfört de tidigare nämnda kursiva undersökningarna av bruksarkiven, lämnade ett flertal exempel på huru dessa arkiv spolie-rats.

Ordföranden sammanfattade diskussionen i att den enda för närvarande framkomliga vägen tydligen vore, att man i största möjliga mån genom livlig upplysningsverksamhet spred förståelsen för dessa gamla handlingars betydelse för utforskandet av landets historia i vidsträcktaste bemärkelse.

S M Ä R R E M E D D E L A N D E N

SOMMARMÖTET I KARLSKRONA DEN 12—14 JUNI 1924.

De tre kulturhistoriska föreningarnas sammanträde hölls denna gång i Karlskrona. Denna stad hade valts, enär Blekinge museum under året hade att högtidlighålla sitt tjugufemårsjubileum som institution under Gustaf Quidings kärleksfulla och intresserade ledning. Till samma dagar hade efter överenskommelse de lokala föreningarna, Blekinge Museiförening och Blekinge Hembygdsförbund förlagt möten, det var alltså ej mindre än fem föreningars medlemmar, som skulle tillbringa några vilodagar i Karlskrona. Genom stadsfullmäktiges ordförandes tillmötesgående höllos förhandlingarna i stadsfullmäktiges sessionssal med utsikt över den kanske mest monumentala torganläggning, som någon svensk stad har att bjuda.

Torsdagen den 8 juni. — Svenska Museiföreningens och Blekinge Museiförenings dag.

Strax efter klockan 10 öppnade Svenska Museimannaföreningens ordförande Gustaf Upmark förhandlingarna med några minnesord över bortgångna kolleger. Han erinrade därjämte om, att medlemsantalet i Museimannaföreningen vore i stigande, en följd av den stadgeändring som antagits vid senaste möte.

De sedvanliga valen förrättades. Styrelsen återvaldes, likaså revisorerna. Enligt gammal tradition utsågos till vice ordförande och vice sekreterare ett par personer från mötesstaden Gustaf Quiding och Gottlieb Wirde. Till de tre föreningarna hade ingått en inbjudan att förlägga nästa sammanträde till Visby år 1925. Denna förening beslöt liksom senare Svenska fornminnesföreningen och Föreningen för svensk kulturhistoria att uppdraga åt respektive styrelser att framföra föreningens tacksamhet för inbjudningen samt fatta beslut i frågan.

Föreningens sekreterare Nils Lithberg erhöll därefter ordet för att redogöra för det viktigaste som timat inom föreningens arbetsområde sedan senaste sommarmöte. Därvid påpekade han den stora tillväxten av föreningar med kulturhistoriska uppgifter under de senaste åren. Han omnämnde, att »folkminneskommitténs» verksamhet avslutats och att dess betänkande nu föreläge i tryck. De där framlagda huvudsynpunkterna refererades. — Vidare betonade han behovet av korta handledningskurser för de många småmuseernas ledare och framkastade förslag, huru man skulle kunna tänka sig deras finansierande. Till slut

förevisades en serie scioptikonbilder från några under perioden nyordnade samlingar och från de kulturhistoriska avdelningarna på 1923 års Göteborgsutställning.

Riksantikvarien Sigurd Curman upptog till diskussion frågan, huru alla dessa små museer skulle samorganiseras till inbördes förkovran och hjälp till exempel genom provinsförbund. Han föreslog, att Museimannaföreningen borde göra ett direktivuttalande. — Sekreteraren fick i uppdrag att gemensamt med riksantikvarien Curman formulera ett uttalande till dagens protokoll.

På samma lokal avhölls sedermera kl. 12 Blekinge Museiförenings jubileumssammankomst. Föreningens ordförande f. landshövdingen Axel Wachtmeister presiderade. Sedan han hälsat de närvarande välkomna lämnade han ordet åt adjunkten Gottlieb Wirde, som lämnade en historik över Museiföreningens tjugufemåriga tillvaro. Ur denna låna vi några faktiska notiser, i förhoppning att hela historiken kommer att publiceras på vederbörligt ställe.

En föregångare till Blekinge Museiförening hade bildats redan i september 1877. Detta år stiftades nämligen av landshövdingen greve H. Wachtmeister och några intresserade personer en fornminnesförening. Denna förenings sista sammanträde hölls hösten 1882, ehuru den upplöstes först i mars 1899. Då överlätos dess samlingar, som bestodo av 367 nummer fornsaker, väsentligen från Blekinge, till Blekinge Museiförening, som kort förut efter annons i Blekinge tidningar av 45 personer bildats å ett sammanträde i K. M:ts befallningshavandes

sessionslokal i Karlskrona. Ordförande blev landshövdingen greve Gotthard Wachtmeister. En skissering av föreningens blivande verksamhet lämnades vid mötet av dåvarande landssekreteraren, nuvarande landshövdingen på Gottland G. Roos. Även om Föreningens mål vore vidsträcktare, skulle dock dess uppgift koncentreras på skapande av ett museum i Karlskrona. Greve Gotthard Wachtmeister fungerade som ordförande till 1901, då greve Axel Wachtmeister efterträdde honom. Intendent har Gustaf Quiding hela tiden varit. Under många år fungerade som vice intendent orgelbyggaren G. M. Liljeberg. Den nuvarande sekreteraren har endast haft tre företrädare i ämbetet 1899—1905 v. härads-hövdingen Karl von Feilitzen, 1905—1917 borgmästaren i Ronneby Ernst Flensburg och därefter nuvarande amiralitetspastorn Ernst Holmberg. Under de första åren handhades föreningens mången gång bekymmersamma ekonomi av grosshandlare Aug. André till 1911 och därefter av kamrer C. Fehrman.

I början skaffades inkomster utom genom årsavgifter även genom basarer och liknande tillställningar. I större donationer har föreningen mottagit tillsammans 35,000 kronor. Sedermera har jämväl tillkommit inträdesavgifter från besökande i museet. Dock skulle allt detta ej ha räckt så långt, om ej länets landsting och stadsfullmäktige i Karlskrona understött museets verksamhet genom anslag.

Liksom för andra museer utgjorde lokalfrågan i början ett stort bekymmer. År 1901 inflyttade emellertid museet i sin nuvarande byggnad, där till en bör-

jan en våning förhyrdes, men redan 1906 hela fastigheten — Amiralitetstorget 27 — förvärvades genom köp. Redan under första samlingsåret steg numerären på förvärvade föremål till mer än 1,000 st. Sedan har såväl genom köp som genom gåvor densamma så ökats, att för närvarande omkring 14,000 nummer inregistrerats. På senaste år har museet även från Nationalmusei Konstavdelning fått mottaga taylor m. m. som deposition. År 1909 vidgades museiföreningsverksamheten även till att omfatta ett friluftsmuseum. Nämda år fick nämligen föreningen av Olofströms bruk som gåva en ryggåsstuga med loft och bakhuis. Denna stugas uppsättande vållade vissa bekymmer. Emellertid bildades år 1910 »Föreningen Vämöparken», som erbjöd sig inom det område, som föreningen fått disponera, uppsätta stugan, men Museiföreningen skulle å sin sida förse stugan med lämpliga inventarier. Till grannar har den fått en mindre ladubyggnad från 1600-talet, förut belägen på Ryds gård under Johanneshus, ävensom andra byggnader.

Under sina första år intresserade sig Museiföreningen i någon mån även för hembygdsvård och understödde publikationer, men denna verksamhet måste snart släppas i och för realiserandet av huvuduppgiften. Sedan Blekinge hembygdsförbund kommit till, har denna börjat lägga sig vinn om lösandet av förstnämnda uppgifter.

Sedan adjunkten Wirde avtackats av ordföranden, framfördes hälsningar till Blekinge Museiförening med anledning av jubileet av Riksantikvarien Sigurd Curman från Vitterhets-, Historie- och

Antikvitets Akademien och Statens Historiska museum, av dr Sixten Strömbom från Nationalmuseum, av dr Gustav Upmark från Nordiska Museet och Svenska Fornminnesföreningen, av disponent Carl Sahlin från Föreningen för Svensk kulturhistoria och Tekniska Museet, av greve Eugène Lewenhaupt från Föreningen Örebro Museum samt av ingenjören Algot Friberg från Norra Smålands Fornminnesförening. Ordföranden tackade för de smickrande och hedrande hälsningar, som framburits till Blekinge Museiförening.

Så började föredragen. Lasarettsläkaren Ingolf Lönnberg, Karlshamn, redogjorde för den nyfunna stenåldersboplatsen vid Karlshamn.

Han meddelade att man redan år 1911 vid framdragandet av en gångväg anträffat en del stenåldersfynd på lasarettsområdet. När lasarettssombyggnaden förra året skulle påbörjas hade han därför haft sin uppmärksamhet fäst på saken. Förväntningarna kommo ej heller på skam. Vid grävningarna för grunden till nybyggnaden anträffades talrika fynd efter en gammal boplats. Anmälan gjordes till Vitterhetsakademien och dr Knut Kjellmark besökte i höstas platsen. Under vinterns lopp har all jord samlats för att så snart sig göra låter undersökas.

Vid fyndplatsen kan man finna tvenne gränslinjer för havet, en på 7 och en på 10 m. över havets nuvarande höjd. Boplatsen, som var belägen mellan dessa, torde ha varit c:a 45 m. lång och 10 à 20 m. bred. Med hjälp av en karta påvisade talaren att Mieån som nu är en obetydlig å, fordom måste ha varit en bred flod med sumpiga stränder. Närmast åns

myrning i havet har legat en del skär som nu utgöra bergknallar i staden. Fyndplatsen ligger öster om Mieåns dåvarande utlopp och den gamla boplatsen har haft ett skyddat läge samtidigt som förbindelsen med havet varit bekväm. Sannolikt förskriver sig boplatsen från den tid då Östersjön utgjorde en del av det s. k. Littorinahavet, men den beboddes först sedan detta hav passerat sin kulmen, och bör alltså vara 6 å 7,000 år gammal. De flesta fynden äro av grönsten och flinta, Kristianstadsflinta och Limhamnsflinta. Men även en del keramik har upphittats.

Därefter gav d:r Knut Kjellmark en närmare redogörelse för de vid boplatsen funna fynden, som utgöras av yxor, knivar, skrapor, slipstenar m. m. Man kan urskilja olika typer, som tyda på att boplatsen icke härstammar från den tidigaste stenåldern, men fynd finnas såväl från gånggrifttiden som hällkisttiden. Det myckna flintavfallet giver vid handen, att platsen är bland de rikaste fyndplatserna i Sverige. Ännu är icke all jorden undersökt och därför torde flera fynd av betydelse komma att göras. En del av de funna föremålen demonstrerades av föredraganden.

Därefter höll dr Sigurd Wallin föredrag om »Konservering av kyrkskepp», en principfråga för museivård illustrerat med goda skioptikonbilder.

Tal. framhöll att denna detaljfråga inom det museala konserveringsarbetet framdragits inför de samlade svenska museimännen och fornminnesvårdarna, emedan den synt ha en principiell betydelse. Närmaste anledningen var en i somras å Göteborgsutställningens sjö-

fartsavdelning utställd skeppsmodell, ett votivskepp, vilket restaurerats genom sjöfartsmuseet i Göteborg. Denna restaurering har utförts enligt en kompletterande metod närmast jämförlig med de restaureringsprinciper, som i äldre tid varit brukliga å andra fornminnesvårdens områden, arkitektur, skulptur och textil. Den moderna principen däremot skyr kompletterande restaureringar och söker bevara vad som finnes utan att tillägga andra nyheter än som fordras för sammanhållandet av det gamla, och som dessutom är möjligt att åter avlägga.

I fråga om restaureringskonst står Sverige på de nämnda områdena betydligt framom de flesta andra länder i fråga om principens sanningskrav och teknikens utveckling. Önskligt vore därför, att man även i fråga om skeppsmodellernas behandlnig kunde få genomfört en liknande sträng metod, som ej för undervisningshänsyn offrade några historiska originalvärden. I många svåra fall kunde man jämsides med konserveringen av de gamla modellerna parallellt utföra en helt ny kopia och å denna verkställa alla önskvärda kompletteringar och rekonstruktioner.

Efter föredraget yttrade sig amiral J. Hägg.

Lektor J. Erikson demonstrerade här efter det första fyndet efter vildsvin i Blekinge, en vildsvinskäke, som anträffats i närheten av lasarettet i Karlshamn. D:r J. Lönnberg upplyste med anledning av fyndet, att det ej med säkerhet kunde hänföras till den stenåldersboplats för vilken han tidigare på dagen redogjort.

Efter sammanträdet samlades man å

Museet, vars olika avdelningar genomgås, och besöktes därefter friluftsmuseet i Vämöparken. På kvällen intogs å Stadshotellet en subskriberad middag, i vilken deltog alla utsocknes samt ett stort antal personer från staden och länet. Landshövdingen Sven Hagströmer framförde Blekingebygdens tack till Museiföreningens ledande män. Riksantikvariens tackade å gästernas vägnar. Hyllningstelegram avsändes till konungen oc kronprinsen.

Fredagen den 13 juni — Svenska Fornminnesföreningens dag.

Mötet öppnades kl. 10 f. m. i stadsfullmäktiges sessionssal. Till hedersordförande för Svenska fornminnesföreningen valdes enligt gammal plägsed en framstående representant för orten f. landshövdingen greve Axel Wachtmeister.

D:r Ture Arne höll första föredraget för dagen om Blekinge bronsålder.

Blekinge ägde som bekant under stenåldern en mycket rik kustbebyggelse, vilken också sträckte sig uppåt landet utefter åarna. Om denna tid ha vi rätt god kännedom och på senare tid ha en del nya fynd från densamma gjorts. Bronsåldern är icke mindre intressant men man har rätt lite reda på denna. Även ifråga om bronsåldern torde det ha varit en kustbebyggelse, som sträckt sig uppåt floddalarna, såsom exempelvis till Tving och Backaryd. Man har nämligen gjort en del fynd här under det att i skogsbygden dylika saknas. Det är sammanlagt 160 föremål av brons, som funnits inom Blekinge, samt 25 föremål av lera.

Man torde ej kunna säga att fynd från den äldre eller yngre bronsåldern överväga utan fördelningen är ungefär lika

stor. Av de funna sakerna äro svärderna av intresse enär en del tydligen härstamma från utlandet. Bland fynden finnas även några unika. Vi ha sålunda tvenne guldföremål, dels en liten vas av tunnt guld och dels en guldarmring från början av den yngre bronsåldern och funnen på Sturkö. Ett verkligt unikum är en dubbelbelyxa, vars motstycke ej är att finna i hela Skandinavien. Den är påträffad i Ronneby socken.

Bronsåldersfynden ha gjorts från Listerlandet längs kusten upp till Kristianopel samt även ute på öarna. I Skåne förekomma givetvis bronsåldersfynd rikligare och det finns ett nära samband mellan dem och dylika från västra Blekinge. Några spår av förbindelser med Bornholm har man dock icke funnit i Blekinge, vilket däremot är fallet i östra Skåne.

Det finns ganska många bronsåldersgravar i Blekinge. Vi ha sålunda större rösen, vilka ej finnas i Skåne utan påträffas vid landets ostkust och inne i landet. Dessa rösen torde dock vara undantag och vanligen äro högar bestående av stenrösen betäckta av ett jordlager, liksom i Skåne. I samband härmed lämnades en redogörelse för den s. k. Signhilds bur strax intill Ysane kyrka samt för den undersökning av denna som föredragaren företagit. I kanten av högen — ett stenröse med jord utanpå — fanns en gravplats från vikingatiden, tydligen en efterbegravning. Inuti högen fanns ett ordentligt lagt stenlager och under detta anträffades benrester och några bronsföremål, härrörande från övergången mellan brons- och järnåldern. Signhilds bur var alltså en stor gravhög och

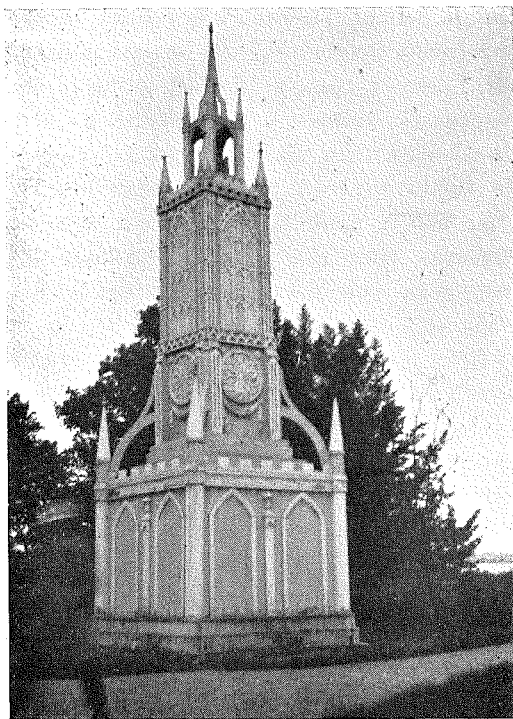

FIG. 1. LUSTHUS PÅ SKÄRVA.

hade säkert ej något att göra med sagan om Signe och Hagbard.

Längre fram under bronsåldern minskades rösenas storlek betydligt och exempelvis i Bräkne-Hoby sågs bara små låga högar. Endast uti 7—8 rösen och 4 kullar i Blekinge har man hittills gjort fynd, men man skulle säkert kunna öka fyndorternas antal, om en systematisk undersökning igångsattes.

Av övriga slag fasta fornlämningar från bronsåldern äro få kända i Blekinge. Endast några hällristningar äro anträffade, ehuru landskapet på många ställen erbjuder en för deras utförande lämplig terräng. Även några stenar med

s. k. älvkvarnar ha annoterats från provinsen.

Nästa föredrag hölls av intendenten G. Karlin, Lund, om Sölvesborgsfajanser. Inledningsvis erinrades om, att man under 1700-talets förra hälft allmänt strävade efter att skaffa inhemsk ersättning för det ostasiatiska porslinet och därför försökte uppamma en inhemsk industri. I Stockholm anlades sålunda Marieberg och Rörstrand och flerstädes småfabriker för fajanstillverkning. Sådana voro exempelvis Pålssjö utanför Helsingborg, Växjö och Sölvesborgs fabriker i Södra Sverige. Efter privilegium av den 28 april 1773 för sedermera landshövdingen frih. Gabriel Sparre kom Sölvesborgsfabriken i gång redan följande år. Som verkgesäll fungerade förmodligen redan då Petter Åkermark, en av Mariebergsfabrikens skickligaste målare, som dityttat. Vid sin sida hade han ett par gesäller, bl. a. för en kort tid Andreas Halldén († 1779), som då efterträddes av den från Stralsund inflyttade Erik Svanholm. År 1792 inköptes fabriken av en f. d. preussisk officer J. Fr. von Zeipel, som dock endast innehade den till år 1800, då den nedbrann. Åkermark fortsätter för egen räkning med enklare fabrikation till år 1808, då han på sin ålderdom avflyttade från samlihet. Utom fajanser i blått och vitt — någon gång även med polykromdekor — slog sig fabriken även på att imitera det då moderna svartglaserade engelska stengodset. Under Zeipels tid övergick man till massproduktion av sådant. Från år 1775 äger man en priskurant kvar, varur man sålunda kan erhålla en överblick över de

olika slags käriltyper, man upptagit för tillverkning.

Till slut visade talaren medelst scioptikonbilder prov på olika slag av tillverkningen och på de signaturer, som använts å densamma. Han omnämnde även, att de flesta målningsmotiven voro hämtade från Stockholmsfabrikerna, men att de blivit omgjorda. Vanligen äro de så karaktäristiska för Sölvesborg, att man genast igenkänner dem som producerade å sistnämnda ort. Någon större fabrikation bedrev fabriken aldrig och nästan hela tiden arbetade den under ekonomiska svårigheter. Föredraganden kände alltsomallt endast några hundratal föremål från Sölvesborgsfabriken, som blivit bevarade till våra dagar.

Efter Karlin talade d:r Gustaf Uppmark om den Karolinska byggnadskonsten med särskild hänsyn till kyrkorna i Karlskrona. Med hjälp av ett stort antal scioptikonbilder lämnade han en inledande orientering till besöken i stadens kyrkor på eftermiddagen.

Efter lunch å Storkällaren samlades de främmande deltagarna i mötet vid Högvakten för att under ciceronskap av några flottans officerare i grupper göra en rundtur genom det äldre varvsområdet vid Karlskrona flottstation. De militärtekniskt intressanta sidorna av anläggningen voro flertalet besökande icke tillräckligt fackskolade att sentera. Varvet inrymmer emellertid mycket av allmänt kulturhistoriskt intresse från 1700- och 1800-talen. Där finnas byggnader uppförda för olika ändamål från dessa århundraden; här ligga rester av tidigt järnsmide och gjutning, vartill man knappast annorstädes kan uppleta motstyc-

ken; i den på 1700-talet uppförda repslagarebanan drives yrket på samma gedigna sätt som i gamla dagar; å bastionen Neptunus finnes en utställning av gallionsbilder från de gamla krigsfartygen, de flesta utförda av J. Törnström, far eller son, i modellkammare och museum förvaras rika skatter till belysande av fartygens och fartygsutrustningens historia o. s. v.

Efter besöket å varvet demonstrerades kyrkorna: Amiralitetskyrkan, Fredrikskyrkan och Trefaldigheitskyrkan. Deras värdefulla inventarium av silver och textilier m. m. var framlagt till beskådande. Till sist gjordes en rundtur i staden för att bese den äldre, rikt representerade, för platsen karaktäristiska borgerliga byggnadskulturen.

Lördagen den 14 juni. — Föreningens för svensk kulturhistoria och Blekinge hembygdsförbunds dag.

Å rådhuset i samma lokal som föregående dagar öppnades förhandlingarna av disponenten Carl Sahlin. Han framhöll önskvärldheten av att den Skottsbergiska gården i Karlshamn från 1760-talet bleve bevarad som ett minnesmärke i offentlig ägo över dåtida borgarkultur och föreningen antog ett uttalande i sagda syfte: »Föreningen för svensk kulturhistoria uttalar sin varma anslutning till tanken att rädda den Skottsbergiska gården i Karlshamn och anser det i högsta grad önskvärt att denna förnämliga borgargård från rokokotiden blir bevarad för framtiden såsom kulturminnesmärke.»

Därefter lämnade anamuensen Sigurd Erixon en med scioptikonbilder rikt belyst redogörelse för Blekinge allmogebyggnader, för vilket föredrag han ännu

de senaste veckorna genom studieresor inhämtat kompletterande uppgifter. Inledningsvis nämnde han de konstnärer, av vilkas hand man har bevarade bilder med framställningar av blekingska allmogebyggnader, såsom Erik Linnell och Per Högberg från 1700-talet, från senare tid Bengt Nordenberg, vilken började sin konstnärarbana, sedan han som målargesäll på Blekinge landsbygd ådagalagt sina anlag. Sedan omnämndes de byggnader från detta landskap, som införlivats med något av friluftsmuseerna bl. a. Kyrkhultstugan på Skansen. Föredraganden övergick sedan till att framlägga de byformer, som funnos i olika delar av landskapet samt gav en redogörelse för byns hus och hur han uppfattade deras utvecklingshistoria. Utan ett rikt bildmaterial kan ej här lämnas ett referat av den omfattande framställningen.

Efter föredraget yttrade sig intendenten G. Karlin.

Därefter höll amanuensen William Andersson föredrag över Blekingekyrkorna. Med hjälp av ett gott bildmaterial lämnades en översikt över de kyrkobyggtyper, som i äldre tider uppförts i landskapet. De älsta voro från romansk tid och sedan ha många stilriktningar lämnat spår efter sig i landskapets kyrkliga arkitektur.

Efter föredraget meddelade riksantikvariën Sigurd Curman, att han just samma dag mottagit det första korrrekturet av den under utgivning varande delen om Blekinge kyrkor av verket Sveriges kyrkor, författad av föredragshållaren. »Det kan understundom ha sina goda sidor att vara en liten provins. Så-

lunda blir Blekinge det första landskap, som får en fullständig och enhetlig redogörelse för sina kyrkors tillkomst och historia».

Kl. 12 höll Blekinge hembygdsförbund under greve Axel Wachtmeisters ordförandeskap årsmöte i Vämöparken. Av årsberättelsen framgick bland annat, att Föreningen nu räknar nära 1,000 medlemmar. Gemensam lunch intogs därpå i Vämöparkens restaurant och därifrån företogs med båt färden runt Karlskrona till greve Axel Wachtmeisters Skärva. Byggnaden är uppförd på slutet av 1700-talet av Fr. af Chapman till stor del som ryggåsstuga med takfönster. I parken låg bland annat som dekoration det tempel, fig. 1 visar, ett av de tidigaste proven på nygotisk smak som finnes bevarat i landet.

Efter återkomsten till Karlskrona höll kommandörkaptenen L. Stackell föredrag över Fr. af Chapman och J. Törnström, tvenne stormän inom skeppsbyggeriets och skeppsornamentikens områden. Föredraget kommer att inflyta i Rig.

Efter föredraget framförde disponenten Carl Sahlin de gästande föreningarnas tack till alla dem, som i Karlskrona haft besväret med att ordna mötet, till Karlskrona stadsfullmäktige och dess ordförande, till militära och civila myndigheter, som bidragit till att göra mötet lärorikt, till Blekinge Museiförening — främst till dess ordförande f. landshövdingen greve Axel Wachtmeister och dess lokalkommitté greve Axel Wachtmeister, Vambåsa, adjunkten G. Wirde, ingenjör H. Segerberg och intendenten Gustav Quiding.

FIG. 2. SKOTTSBERGSKA GÅRDEN, KARLSHAMN.

Under ösande regn företogs på e. m. utfärden till de båda 1600-tals befäsnin-garna Kungsholmen och Drottningsskär i Karlskrona skärgård. Ångaren hade ställts till förfogande av Kustartilleriet och som ciceron fungerade majoren Lindberg. Resenärernas förbindliga tack framfördes till honom vid hemkomsten av riksantikvarien Curman. Hungriga och vid gott humör samlades man sedan till sexa och animerat samkväm på Fri-murarekällaren; de mest energiska del-togo sedan i ett arla besök i Vämöparken.

Söndagen ingick regndiger och knappt ett ögonblick var det under dagens lopp uppehållsväder. Tack vare den utmärkta

båt, som ställts till förfogande, besvärade ej ovädret så mycket. Från Borgmästare-bron ställdes kosan till Tromtö och där-ifrån till det imponerande gravfältet vid Hjortahammar. Sedan gick båten till Nättraby, där direktör A. Lindvall mot-tog resenärerna i sitt hem, Hafgården, och förplögade dem med kaffe och för-friskningar. Landshövdingen Hagströ-mer frambar gästernas tack ej blott för välfägnaden för dagen utan även för vär-dens vänlighet att under mötesdagarna ställa ångbåtar till förfogande. Efter ett besök i Nättraby åldriga kyrka upplös-tes mötet de facto. Flertalet återvände till Karlskrona. En kärntrupp satte sig

upp i de väntande bilarna för utflykten till Ronneby. Utom ett starkt intryck av det blekingska landskapet fick man se levande exempel på flere av de under föredragen behandlade kulturminnesmärkena. Så besöktes Johanneshus slott, Hjortsberga romanska kyrka med sitt renessansinventarium, allmogehus och fornminnen av skilda slag, bl. a. Björketorpstenarna besågos. Ronneby kyrka var för de flesta en fullständig upplevelse såväl som arkitekturminnesmärke som på grund av sina målningar och inredningsföremål. Måhända torde särskilt erinras om de här uppsatta för svenska förhållanden tidiga epitafierna, flere med å väggen målad dekorativ inramning. Å Ronneby brunshotell åts den sista gemensamma måltiden.

Såsom totalomdöme om mötet kan sägas att det lämnade lika rik behållning som sina föregångare. Såsom alltid ha främlingarna under älskvärt ciceronskap fått tillfälle att se ett område med gammal kultur, som de tidigare föga känt. Vid dessa möten äro tillfällena till ett mångsidigare inträngande i en orsts kultur ofta gynnsammare än vad som en resande eller forskare på egen hand kan nå. Många dörrar ha öppnats, som eljest självfallet måste vara slutna, kulturskatter ha brett ut som man annars icke skulle få beskåda utan största svårigheter eller en lyckligt hjälpare slump. Om än mottagningskommitténs arbete ofta varit mödosamt, böra därför dess medlemmar kunna fastslå, att mödan fått sin lön i ett för deltagarna synnerligen givande resultat.

TREDJE MÖTET FÖR NORDISK FOLKLIVSFORSKNING hölls i Köpenhamn tisdagen den 12 och onsdagen den 13 augusti 1924 med ett mycket omfattande program. Inspektören för dansk Folkemuseum, Jörgen Olrik, fungerade som ordförande. Föredrag hölls av dr Otto Andersson, Helsingfors, amanuensen Sigurd Erixon, Stockholm, professor Knut Liestöl, med doktor J. W. S. Johnsson, Köpenhamn, prof, U. T. Sirelius, Helsingfors, lektor H. Ussing, Sorö, och museumsinspektör arkitekt H. Zangenberg, Köpenhamn. Dessutom voro besök anordnade å muse-

er och samlingar samt en angenäm biltur i Nordsjälland för att ge gästerna från de övriga nordiska länderna en föreställning om den natur, i vilken den danska allmogekulturen vuxit fram. Efter de egentliga mötesdagarna besöktes under fackledning såväl Rosenberg som Fredriksborg. Ett utförligt referat av mötets förhandlingar skall inflyta i den av mag. Gunnar Knudsen redigerade tidskriften Danske Studier; några av föredragen komma i sin helhet att publiceras. Från norskt håll inbjöds att förlägga nästa möte om två år till Kristiania.

TIDÖRUSTKAMMAREN UTSTÄLLD I LIVRUSTKAMMAREN AV GEORG
W. FLEETWOOD.

På vår storhetstids förnämligare gods funnos i regeln alltid en eller flera rustkammrar, där godsherren förvarade sina vapen och där även ofta krigstroféer och familjekuriosa fingo sin plats.

Ytterst få sådana rustkammrar finnas ännu i behåll. Om vi förutom Skokloster och Bergshammar nämna Örbyhus, och den lilla gevärskammaren på Sturefors så äro de så gott som alla räknade. Men, genom donationer och köp ha flera forna rustkamrars vapenförråd införlivats med Livrustkammarens samlingar. Så är t. ex. fallet med den för några år sedan ur sin ursprungliga miljö utbrutna Thureholmsrustkammaren, som genom lyckliga omständigheter Livrustkammaren lyckades rädda i sin helhet.

Men även tidigare överflyttade rustkammrar finnas i Livrustkammaren, om ock deras vapenbestånd under årens lopp helt sammansmält med samlingarna och på grund av de äldre inventariernas knapphet och ofullständighet numera äro hart när omöjliga att utanalysera. Vad intresse ett sådant sammanförande av en rustkammares innehåll till helhet skall ha, förstår varje för kulturforskningen intresserad person, och ett synnerligen givande försök i den vägen har nu gjorts i det att det lyckats intendenten frih. Cederström att ur Livrustkammaren framdraga den gamla rustkammaren på Tidö slott, Axel Oxenstiernas forna residens.

Tidörustkammarens äldsta historia är okänd, men att den fanns redan på 1500-talet, därom vittnar det ännu förefint-

liga beståndet av 1500-talsvapen. Dess glanstid sammanfaller dock helt naturligt med den tid Axel Oxenstierna var slottets herre. Ett rustkammarinventarium av år 1661 finnes ännu i behåll, och tillhör slottets nuvarande ägare, kammarherre David von Schinkel. Av detta intressanta dokument framgår, att rustkammaren varit uppdelad på tre rum eller avdelningar: Stora rustkammaren, mindre rustkammaren och vindrustkammaren. I stora rustkammaren förvarades, enligt detta inventarium, skjutvapnen, som utgjordes av ett sextiototal pistoler och ett fyratotal bössor samt tolv st. stål-bågar eller armborst, vidare 35 svärd samt stridshamrar, bardisaner och hillebarder, även finnes här tre stycken slädar och bland dessa den ännu i behåll varande Axel Oxenstiernas släde.

Den mindre rustkammaren innehåller vid tillfället huvudsakligen sadlar och ridtyg. I vindrustkammaren förekommer ett 20-tal rustningar, 16 st. hjälmar samt diverse kläder och ridtyg. Av »Artollereji Pertzedlar» finna vi 14 st. kanoner och bland dessa den ännu bevarade läderkanonen av Gustav II Adolfs modell.

På 1700-talet minskades vapenförrådet betydligt och av ett senare inventarium av år 1874 finna vi att ett stort antal vapen försålts: 20 bössor, 26 pistoler och fem värjor etc. Under 1800-talet fortgår minskningen och 1858 skänktes resterna av rustkammarinnehållet till Livrust-

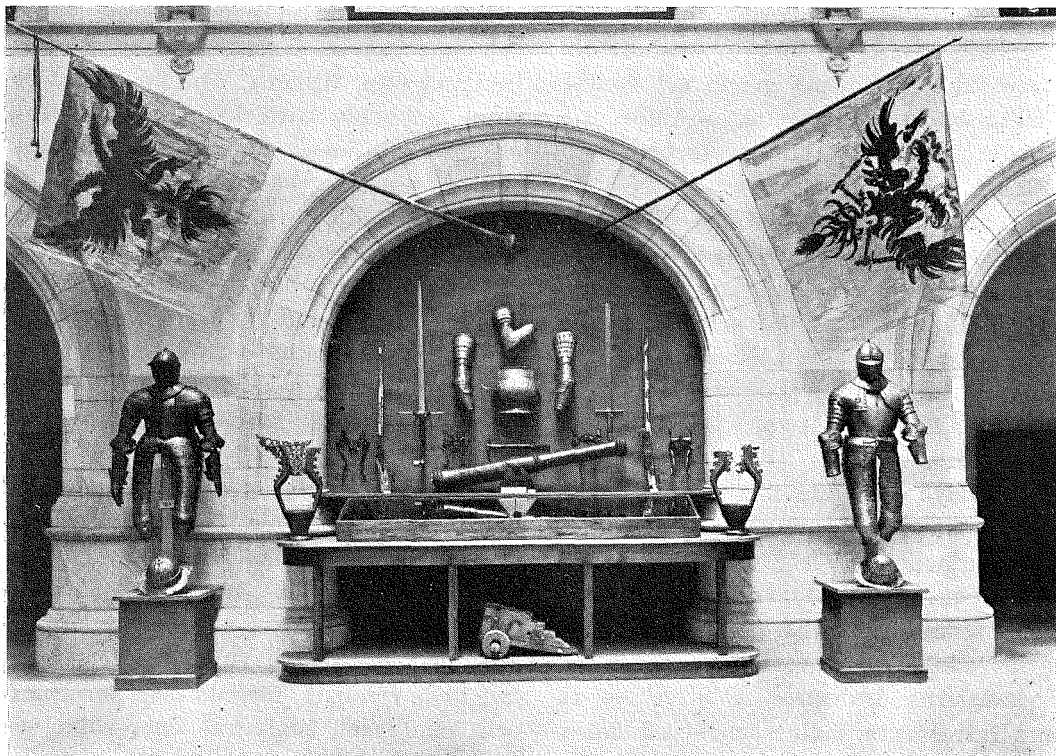

FIG. 1. FRÅN TIDÖRUSTKAMMARENS UTSTÄLLNING I LIVRUSTKAMMAREN.

kammaren av slottets dåvarande ägare, kammarherre Johan Otto Blomstedt.

Vad som således i Livrustkammaren blivit förvarat är alltså vad vi ännu i dag kunna få se av den Oxensiernska rustkammaren från Tidö slott, och det är den tillfälliga utställningen härav, som vi nu vilja taga i närmare skärskådande:

Mot fondväggen i Livrustkammarens norra del (fig. 1) där utställningen är uppställd, äro dess förnämsta föremål placerade. Hit räkna vi i första hand de föremål, som anknyta sig till Axel Oxenstiernas person. Under en dekoration bestående av ett Oxenstiernavapen och försedd med initialerna A. O. G. T. S. M.

Axel Oxenstierna greve till Söder-Möre, är placerad en väggmonter. I denna finna vi ett par skotska pistoler, som bära rikskanslerns namn och vapen, tvenne praktvärjor och sporrar samt en kommandostav, vilka alla föremål med all sannolikhet burits av honom. Ovanför denna monter står den intressanta läderkanonen, det enda i Sverige bevarade exemplar av Gustav II Adolfs läderkanon, och på väggen ovanför denna sitta några vackra delar av en tidig 1500-talsrustning (maximiliansk), omgiven av en del smärre föremål såsom ett par konstnärligt arbetade bössor från 1500-talet, ett tvåhandssvärd, en stridsham-

mare samt fyra stycken intressanta stångbett, ävenledes från 1500-talet. På bägge sidor om denna grupp stå tvenne 1600-talshalvrustningar och ovanför dessa vaja 2 kejserliga fanor, troféer från 30-åriga kriget.

Framför denna grupp finna vi tvenne kåsor, den ena med Horns- och Krummevapen har tillhört sjöhjälten Klas Kristersson Horn (död 1566) och har genom arv övergått på Oxenstierna-släkten. Längre fram på golvet står Axel Oxenstiernas släde med sitt på dörren målade Oxenstiernavapen.

Av övriga utställda föremål ha vi två stycken massiva trästolar från 1640-talet försedda med Axel Oxenstiernas och hans gemåls initialer: A. O. och A. Å. D., samt tvenne drabantbardisaner med purpurfärgade fransar, troligen förda av rikskanslerns drabanter. Vidare ha vi flera intressanta sadlar och bland dessa en av de äldsta kända bevarade svenska ridsadlarna från början av 1600-talet, även en klövjesadel av enkel svensk konstruktion fångar här vårt intresse.

Den stora och vackra samlingen av stångbett här sammanförd är särdeles intressant att studera och kunna vi följa de förändringar betset undergått från den tidiga 1500-talstypen till de på 16- och 1700-talen använda betsetyperna. Samlingen är rikhaltigare än hela Livrustkammarens övriga förråd på området.

Vidare ha vi en grupp av de enkla och intressanta svenska musköter med luntlås, som tillhöra den av Louis De Geer lancerade tillverkningen i Sverige, och äro kanske de äldsta bevarade proven på svenskt gevärssmide.

Från karolinsk tid ha vi en samling munderingspersedlar samt en fullständig ryttararustning bestående av elghudskyller, stövlar, bantler, patrontaska samt 6 värjor av drabanttyp från Karl XI och Karl XII. Ett vackert bröst- och ryggharnesk från tidig karolinsk tid förekomma även.

Av troféer finnas utom de omnämnda kejserliga fanorna en polsk pansarhuva och en dansk trumma från Karl XII:s krig. Bland övriga föremål må nämnas tre stycken små intressanta skeppskanonlavetter, två stycken runstavar, en date-rad 1605, rönnpåk, försedd med parerplåt och handbygel, pipfodral etc., vilka senare föremål väl tillhört rustkammarens avdelning för kuriosa.

Till alla dessa Tidörustkammaren tillhörande föremål har man även fogat det vackra massiva ekbord, från 1600-talet, på vilket kåsorna äro placerade, och som är hämtat ur Nordiska Muséets förråd. Bordet stämmer bra i ålder och stil med de förut nämnda stolarna och äro dessa möbler sannolikt från Axel Oxenstiernas egen möbeluppsättning.

Utställningen öppnades den 23 mars 1924.

»BANDLDANS» OCH »KUNKELDANS» översatt från ett manuskript av
ROSE SCHÖMER.

Wilhelm Mannhardt har genom sina undersökningar visat, att majträdet vore att fatta som en vegetationsdämon, vilken i högtidlig procession fördes in i byn för att skänka välsignelse och fruktsamhet såväl åt människornas bostäder som göromål. Han påvisade även, att denna sed haft en vidsträckt utbredning i Europa, och att majträdet överallt smyckats på ett likartat sätt.

Majträdet har förekommit under tvänne huvudformer. Antingen var det en intill toppen avkvistad stam, som sedan utstyrt med band, kransar eller glitter, eller också var det en stång, vid vars topp man fäst en på likartat vis utsmyckad liten ruska.

Ett väsentligt moment i den dyrkan, som ägnades majträdet, utgjorde dansen omkring detsamma. Redan år 1225 dansade folket i Aachen kring ett med kransar smyckat träd och då en präst i helig iver högg ned detta, lät fogden uppresas ett ännu högre.¹

Vad innebar då en sådan dans kring majträdet? I sin bok *Die arische Religion*, band 2, 1916, har Leop. von Schröder i kapitlet om rörelsemagien framhållit dansens stora betydelse i primitiva folks föreställningar, men jämväl även i de ariska folkens. Hos vissa naturfolk dansade kvinnorna hemma oavbrutet så länge männen voro ute i krig för att förskaffa dem seger.² Tarahumaraindia-

nerna sände en karl till gårdens dansplats för att oavbrutet dansa därstädes för god skörd, medan den övriga familjen arbetade på fältet.³ Relikter efter dylika primitiva föreställningar äro ännu levande litet varstädes i Europa, t. ex. när man i Tyskland eller Österrike dansar eller gör höga hopp för att linet eller hampan skal växa så att det blir långt. Likaså vore — framhåller Schröder — dansen liksom övriga rörelsefyllda lekar och idrotter under vårfestfirandet att betrakta som primitiv rörelsemagi, varvid den genom de kraftiga rörelserna utvecklade energin skulle alstra vegetabil såväl som animalisk fruktbarhet.

Dansen kring majträdet har liksom andra vårfestbruk sin fullständiga parallell om hösten, när man dansar omkring det resta, på samma sätt som majträdet utstyrda kermessträdet. Kermessen skulle ju enligt namnet — kyrkans invigningsfest — vara en kyrkofest, men förekomsten av en kärnfull livsglädje, som därunder tog sig ett mäktigt uttryck i mat, dryck och dans, antyder, att denna fest troligen bottnat i något äldre, i en hednisk skördefest. Släktskapen med alstrandet av fruktbarhet framträder ännu tydligare, när man finner, att i de delar av Nedre Österrike, där vinodling äger rum, ett bruk ännu iakttages, nämligen att upphänga i kermessträdet en av druvor utförd bild av en getabock. Denna figur är en annan form för en dämon och alldeles identisk med Mannhardts

¹ Caesarius Heisterbach: *Mirac. lib. I VC. 17*, nach Mannhardt: *Wald- und Feldkulte I*, sid. 170 anm.

² Frazer: *The golden bough*, 2 uppl., I, sid. 31.

³ Archiv für Religionswissenschaft VII, sid. 254 efter Lumboltz: »Unknown Mexico».

»korndämon». »Weinbeergoas» och »Weinbeerbock» skildras i Zeitschrift für Österreichische Volkskunde — bd XV (1909) sid. 112 och 180; bd XVII (1911) sid. 80 ff som ett bruk, vilket ännu var levande hos vinodlarna i Nedre Österrike, men någon förklaring till detsamma gives icke uti nämnda skildring. Denna vegetationsdämon motsvarar emellertid i alla detaljer såväl till sin natur som till sin förekomst — vad jag anser mig istånd att framlägga bevis för — de ovan omtalade växtlighetsdämonerna. Redogörelsen är sålunda av intresse som ett komplement till Mannhardts materialsamling för omfattningen av dessa dämoners spridningsområde.

Emellertid ges det även en annan sorts dans kring majträdet, som kanske icke ur vetenskaplig synpunkt tilfyllest⁴ observerats. Från Bayern avbildas i Karl Storcks bok: »Der Tanz» en majdans, där de dansande paren hålla i händerna band, vars andra ändar äro fästa i majträdets topp. De inlinda majträdets stam med banden, under det de dansa i två ringar, den ena i motsatt riktning mot den andra. Denna märkliga dans dansas ännu i de österikiska alperna i Steiermark och i Salzburg, där den kallas »Bandltanz». Karl Adrian skildrar den i Salzburger Volksschauspiele, Aufzüge und Tänze på följande vis:⁵ Bandltanz utfördes förr i världen här och där i bergen, nu för tiden dansas den på ett sällskaps årsdag i Tamsweg vid samma

tillfälle som Lungauer »Reiftanz». Dansen utfördes vanligen av 8 pojkar och 8 flickor i folkdräkt. Pojkarna och flickorna ställde upp sig i ring, växelvis och mot varandra. I ringens mitt restes trädet och stöddes under dansen av några pojkar. Toppen pryddes av en grön, brokigt utstyrd ruska (wipfel), under denna nedhängde en krans omkring stängan och från denna åter mycket långa röda och vita band. Flickorna togo de vita banden i den högra handen, pojkarna de röda i den vänstra. På dansledarens tecken spelade musiken upp och paren dansade med vaggsteg på stället. På ett nytt tecken vidtog den egentliga dansen. Denna bestod uti, att flickorna rörde sig medsols innanför och pojkarna motsols utanför runt stängan. Därmed fortsatte man, tills det icke vidare var möjligt att med banden längre inlinda stammen. På dansledarens tecken gjordes halt och helomvändning. Pojkarna togo då banden i höger hand och flickorna banden i vänster. Under dans åt motsatt håll blev trädet avlindat. Därefter kastades banden undan och en kort vals avslutade denna nätta dans.»

Till samme författare står jag i tacksamhetsskuld för hänvisning till »Stelzenbandltanz» i Unken och till »Bandltanz» i Kirchanschöring. I den förstnämnda deltog endast pojkar, som nästan voro klädda som die Perchten i Pinzgau, d. v. s. med många och långa, från hattarna nedhängande band, som täckte för ansikten och ryggar. De dansade på trekvarts meter höga styltor, »stelzen», och vacklade därför fram och tillbaka. Vid denna bandltanz i Kirchanschöring buro dansarna en särskild dräkt och

⁴ Sammlung illustrierter Monografien. Band 9, sid. 49.

⁵ Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 1905, sid. 150 följ.

under dansandet framsade de rimmande ordstäv.⁶

Ett andra centrum för denna sorts dans är Steiermark. Ferdinand Krauss lämnar i sin bok »Die eherne Mark» 2, 1897, sid. 128 följande skildring av dansen sådan den där dansas. »I trakten av Haus och Schladming utfördes ej sällan den s. k. »Bandltanz». Innan dansen börjat gingo fyra pojkar och ställde sig i var sitt av dansbanans hörn. De voro utklädda till »snö- eller »skogsmän» (»Eis- und Waldmänner») och som sådana inhöljda i lavar eller ris. De höllo i händerna långa, upptill urholkade, med kamfer fyllda istappar. När dessa tänts, liknade de isfacklor. På dansbanans mitt restes ett »Grassbaum», som avkastades intill stammen ända upp till toppruskan. Denna utsmyckades som en julgran med ljus och glitter i alla färger. Från toppen nedhängde långa färgade band. Under rop, visslingar, klappande med skorna och stampningar intågade de dansande. Pojkarna voro klädda i steiriska folkdräkter, men utan jacka. Omkring den vita skjortan buro de ett brokigt sidenskärp. Flickorna buro kortärmade lintyg och korta kjolar. Sedan man tågat runt några gånger, fattade pojkarna banden med höger och flickorna med vänster hand. Ringarna rörde sig i motsatt riktning och trädets stam

⁶ Kirchansehöring är en stor by i närheten av Tittmoming vid Salzach i Bayern; intill 1816 hörde detta område till Salzburg. — En detaljerad skildring av denna dans finnes i »Die Gartenlaube» för år 1895, sid. 738 ff. — Unken »Stelzentanz» förtjänar uppmärksamhet särskilt för de »perchten»-dräkter, som de dansande buro; den bildade därigenom en brygga till en känd fruktbarhetsrit i alpländerna, »das Perchtenlaufens». För denna lämnas en redogörelse i Adrians ovan citerade skrift.

inlindades med banden i en viss bestämd färgföljd. Sedan vände de dansande och banden lindades av stammen. Sommartiden förekommo icke »snömännerna»; denna årstid voro de dansande däremot prydda med rankor av alpväxter.

Här uppträdde sålunda vildmän — mytologiska personer, vilka äro kända som vegetationsdämoner från andra vår-fästfiranden, jfr Mannhardt: Wald- und Feldkulte s. 337.

Utom bandldansen förekommer i Steiermark ännu en besläktad dans, den s. k. »Vogelbeerbaumtanz». Vid denna står i mitten en med brokiga band smyckad rön, »Vogelbeerbaum» (Eberesche). Utförandet av denna sorts banddans vore av särskilt intresse för vår undersökning, enär rönnen i allmänhet spelar en så stor roll inom folktron. Professor K. F. Johansson i Uppsala har påvisat i en värdefull undersökning »Om etymologien av trädnamnet rön»,⁷ att detta träd var heligt hos indogermanerna på grund såväl av sina faktiska som av sina magiska egenskaper och att dessa i detta träd framförallt sågo livsträdet. Den befruktande livskraften ansågo indogermanerna även ha säte i rusgivande drycker och K. F. Johansson förmodar därför, att man hos dem av detta träds frukter en gång framställt en rusgivande dryck. Så sker också. Bönderna i vissa alpländer bereda av dessa ett brännvin och under tillredningen skall även i steiriska bondstugor en speciell dans utföras en s. k. »Vogelbeertanz». Om denna dans har det emellertid varit mig svårt att erhålla upplysningar.

⁷ Studier tillägnade Esaias Tegnér, 1918, sid. 304 följ.

Emellertid har jag av museumsdirektör dr Geramb i Graz fått ett meddelande om en gammal uppteckning, att banddans för 100 år sedan brukade äga rum i trakten av Schladming. Den dansades tidigt om våren ute i det fria omkring ett verkligt träd, som avkvistats ända till toppen, och således ej såsom i senare tid ikring en rest stång. Påträffandet av en sådan notis som denna är oss av intresse, då den ger oss en något i tiden tillbaka liggande uppgift om banddansens förekomst, men även ur den synpunkten, att den tidfäster dansens utförande till den tidiga våren — alltså är den en värrit — och därför att den omtalar, att dansen skett i det fria omkring ett växande träd. Den blir oss sålunda ett belägg för den äldsta formen för detta slags dans. Senare har man flyttat trädet inomhus och till slut ersatt detta med en stång.

Hitintills ha vi kunnat följa denna form för dans inom ett tämligen slutet och sammanhängande område Bayern—Salzburg—Steiermark; helt överraskad blir man emellertid, då den oväntat dyker upp på Sicilien. Den italienske folklivsforskaren Guiseppa Pitre beskriver den utförligt såsom *il ballo della cordella*, som dansas i två byar i trakten av Palermo.⁸

Att döma av hans beskrivning med bifogade bilder möta vi här otvivelaktigt samma dans som vi beskrivit från Steiermark. Såväl i alpländerna som på Sicilien spelas till denna dans en särskild melodi, och det skulle vara viktigt att få jämföra dem. Den österrikiska är upp-

tecknad och publicerad av Raimund Zoder i hans bok »Bauernmusik», Pitre har däremot tyvärr icke upptecknat den sicilianska. Förmodligen förekommer samma dans även på den italienska halvön, ty något ursprungligt samband måste man givetvis antaga mellan den sicilianska och den österrikiska dansen. Fortsatta undersökningar och studier i hithörande litteratur komma otvivelaktigt att ge klarhet åt en sådan fråga.

I en från alpländerna mer avlägsen trakt förekommer en besläktad dans, »Bändertanz», nämligen hos de till Siebenbürgen inflyttade sachsarna. Hos dem har man i toppen på majträdet fäst ett fritt hängande hjul, från vilket långa band hänga ned. Banden hållas i händerna av de dansande paren, när de dansa runt trädet.⁹ Stammen inlindas således icke här med band såsom vid majdansen i Bayern, men både majträdet och de långa banden förekomma som nämnt även vid denna rituella dans. Då sachsarna i Siebenbürgen invandrat som kolonister från Franken kring Mosel under medeltiden, är det sannolikt, att de medfört denna sed från sitt gamla hemland till det nya. Man kunde således vänta sig, att denna dans även skulle leva kvar i deras gamla stamland, det nuvarande Luxemburg.

Det skulle vara betydelsefullt att få konstaterat, vilken förbindelse en gång funnits mellan banddansen och dansen kring majträdet, som antingen kan ha varit såsom i Bayern en »Bandltanz» eller såsom hos sachsarna i Siebenbürgen en »Bändertanz».

⁸ Bibliotheca, delle Tradizione popolare siciliane vol. 25: La Famiglia, la casa, la vita del popolo siciliano, 1913, sid. 294 f.

⁹ Avbildning i Die Gartenlaube, 1907, h. 23.

Ibland tyska bröllopsbruk möta vi emellertid också såväl den enkla dansen som »Bändertanz» omkring ett festligt smyckat, med vördnad betraktat föremål, som dock i detta fall icke är ett träd eller en stång, utan den med brokiga band, barnkläder eller barnlinnen behängda brudspinnrocken. I Lechrain i Bayern är »Kunkeltanz» vanlig vid bröllop.¹⁰ Kort före mitten av måltiden, innan stolen serveras, bege sig alla gästerna med musiken i spetsen från byns värdshus till bröllophuset. De starkaste brudpigorna frambara till der Tenne vor dem Vorplatz en spinnrock med ett pryddigt inflätat, med band smyckat rockhuvud. Andra flickor fatta i de långa, nedhängande banden, och under detta valv framdansar hela skaran med brudparet i spetsen. Spinnrocken föres därefter med i procession till värdshuset och uppställs vid brudens sida. Uti nedre Lechrain mellan Lech och Ammersee kallar man motsvarande i någon avvikande form utförda ceremoni för »das Wickeleholen».

Dans kring brudspinnrocken men utan band är känd särskilt från Württemberg och har där så många ålderdomliga och märkliga drag, att vi lätt kunna sluta oss till, vilken betydelse den på så sätt särskilt smyckade och venererade brudspinnrocken haft för bruden. Där utsmyckas spinnrocken av väninnor och lekkamrater till bruden gemensamt före bröllopet. Ju fler barnblöjor som upphängas, desto större munterhet bland de närvarande, bland vilka även brudgummen och brudföraren äro tillstädes, ty ju fler blöjor desto fler barn har bruden

att vänta sig.¹¹ På sina håll dansades förr redan på eftermiddagen runt spinnrocken. I Holzmaden utsmyckade ungdomarna den för bruden avsedda spinnrocken med olika slags små husgeråd och leksaker. Efter bröllopsmåltiden blev den hämtad till värdshuset och där dansade man kring spinnrocken. Denna dans ägde rum ute i det fria i Oberholzheim. Skulle brudspinnrocken följa med till det nya hemmet, fick den en framträdande plats på vagnen. Fortfarande blev den medelpunkten för bruk, som otvetydigt stå i samband med fruktbarhetens framkallande:¹² Brudpigorna, eller kanske oftare brudkläderskan, som i Steinkirchen satt mellan två av den närmaste släktens barn — höllo spinnrocken. I Wörth hade ännu i våra dagar den senare spinnrocken och rockhuvudet framför sig. I Ringingen togo brudpigorna plats omkring spinnrocken. På andra ställen hade den »högra brudpigan» rockhuvudet i handen, medan »den vänstra» höll spinnrocken, eller »den första» spinnrocken, »den andra» haspeln och »den tredje» — om en sådan fanns — spann på den utsmyckade spinnrocken. I Oberamt Künzelsau måste den »högra brudpigan» spinna tre trådar på spinnrocken, som var försedd med lin och behängd med leksaker, så att den såg ut som en docka, utan att göra en knut. Gick tråden av eller föll rockhuvudet ur handen på brudpigan, så var detta ett dåligt förebud för äktenskapet.

Allt arbete med linet från fältarbetet till bearbetningen av det spunna föllo på kvinnornas lott och detta invercade även

¹⁰ Bavaria II, sid. 404 ff.

¹¹ Württemberg. Jahrbücher, 1911, s. 11 ff.

¹² Württemberg. Jahrb., 1912, sid. 39 ff.

på de folkseder, som voro förknippade härmed. Att spinna och att väva parallelliserades med havandeskap och födande. K. Rob. V. Wikman har studerat detta i svensk folktro i uppsatsen »Die Magie des Webens und des Webstuhls im Schwedischen Volksglauben.¹³ Såväl verksamheten med linet som kvinnans dåvarande tillstånd äro särskilt känsliga för ogynnsamma inflytelser och i båda tillfällena gälla samma magiska bud och förbud. Vi kunna förstå den djupa symbolik, som ligger uti, att brudpigan skall spinna tre trådar på en spinnrock i dock— d. v. s. barnskepnad, däri att tråden icke får gå sönder ej heller knyts samman, ej heller att rockhuvudet får falla till marken. Vad av detta som än inträffade, vore dåliga förebud för äktenskapet.

¹³ Württemberg. Jahrb., 1911, sid. 25 ff.

Ha vi ansett oss kunna betrakta den kringdansade brudspinnrocken som ett substitut för majträdet eller brudedansträdet, så ernå vi för detta förmodande full visshet genom ett badensiskt bröllopsbruk. Här bar man nämligen under musik in ett litet träd, som var behängt med band, konfekt och barnkläder. När man förde ut trädet, bar en av brudens väninnor en stor, brokigt klädd docka. Vid hemfärden plockade bruden med sig allt av värde från trädet, trädets hela inboende välsignelsebringande kraft överflyttades på henne. I mellersta Baden hade man flerstädes det bruket, att man först införde det majade trädet, när bruden avtog kransen. Först i det viktiga ögonblick, när den unga kvinnnn skulle börja ett nytt skede i sitt liv, framfördes sålunda symbolen för hennes tillkommande värdighet av moder.

SKRÅSKYLTA FRÅN HOVSLAGARESÄLLSKAPET I STOCKHOLM av SUNE AMBROSIANI.

Bland de många föremål, som belysa de gamla hantverkerierna, vilka förvärvades av Nordiska museet på auktionen efter fru Terese Andersson den 17 februari 1923, märktes en samling skråskyltar av silver. Bruket av sådana hade inom de skråmässigt organiserade yrkena mycket gamla traditioner. När en lärning utskrevs från mästaren och under traditionella former tog sitt inträde i gesällskapet, när en gesäll gjort färdigt sitt mästerstycke och fått detta godkänt, blivit mästare och upptagits i ämbetet, kunde han om hans förmögenhet

så tillät överlämna en efter råd och lägenhet anskaffad skylt — vanligen av silver — till respektive gesällskapet eller ämbetet för att upphängas på väkorman. När ett tillräckligt stort antal sådana skyltar kommit i en korporations ägo, nedsmältes dessa och silvret användes till förfärdigande av en ny välkomma åt korporationen. På så vis ha många skyltar gått all världens väg, men många av hantverkskorporationerna hade ej fått tillräckligt många sådana för nedsmältning när de upplöstes och därför ha åtskilliga sådana skyltar bevarats till våra

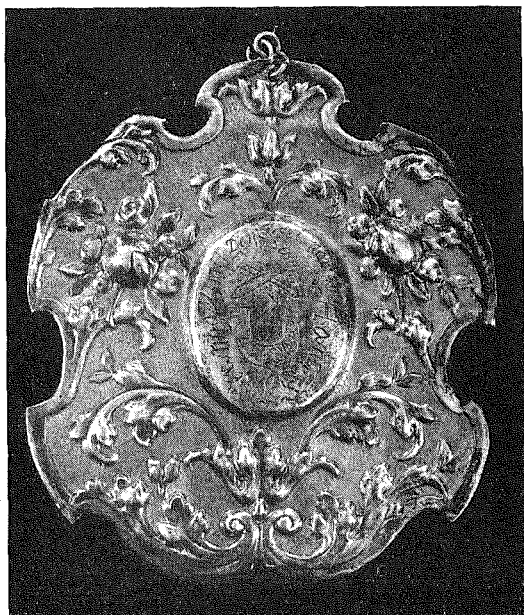

FIG. 1. SKRÅSKYLTT, HOVSLAGARGESÄLLSKAPET, STOCKHOLM, 1714.

dagar. Många av dem sitta ännu på de välkomnor, för vilka de från början avsetts, men icke så få ha vid ämbetenas och gesällskapens upplösning kommit ut i förskingringen och vandra som efter-sökta produkter av äldre konsthantverk ur samling i samling.

Fig. 1 ger en allmän föreställning om en av de vanligare typerna för sådana silverskrårskyltar. I mitten finnes en sköld omgiven av ett ornerat ramfält. På mittfältet äro vanligen yrkets traditionella emblem återgivna och donators namn. I fru Terèse Anderssons silversamling funnos ej så få sådana skyltar och bland dessa en grupp med hovslagarembem. Från den vanliga inskriftstypen avveko dessas inskrifter i någon mån, i det att på framsidan till exempel stod såsom å den fig. 1 avbildade: »mit den Geselna-

men Hans Siluer Nagel» och på baksidan: »Hans Kasper Schmit A:o 1714.» En jämförelse med andra skyltar visade, att en dylik inskrifts formulering endast fanns inom hovslagareyrket och att den upphörde en tid efter 1700-talets mitt, åtminstone bli inskrifter av denna typ allt sällsyntare. Såg man lite närmare på stavningen av de tyska orden i inskrifterna å den avhandlade gruppen skyltar, fann man också snart, att stor sannolikhet funnes för, att dessa hovslagarskyltar ej hörde till en tysk korporation utan till en svensk. I museets äldre samlingar påträffades även ett antal skyltar med liknande inskrifter, likaså har i augusti 1924 åtskilliga skyltar deponerats från Statens historiska museum uti Nordiska museet, som alla tillhört hovslagare i Stockholm. Det fanns sålunda till förfogande ett relativt rikt undersökningsmaterial. Voro då dessa skyltar gesällskyltar eller mästarskyltar. Betydde »mit den Geselnamen etc.» en minnesanteckning på den nyblivna mästarens skylt, att han under sin gesälltid burit ett sådant namn? Var det den nyblivne gesällens skylt, på vilken han inristat det namn han skulle bära i gesällskapets kamratkrets? Svar på dessa frågor lämnades snart av de för ifrågavarande tid väl bevarade arkivalierna från hovslagarämbetet, vilka förvaras i Nordiska museets skrårarkiv. Av protokollen framgick, att många av dem som skänkt skyltarna aldrig blivit mästare vid hovslagarämbetet i Stockholm vilket länge var det enda i landet — och att skyltarnas datum vanligen ej sammanföll med dagen för donatorn-gesällens intagande i gesällskapet, utan angav någon dag senare än inskriv-

ningen i gesällskapet ägt rum. Ett par exempel! Andreas Arndt »mit den Gesellen nahmen Spring ins Felt» blev in- och utskriven hos sin styvfader, mäster Schultz i Stockholm den 10 oktober 1728 och skylten är daterad den 13 oktober 1728. En annan styvson hos samme mestare Schultz, Lorentz Arndt, blev in- och utskriven hos honom den 25 jan. 1730 och dennes skylt är daterad den 1 mars 1728. Johan Jacob Littke utskrevs hos Christoffer Littke den 19 september 1750 och skylten är daterad den 28 oktober samma år. Från 1700-talets förra del kunna exemplen mångfaldigas. När den å skylten angivna dagen inträffade så snart efter dagen för gesällens upptagande i gesällskapet, måste detta datum varit av särskild betydelse för gesällen i hans förhållande till gesällskapet. En sådan märkesdag, som ligger nära till hands att i detta sammanhang komma i betraktande, finnes även — nämligen den dag, då den nyblivne gesällen höll sitt gesällbier.

Utan att han hållit sitt gesällbier blev en gesäll aldrig godtagen som riktig gesäll, och vid de pro forma förhör, som skulle hållas med den vandrande gesällen när han kom till en stad för att söka arbete, spordes denne inom flera yrken var och när han hållit sitt gesällbier, och kunde han ej lämna nöjaktigt besked härom, fick han lov att hålla ett sådant, som kunde godtagas. Detta bier ägde sålunda inför traditionen en man skulle nästan vilja säga rättslig betydelse och det var således naturligt, att den gesäll, som höll bieret och hade råd därtill, vid detta tillfälle hugfäste dagen genom överlämnande av silverskylten till gesällska-

pet till ett framtida vittnesbörd. Ser man på de gesäller, som överlämnat skyltar, finner man nog även som oförtydligt, att det endast varit sådana som haft råd till en sådan skänk, vilka tillhört de gamla ledande mästarsläkterna inom yrket.

På många skyltar finner man, att samma gesällnamn t. ex. Silvernagel angivits som namn på den ena gesällen efter den andra, ehuru de ej tillhört samma släkt och ehuru det ej varit någon längre tidrymd mellan skänkan det av skyltarna. Skall man förklara detta så, att endast ett mindre antal gesällnamn funnos inom gesällskapet, och den nya gesällen skulle förses med något av dessa. Eller fanns det vissa förtroendeposter med vilka bärandet av gesällnamnet vore förbundet. Om det senare förmodandet skulle vara det sannolika, vore det dock att invända, att det vore märkligt, att den nyinskrivne gesällen skulle sättas till en sådan post. Förmodligen kommer en undersökning av hithörande tysk litteratur att kunna ge det riktiga svaret på den framställda frågan så nära beroende av tysk sed som de svenska hantverks-korporationsformerna under äldre tider varit. Mot 1700-talets slut skänktes till gesällskapet allt flera skyltar utan denna stilisering ehuru den icke blivit helt avlagd. En stor sådan skylt, daterad 1780, omgöres någon gång senare till att bli värdighetstecken för ältgesällen, och har i detta syfte försetts med en lång kedja, så att den skulle kunna bäras kring halsen. Långt senare, kanske år 1867, då den inköptes till Statens Historiska Museum, ingraverades på ett klumpigt vis på framsidan uppgiften härom, om man

har rätt att tyda inskriften Hovslagar embetets åltgesällstecken i den riktningen. Ett ämbete har nämligen veterligen aldrig haft åltgesäll. En sådan brukar vara ordförande — för att uttrycka oss modernt — i ett gesällskap. Har denna

skylt en gång fått tjänstgöra som ett tecken på en åltgesälls värdighet, är den sålunda rätt så intressant, ty knappast om någon annan än denna känner man med säkerhet, att den haft en dylik uppgift.

TILL ÖSTGÖTAMUSEERNAS ÄLDSTA HISTORIA AV ARTHUR NORDÉN.

Ett hittills obekant bidrag till den äldsta svenska museibildningens historia utgöres av en serie gåvo-notiser, som från mitten av okt. 1862 till den 2 augusti 1864 genomgår Norrköpings Tidningar — ur journalistisk synpunkt ovanligt lyckligt utarbetade. De sammanhånga med det initiativ, som den då 84-årige herren till Almsta, frih. Fr. Funck hade tagit, då han i en annons i tidningen den 30 aug. 1862 hade proponerat upprättandet av ett museum för Norrköpingsorten och erbjudit sig att å sin herrgård bilda en depå för fyndsamlingen. Tidningen, som i en redaktionell artikel säger sig flera gånger ha tagit till orda för samma sak men till sist givit tappt inför myndigheternas och de ledande personernas likgiltighet, hälsade den gamla hembygdsvännens uppslag med stor glädje men föreslog, att uppsamlingsdepåen förlades till Norrköping, vilket också skedde; gåvorna mottogos av handlanden A. Fröling. Den kraftigaste spörren för insamlingen blev emellertid tidningens täta, populärt-romantiskt utblommerade föremålsbeskrivningar, vilka stundtals vecka för vecka under ett par år följde insamlingen. Författaren torde möjligen vara att söka bland läroverkets lärare.

Insamlingen gick naturligtvis i tidens stil: snäckor och nipper, stenyxor och binickemaskar, uppstoppade fåglar och hundratal sten- och mineralprov. Genom ett principbeslut av stadsfullmäktige inlogerades gåvorna i det då nybyggda läroverket, och allt av naturvetenskapligt värde synes omedelbart ha införlivats med läroverkets naturvetenskapliga museum, medan däremot arkeologiska och etnologiska föremål utsovrades, undanställdes och bortglömdes.

Vid förflyttning för ett 10-tal år sedan av läroverkets naturaliesamling från bottenvåningen till det nya museet i vinden följde de spridda askar och lådor, vari föremålen från 1860-talet på måfå hamnat, med dit upp och undanställdes i ett magasineringsskåp. Upptäckten av tidningsnotiserna om insamlingen föranledde, att lådorna framletades och föremålen med hjälp av notisernas fynduppgifter katalogfördes. Det värdefullaste av samlingen, som omsluter stenålder, järnålder och medeltid, torde komma att överlätas på Norrköpings Museums lilla fornsakssamling.

*

En direkt arvtagare till detta 1864 avstannade insamlingsarbete är ett ini-

tiativ av år 1867, utgånget från den stora fabriksstadens Arbetarförening. Här skapades under åren omkring 1870 ett betydande museum, för vars inlogering enligt direktionens uppgift sedan 1867 krävts ett större och tvänne mindre rum. Även härvidlag var det — åtminstone i början — den romantiska tidningsnotisen, som var det verksammaste agitationsmedlet. Museistilen var alltjämdensamma: mineral och binickemaskar, fornfynd och exotiska kuriosa, men ledningen låg denna gång i sakkunnigare händer, och den 48 tättryckta sidor starka katalogen vittnar om, att museichefen på det mineralogiskt-naturvetenskapliga området hade väl reda på sig.

Lokalhyra och vård av museet hade emellertid vållat Arbetarföreningen en årlig utgift av 150 kr. — det hade då sedan 1 dec. 1870 egen museibygnad — och år 1881 beslöt direktionen med föreningens gillande att sälja museet. Det hembjöds efter skedd värdering för 1,500 kr. till Norrköpings stadsfullmäktige, som dock icke visade någon som helst förståelse för saken. Samtidigt uppträdde den alltid påpassliga Kalmar fornminnesförening som spekulant, men blott på den historiska avdelningen, som var samlingarnas värdefullaste. Anbudet avvisades, då direktionen icke ville splittra samlingen, och denna föll då ett lätt rov för Arthur Hazelius och Nordiska Museet, dit Norrköpingsmuseet år 1882 förvärvades för 1,000 kronor. Samlingarna utgjordes då bl. a. av en mängd skräsaker, fornfynd, kulturhistoriska rariteter och kuriosa m. m. Av föremålen befinna sig nu fornsakerna i Statens historiska museum, medan de naturhistoriska före-

målen genast torde ha utsovrats, det övriga ingår i Nordiska Museets skrå- och allmogevdelningar.

*

Åren närmast efter 1860 voro de fruktbara uppslagens tid på fornminnesstudiets och kulturvårdens område i Östergötland. Året 1864 räknar Östergötlands ännu existerande fornminnes- och museiförening såsom sitt tillkomstår. Initiativet till en hela landskapet omfattande fornminnesförening togs i maj detta år av landshövding af Ugglas och biskop Bring — en annons i nr 3 av Linköpings Stiftstidningar kallar »alla de wänner af vår forntid, som wilja deltaga i en förening för bewarandet af Östergötlands fornminnen, att sammanträda i Linköpings högre allmänna läroverks större lärosal Onsdagen den 11 instundande Maj, kl. 6 e. m., då förslag till stadgar skola framläggas och styrelse utses.» I den berättelse, som styrelsen sammanskrev efter sitt första verksamhetsår, har den riktigt tecknat sin egen bakgrund och angivit sina långivare i följande ord: »Den skoningslösa behandling, som i allmänhet och särdeles de sednaste tiderna öfvergått vårt lands fornminnen, har väckt uppmärksamheten hos fosterlandsvänner och forntidsälskare till att tillvägabrunga föreningar i ändamål att rädda och vårda de minnesmärken, som ännu kunna vara i behåll, samt söka att hos en okunnig och liflös allmänhet lifva deltagandet för sådana minnen. Så hafva inom särskilda landsorter föreningar börjat bilda sig. Den för Nerikes folkspråk och fornminnen, stiftad för mer än 8 år sedan, gjorde härtill en prisvärd början; sedermera hafva dylika samfund i 7

andra af rikets landskaper uppstått. För att äfven Östergötland måtte komma i åtnjutande af samma frugter, som de redan bildade föreningarna, under sin korta tillvaro i så rikt mått skördat, sammanträdde, på inbjudning af Länets Höfding och Stiftets Biskop, för i dag jemt ett år sedan, provinsens Fornälskare och bildade sin förening under namn af Östergötlands fornminnesförening och med stadgar huvudsakligen lånade från dem, som voro antagna af Westmanlands förening.»

I listan på styrelsemedlemmar lägger man märke till namnen Wiede och Ridderstad. Den om östgötaforskningen så varmt förtjänte dåvarande stiftsbibliotekarien L. C. Wiede var »vårdare af föreningens samlingar», och »Löjtnant Ridderstad» var revisor. Wiede utsände frågoförmulär till olika bygder för att få fastställt, huruvida vissa i den äldre litteraturen omnämnda fornminnen, folkvisor o. dyl. ännu funnos bevarade i bygderna. Dessa formulär, delvis i besvarad form, ha nu med Wiedes samlingar hamnat i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens arkiv. I början fanns inom den sålunda startade föreningen ett livaktigt intresse. Sin största insats i svensk fornforskning gjorde föreningen genom initiativ och understöd till de Nordenskiöldska häradsundersökningarna i landskapet, men även ett flertal andra personer utförde inventering och beskrivning av fornminnen inom vissa slutna bygder — socken- och häradsbeskrivningar som hittills legat outnyttjade i föreningens arkiv. Nordenskiölds så ovanligt framgångsrika resor 1869, 1870, 1871, 1872 och 1873 — åren för hans stora hållristningsupptäckter vid Norrköping —

skedde på uppdrag och delvis även på bekostnad av föreningen. Ett föredrag i föreningen något av åren omkring 1875 såväl som styrelseberättelserna från ifrågavarande år återspegla det nästan hänförliga intresse, varmed dessa överraskande upptäckter då hälsades, och det teoretiserande över ristningarnas ålder och inbörd, som Nordenskiölds funderingar om bland annat bokstavsteckens förekomst å några ristningar väckte till liv.

Den drivande kraften i föreningen ett stycke in på 1870-talet var Norrköpingslektorn, historikern och romanförfattaren Georg Starbäck. Av hans outtröttliga arbetskraft profiterade föreningen för att få en tidskrift till stånd, tilltagen i stort format och med brett lagt, gediget innehåll. Just som den nalkades sin fullbordan, drabbades Starbäck av en svår sjukdom, som berövade föreningen dess största arbetare. Tidskriften utkom år 1875, men den åtföljdes ej av någon ny årgång, och föreningen tynade sedan sakta bort, till dess den år 1903 kallades till nytt liv igen. Nu, år 1924, samlar den sig till en ny blomstringsperiod, som bör sättas i samband med den mäktiga impuls till nyordnande, överblick och fortsättning, som inflyttningen i en ny, egen museibygnad inneburit.

Sålunda planerar föreningen att återuppliva den organisation av fornminnesvården med fornminnesvårdare i de olika socknarna, som år 1864 skapades, men som sedan snart förföll, då tiden ännu ej var mogen. Genom dessa fornminnesvårdare hoppas man bland annat få till stånd en ny, enhetlig och grundlig inventering av landskapets bestånd av fasta fornlämningar såväl som av de fornsaker, som

nu finnas spridda i bygderna på olika håll.

Redan under föreningens första år inkommo en del lösa fornyfynd och bildade grundstommen i den samling, som i våra dagar utgör landskapets stora fornsaks- och allmogemuseum. Den inrymdes i Stiftsbiblioteket och hade egen »Samlingsvärdare».

En blygsam liten inventarielista eller accessionskatalog åtföljer de första årens styrelseberättelser — bl. a. tillhöra flera av museets bronsåldersfynd dessa första års insamling. Något organiserat museum kan man emellertid nog ej tala om, förrän Anton Ridderstad i sept. 1884 på eget initiativ utsänt ett upprop till ett mindre antal personer i Östergötland i och för grundläggandet av ett provinsmuseum. Sedan ett antal underskrifter erhållits, utsändes det ånyo, denna gång i avsikt att samla in penningar — till slutet av år 1885 voro omkr. 4,000 kr. insamlade. Till en början inrymdes det nu startade museet i ett rum, som Anton Ridderstad upplät i sitt hem, men efter någon tid förhyrdes tvenne mindre rum i slottsflygeln, dock otillräckliga, vadan landstinget sedermera upplät den s. k. hospitalskyrkan — en rätt användbar museilokal, som dock 1897 helt oväntat övergick till enskild person; lokal kunde nu skaffas blott i två små rum och å en vind, större delen av de nu starkt ökade samlingarna måste nedpackas i lårar. Där förblevo de till hösten 1899, då A. Ridderstad började uppställa dem i en ny, mera ändamålsenlig lokal. I sin nuv. vackra lilla lokal inflyttade museet 1922.

*

Årsbarn med de här skildrade museibildningarna torde den synnerligen omfattande och värdefulla fornsakssamling vara, som under 1860- och 1870-talen sammanbragtes å Sturefors slott av slottsherren där, greve Nils Bielke. Samlingen åstadkoms dels genom egna grävningar och genom köp inom provinsen, dels genom påpassligt bevakande av alla auktioner såväl i hemlandet som å kontinenten. En följd därav har blivit, att den stora fornsakssamlingen rymmer en heterogen blandning av svenskt och främmande, något som särskilt gäller den synnerligen betydande bronsålderssamlingen men även delvis stenålderssakerna. Av bronsåldersföremål, som klart kunna identifieras såsom östgötska, rymmer samlingen omkring 14, medan åter stenålderssamlingen säkerligen innehåller 1,000-talet ofta mycket vackra, i regel väl etiketterade föremål från provinsen. Även järnålderssamlingen är mycket rik. Dessutom finnes en vacker liten kollektion egyptiska, romerska och grekiska fornsaker m. m. Vapensamlingen torde tillhöra de dyrbaraste i landet.

Bielkeska samlingen å Sturefors, som ännu befinner sig i det skick av lösligt ordnat, guldgruverikt kuriosakabinett från 1800-talets mitt, var under många års besök ett kärt tillhåll för Oscar Montelius, som avbildat och tillgodogjort sin forskning alla säkert identifierbara föremål i densamma. Det är emellertid nu bragt på tal att låta fackmässigt inventera och katalogisera detta sällsynt värdefulla enskilda museum för att låta dess dyrbara skatter ännu bättre komma forskningen till godo.

ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR VID IZBORSK I ESTLAND AV BIRGER NERMAN.

Nestorskrönikan, som skrevs omkring år 1100 och utgör den förnämsta litterära källan till Rysslands äldsta historia, omtalar, att Rurik med sina tvenne bröder Sineus och Truvor år 862 kom från rusernas land, d. v. s. Sverige, till de slaviska och finska stammarna i Ryssland. Rurik själv slog sig ned i Novgorod, Sineus i Beloozero öster om Ladoga och Truvor i Izborsk söder om Peipus. Efter två år dogo Sineus och Truvor, och Rurik tog väldet över deras områden. Han och hans efterträdare grundade det ryska riket.

Att svenskar under 800-talet grundlade det ryska väldet står utom allt tvivel. Likaså finnes intet skäl att tvivla på Ruriks existens och på uppgiften, att han slog sig ned i Novgorod. Vad namnet beträffar, är det välkänt i vikingatidens Sverige. Däremot har man ännu icke lyckats säkert identifiera de bägge andra brödernas namn med kända svenska namn. Emellertid kunna ju namnen vara förvanskade, varför ur deras synpunkt intet hinder möter för riktigheten av krönikans uppgifter, att Ruriks bröder slog sig ned i Beloozero och Izborsk.

Izborsk har i våra dagar en rysk befolkning och hörde också före kriget till det egentliga Ryssland. När Estland år 1919 blev självständigt, drogs emellertid gränsen så, att det kom att höra till Estland. Den nuvarande gränsen mellan Estland och Sovjetryssland går 7 kilometer öster om Izborsk.

Före kriget ha ryska forskare upprepa-
de gånger företagit arkeologiska undersökningar i Izborsk och den omgivande trak-

ten. Dessa undersökningar synas dock ha varit tämligen osystematiska och ha ej givit rikare resultat; några tryckta vetenskapliga redogörelser för dem känner jag icke. Intressant är emellertid, att ett svärd av svensk vikingatidstyp, ehuru kanske med östlig ornamentik å handtaget, funnits vid Izborsk, om av fackmän eller tillfälligt är mig obekant; det förvaras nu i Historiska Museet i Moskva. Sedan Izborsk blev estniskt, ha ett par forskare från Estland, den finländske professor A. M. Tallgren, förutvarande professor i Dorpat, och en estnisk lärare, hr Lienau, företagit smärre undersökningar i trakten.

Livad av möjligheten att kunna ur jorden framgräva bevis för Izborsk som svenskt vikingasäte, beslöt jag att dit förlägga vårens exkursion med studenterna vid Dorpats universitet. Med 15 elever företog jag 14 dagars grävningar i Izborsk och trakten däromkring. Några säkra spår av svensk bosättning lyckades vi dock icke framgräva. Men, som nedan skall omnämnas, fingo vi dock några antydningar därom, och det synes framgå av grävningarna, att fortsatta undersökningar kunna giva det önskade resultatet. Och lyckan var oss i andra avseenden synnerligen bevågen, i det vi gjorde mycket värdefulla fynd. Här skall jag söka i kort-
het skildra vår exkursion och dess resultat.

Izborsk ligger 15 km. söder om Pleskausjön, fortsättningen av Peipus. Till Pleskausjön leder söderifrån en å, som vid Izborsk utvidgar sig till en liten sjö. Ån har skurit sig djupt ned i de lösa jord-

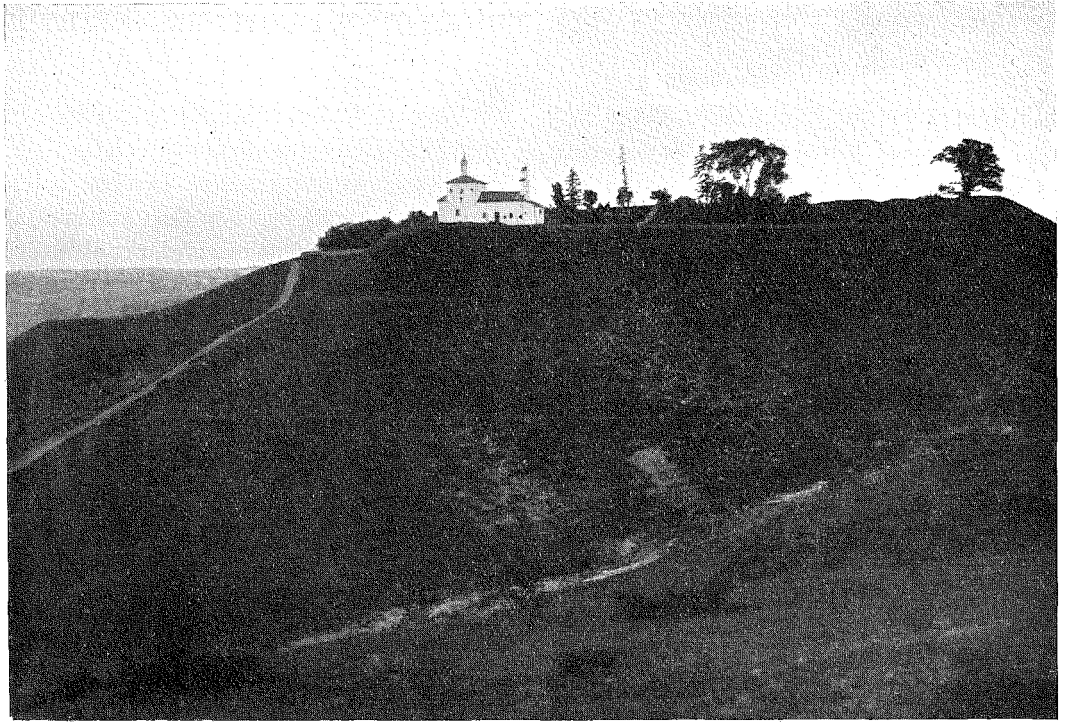

FIG. 1. BORGEN VID IZBORSK, ESTLAND, 1923, FRÅN NORDVÄST.

lagren och bildat en bred dalgång med ofta ganska brant stupande sidor. Vid Izborsk höjer sig terrängen brant till ungefär 60 m. över ån och sjön och bildar en plåtå. På ett ställe genombrytes plåtån av en djup klyfta, till vilken ett underjordiskt flöde rinner och fortsätter ned till ån. Härigenom uppkommer på plåtån en spetsig udde, endast tillgänglig från inre sidan. Denna udde har använts till borg. På insidan ungefär 140 m. från spetsen har man tvärs över udden uppfört en mur av kalkstensflisor och jord, ungefär 110 m. lång, 6 m. hög och 25 m. bred vid foten, 1 m. vid krönet. Utanför muren har grävts en bred grav. Borgen ligger i hög grad dominerande med vid-

sträckt och storslagen utsikt över trakten och har varit ytterst svårtillgänglig för angripare. Fig. 1, 2 visa två vyer av borgen. Nu ligger inom borgområdet en kyrka, och platsen är i övrigt uppodlad till åker.

Ett stycke ifrån denna, den s. k. gamla borgen, vilken närmast motsvarar våra skandinaviska fornborgar eller bygdeborgar, reser sig den ståtliga »nya borgen», en imponerande medeltida anläggning, bestående av en hög rektangulär kalkstensmur, kransad av väldiga torn. Intill denna borg utbreder sig den nuvarande byn.

Inom den förstnämnda borgen grävde vi några dagar. På åkern här äro de övre lagren tämligen omrörda, och man kan i

FIG. 2. IZBORSK. KYRKAN OCH BORGUREN FRÅN NORDVÄST, 1923.

ytan plocka föremål från skilda tider. Fynden utgjordes till största delen av lerkärlsfragment. Flera av dem äro försedda med vågornament, en ornering, som är typisk för vissa arter av medeltida keramik. Emellertid anträffade vi här djupare nere ett fynd, som för oss längre tillbaka i tiden. Det är det i fig. 3 avbildade korsformiga huvudet till en bronsnål. Sådana korsnålar äro särskilt vanliga i Estland. De genomgå en viss utveckling; det ifrågavarande exemplaret är sent och torde kunna dateras till tiden omkring år 1000.

Korsnålen visar således, att bebyggelse existerat på borgområdet redan under vikingatiden. Detta är ett mycket intresseväckande resultat. Det ger rätt till förhoppningen, att vidlyftigare undersökningar skola giva ytterligare vikingatidsfynd. Och har verkligen Nestorskrönikan rätt i, att Izborsk varit ett svenskt

vikingasäte, böra utsikterna vara goda att inom denna borg finna spår av svensk vikingatidskultur.

Utanför borgen har tydligen, som vanligen är fallet under forntiden, staden och gravfältet eller gravfälten utbredd sig. Deras plats upptages nu till stor del av den nuvarande byn. Av den gamla staden finnes numera inga rester ovan jord, och även gravfälten äro till största del förstörda. På några ställen inom byn och utanför ser man emellertid enstaka gravar eller några få dylika, på ett ställe i byn ett gravfält med ett 20-tal gravar. Gravformerna äro huvudsakligen mindre högar och runda stensättningar. Delvis äro gravarna förstörda. De flesta, om ej alla nu existerande gravar äro tydligen medeltida eller ännu senare.

Av gravarna undersökte vi två stenringar, en på det nyssnämnda gravfältet inne i byn, den andra utanför, icke långt

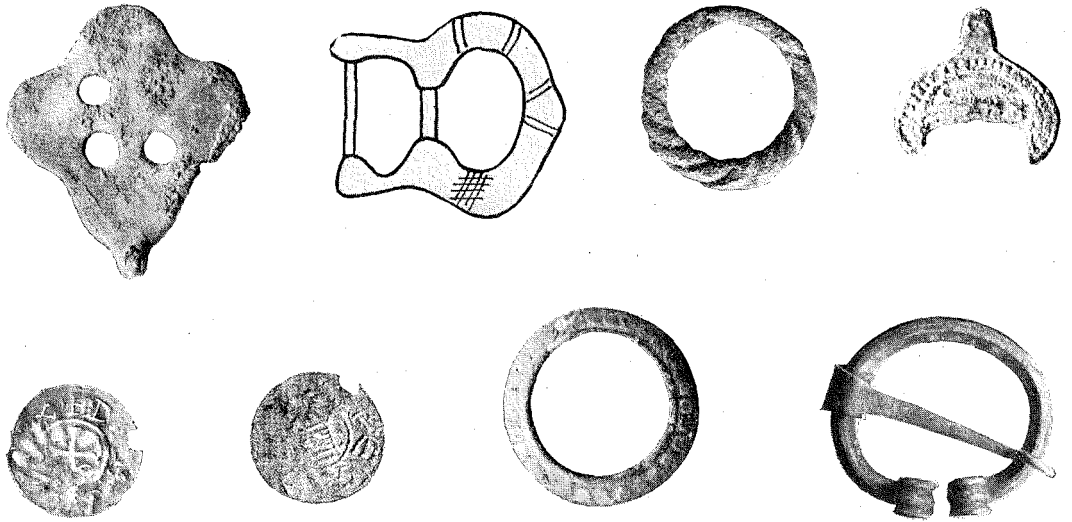

FIG. 3. HUVUD TILL BRONSNÅL, IZBORSK. FIG. 4. SÖLJA, BRONS, MÅLY. FIG. 5. FINGERRING, BRONS, MÅLY. FIG. 6. HÅNGSMYCKE, SILVER, MÅLY. FIG. 7. MYNT, SILVER, MÅLY, OTTO III, 990-TALET, MÅLY. FIG. 8. RING, BRONS, MÅLY. FIG. 9. SÖLJA, SILVER, MÅLY.

ifrån den plats, där vikingatidssvärdet skall ha funnits. Båda innehöllo skelett. Den förra visade sig genom fynden, bland annat ett ryskt mynt, vara så sen som från 1700-talet, den senare innehöll medeltida keramik. Då utsikten att finna forntida gravar vid Izborsk således visade sig vara små, avbrötos gravundersökningarna där.

Huvudparten av tiden ägnades åt grävningar på ett gravfält straxt utanför den lilla byn Maly, belägen ungefär 4 km. nv. om Izborsk. Här ligga på en obetydlig förhöjning ute i åkrarna rester av ett stort gravfält. Ännu återstår mer än 100 gravar, till stor del ganska illa åtgångna. De utgöras dels av runda stensättningar, innanför stenarna plana eller med obetydlig förhöjning, dels av sandhögar. Stensättningarna äro jämförelsevis obetydliga, icke överstigande 5 m. i diam., högarna i allmänhet större, maximum omkring 10 m. i diam. och något

mer än 1 m. i höjd. Dessutom förekomma några små rektangulära stensättningar.

På detta gravfält undersökte Tallgren 1921 två högar. Den ena innehöll ett skelett, vid vilket hittades bl. a. två västerländska silvermynt, det ena präglat för den engelske konung Ethelred II (979—1016), en fingerring av silver och ett halvmånformigt bronshängsmycke. Samma år öppnade Lienau en hög och en stensättning. I den sistnämnda anträffade han den i fig. 4 avbildade bronssölljan.

Vi undersökte 13 gravar: 8 runda stensättningar, 4 högar och 1 rektangulär stensättning. Samtliga visade sig innehålla skelett, och i alla fall, då skeletten voro orörda och benen så väl bevarade, att läget kunde studeras, visade sig de döda ligga med huvudet i väster. Skeletten lågo på varierande djup.

De runda stensättningarna voro i all-

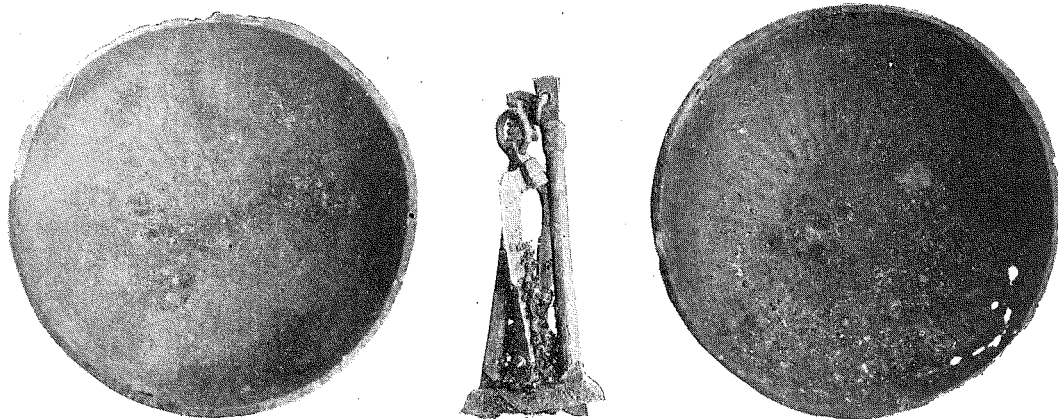

FIG. 10—12. VÅG, BRONS, MALY.

mänhet fattiga. Vid ett skelett hittades bl. a. den i fig. 5 avbildade snodda fingerringen av brons. Vid ett annat, skelettet av en liten flicka, påträffades ett halvmånformigt hängsmycke av silver, fig. 6, ett örhänge av brons, några pärlor av glas och en järnkniv.

Av högarna lämnade en inga fynd, en blott obetydliga. Den tredje innehöll en enkel armring och en ringsölja av brons, en pärla av glasfluss, en järnkniv och rester av något handtag av järn med träbeklädnad.

Synnerligen rikt var innehållet i den fjärde högen. Här låg en krigare och köpman, försedd med åtskilliga ägodelar. Strax nedanför bröstet hade han ett tyskt silvermynt, fig. 7, präglat för Otto III och hans farmoder Adelheid på 990-talet. Det var fastnitat på ett knappartat underlag av trä av samma omfång som myntet. Längre ned, på bäckenet, anträffades en liten bronsring, fig. 8. Vid högra sidan av midjan hittades den vackra silversöljan, fig. 9. Vidare påträffades där rester av en träask, som vid närmare undersökning visade sig

innehålla en hel rad föremål. Så lågo i träasken delar av en bronsvåg: handtaget med fällbara armar, fig. 10, och de två vågskålarna, fig. 11, 12, vid upptagandet placerade i varandra. Vidare funnos i asken 4 bronsbeklädda järnvikter av olika storlek. I vågskålarna låg hälften av ett arabiskt silvermynt, som preliminärt kunnat bestämmas till andra hälften av 900-talet. Vidare funnos i vågskålarna 4 ihåliga bronsknoppar, som tillhört örhängen. Slutligen anträffades i träasken rester av skinn, tydligen av en pung för vikterna. Vid vänstra sidan av midjan hittades en kniv och ett eldstål av järn, fig. 13, 14, samt två brynstenar av skiffer, fig. 15. Till höger om fötterna lågo en spjutspets av järn, fig. 16, och en spjut- eller pilspets av samma metall; spetsarna vände nedåt. Slutligen anträffades till vänster nedanför fötterna två lerkärl.

Den rektangulära stensättningen erbjöd inga fynd av större intresse.

Som synes, tillhör högen med de rika fynden 1000-talet, sannolikt dess förra hälft eller mitt. Även samtliga de andra

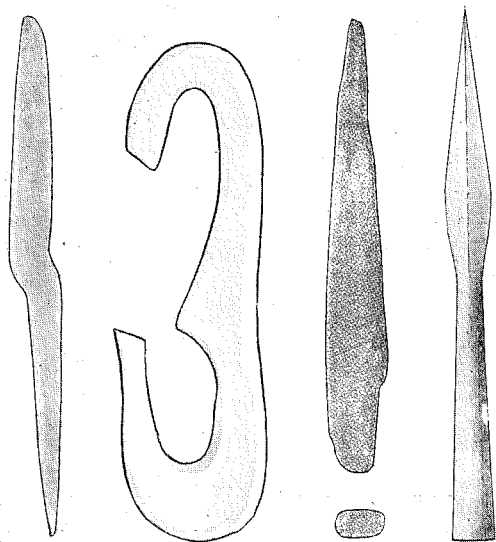

FIG. 13. KNIV, JÄRN. FIG. 14. ELDESTÅL. FIG. 15. BRYNSTEN, SKIFFER. FIG. 16. SPJUTSPETS, SKIFFER, MÅLY.

gravarna äro troligen från tiden omkring år 1000 eller 1000-talet¹. Härpå tyda fynden och gravskicket, som genom skelletens orientering med huvudet åt väster visar kristet inflytande.

Vad nationaliteten av den befolkning beträffar, som bebott borgen vid Izborsk och som jordats i gravarna vid Maly, är det svårt att yttra sig härom. Vissa drag tyda snarast på en befolkning av finsk stam. Vi ha redan nämnt, att korsnålen fig. 3 är av estnisk typ. Användandet av örhängen visar, att befolkningen icke kan ha varit svensk.

Men vissa svenska drag äro dock omisskänliga. Seden att resa högar är i Estland okänd före vikingatiden, då den uppträder på Ösel och i sydöstra Estland. Säkerligen har man häri att se inflytan-

¹ Den rektangulära stensättningen är måhända yngre.

de från svenskarna. Även till andra områden av Östeuropa ha svenskarna tydligen infört denna gravsed. Om det vid Izborsk funna svärdet av svensk typ är redan talat. Söljan fig. 4 och fingereringen fig. 5 äro ursprungligen skandinaviska typer, som av vikingarna förts ut till stora delar av Östeuropa. Arne² har fäst uppmärksamheten på, att de arabiska mynten i Ryssland förekomma särskilt talrikt i de svenska vikingakolonierna. Det skulle alltså särskilt ha varit svenskarna, som drivit handeln med araberna. Utan tvivel gäller detsamma förekomsten av andra mynt. Likaså torde detsamma gälla förekomsten av vågar och vikter, vilka importerades ifrån det arabiska väldet till Östeuropa och Skandinavien och inom dessa områden efterbildades. Förekomsten av ett par mynt, våg och vikter i en grav kan då också i viss mån rubriceras som ett svenskt drag. Slutligen torde kunna sägas, att den måttfullhet i antalet smyckeföremål, som, i motsats till vad fallet brukar vara i rent finska och slaviska gravar, röjer sig i gravarna vid Maly, liksom saknaden av typiska överlastade östliga former kan tydas som ett svenskt drag.

Så skyntar man ett svenskt inslag i kulturen vid Izborsk vid tiden omkring år 1000 och under 1000-talet, ett inslag, som tydligen håller på att uppgå i det inhemska element. En svensk bosättning vid 800-talets mitt bör halftannat århundrade eller tvåhundra år senare, då svenskarna gått upp i den inhemska befolkningen, just kunna visa sig så, som fallet är vid Izborsk. Det är därför klart,

² Arne, T. J., *La Suède et l'Orient*, Uppsala 1914, sid. 88.

att undersökningarna ge en viss bekräftelse på riktigheten av Nestorskrönikans uppgift, att svenskar år 862 slog sig ned vid Izborsk.

Då emellertid grävningarna i borgen vid Izborsk komma att fortsättas, må man

hoppas, att kommande år skola sprida klarare ljus över den intressanta frågan om förekomsten av en svensk vikingakoloni i Izborsk, ett led i den svenska bosättning, som ledde till grundandet av det ryska riket.

FÖRENINGENS FÖR SVENSK KULTURHISTORIA STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1923.

Föreningen har under år 1923 tillryggalagt sitt sjätte arbetsår.

De i Föreningens stadgar föreskrivna uppgifterna har Styrelsen tillgodosett på följande vis:

Allmänna sammanträden ha hållits med Föreningen å Svenska Teknologföreningens lokal, Brunkebergstorg 20, den 12 febr. och å Svenska Läkaresällskapets lokal den 9 april, 8 oktober och 3 december.

Måndagen den 12 februari: Tillsammans med Svenska Teknologföreningens Avdelning för husbyggnadskonst hade Föreningen anordnat en diskussion om K. Fornminneskommitténs betänkande med förslag till lag angående kulturminnesvård samt organisation av kulturminnesvården. Inledningsföredraget hölls av kommitténs sekreterare John Gustaf Johnsson: »De ledande principerna uti fornminnesvårdskommitténs förslag till statliga åtgärder för åstadkommande av en effektiv kulturminnesvård». Efter detsamma följde ett livligt meningsutbyte, refererat i Rig 1923, sid. 139 ff.

Måndagen den 9 april höll amanuensen vid Nordiska Museet Sigurd Erixon föredrag över »Göteborgsutställningen och historien», och meddelade doktor Arvid Enqvist några iakttagelser över bronsåldersfyndet från Hjärpen, Grava socken, Värmland.

Måndagen den 8 oktober. Amanuensen Karl Rencke från Göteborg höll föredrag med scioptikonbilder över ämnet: »Hur bohusfisket industrialiserats». Se Rig 1924.

Måndagen den 3 december. Amanuensen Gustaf Hallström lämnade en av scioptikonbilder rikt belyst redogörelse för sin forskningsresa hösten 1922 under titeln »Studier över stenålderskonst i Västeuropa». Därefter gav amanuensen Sigurd Erixon ett meddelande om »En ny grupp kulturminnesmärken, anmälda till skydd genom staten».

Under året har utgivits två dubbelhäften av Rig om tillsammans 12 tryckark. Beklagligtvis har Styrelsen ej sett sig i stånd att återgå till tidskriftens tidigare

omfång, ehuru väl detta vore önskvärt för att i högre grad kunna tillfredsställa de föreliggande publiceringsbehoven. Vidare har även under året utgivits häfte 4—5 (sluthäfte) av »Dokument rörande de äldre pappersbruken i Sverige», genom Sune Ambrosiani.

Genom överenskommelse med doktor Otto Andersson, Helsingfors, har som nr 4 i Föreningens bokserie ingått dennes avhandling: Stråkarpan, en studie i nordisk instrumentallhistoria, en rikt illustrerad volym på 330 sidor.

Vid Nordiska Museets halveskelfest representerades Föreningen av ordföranden och vice ordföranden, vilka överlämnade en adress med anledning av jubileet.

Från K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien har Föreningen mottagit en tacksamhetskrivelse för den hjälp Föreningen lämnat för ordnandet av förhållandena vid Gamla Uppsala.

Föreningen har under året åtnjutit ett statsanslag, stort 1,000 kronor, för utgivande av Rig, för vilket anslag 10 ex. avlämnats till ecklesiastikdepartementet.

Styrelsen har sammanträtt fredagen den 7 oktober och Rådet den 3 januari, 29 augusti och den 28 november. I rådet har den förändring skett, att professor Martin Oisson överflyttats till den allmänna sektionen, amanuensen fil. lic. Sigurd Wallin och arkitekten fil. lic. Erik Lundberg invalts i den kulturminnesvårdande sektionen.

Föreningens ställning framgår av följande:

Ingående balansräkning:

Tillgångar den 1 januari 1923.	
Svenska Handelsbanken	2,721: 22
Kassabehållning	694: 77
Div. debitorer	976: 73
Varulager: 28,630 ex. av Rig à 0,5655	16,207: 28
	Kronor 20,600: —

Skulder den 1 januari 1923.	
Ledamöter, stödjande	6,000: —
» ständiga	14,600: —
	Kronor 20,600: —

Vinst- & förlustkonto:

Inkomster.	
Årliga ledamöter	5,260: —
Försäljning av Rig	215: —
Räntor	37: 60
Statsbidrag	1,000: —
Div. debitorer inb.	976: 73
Balanserad förlust	168: 86
	Kronor 7,658: 19

Utgifter.	
Författarearvode	1,375: —
Klichéer	110: 74
Porto	138: —
Övriga omkostnader	959: 69
Tryckningskostnader	5,074: 76
	Kronor 7,658: 19

Utgående balanskonto:

Tillgångar den 31/12 1923.	
Handelsbanken	2,058: 82
Kassabehållning	1,188: 31
Varulager	17,352: 87
	Kronor 20,600: —

Skulder den 31/12 1923.	
Ledamöter, stödjande	6,000: —
» ständiga	14,600: —
	Kronor 20,600: —

Stockholm i mars 1924.

Carl Swartz.

Carl Sahlén. Sten Westerberg.

Elis Sidenblad. Sune Ambrosiani.

KULTURHISTORISK LITTERATUR

UR 1923 ÅRS LITTERATUR.

AV

SVEN ROTHMAN.

PERSONALIA.

- Boivie, Hedvig †. Fatab., s. 118—120, m. portr.
- De Lange, Eyvind, Museumsdirektör, 1870—1922. Av H. Shetelig. Oldtiden, B. X, s. 85—86, m. portr.
- Eckhoff, Emil, 30/3 1846—6/10 1923. Av Gustaf Hallström. Fornv., s. 243—274, m. portr.
- —, född i Stockholm den 30 mars 1846, död i Djursholm den 6 oktober 1923. Av Karl Berlin. T. f. konstvet. 1923—24, s. 1—4, m. portr.
- Feilberg, H. F., Hans Liv og Gærning. Av Marius Kristensen. Kbhvn. 86 s., ill. Kr. 3:—.
- Hallenberg, Jonas, som fornforskare. Av Gunnar Gihl. Rig, s. 111—126, ill.
- Hazelius, Artur. En levnadsteckning av Fredrik Böök. Sthlm. 438 s., ill., o. 1 portr. Kr. 9: 75.
- Modin, Erik: Några personliga minnen av och om Artur Hazelius. Jämten, s. 83—90, ill.
- Hof, Sven. En levnadsskildring från frihetstidens Västergötland. Av Nat. Beckman. XI, 153 s., ill. Kr. 4:—.
- Jacobsen, Carl. — — s. Liv og Gærning. Av Joh. Steenstrup. Kbhvn. 1922. 286 s., ill., o. 1 portr. Kr. 25:—.
- Kjellström, Bruno †. Av Sigurd Erixon. Fatab., s. 120—121, m. portr.
- Lagus, Ernst †. Budkavlen, s. 65—67, m. portr.

- Nilsson, Sven. Självbiografiska anteckningar. Meddelade av Gunnar Wetterberg. Hist. T. f. Skåneland. B. 5, s. 292—328.
- Räaf, Leonard Fredrik, i Småland. Ett femtioårsminne. Av G. von Strussenfelt. Arte et marte 1922—1923, s. 18—23, ill.
- Ödmann, Samuel. Av Henning Wijkmark. (Ak. avh., Lund). Sthlm XXXVII + 367 s., m. 5 portr., 5 pl. o. 3 facs.—pl. Kr. 10:—.

KULTURMINNESVÅRD OCH TEKNIK.

- Almgren, O.: Bygdens äldsta minnen. H. o. H., s. 48—52, ill.
- [Appelgren, T. G.:] De svenska mynten. Kort mynthistorisk översikt och plan för myntens uppläggning i samling. Sthlm. 24 s. Kr. 1:—.
- Arill, D.: Systematisk folkminnesinsamling. H. o. H., s. 65—66.
- Boerlin, G.: Hembygdsvårdsrörelsen i Schweiz. T. f. hembygdsvård, s. 93—109, ill.
- Boëthius, B.: Svensk brukshistoria. Några randanteckningar till den nyare litteraturen. Nord. T., s. 145—165.
- Curman, S.: Kyrkorna som kulturminnesmärken. H. o. H., s. 67—84, ill., + 1 pl.
- Erixon, S.: Vårt inre kulturförsvär. H. o. H., s. 85—88 + 1 pl.
- Festin, E.: Sammanslagningen av de

- kulturella föreningarna i Östersund. Sv. slöjdf. T., s. 64—65.
- Folkminneskursen i Bräkne—Hoby den 4—14 juni 1923. Folkm. o. folkt., s. 58—59.
- Forsslund, K.-E.: Gamla broar och nya. H. o. H., s. 89—95, ill.
- Fürst, C. M.: Den svenska antropologien och Antropologiska sällskapet. Ymer, s. 178—188.
- Gralén, J.: Folkminnen, hembygdsföreningar och hembygdsmuseer i Örebro län. Örebro läns allm. bildningsförbunds årsbok 1923—1924, s. 46—53, ill.
- Hahr, Aug.: Uppsala universitets konst-samlingars historia i dess huvuddrag. 42 s. Ups.
- Hammarstedt, N. E.: Nordiska museet och hembygdsmuseerna. T. f. hembygdsvård, s. 152—158, ill.
- Herlitz, N.: Stadshistorisk revy 1922. Särtr. ur Svenska stadsförbundets tidskrift 1923. 10 s. Kr. 0: 50.
- Jordbrukare-Ungdomens förbunds Handbok 3: Handledning för bygdebeskrivare och folkminnesinsamlare. J. U. F:s förlag, Färgelanda.
- Josephson, R.: Staden som konstverk. Sv. T., s. 171—181, ill.
- Josephson, R.: Ur Skönhetsrådets verksamhet. T. f. hembygdsvård, s. 159—176, ill.
- Kjellberg, Sv. T.: Aktuella forskningsuppgifter inom städernas byggnadshistoria. Svenska stadsförbundets tidskrift, s. 9—20, ill.
- Kroman, K., Gjenreisningen af Trondhjems Domkirke. Kbhvn. 25 s. Kr. 1:—.
- Lithberg, N.: Våra folklivsmuseer. Sv. Turistf. årsskr., s. 211—232, ill.
- Nikander, G.: Den svenska folklivsforskningens uppgifter i Finland. Årsskrift utg. av Åbo akademi. VI, s. 132—142.
- Nyström, Eiler: Dansk kulturhistorie. Nord. T., s. 407—422.
- Rosenblad, C.: Liv och museum. Det nya Sverige, s. 387—391.
- Schnittger, B.: Den föreslagna lagen om kulturminnesvård ur arkeologisk synpunkt. T. f. hembygdsvård, s. 13—22.
- Schybergson, C. M.: Hembygdsforskare. 3. Per Brahe och hembygdsforskningen. Hem och hembygd, s. 5—11, m. 1 portr.
- Setterall, Kr.: Svensk historisk bibliografi 1901—1920. Systematisk förteckning över skrifter och uppsatser som beröra Sveriges historia utkomna fr. o. m. 1901 t. o. m. 1920. Sthlm. XI + 835 s.
- Silow, A.: Bergslagens museum. Teknisk tidskrift 1923, h. 17. Sthlm. 15 s., ill.
- Simonsson, I.: Erik Dahlbergs arkiv. Medd. från svenska riksarkivet. Ny följd. I: 54—56, s. 272—323.
- Svenska filolog- och historikermötet i Helsingfors den 17—19 aug. 1922. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland. CLXVII. 63 s.
- v. Sydow, C.: Instruktionskurser och insamlingsagitation. Folkm. o. folkt., s. 25—32.
- v. Sydow, C.: Organisation av vår allmogeforskning. Folkm. o. folkt., s. 1—24.
- Söderblom, N.: Den nya tiden och de gamla helgedomarna. H. o. H., s. 1—5.
- Traung, O.: Chapmans-minnen på Sjöfartsmuseet. Göteborgs sjöfartsmuseums årstryck 1922, s. 29—34; ill.
- Upmark, G.: Samfundet S:t Eriks registreringsarbete i Stockholm. T. f. hembygdsvård, s. 80—87.
- Wallén, A.: Till Svenska sällskapets för antropologi och geografi femtioårsdag. Ymer s. 170—178.
- Wallin, S.: Riddarholmkyrkan. En överblick efter den avslutade restaureringen. O. o. B., s. 1—22, ill.
- Wikman, K. Rob. V.: Ett svenskt-finländskt bildmuseum. Budkavlen, s. 102—108.

KATALOGER.

Göteborg.

Jubileums-utställningen 1923: Handels- och sjöfartsavdelningarna jämte skeppsbyggeri, fiske, havsforskning, meteorologi, fyr- och lotsväsen samt sjömätning. Vägledning. 116 s.

Internationella stadsbyggnadsutställningen. Nordiska avdelningen: Danmark, Finland, Norge, Sverige. Katalog. VI+407 s., ill. +3 pl. (Inneh. bl. a.: N. Herlitz: Städernas uppkomst och utveckling. S. Erixon: Lantliga bebyggelsestyper i Sverige. S. Erixon o. A. Silow: Äldre svenska bruksanläggningar i Uppland, Gästrikland och Dalarna. G. Linden: Städernas planläggning och lagstiftning i samband därmed efter 1850.

Lenk, T. o. Althin, T.: Hantverks-historiska och industrihistoriska avdelningarna. Vägledning. 114 s.

Sylwan, Vivi: Västsvenska textilier å allmogeaavdelningen. Vägledning. 32 s. Telegrafverkets historiska utställning. Kortfattad historik och vägledning. 32 s.

af Ugglas, C.: Äldre kyrklig konst från västra Sverige. Vägledning. 63 s. Stockholm:

Nordiska museet: Guide to the collections of the Northern Museum Stockholm. VI+87 s.

Wallin, S.: Avdelningen för de högre stånden. Vägledning. 144 s.

Statens Historiska museum: Lindqvist, S.: Vägledning genom samlingarna från Förntiden. (2) +132 s. +16 pl. s. Kr. 2:—.

Vadstena.

Lindblom, A.: Vägledning bland Vadstena klosterkyrkas konstskatter. Sthlm. 32 s.+4 pl.-bl. Kr. 1:—.

Västerås.

Kjellberg, Sv. T.: Katalog över utställningen av kyrkliga kulturföremål från 1600-talet i Västerås stift 1923. Västerås. 33 s.

ALLMOGENS MATERIELLA KULTUR.

Adelborg, Otilia: De olika spetstyperna i dalaknypplingen. Dal. hembygdsförb. T., s. 3—8; ill.

Ahlmann, H. W:son: Själlands landsbygd. En antropogeografisk studie. Ymer, s. 81—126; ill.

Allardt, A.: Säljakt i Pellinge. Budkavlen, s. 97—101.

Allardt, A.: Ölbrygd, brännvinsbränning och nykterhetssed i det forna Strömfors. Budkavlen, s. 1—5.

Alm, Albert: Dräkt-Almanacka för Leksands socken eller reglerna för Leksandsdräktens rätta användning jämte beskrivning av dräkten. Oskarshamn. 120 s. Kr. 1: 25.

Althin, T.: Några tjärbränningsmetoder i västra Sverige. Fatab., s. 81—93; ill.

Andersson, Otto: Stråkarpan. En studie i nordisk instrumenthistoria. (Föreningens för svensk kulturhistoria Böcker. N:o 4). Hfrs VII+330 s., ill. +1 pl.

Andersson, Otto: Två märkliga österbottniska instrumentfynd. Budkavlen, s. 5—7, ill.

Arenander, E. O.: Germanernas jordbrukskultur omkring Kristi födelse. Arkeologmötet, s. 85—111, ill.

Arenander, E. O.: Om attungen i de nordiska landskapslagarna och dess innebörd. Språkv. sällsk. i Upps. förhandl. 1922—24, s. 17—46.

Bannbers, Ola: Före eldhuset. En liten studie till det nordiska husets historia. Dal. hembygdsförb. T., s. 9—19, ill.

Boëthius, Gerda: Bergsmännen och den kyrkliga konsten i Dalarna Ett bidrag till förståelsen av Dalarnas allmogekonst. Dal. hembygdsförb. T., s. 27—31, ill.

Boëthius, Gerda: Bidrag till det nordiska timmerhusets historia. Ymer, s. 349—363, ill.

Cederblom, Gerda: Renhornsornament å Helsinglands kjolväskor, dess upp-

- komst och härstamning. Fatab., s. 109—114, ill.
- Collin, Maria: Yllebroderier i Skånesløjden. Fatab., s. 67—73, ill.
- Coyet, Henriette: Textil allmogesløjd. Lund. 18 s., 16 pl.-bl. Kr. 4:—.
- Erixon, S.: Hälsingarnas hem. Sv. Turistf. årsskr., s. 52—84, ill.
- Erixon, S.: Norrländska kyrkstäder. Gamla svenska städer, H. 7, s. XXX—XXXIII.
- Fontell, A. G.: Om by i fornskitte och i »hambre». Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland. B. 167, s. 91—100.
- Gottberg, G.: Fiskarbefolkningen och fiskerinäringen. Det svenska Finland, III, s. 37—56, ill.
- Grapengiesser, S.: Bygdeåtraktens kulturväxter med artförteckning. Västerbotten, s. 39—60, ill.
- Hjagander, J.[: Från Norra Wadsbo härad. Etnografiska notiser. Sköfde. 65 s. Kr. 3:—.
- Haneson, Vald. o. Rencke, K.: Bohusfisket. I. Historisk översikt (s. 1—75). II. Yrkesteknisk framställning (s. 77—313; ill.) Göteborgs Jubil.-skrifter. XIX. Gtbrg. Kr. 18:—.
- Hedberg, G. A.: Ett försök till förklaring av ordstävets »kaka söker maka». Studier i nordisk filologi. B. XIV: 5. 1 s.
- Hillgren, Bror: Delsbodräkten. Anteckningar. Sthlm 1922. 11 s. Kr. 1:—.
- Hillgren, Bror: Min släkts historia. Sthlm. 75 s., ill. Kr. 4: 50.
- Hofrén, M.: Nyförvärvade ångermanländska möbler i Nordiska museet. Fatab., s. 168—172, ill.
- Isaacsson, Aug.: Till namngivningens psykologi. Uppl. forn.-för. T., h. 38, s. 230—235.
- Keyland, N.: Om kolning i västra Värmland. Sthlm. 61 s., ill. Kr. 3:—.
- Kleiven, I.: Gamal bondekultur i Gudbrandsdalen. Lesja og Dovre. Kria. 374 s. Kr. 12:—.
- Levander, L.: Två omtvistade dalmålsord [erkul = linkäpp; ria = torkstuga]. Dal. hembygdsförb. T., s. 99—100.
- Lund, Wilh.: Træk av gammel trønderisk bondekultur. Trondhjem. 60 s. Kr. 3:—.
- Marklund, Adela: Tjärbränning under gångna tider. Västerbotten, s. 122—144, ill.
- Norlind, T.: Bidrag till kantelens historia. Rtg, s. 37—58, ill.
- Olsson, P. A., Rester av äldre allmogebyggnader i Urshults socken, Småland. Rtg, s. 80—86, ill.
- Ottesen, Louise: Danske Folkedragter. Kbhvn. 92 s., ill.+4 pl. Kr. 6:—.
- Rodenstam, Stina: Svenska hemsløjdsföreningarnas riksförbunds utställning 1922. Sv. sløjdf. T., s. 37—44, ill.
- Schwindt, Olga: Finska spetsar och hålsömmar. Sv. sløjdf. T., s. 61—63, ill.
- Sirelius, U. T., Väster och öster i Finlands materiella kultur. Rtg, s. 97—110, ill.
- Sjöbeck, Märten: Bidrag till kännedomen om utkragande och flätade gavelrösten i den skånska korsvirkesgården. Folkm. o. folkt., s. 109—121, ill.
- Stochholm, I. C.: Det som forsvinder. Typer, Erhverv og Folkeliv. Et Billedværk. 1. Hæfte. Kbhvn. 32 s. ill. Kr. 3:—.
- Sundberg, O. A.: Insjöfiske i Gästrikland. En yrkesfiskares anteckningar från sjön Öjaren. Sthlm. 57 s., ill.+1 karta.
- Svartengren, T. H.: Bandskeden. Västerbotten, s. 201—212, ill.
- Thorsen, K.: Bornholmer—Uhrets Historie 1745—1923. Rønne. 48 s. Kr. 1: 50.
- Ussing, H.: Fra Hedeboegnen. Optegnelser af Marie Christophersen. (Danmarks Folkeminder. Nr 26.) Kbhvn. 174 s., ill.
- Virdestam, G.: Minnen från en gammal fädernegård. [Utnäs]. Hylltén Cav.-för. årsb., s. 22—38, ill.
- Visted, K.: Vor gamle bondekultur. Ny forøket utg. Kria. 374 s., ill.+4 pl. Kr. 15:—.

Wästberg, Carin: Finsk vävkonst. Iakttagelser från hemslöjdsutställningen i Tammerfors sommaren 1922. Sv. slöjdf. T., s. 29—36, ill.

ALLMOGENS ANDLIGA KULTUR.

Aakjær, J.: Po fir glowend Pæl. Fræjen si bitte Tid. Kbhvn. 170 s. Kr. 6:50.

Aasen, I.: Norske Minnestykke ved Jens Lindberg. XV. (Norsk Folkeminnelag. I). Kria. 216 s. Kr. 8:—.

Andersen, L.: Folkeeventyr indsamlede i Ods Herred. Kolding. 36 s. Kr. 3:50.

Andersson, Nils: Svenska låtar samlade av ——. H. I—II. (Dalarna). Sthlm. 1922, 1923. 184 s., m. 5 portr. +160 s., m. 7 portr. Kr. 20:— + 15:—.

Arill, D.: Folksagor från Tanum. Folkm. o. folkt., s. 65—101.

Arill, D.: Frieri och bröllop. Västsvensk forntro o. folksed, s. 143—156.

Arill, D.: Våra gamla. Gtbrg. 15 s. Kr. 0:50.

Arill, D.: Vårhalvårets märkesdagar, arbetsliv och fester i Västsverige. Västsvensk forntro o. folksed, s. 9—30, m. 1 ill.

Brage. Stockholm—Göteborg 10—21 Augusti 1923. Meddelanden och programtexter. Hfrs. 48 s., ill. (Inneh. bl. a.: Föreningen Brage. O. A.: Hur »Österbottniskt bondbröllop» kom till. G. L.: Den svenska folklivsforskningen i Finland. Y. H.: Folkdanser. O. A.: Allmogespelmän. Text till sångerna.)

Brøndum—Nielsen, J.: Danske trylleformler. Nord. T., s. 514—520.

Budkavlen. Meddelanden utgivna av Brages sektion för folklivsforskning genom K. Rob. V. Wikman. Årg. II. (1923). Hfrs. Inneh. bl. a.: O. Andersson: Svenska låtar (s. 8—12, m. portr. av Nils Andersson). J. Tegengren: Offerstenar (s. 21—23). Folkhögskolan Breidablick 1919: Vidskepelse i Korsholms socken (s. 39—43). Johannes Weegar: Ett Pörtom-bröllop fordomdags (s. 43—49). V. E. V. Wessman: Botande och förebyggande av sjukdo-

mar. (s. 49—51). K. Rob. V. Wikman: Österbottnisk folktro (s. 80—82). Idem: Seder och tro i Sundrå (s. 82—85). Idem: Offerstenar och sägner (s. 85—87). J. Tegengren: Anteckningar från Vörrå. I. Barn och havandeskap. II. Vallgång och bärplockning (s. 108—111). K. Rob. V. Wikman: Ett bröllop i Lappträsk i slutet av 1890-talet (s. 111—113). V. E. V. Wessman: Tydor och förebud (s. 113—115).

Cederblom, Gerda: Svenska folklivsbilder. Utg. av ——. Sthlm. 100 pl. (därav flera i färgtryck) + 40 s. text. Kr. 30:—.

Cederschiöld, G.: Om ordstäv och andra ämnen. Lund. 202 s. Kr. 3:75.

Celander, H.: Från midsommar till kyndelsmäsia i västsvensk folksed. Västs. sv. forntro o. folksed, s. 31—126.

Danske Folkebøger fra 16. og 17. Aarhundrede. Udgivne af J. P. Jacobsen, Jørgen Olrik og R. Paulli. 9. Bind. Kbhvn. 358 s., ill. Kr. 6:50.

Ek, Sverker: Folklig visdiktning i västra Sverige. Folksägen o. folkdiktning i västra Sverige, s. 177—212.

Ellekilde, H.: Evald Tang Kristensens Aeresbog, i Udvalg ved ——. (Danmarks Folkeminder. Nr 28). Kbhvn. VIII+158 s., ill.

Erixon, S.: Bygdelag och samfundsliv för 400 år sedan enligt Olaus Magnus. H. o. H., s. 29—41, ill.

Erlandsson, Th.: En döende kultur. Bilder ur gammalt gotländskt allmogeliv. Visby 284 s. Kr. 3:50.

Flatin, T. o. Kjetil, A.: Folkeminne fraa Telemarki. III. Aettir fraa Seljord, ved Tor Flatin. Skien. 54 s. Kr. 3:50.

Folksägen och folkdiktning i Västra Sverige. Göteborgs Jubil.-skrift. XVI. Gtbrg. 215 s. Kr. 10:—.

Inneh. bl. a.: D. Arill: Några ord om folksägner (s. 7—12). Idem: Folksägner från norra Bohuslän (s. 13—30). V. Cederschiöld: Folksägner från södra Bohuslän (s. 31—60). J. Kalén: Folksägner från norra Halland (s. 61—88). G.

- Bergman: Dalsländska folksägner (s. 141—156). D. Arill: Ur den västsvenska folksagodiktningen (s. 157—176).
- Forsslund, Maja: Julgranen och dess »föregångare» i Örebro län. Örebro läns allm. bildningsförbunds årsbok, 1923—1924, s. 57—68, ill.
- Fredin, Aug.: Gottlandstoner, upptecknade av ——. S. 273—368 (forts.) Sv. Landsm., h. 159.
- Gaslander, J.: Allmogens i Wästbo sinnelag, seder m. m. Sthlm. 97 s. + 2 pl. Kr. 2: 50.
- Gravlund, Th.: Sagn på bygdeskel. Studie i stedsagn. Nord. T., s. 81—89.
- Gravlund, Th.: Skelstene. Et Rids af Danskens historie. Kbhvn. 40 s. Kr. 2: 50.
- Grundström, H.: Sägner och folkstro bland lappar och nybyggare i Jokkmokk. Norrbotten, s. 37—54.
- Gustafson, Hj.: Byaliv i våra dagar. Hyltén Cav.-för. årsb., s. 164—178, ill.
- Göth, J. A.: Offerkällor i Sjösås socken. Hyltén Cav.-för. årsb., s. 161—163.
- Götlind, J.: Folksägner från Västergötland. Folksägen o. folkdiktning i västra Sverige. s. 89—140.
- Hagberg, Louise: Från forna dagars Gestrikland. Meddel. av Gestriklands kulturhist. förening, 1922, s. 55—65, ill.
- Hagberg, Louise: Linmagi. Fatab., s. 115—117.
- Hallström, G.: Bebyggelsesägner från Norrbottens län. Norrbotten, s. 25—36.
- Hammarstedt, N. E.: Svensk forntro och folksed. Ett jämförande utkast. H. o. H., s. 53—64, ill.
- Hansson, Harald: En grav och en tradition. Fornv., s. 225—229, ill.
- Heurgren, P.: Husdjuren i västsvensk folkstro och folksed. Västsvensk forntro och folksed, s. 205—235.
- Jansen, Einar: Folkenavne paa lægemidler og deres oprindelse. Kria. 46 s. Kr. 4: —.
- Keyland, N.: Seder och bruk vid dödsfall och begravning i västra Värmland. Fatab., s. 94—108, ill.
- Kjellmark, K.: Tillägg till förteckningen över offerkällor i Varend och Sunnerbo. Hyltén Cav.-för. årsb., s. 156—160.
- Klein, E.: Midvinter och tjugondag. Fatab., s. 44—66, ill.
- Kristensen, Evald Tang: Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket. Uddragne af ældre Manuskripter. Viborg 1922. 336 s. Kr. 5: —.
- Levander, L.: Om *rå* »mytiskt väsen». Nysvenska studier, s. 101—147.
- Liljeblad, Sven: Några vår- och midsommarseder i Östergötland. Folkm. o. folkt., s. 122—128.
- Loupedalen, Knut: Eventyr og segnir fraa Telemarki. Samla og sagde av ——. Kria. 284 s. Kr. 10: —.
- Lundqvist, M.: Folklig sjukdomstro och läkekonst i västra Sverige. Västsvensk forntro och folksed, s. 171—204.
- Lundqvist, M.: Om vår gamla folkmedicin. 1—2. Verdandis småskr. Nr. 275—276. Sthlm. 54 + 62 s. Kr. 0: 75 + 1: —.
- Nergaard, Sigurd: Eventyr, barnevers, spurningar og ordspraak. Folkeminne fra Østerdalen. III. (Norsk Folkeminnelag. VII). Kria. 145 s. Kr. 4: —.
- Nikander, G.: Plägseder av rättslig betydelse vid själfångst i Österbotten. Acta academiae Aboensis. 1922. Humaniora 3, s. 1—24.
- Nordéen, A.: Ramundersagan i ny belysning. Ett sagohistoriskt utkast. Norrköping. 15 s. Kr. 0: 75.
- Nordén, A.: Saga och sägen i Bråbygden insamlad och kommenterad. Norrköping. 175 s., ill. Kr. 2: 50.
- Nordström, Aug.: Gamla märken. Norrbotten, s. 55—59.
- Noreen, A. o. Grape, A.: 1500- och 1600-talens visböcker utg. av — — — —. 12. Petter Rudebecks visuppteckningar. H. 2 (s. 339—346, 346 a—346 l, 411—533).
- Noreen, E.: Om ordet *häva*. Språkvet. sällsk. i Uppsala förh. 1922—1924.

- Nyberg, E.: Några gotländska lekar. Visby 1922. 44 s. Kr. 0:75.
- Ohrst, F.: De danske Besværgelser mod Vrid og Blod. Tolkning og Forhistorie. Kbhvn 1922. 246 s.
- Olrik, J.: Erik Pontoppidan: Fejekost til at udfeje den gamle Surdejg — — — 1736. (Danmarks Folkeminder. Nr 27). Kbhvn. XXXII+72 s., 1 pl.
- Rosén, Helge: Död och begravning. Västsvensk forntro o. folksed, s. 157—170.
- Rundt, Joel: Det underbara trädet. Fyratio folksagor från Svenskfinland, bearbetade av — —. Hfrs. 132 s. Pr. 20 mark.
- Solstrand, V.: Finlands svenska folkdiktning. III. Ordstäv. Skrifter utg. av Sv. Litteratursällskapet i Finland. CLXXII. XII+370 s.
- Storaker, Joh. Th.: Rummet i den norske folketro. Storakers samlinger II ved Nils Lid. (Norsk Folkeminnelag. VIII.) Kria. 112 s. Kr. 3:—.
- Svenska folkdanser. Utg. av Svenska ungdomsringen för bygdekultur. Sthlm. 129 s. Kr. 7:50.
- Svensson, Sigfrid: Julseder från Albo härad i Skåne. Folkm. o. folkt., s. 102—108.
- Svensson, Sigfrid: Tro och sed från en Skånesocken. Folkm. o. folkt., s. 33—36.
- v. Sydow, C.: Folkdräkter och folktradition. Folkm. o. folkt., s. 37—42.
- Terp, Poul: Erindringer fra en dansk Bondes lange Liv. Memoirer og Breve XXX. Kbhvn. 182 s., 3 pl. Kr. 12:—.
- Thuren, H. o. Grüner—Nielsen, H.: Færøske Melodier til danske Kæmpeviser. Kbhvn 168 s. Kr. 5:—.
- Trotzig, K.: En märklig runinskrift. Den längsta kända med dalrunor. Dal. hembygdsförb. T., s. 91—96, ill.
- Trotzig, K.: Folketro. Uppteckningar från Hedemora socken. Dal. hembygdsförb. T., s. 114—117.
- Uhrskov, A.: Sagn og Tro. (Nordsjællandsk folkeliv III). Kbhvn. 210 s., ill. Kr. 5:50.
- Ussing, H.: Gammel sjællandsk Landsbysæd. Ringsted 1922. 8 s.
- Vendell, H.: Skrock, tydor och vidskepelse från Pedersöre. Budkavlen, s. 18—21.
- Wessman, V. E. V.: Den förolyckade bruden. Budkavlen, s. 33—39.
- Wikman, K. Rob. V.: Att fästa djur och människor vid sig. Budkavlen, s. 72—78.
- Wrangel, E., Hemberg, Eug., Kjellmark, K. o. Elgqvist, E.: S:t Sigfrids källa vid Östrabo. Hyltén Cav.för. årsb., s. 144—153, m. 1 karta.
- Västsvensk forntro och folksed. Göteborgs Jubil.skrifter XV. Gtbrg. 239 s. Kr. 10:—.
- Ägren, K.: Lekar. Västsvensk forntro o. folksed, s. 127—142.

ÖVRIGA SAMHÄLLSKLASSERS ODLING UNDER NYARE TID.

- Aldén, G. A., Stora Målen och Sunnavik. G. O. Hyltén-Cavallius' hem. Hyltén Cav.för. årsb., s. 5—21, ill.
- Ambrosiani, S.: Dokument rörande de äldre pappersbruken i Sverige. Utgivna av — —. V s. + s. 241—391 (slut). (Föreningen för svensk kulturhistoria. Böcker. N:o I: 4, 5). Sthlm. Kr. 10:—.
- Ambrosiani, S.: Papperstillverkningen i Sverige intill 1800-talets mitt. Molæ, B. I, s. 63—198, ill. + 24 pl.
- Ambrosiani, S.: Översikt över den svenska bildreproduktionen under 1800-talet. 82 s., 41 pl. Bildreproduktionen i Sverige från början av nittonde århundradet.
- Aurelius, B.: Jul i prästgården. Minnen från prästgårdsliv på 1870-talet. Sthlm. 38 s. Kr. 4:50.
- Berg, B.: Kjøbstad og Kjøbstadmand H. 1, 2—4. Kbhvn. 32 s., ill + 118 s., ill. Kr. 2:— + 6:50.
- Boëthius, Gerda: Konsthistoriska riktlinjer inom Västerås stift under 1600-talet. Från Johannes Rudbeckius' stift, s. 37—69, ill.

- Bugge, Anders: Tapte kulturvædier: To smaalensgaarder. Aarsb. 1922, s. 175—178, ill.
- Bäckström, A.: Studier i Göteborgs byggnadshistoria före 1814. Sthlm. 244 s., 23 pl., 1 karta. Kr. 18:—.
- Cornell, H.: Ett förslag av Nicodemus Tessin d. y. till altarpriodnad i Uppsala domkyrka. T. f. konstvet. 1923—24, s. 28—33, ill.
- Dahlgren, E. W.: Louis de Geer 1587—1652. Hans liv och verk. I—II. Sthlm. XVII + 604 s., ill. + 37 pl. m. förklarande textsidor. Kr. 225:—.
- Danielsson, C.: Striderna mellan Värmlands bruksägare och Göteborgs köpmän om utförseln av järn under slutet av 1600- och början av 1700-talen. Jernkontorets annaler, 1—35.
- Danske Herregaarde ved 1920. H. 51—63. 32 s., ill., i varje häfte. Kr. 6:— pr häfte.
- v. Eckermann, A.: F. H. av Chapmans liv och verksamhet. Göteborgs sjöfartsmuseums årstryck 1922, s. 15—28 + 1 pl.
- v. Eckermann, H.: Järnindustriens utveckling i Helsingland. (Sancte Örjens gille. N:o 7). Örebro. 16 s.
- v. Eckermann, H.: Några bilder från gammal och ny industriell hälsingekultur. Sv. Turistf. årsskr., s. 101—128, ill.
- Fett, H.: Klassisk fransk arkitektur. K. og K., s. 30—56, ill.
- Fett, H.: Merkurs kunstnere. Aarsb. 1922, s. 3—128, ill.
- Fischer, Ernst: Västsvenskt silver och västsvenska guldsmeder. Göteborgs Jubil.-skrifter. XIV. Gtbrg. 135 s., ill. Kr. 15:—.
- Fleetwood, G. W.: Svenska 1600-tals bössor i Hessen. Rig, s. 25—36, ill.
- Fredberg, C. R. A.: De forna skarpskyttarna. Göteborgs försvar, s. 74—78, ill.
- Furuskog, Jalmar: Bergslagens ruiner. Värmland, s. 6—17, ill.
- Fürst, C. M.: Mikroskop av svensk tillverkning och om äldre mikroskop i vetenskapliga institutioner och museer i Sverige. Fatab., s. 1—28, ill.
- Förberg, E.: Hortus Upsaliensis. Några anteckningar om dess öden under 180 år. Sv. Linnésällsk. årsskr., s. 120—135, ill.
- Grauers, Sv.: Nya Lödöse Tänkeböcker. (1586—1621). Utgivna av ——. Göteborgs Jubil.-skrifter. VI. Gtbrg. XXVII + 715 s. Kr. 28:—.
- Hahr, Aug.: De karolinska epitafierna i Västerås domkyrka. Från Johannes Rudbeckius' stift, s. 225—238, ill.
- Hahr, Aug.: Läckö slott och andra De la Gardieska monumentalbyggnader i Västergötland. Göteborgs Jubil.-skrifter XVIII. Gtbrg. 201 s., ill. Kr. 12:50.
- Hallberg, M.: Minnespenningar över enskilda personer, födda eller verksamma i Finland. II. Skrifter utg. av Sv. Litteratursällskapet i Finland. CLXVIII. XI + 64 s.
- Hegardt, Hanna: Studier i västsvensk kyrklig konst. Västsvenska kyrkotakmålningar från sextonhundratalets slut till omkring 1800. Göteborgs Jubil.-skrifter. XVII. Gtbrg. 144 s., ill. Kr. 15:—.
- Herrgårdar i Finland. H. 3—11. (H. 3, 6, 9, 10: Nyland. H. 4, 7: Egentliga Finland. H. 5: Savolaks. H. 8, 11: Tavastland.) Hfrs. 1921—1923. 40 s., ill. pr häfte. Pr. 36 mark pr h.
- Karlsson, J. A.: Sörmländska slott och gårdar. Anteckningar och minnen. I. Nyköping. 108 s., ill. Kr. 2:50.
- Laurin, C.: P. A. Norstedt & Söner. Jubileumsskrift 1823—1923. Sthlm. 105 s., ill. + 53 pl.-s. Inb. kr. 30:—.
- Leijonhufvud, K. K.: Domkyrkoboktryckeriet i Strängnäs och dess boktryckare. Bidrag t. Södermanl. äldre kulturhist. 18, s. 3—66.
- Leopold, Irene: Trädgårdskonstens historia. V. Barocken i Frankrike. Finsk. T., s. 385—403.

- Lindblom, A.: Fransk barock- och rokokoskulptur i Sverige. Sthlm. 181 s. + 32 pl. Kr. 18:—.
- Lindblom, A.: Tesin inför slottsbygget. Ett arkitektoniskt bidrag. T. f. konstvet. 1923—24, s. 5—25, ill.
- Lindell, E.: Råshult Södregård. Sv. Linnésällsk. årsskr., s. 136—151, ill.
- Ljungberg, V.: Göteborgs borgarbevärning. Göteborgs försvar, s. 67—73.
- Meidell, S.: Tapte kulturvärdier: Sandvik i Söndhordland. Aarsb. 1922, s. 163—166, ill.
- Moselius, C. D.: Louis Masreliez. Med en inledning om Adrien och Jean Baptiste Masreliez' verksamhet på Stockholms slott. Ak. avh. Sthlm. XII + 262 s., 1 pl. Kr. 10:—. Även i S. Erik.
- Nielsen, Lauritz: Boghistoriske Studier til dansk Bibliografi 1550—1600. Kbhvn. 172 s. + 11 pl. Kr. 20:—.
- Nilsson, Axel: Bokbandsdekorens stilutveckling. Gtbrg. 1922. 162 s., ill.
- Nygaard Nilssen, Arne: Tapte kulturvärdier: Dønnes i Ranen. Aarsb. 1922, s. 167—174, ill.
- Odelberg, A. S. W.: Sveriges porslinsindustri. Sthlm. 15 s. + 7 pl.-s.
- Olán, E.: Ostindiska kompaniets saga. 2:a uppl. Gtbrg. 176 s., ill. Kr. 3:75.
- Ossbahr, C. A.: Architectura numismatica. S:t Erik, s. 1—36, ill.
- Ossbahr, C. A.: Von Postska kannan. Fatab., s. 29—43, ill.
- Petersson, A. G.: Nytorpssläkten. En gammal bergsmanssläkt från Karl-skoga. Genealogiska och biografiska anteckningar. Kristinehamn. 143 s., ill. o. 2 släkttavlor. Kr. 8:—.
- Planting-Gyllenbåga, G. H. W. o. Åkerhielm, E.: Svenska gods och gårdar. I. Sthlm. 571 s., ill. Kr. 40:—.
- Poulsen, Johan F.: Haandværkerliv 1866—1922. Khhvn. 24 s., ill.
- Sahlin, C.: Vår järnindustri's äldsta reklamtryck. Blad för Bergshandteringens vänner. 28 s., ill., o. 3 bil.
- S[ahlin], C.: Ur Antonio Possevinos Relation av år 1578 om det svenska bergsbruket. Örebro. Blad för Bergshandteringens vänner. 4 s.
- Scheel, F.: Lagmann og skriver. Rettsliv i Norge i det 16:de og 17:de Århundrede. Kria. 134 s. Kr. 5:50.
- Schybergson, C. M.: Per Brahes ställning till rättegångarna angående förbjuden lärd magi vid Åbo akademi. Skrifter utg. av Sv. Litteratursällskapet i Finland. 167. S. 1—90.
- Schück, H.: Den svenska förlagsbokhandels historia. I—II. Festskrift. Sthlm. 249 s. + 467 s. Kr. 30:—.
- Schück, H.: Från Linnés tid. Petter Forsskål. Sthlm. 491 s. Kr. 8:75.
- Schück, H.: Sedvanerätten inom 1700-talets boktryckerier. Nord. T. f. bok- o. bibl.-väs., s. 69—73.
- Stavenow, Åke: Johan Hårleman. En trädgårdsarkitekt under stormaktstiden. T. f. konstvet. 1923—24, s. 53—66, ill.
- Stenberg, A. W.: Bokhandelsförhållandena i Borgå från 1746 till våra dagar. Finsk. T., s. 53—62.
- Swedenborg, Emanuel: Mineralriket. Om järnet och de i Europa vanligast vedertagna järnframställningssätten, om järnets förvandling till stål, om järnmalm och dess provning, om kemiska preparat och om experiment gjorda med järn och järnvitriol m. m. m. m. Den svenska upplagan under red. av Hj. Sjögren. Sthlm. Fol. XXIX + 470 s., ill., 26 pl. o. 1 karta. Kr. 125:—.
- Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början. Ny följd. H. 32—45. (H. 32, 35, 39, 41, 42, 45: Södermanland. H. 34, 36, 38, 40: Uppland. H. 37, 43, 45: Östergötland. H. 33: Småland. H. 40: Halland. H. 41: Skåne. H. 44, 45: Nerike. H. 45: Västmanland. Sthlm. 1922—23. 32 s., ill. pr häfte Kr. 7:— pr h.
- Upmark, G.: Guldsmedsämberet i Malmö med förteckning över i Malmö verk-

- samma mästare 1630—1850. Fatab., s. 130—167, ill.
- Vedel, Vald.: Højrenæssancen Syd og Nord for Alperne. Kbhvn. 226 s., ill. Kr. 10:50.
- Vejde, P. G.: Kronobergare vid Poltava och Perevolotnja. Anteckningar ur domböckerna. Hyltén Cav.-för. årsb., s. 103—109.
- Vejde, P. G.: Kronobergs läns herrgårdar under 1600-talet. Hyltén Cav.-för. årsb., s. 57—87, ill. + 2 kartor o. 2 tabeller.
- Vendel, Vald.: Gymnasistlivet i Karlstad under det gamla gymnasiets sista tid 1840—1852. Värmland, s. 38—57, ill.
- Wide, And. G.: Några tidsbilder från Jämtland och Medelpad under 1800-talet. Jämten, s. 49—64.
- Wiesener, A. M.: Bergens Borgerbok. 1752—1865. Bergen 1917—1923. XXI + 511 s. Kr. 15:—.
- Wollin, N. G.: Svenska papperstapeter. Sv. slöjdf. T., s. 81—102, ill.
- Zettersteen, K. V.: En formindisk inskrift vid Vårdsätra. Uppl. fornm.-för. T, h. 38, s. 217—220.
- Zettersteen, K. V.: Inskriften å Kurirstenen ännu en gång. Uppl. fornm.-för. T., h. 38, s. 221—229.
- Ödmann, Samuel: Hågkomster från hembygden och skolan. Utg. av Hj. Ålving. Sthlm. 122 s. Kr. 1:—.
- Beckman, Nat.: Vågar och städer i medeltidens Västergötland. 2:a uppl.; Gtbrg. 121 s., m. 1 karta i texten. Kr. 4:25.
- Brøndum-Nielsen, Joh.: Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene. 3. Hefte. Kbhvn. 132 s. Kr. 5:—.
- Bugge, And.: Nyfundne rester av middelalderlig maleri i Laardal kirke. Aarsb. 1922, s. 184—188, ill.
- Collijn, I.: Det äldsta svenska trycket? Ett nyfunnet Remigius-fragment. Nord. T. f. bok- o. bibl.-väs., s. 3—32, ill. + 3 pl.
- Cornell, H.: Renässanskonstens uppfattning av Kristi födelse ett verk av Birgitta. O. o. B., s. 647—656; ill.
- Fischer, Gerh.: Korskirken i det gamle Hamar, utgravet sommeren 1922. Aarsb. 1922, s. 189—201; ill.
- Fleischer, H.: Folkunga-ætten. Personh. T., s. 67—71, m. släkttavla.
- Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm. Utg. av I. Collijn. 2—4. Erogata 1509—1528. Kungl. Bibliotekets handlingar. Bilagor II: 2. Sthlm. XV + 158 s. Kr. 8:—.
- Karlin, G.: Medeltida keramik i Norden. Arkeologmötet, s. 147—161; ill.
- Larsen, S.: Fire danske viser fra Middelalderen. Kbhvn. 144 s. Kr. 6:—.
- Lindhagen, Arv.: Några ikonografiska notiser till kalendariet i Cod. Linc. J. 79. Nord. T. f. bok- o. bibl.-väs., s. 38—41.

MEDELTIIDENS KULTURHISTORIA.

- Ahnlund, N.: Gillena och Gustav Vasa. H. o. H., s. 42—47.
- Ahnlund, N.: Medeltida gillena i Uppland. Rig, s. 1—24.
- Andersson, Otto: Något om medeltidsvisans moral. Budkavlen, s. 67—72.
- Beckman, Nat.: Kalendarium ur Cod. Linc. J. 79. Linköpings biblioteks handlingar. Ny serie. 3, s. 52—78 + 12 facs.-pl. i särskilt band som bilaga. (1922).
- Beckman, Nat.: Norra Hallandsgränser. N. o. B., s. 17—24.
- Lunds domkyrka:
- Norelius, C.: Ur Lunds domkyrkas historia. Lund. 124 s., ill. Kr. 2:50.
- Rydbeck, O.: Lunds domkyrkas byggnadshistoria. Lund. 344 s., ill. + 14 pl. Kr. 25:—.
- Rydbeck, O.: Lunds domkyrka. Till 800-årsminnet av det äldsta kryptaltarets invigning. O. o. B., s. 449—466, ill.
- Rydbeck, O.: Några synpunkter beträffande altaret i Lunds domkyrka. Studier tillägnade Magnus Pfannenstill den 10 jan. 1923, s. 577—590, ill.

- Weibull, L.: *Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium.* Utg. av —. Lund. (Monumenta Scaniae Historica). CII + 213 s., ill. + 1 pl. Kr. 15:—.
- Wrangel, E.: *Lunds domkyrkas konst-historia. Förbindelser och stilfränder.* Lund. 364 s., ill. + 15 pl. Kr. 25:—.
- Wrangel, E.: *Konstverk i Lunds domkyrka.* Lund. 88 s., ill. + 48 pl. Kr. 5:—.
- Wrangel, E.: *Symbolik i Lunds domkyrkas arkitektoniska utsmyckning.* Tal vid minnesfesten den 17 sept. 1923, i anledning av domkyrkans 800-åriga jubileum. Kristendomen och vår tid, s. 265—270.
- Wrangel, E.: *De forna altarstiftelserna i Lunds domkyrka. 1—3. Studier till-ägnaade Magnus Pfannenstill d. 10 jan. 1923,* s. 459—479.
- Wählin, Th.: *Horologium mirabile Lundense. Det astronomiska uret i Lunds domkyrka.* Lund. XII + 217 s., ill. Kr. 12:—.
- Wählin, Th.: *Lunds domkyrkas medeltida ur.* Lund. 31 s. Kr. 1:—.
- Magnus Lagabøters Bylov. Oversat av Knut Robberstad. Utg. av prof. Absalon Taranger. Kria. XI + 84 s. Kr. 3:—.
- Meinander, K. K.: *Profanskisser bland medeltida kalkmålningar i Finland.* Arkeologmötet, s. 142—146.
- Nordman, C. A.: *Ett arkeologiskt bidrag till Erikslegenden.* Finska kyrkohist. samf. årsbok 1917—1921 (tr. 1923). 11 s., ill.
- Roosval, J.: *Sancta Barbara från Visby Domkyrka. Gotlands Fornvänners årsberättelser 1912—1921.* (Visby 1923), s. 115—120, m. 1 pl.
- Salvén, E.: *Från kyrkorna i Haaken Gulleons land.* Sv. Turistf. årsskr., s. 85—100; ill.
- Thordeman, B.: *Kyrkoarkitekturens härledning.* Upps. Univ. Årsskr. 124 s.
- Toll, H.: *En gammal dansk kungsgård i Sverige.* N. o. B., s. 1—12.
- Virdestam, G.: *Ur Smålands medeltids-historia. 1—2.* Hylltén Cav.-för. årsb., s. 39—50; m. 1 karta.
- Åmark, M.: *Upplands medeltida kyrkklockor.* Uppl. forn.-för. T., h. 38, s. 118—146; ill.
- Åmark, M.: *Västmanlands medeltida kyrkklockor.* Fr. Joh. Rudbeckius' stift, s. 1—36; ill.

FORNTIDEN OCH ÄLDRE MEDELTIDEN.

- Almgren, O. o. Nerman, B.: *Die ältere Eisenzeit Gotlands.* H. 2. s. 57—152, ill.; Taf. 21—48. Utg. av Vitt.-, Hist.-o. Ant.-Akad., Sthlm. Kr. 20:—.
- Almgren, O.: *Sveriges fasta forn-lämningar från hednatiden. 2:a omarb.* uppl. Upps. 190 s.; ill. Kr. 4: 50.
- Ambrosiani, S.: *Till den äldsta svenska järnhanteringens historia.* Arkeologmötet, s. 162—167.
- Andersson, J. G.: *Arkeologiska studier i Kina.* Ymer, s. 189—247; ill.
- Arne, T. J.: *Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav.* Fornv., s. 81—84.
- Bagge, Axel: *Om skifferspetsarna i svensk stenålder.* Fornv., s. 9—38; ill.
- Berntsen, Thoralf: *Fra Sagn til Saga. Studier i Kongesagaen.* Kria. 260 s. Kr. 9:50.
- Boer, R. C. (Amsterdam): *Studier over Skjoldungedigtningen.* Aarb., 1922, s. 133—.
- Brate, E.: *Sinfjotle. Studier i nordisk filologi.* B. XIV: 2. 8 s.
- Brate, E.: *Yttrande av — —.* Fornv., s. 222—224; ill. (Jfr. Shetelig: *Piræuslöven!*).
- Broholm, H. C.: *Harpyiemonumentet i Xanthos.* Kbhvn. 40 s. Kr. 3:—.
- Brynildsen, R. K.: *En bronzealders gravrøis paa Maagerø-aasen; Tjøme. Oldtiden,* B. X, s. 79—83, ill.
- Bull, Edv.: *Norrøn historieforskning.* Nord. T., s. 217—238.

- Bøe, Johs.: Steinaldersboplassene paa Nappen i Søndhordland. Bergens mus. Aarb. 1921—22. 33 s., ill. m. 1 karta.
- Capart, Jean: Tutanchamon. Overs. Kbhvn. 78 s.; 7 pl. Kr. 2:75.
- Collin, Maria: Bildvävnaderna från Över-Hogdal och Skog. Fornv., s. 38—59; ill.
- Collin, Maria: Till textilmönstrens vandringshistoria. T. f. konstvet. 1923—24, s. 67—75, ill.
- Eitrem, S.: Den nyfundne Basilika ved Porta Maggiore i Rom. Kria. 56 s. Kr. 2:40.
- Eitrem, S.: Vognen i Oseberg-skibet. — Dens utsmykning. K. og K., s. 75—85; ill.
- Ekholm, G.: De arkeologisk-etnologiska problemen i Östersjöområdet. Ymer, s. 51—80; ill.
- Ekholm, G.: Den svenska stenåldersforskningens nuvarande ståndpunkt. Arkeologmötet, s. 39—49.
- Ekholm, G.: Det nyaste bidraget till vår fornhistoria. Fornv., s. 60—80; ill.
- Ekholm, G.: Om uppkomsten av stil II. Fornv., s. 1—8; ill.
- Ennes, B. A.: Det gamla fylkeskonungariket Finnheden. Utg. år 1809. (Småländska hembygdsböcker utg. av N. Werner Nr. 2). Sthlm 1923. 52 s., 6 pl. Kr. 1:50.
- Enqvist, A.: Hälsingland under förhistorisk tid. Sv. Turistf. årsskr., s. 37—51; ill.
- Ericson, Ossian: Några äldre runinskrifter, grekiska — latin — hebreiska, på Charnayspännet, Krokstastenen, Köslingringen m. m. Härnösand. 24 s. Kr. 3:—.
- Eskeland, L.: Heilag Olav. Bjørgvin. 85 s. Kr. 2:85.
- Fett, H.: Stil. To foredrag. K. og K., s. 93—115, ill.
- v. Friesen, O.: Sighuat skald och solförmörkelsen 1030. Språkvet. sällsk. i Uppsala förh. 1922—24. Bil. A. 16 s.
- Frödin, O.: »Avrättningsplatsen vid Alvastra — en stenåldersgrav.» Ett genmål. Fornv., s. 183—200.
- Grieg, S.: Gravpladsene i Lille Guldkronen og paa Berg. Oldtiden, B. X, s. 1—58, ill.
- Grieg, S.: Merovingisk og norsk. Enegedede sverd fra VII. og VIII. aarhundrede. Kria. 1923. 36 s. Kr. 6:—.
- Hansen, F.: De arkeologiske funden ved Svarte fiskläge. Fornv., s. 119—157, ill.; 6 pl.; s. 229—242.
- Hansen, F.: En kronologi för yngre stenåldersgravar i Skåne. Arkeologmötet, s. 50—55; ill.
- Hansen, F.: Gånggriftsundersökningar i Harjagers härad. Hist. T. f. Skåneland. B. 5, s. 267—291, ill.
- Heiberg, G. F.: Jernbarrer og redskaper. Oldtiden, B. X, s. 59—70, ill.
- Hjertén, Ivar: Den romerska gladiatorm. Sthlm. 70 s., 3 pl.-bl. Kr. 3:50.
- Hohlenberg, Johannes E.: Kheopspyramiden og dens Hemmelighed. Kbhvn. 88 s., ill. Kr. 4:—.
- Högbom, A. G.: Bergvandringar och strandstudier i Hälsingland. Sv. Turistf. årsskr., s. 13—36; ill.
- Janse, O. o. Thordeman, B.: Nya arkeologiska undersökningar i Sigtuna under sommaren 1923. Uppl. forn.-för. T., h. 38, s. 236—238; ill.
- Johansen, K. Friis: Hoby-Fundet. Nordiske Fortidsminder. Bind II, Hæfte 3. Kbhvn. 46 s., ill.; 2 pl. Kr. 9:—.
- Johansen, K. Friis: Les vases sicyoniens. Kbhvn. 206 s., ill.; 45 Tvlr. Kr. 35:—.
- Jørgensen, Th.: Stednavnes Vidnesbyrd om den jydsk Halvø og de nærliggende Øers Bebyggelse i forhistorisk Tid. Sønderborg 1922. 90 s. Kr. 3:—.
- Kalling, Sten: Boplatser från stenåldern vid Tyludden. Vår Bygd, s. 7—10; ill.
- Kartor över Göteborg, Göteborgs omgivningar och jubileumsutställningen — sammandragna av H. L. Wistedt o. H. Odelsjö. Fornminnena av Johan Alin. Sthlm. 31 s., 3 kartor. Kr. 2:50.

- Kjellmark, K.: Tidsbestämning av småländska älvkvarnar. Arkeologmötet, s. 65—73; ill.
- Kjellmark, K.: Var förekomma »älvkvarnar» i södra Småland? Hyltén Cavför. årsb., s. 111—143; ill.
- Klaatsch, H.: Människans och kulturens tillkomst och utveckling. Utg. av Adolf Heilborn. Övers. Sthlm. XV + 407 s., ill.; 8 pl. o. 1 karta. Kr. 9:75.
- Kock, Axel: Till tydningen av svenska runinskrifter. Arkiv för nord. filologi, B. 39, s. 131—149.
- La Cour, Vilh.: Geschichte des schleswigschen Volkes. I. Flensburg.
- La Cour, Vilh.: Hejmdals Navne. Da. St., s. 61—68.
- Lexow, E.: Hovedlinierne i entrelacornamentikkens historie. Bergens mus. aarb. 1921—22. 92 s., 10 pl.
- Lexow, E.: Møbelkunstens Oprindelse. K. og K., s. 57—74, ill.
- Lindquist, Ivar: Galdrar. De gamla germanska trollsångernas stil undersökt i samband med en svensk runinskrift från folkvandringstiden. Ak. avhandl. VIII + 193 s., 1 pl. Kr. 5:—.
- Lindqvist, S.: Gamla Uppsala. H. o. H., s. 96—102, ill.; 1 pl.
- Lindqvist, S.: Hednatemplet i Uppsala. Fornv., s. 85—118; ill.
- Lindqvist, S.: Jarlabanke-släktens minnesmärken. Arkeologmötet, s. 123—141; ill.
- Lindälv, E.: »Hjulstenen vid Gravsjön.» Äro stenens hjulkors bronsåldersristningar? Vår Bygd, s. 13—17; ill.
- Lugn, Pehr: Egypten i fynd och forskning. Sthlm. 152 s., ill. Kr. 6:—.
- Lødøen, O. I, K.: Vikingtidens gude-tro. Kria. 16 s. Kr. —:45.
- Marstrand, V.: Arsenalen i Piræus og Oldtidens Byggeregler. Kbhvn. 1922. 288 s., ill.; 7 pl. Kr. 50:—.
- Mygind, H.: Pompeji. Kbhvn. 142 s., ill.; 1 plan. Kr. 9:50.
- Nerman, B.: Det svenska rikets uppkomst. Arkeologmötet, s. 112—122.
- Nerman, B.: En utvandring från Gotland och öns införlivande med Sveaväldet. Vitterhets-Ak.:s Handl. Sthlm. 70 s.; ill.
- Nerman, B.: Goternas äldsta hem. Fornv., s. 165—182.
- Nielsen, Niels: Jærnudvindingen i Nørrejylland i Oldtid og Middelalder. Aarb. 1922, s. 1—132, ill.
- Nilsson, M. P:n: Herakles. Nord. T., s. 119—126.
- Nilsson, M. P:n: Rasblandningarnas omfång och betydelse i det romerska kejsarriket. Sthlm. 25 s. Kr. —:70.
- Nilsson, Sven: Sverige och dess inbyggare före den historiska tiden. Utg. — av Bert Möller. Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. II. Bd. 18: 8. XIV + 94 s. Kr. 6:—.
- Nordenstreng, R.: Beimuni och beimarna. N. o. B., s. 25—31.
- Nordiska arkeologmötet i Stockholm 1922. Berättelse av Gustaf Hallström. Sthlm. 173 s., ill. Kr. 4:—.
- (Inneh. kortare referat: G. de Geer: Om de neolitiska kustlinjernas närmare förlopp i Mellanbaltikum. C. A. Nordman: Östsvensk boplatstkultur och finländsk stenålder. Th. Thomsen: Egekistefundet fra Egtved. H. Kjær: Symbolske Fremstillinger fra Bronzealderen. O. Almgren: Kultskepp och hållristningsskepp. L. von Post: Bronsåldersmanteln från Gerumsberget. Ett exempel på pollenanalytisk åldersbestämning. T. Arne: De komparativa samlingarna i Statens hist. museum. K. Friis Johansen: Romerska Sölv- og Bronzekar i Hobyfundet paa Lolland. G. Hallström: Stenåldersboplatsen på Ingarö. Th. Petersen: En gravplads under flat mark fra ældre Folkevandringstid i det Nordenfjeldske Norge. A. Hackman: Uppsvenskt och norskt i Österbottens folkvandringstid. R. Cederström: Moderna sydryska rembeslag från yngre järnåldern. E. Brate: Mälardalens runinskrifter. J. Petersen: Gravutstyr

- i norsk vikingetid. E. Eckhoff: Visby stadsmur. F. Jonson: Översigt över oldtidsfund og undersøgelser paa Island. C. A. Nordman: Ett arkeologiskt bidrag till Erikslegenden).
- Ohrst, F.: Cyprianus. Hans Bog og hans Bøn. Da. St., s. 1—21.
- Orluf, F.: Gefionmythen hos Brage den gamle. Da. St., s. 22—30.
- Persson, Axel W.: Staat und Manufaktur im Römischen Reiche. Lund. 143 s. Kr. 5:—.
- Petersen, Jan: Jerbarrer. II. Oldtiden, B. X, s. 71—77, ill.
- Prinzell, V.: Värends apostel S:t Sigfrid. Växjö stifts hembygdskalender s. 8—19, ill.
- Rosenberg, G.: Foreløbig Meddelelse om den i sommeren 1921 paabegyndte Undersøgelse af Mosen i Hjortspringskobbel paa Als. Arkeologmötet, s. 56—64, ill.
- Sahlgren, J.: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 5. Om utbredningen av jordeboksnamnen på —arp, —orp. 6. Oäkta *vi*-namn. N. o. B., s. 69—134; m. kartor i texten.
- Sahlström, K. E.: Ett 2000-årigt gravfält vid Hällaregården i Våring. Vadsbobygden, s. 15—19; ill.
- Salvén, E.: Bonaden från Skog. Undersökning av en nordisk bildvävnad från tidig medeltid. Ak. avh. Sthlm. 160 s., ill. + 3 pl. Kr. 15:—.
- Samzelius, J. L:son: Lekebacken och Lundsbacken. Ett kultcentrum i Kumla socken. Medd. från Örebro läns museum. VIII, s. 33—35.
- Sarauw, G. o. Alin, J.: Götaälvsområdets fornminnen. (Göteborgs Jubil.-skrifter. III). Gtbrg. 370 s., ill. Kr. 18:—.
- Schreiner, K. E.: Die Menschenknochen der megalithischen Grabkammer bei Svelvik in Norwegen. Kria. 57 s., ill. + 9 pl. Kr. 15:—.
- Schroeter, Fr.: Sonnenfinsternisse von 600 bis 1800 n. Chr. Mit 300 Karten. Kria. 305 + CL s. Kr. 30:—.
- Schück, H.: Rom. En vandring genom sekelerna. I—II. Ny, revid. uppl. Sthlm. 276 s., 9 pl., 7 kartor + 274 s., 6 pl., 2 kartor. Kr. 14: 50 pr del.
- Sebelien, John: De forhistoriske bronsers sammensætning og oprindelse og deres relative alder som bruksmetal sammenlignet med jernet. Kria. 28 s. Kr. 1:60.
- Shetelig, H.: Norske myrfund av fartøier. Arkeologmötet, s. 74—84.
- Shetelig, H.: Piræus-löven i Venezia. En undersökelse av originalen. Fornv., s. 201—221.
- Sjögren, O.: Sveriges historia från äldsta tider till våra dagar för svenska folket. 2:a uppl. D. I. Inledande överblick, forntiden, medeltiden. Sthlm. 624 s., ill.
- Smith, G. Elliot: Tutankhamon och upptäckten av hans grav. Övers. av Sven Hallström. Upps. 124 s. Kr. 2:75.
- Stavenow, Åke: Utgrävningarna vid Säby, Berga socken. Vadsbobygden, s. 7—14, ill.
- Stille, A.: Saxos skånska stridsskildringar. Vitterhets-Ak. handl. Upps. 1923. 26 s.
- Sundén, J. M.: Härskardyrkan under den romerska kejsartiden. Sthlm. 118 s. Kr. 4:—.
- v. Sydow, C. W.: Beowulf och Bjarke. Studier i nordisk filologi. B. XIV: 3). 46 s.
- Sylwan, Vivi: Studier i senantik textil konst. Några skafsvävnader. Rig, s. 59—79, ill.
- Tacitus: Folk och seder i Germania. Frå latin ved Hålvdan Koht. Oslo. 56 s. Kr. 1:25.
- Tallgren, A. M.: De förhistoriska nationalitetsförhållandena i nordöstra Europa och speciellt i Ostbaltikum. Rig, s. 127—138, ill.
- Weibull, C.: Sveriges bebyggelse. Bronsålderns karaktär. Diskussionsinlägg. Lund. 34 s. Kr. 1:—.

- Weibull, L.: Det arkeologiska treperiod-systemet. Dess uppkomst och giltighet. Installationsföreläsning hållen den 4 nov. 1919. Hist. T. f. Skåneland. B. 5, s. 247—266. (tr. 1923).
- Weigall, Arthur: Farao Akhnaton. Sthlm. VIII + 208 s., 11 pl. Kr. 6:50.
- Wessén, E.: Birca och bjärkörätt. N. o. B., s. 135—178.
- Wessén, E.: Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn. Studier i nordisk filologi, B. XIV: 1). 26 s. + 3 kartor.
- Wetter, G. P:son: Kristendomen och hellenismen. Spridda drag ur den äldsta kristna religionshistorien. Sthlm. 180 s., ill. + 1 pl. Kr. 6:50.
- Wikman, K. Rob. V.: Fröreligionen och Priahypotesen. Budkavlen, s. 12—18.
- Åberg, N.: Die Goten und Langobarden in Italien. Upps. VI + 166 s., ill. Kr. 10:—.
- Åberg, N.: Kalmar läns förhistoria. Upps. VI + 178 s., ill. + 6 kartor. Kr. 7:50.
- EUROPEISK OCH ALLMÄN ETNOLOGI.
- Avesta. Zarathushtriernes hellige Skrifter i Udtog. Overs. af Arthur Christensen. Kbhvn. 156 s. Kr. 12:—.
- Berg, Curt: Offerdalen i Marsfjällen. Västerbotten, s. 107—117, ill.
- Bergman, Sten: Kamtchatka. Skildringar från en treårig forskningsfärd. Sthlm. 443 s., ill., 2 pl. o. 3 kartor. Kr. 14:—.
- Boëthius, Axel: Några anteckningar om lapparna i Dalarna, deras slöjd och skadliga djurfångst. Dal. hembygdsförb. T., s. 20—26.
- Bolinder, G.: Vilda seder i den nyare forskningens ljus. Etnologiska kåserier. Sthlm. (9) + 188 s. Kr. 7:50.
- Brønnum, Niels H.: Folkeliv i Sudan. I. Bachamastammens Historie, Sprog, Levemaade og Kultur. Aalborg. 164 s., ill. Kr. 3:—.
- Christensen, H.j.: Byzanz—Balkan. Folkekarneval og folketragedie fordum og nu. Kria. 401 s., ill. Kr. 15:—.
- Folke, Torsten: I drakens skugga. Studier i Kinas folkreligion. Sthlm. 221 s. Kr. 4:50.
- Hannover, Emil: Keramisk Haandbog. 2. Bind. 1. Halvdel: Kina. Korea. Japan. Kbhvn. 298 s., ill. Kr. 50:—.
- Svensk upplaga. Sthlm. XI + 286 s., ill. Kr. 40:—.
- Hildén, Kaarlo: Shamaner i Central-Asien. O. o. B., s. 141—145, ill.
- Holmberg, Uno: Der Baum des Lebens. Hfrs. 1922. 156 s., ill.
- Kalevala. Övers. av K. Collan. I—II. Sthlm. 1922. 442 s. + 401 s. Kr. 5:50 pr del.
- Karsten, R.: Naturfolkens religion. (Natur och kultur. N:o 27). Hfrs. 168 s., ill. Kr. 2:25.
- Lindblom, K. G.: Om Amerikas befolkande och den amerikanska rasens ursprung. Ymer, s. 301—331.
- Muhammedansk Mystik. En samling Texter. Oversat og forklaret af Johs. Pedersen. Kbhvn. 164 s. Kr. 12:50.
- Nilsson, M. P:n: Primitiv religion. Sthlm. 208 s. Kr. 5:—.
- Nordenskjöld, O.: Människor och natur i Sydamerika. Sthlm. 240 s. Kr. 7:50.
- Nordenstreng, R.: Finnarna som ras, folk och kulturbärare. Verdandis småskrifter. Nr. 266—267. Sthlm. 66+52 s. Kr. 1:— pr nr.
- Petrini, H.: Religionens ursprung. Verdandis småskrifter. Nr. 272—273. Sthlm. 64+66 s. Kr. 1:—.
- Religions historie, Illustreret. Udg. ved Edv. Lehmann. 1—3. Hæfte. 96 s., ill. pr h. Kbhvn.
- Rosberg, J. E.: Lapplenne. Upps. 204 s., ill. Kr. 6:—.
- Schjelderup, Kr.: Der mennesker blir guder. Fra mystikernes lande. I. Det fjerne østen. Kria. 210 s. Kr. 8:—.
- Thord-Gray, I.: Från Mexicos forntid. Bland tempelruiner och gudabilder. Sthlm 210 s., 28 pl.-bl., 2 bil. o. 1 karta. Kr. 15:—.

- Trägårdh, I.: Människan och djurvärlden. Populära skisser. Sthlm. 157 s., ill. Kr. 3:75.
- Vahl, Martin o. Hatt, Gudmund: Jorden og Menneskelivet. Geografisk Haandbog. 2. Bind. Kbhvn. 444 s., ill + 3 pl. Kr. 17:50.
- Østrup, J.: Islam i det nittende Aarhundrede. (Det nittende Aarhundrede. Red. af Aage Friis. VII: 1.) Kbhvn. 90 s., ill. + 1pl.

CITERADE PUBLIKATIONER.

- Arkeologmötet = Nordiska arkeologmötet i Stockholm 1922. (Se Forntiden och äldre medeltiden!)
- Bildreproduktionen i Sverige från början av nittonde århundradet. Studier tillägnade Axel Lagrelus på sextioårsdagen. Sthlm. (11) + 169 s. + 45 pl. Inb. Kr. 45:—.
- Dal. hembygdsförb. T. = Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift, under redaktion av Karl Trotzig. Årg. 3. (1923). Hedemora. Kr. 4:— pr årg.
- Det nya Sverige. Tidskrift för nationella spörsmål. Utg. av Adrian Molin o. Valdemar Langlet. Sthlm.
- Finsk T. = Finsk tidskrift, utg. av R. F. v. Willebrand. Hfrs.
- Från Johannes Rudbeckius' stift. En festgåva till Rudbeckius-jubiléet 1923. Sthlm 1923. VII + 465 s., ill. Kr. 15:—.
- Göteborgs försvar. Red. av S. Bergelin o. M. Mannerfelt. 6 (1923). Gtbrg.
- Göteborgs Jubil.-skrifter = Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté. Gtbrg.
- H. o. H. = Hävd och Hembygd. Svenska fornminnesföreningens årsskrift. Sthlm. Red.: Ernst Klein. 103 s., ill. + 2 pl.-bl. Kr. 3:—.
- Hem och hembygd. Organ för hembygdsforskningen i Finland. 1923. (H. 3). Utg. av R. Boldt o. J. E. Rosberg.
- Hyltén Cav.-för. årsb. = Hyltén Cavalilius-föreningen för hembygds-kunskap och hembygdsvård. Årsbok. Red.: E. Elgqvist. Växjö. Årg. 3 (1923). 192 s., ill. Kr. 5:—.
- Jämten. Red.: E. Festin. Östersund. 1923. 152 s. + 8 pl.-bl. Kr. 3:—.
- K. og K. = Kunst og Kultur. Red.: H. Fett o. H. Shetelig. Bergen.
- Meddelanden från föreningen Örebro läns museum. 8. Örebro. 83 s., 5 pl. Kr. 2:50.
- Norrbottnen. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskrift. H. 2. Kr. 2:—.
- Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. B. 167, 168, 170 o. 172. Hfrs. 1923. (B. 167: Förhandlingar och uppsatser. 36. 1922).
- Sv. Linnésällsk. årsskr. = Svenska Linnésällskapets årsskrift. Årg. 6 (1923). Upps. 177 s., ill. Kr. 15:—.
- Sv. T. = Svensk tidskrift. Utg. av G. Bagge o. A. Boëthius. Sthlm.
- Vadsbo bygden. Tidskrift för Vadsbo hembygds- och fornminnesförening. H. V. (1923).
- Värmland. Värmlands hembygdsförbunds årsbok. Årg. I (1923). Karlstad. 88 s., ill. (Inneh. bl. a.: Anna Wettergren-Behm: Påskafton. Wenzel Björkhagen: En värmländsk hembygdsvårdare och folkfostrare. [Harald Vadman].).
- Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok. 1923. Red.: Ernst Gafvelin o. L. Karlfeldt. Umeå. (tr. 1924). 337 s., ill.
- Växjö stifts hembygds-kalender. Årg. 14 (1923). Växjö.
- Örebro läns allmänna bildningsförbunds årsbok. Red.: Einar Odhner. Årg. I (1923—1924). 102 s., ill. Kr. 1:50.

FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA

bildad den 12 april 1918. Årsavgift 10 kr. Ständig ledamotsavgift 150 kr. på en gång.

Stödjande ledamotsavgift minst 1,000 kr. på en gång.

Medlemskap kan vinnas efter anmälan på ett brevkort med tydlig adress: *Postfach*
67 *Stockholm* 1. Adressförändringar torde anmälas.

Styrelse:

Ordf.: univ. kanslern CARL SWARTZ
v. ordf.: disponent CARL SAHLIN
sekr.: fil. doktor SUNE AMBROSIANI
skattm.: ingenjör STEN WESTERBERG
byråchef ELIS SIDENBLADH
suppl.: bankdirektör J. ARFWEDSON
disponent H. FUNCH

Vetenskapliga råd:

Ordförande: Föreningens sekreterare

Allmänna sektionen: Kulturminnesv-sektionen:
1. fil. doktor NILS LITBERG 1. antikvarie OTTO FRÖDIN
2. fil. dr Edv. HAMMARSTEDT 2. amanuens SIGURD ERIXON
3. frih. RUDOLF CEDERSTRÖM 3. fil. lic. SIGURD WALLIN
4. professor MARTIN OLSSON 4. arkitekt ERIK LUNDBERG
5. fil. doktor BIRGER NERMAN
6. fil. lic. GUSTAF HALLSTRÖM

F Ö R E N I N G E N S S K R I F T E R :

RIG, rikt illustrerad, utdelas till Föreningens medlemmar för årsavgiften.

En broschyrserie, N:r 2. Sune Ambrosiani: Förteckning över fornminnes- och kulturhistoriska föreningar i Sverige samt deras styrelseledamöter 1/1 1918. 24 sidor. Pris 1 kr.

N:r 3. Einar Forsberg: Svenska kulturforskare, Stockholm 1922. Pris 3 kr. + porto vid direkt rekvisition.

En bokserie: N:r I. Dokument rörande de äldre pappersbruken i Sverige, utgivna av Sune Ambrosiani. Pris kr. 3:75 per häfte för medlemmar vid direkt rekvisition Postfach 644, Stockholm 1.

N:r II. Etnologiska studier, tillägnade N. E. Hammerstedt 19²/₃21, Stockholm 1921. Med bidrag av 29 författare, pris 10 kr.; numrerade exemplar på bättre papper vid rekvisition Stockholm 1, box 67, 25 kr.

N:r III. Birger Nerman: Det forntida Stockholm. Stockholm 1922. Pris 2 kr. 50 öre.

N:r IV. Otto Andersson: Stråklarpan. En studie i nordisk instrumenthistoria. 1923. Pris 5 kr. + porto.

Gideon Danell: Svenskarna i Estland, särtryck ur Rig. Pris 2 kr.

Genom föreningen kan till ett för Föreningens medlemmar nedsatt pris erhållas:

Rökstenen av Otto von Friesen, Stockholm 1920, pris 10 kr.

Från de svenska skråämbetenas dagar, utgiven av Sune Ambrosiani, Stockholm 1920, pris 12:— kr.

En Bergsbok till Carl Sahlins 19¹⁵/₁₂21, 20 kr. + porto för upplagan på vanligt papper.

En planschverkserie.

Skrifter i dessa serier erhålla föreningens ledamöter till nedsatt pris, som för varje skrift fastställles.